

РЕЙ БРЕДБЕРІ

НАЙКРАЩИЙ ІЗ ЧАСІВ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ЦК АКСМУ МОЛОДЬ
1987

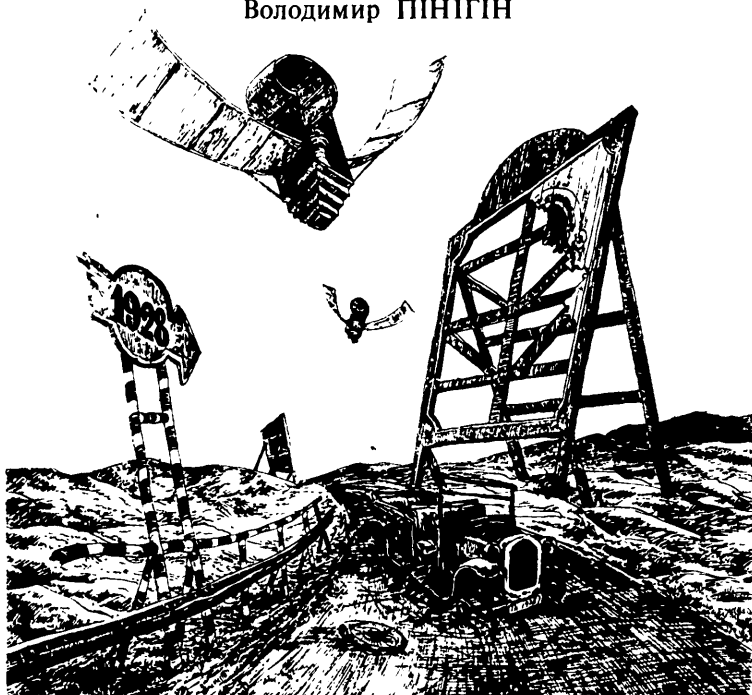

РЕЙ БРЕДБЕРІ

НАЙКРАЩИЙ ІЗ ЧАСІВ

Повість
та оповідання

Художник
Володимир ПІНІГІН

Б 87
84.7 США

Составившие эту книгу произведения выдающегося американского писателя-гуманиста Рэя Дугласа Брэдбери (род. в 1920 г.) — повесть «Вино из одуванчиков» (1957) и непосредственно примыкающие к ней рассказы разных лет — носят автобиографический характер и объединены общей темой «лучшего из времен», забываемых детских лет, когда юный человек жадно познает окружающий мир, полный ярких и удивительных впечатлений.

Переклав з англійської
ВОЛОДИМИР МИТРОФАНОВ

Перекладено за виданнями:
Ray Bradbury. Dandelion Wine.
Doubleday 8c Co., N. Y., 1957.

Б $\frac{4503020000-129}{M228(04)-87}$ 125.87

© Український переклад, ілюстрації.
Видавництво «Молодь», 1987

КУЛЬБАБОВЕ ВИНО

Повість

Був тихий ранній ранок, і містечко, ще оповите темрявою, безтурботно спочивало. У повітрі вчувалося літо, і вітрець віяв по-літньому, і все навколо повільно й розмірено дихало теплом. Досить було встати з ліжка й визирнути у вікно, щоб побачити: це ж і є початок справжнього вільного життя, перший ранок літа.

Дванадцятирічний Дуглас Сполдінг, щойно прокинувшись, залюбки віддався неквапному плинові літнього ранку. Він лежав у склепінчастій кімнаті на третьому поверсі, відчуваючи, як ця найвища в містечку вежа, линучи у високості за червневим вітерцем, наснажує його незмірною силою. Увечері, коли в'язи, дуби й клени зливалися в суцільну масу, він, мов променем маяка, обводив поглядом те колихливе темне море. А тепер...

— Ох ти ж!..— прошепотів Дуглас.

Попереду було ціле літо, безліч днів, безліч цифр у календарі. І він уявив собі, як його руки снуватимуть на всі боки, наче в бога Шіви з книжок про далекі мандри, зриваючи з дерев недостиглі яблука, персики, чорні, як ніч, сливи. Як він порине в ліс, у чагарі, в річку. Як утішатиметься холодом за вкритими памороззю дверима льодовні. І як радітиме, смажачись у бабусиній кухні разом з численними курчатами...

А тепер на нього чекало звичне діло.

Раз на тиждень йому дозволяли ночувати не в будиночку поряд, разом з батьком, матір'ю та меншим братом Томом, а вибиратися темними крученими сходами сюди, в дідову вежу, і спати в цій оселі чародія серед громовиць і примар, щоб прокинутись удосвіта, поки ще не задзвеніли на вулицях молочні пляшки, і взятися до свого заповітного чаклування.

Він став у темряві перед відчиненим вікном, набрав у груди повітря і чимдуж дмухнув.

Вуличні ліхтарі миттю згасли, наче свічки на шоколадному торті до дня народження. Він дмухнув ще й ще раз, і в небі почали шезати зірки.

Дуглас усміхнувся. Тоді показав пальцем.

Отам і отам. А тепер отут і отут...

На оповитій вранішнім серпанком вулиці прорізался жовті прямокутники — люди вмикали світло в бу-

динках. І ось уже на милі довкруг засвітилися незліченні вікна.

— Усі позіхніть! Усі вставайте!

Внизу прокинувся до життя великий будинок.

— Дідусю, виймай із склянки свої зуби!— Дуглас почекав, даючи дідові час.— Бабусю й прабабусю, смажте млинці!

Легенький протяг поніс по коридорах теплий дух смаженого тіста, і в кімнатах будинку заворушилися усі його тимчасові пожилці — тітки, дядьки, двоюрідні брати й сестри, що з'їхалися на літо.

— Вулиця Старих Людей, прокидайся! Міс Гелен Луміс, полковнику Фрійлі, місіс Бентлі! Прокашляйтесь, уставайте, приймайте свої таблетки, не баріться! Містере Джонас, запрягайте конячину, вивозьте свій фургон і гайда по мотлох!

По той бік яру, що врізався в містечко, розплющили свої драконячі очі похмурі особняки. Невдовзі на ранковій вулиці виїдуть своєю електричною Зеленою машиною дві бабусі, махаючи руками до кожного зустрічного собаки.

— Містере Трідден, ану бігом до трамвайного депо!

І невовзі річищами брукованих вулиць попливе трамвай, розкидаючи над собою гарячі блакитні іскри.

— Джоне Хафф і Чарлі Вудмен, ви готові? — пошепки спитав Дуглас, звертаючись до вулиці Дітей.— Готові? — Це вже до бейсбольних м'ячів, намоклих у густій траві на заросених лужках, до мотузяних гойдалок, що нерухомо звисали з дерев.

— Мамо, тату, Томе, прокидайтеся!

Тихенько задзвонили будильники. Лунко забамкав годинник на міській управі. Немов від помаху Дугласової руки, з дерев із щебетанням пурхнуло птаство. А він, диригуючи своїм оркестром, показав на східний небокрай.

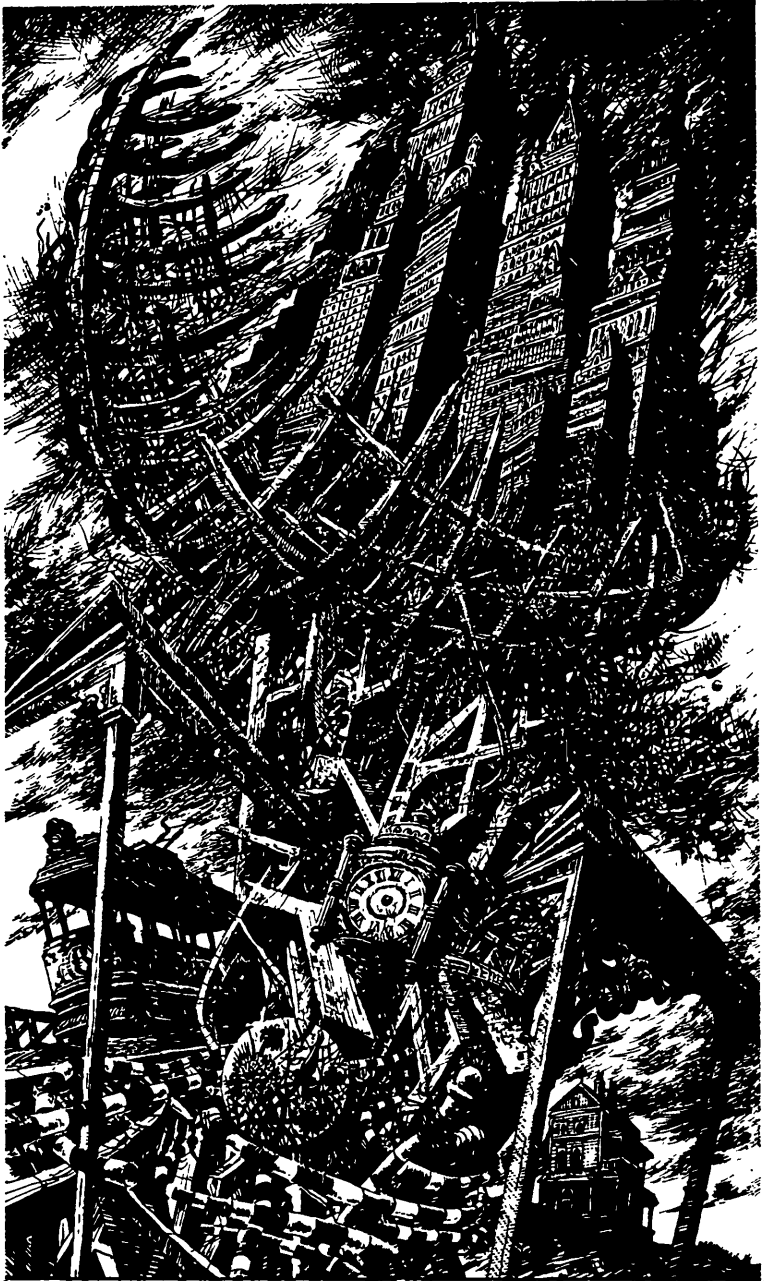
І з-за обрію показалося сонце.

Він склав руки на грудях і всміхнувся, мов справжній чудодій. «Отож-бо,— подумав він.— Досить було мені звеліти — і всі підхопилися, всі забігали. Літо буде чудове».

І наостанок клацнув пальцями до містечка.

Рвучко розчинилися двері будинків — люди виходили надвір.

Літо 1928 року почалося.

Ідучи лужком того ранку, Дуглас Сполдінг наразився на павутинку. Невидима в повітрі нитка торкнулась його чола й безгучно урвалася.

І хоч яка незначуща була та пригода, він збагнув: цей день різнитиметься від інших. Різнитиметься ще й тому, що є дні, які складаються із самих запахів, коли ти відчуваєш цілий світ нюхом, удихаючи й видихаючи його крізь ніс,— так пояснював батько, везучи Дугласа та його десятирічного братика Тома машиною за місто. А в інші дні, сказав він, можна тільки вухом почути, як гримить і бринить усесвіт. Є такі дні, що їх треба куштувати на смак, і такі, що краще відчутні на дотик. Випадають і такі, які належить сприймати всіма чуттями разом. А оце сьогодні, кивнув головою батько, пахне так, неначе десь там за пагорбами вчора не знати як виріс великий сад і сповнив усю околицю свіжими теплими пахощами. У повітрі вчувається дощ — але на небі не видно й хмаринки. Здається, ген серед лісу ось-ось розляжеться сміх якогось таємничого зайди — але там стоїть тиша...

Дуглас пильно видивлявся на краєвид, що пропливав обабіч дороги. Він не вчував ні пахощів саду, ні близького дощу, бо знав, що без яблунь чи хмар не може бути ні того, ні того. А що там за таємничий зайда міг сміятися в лісі?..

Та все одно,— і Дугласа аж дрож пройняв,— цей день, не знати чому, був якийсь особливий.

Машина зупинилася в самому осередку тихого лісу.
— Ану, хлопці, вгамуйтеся.

Вони штурхали один одного ліктями.

— Гаразд, тату.

Усі троє вилізли з машини і, прихопивши голубі бляшані відра, зійшли з глухого розгрузлого путівця у вологий дух, що лишився після недавнього дощу.

— Шукайте бджіл,— сказав батько.— Бджоли завжди в'ються коло ягід, як хлопчиська коло кухні. Правда ж, Дуг?

Дуглас здригнувся й підвів голову.

— Знову ти хтозна-де,— мовив батько.— Прочнися. Ходімо з нами.

— Гаразд, тату.

І вони рушили лісом — попереду батько, дуже високий і ставний, за ним слід у слід ступав Дуглас, а слідком за братом дріботів зовсім малий на зріст Том.

Вони піднялися на невеликий пагорок і подивились уперед. Онде, бачите, показав рукою батько, ген там оселя великих і лагідних літніх вітрів. Вони гуляють по тих зелених глибинах, невидимі, мов примарні кити.

Дуглас швидко позирнув туди, нічого не побачив і відчув себе ошуканим — батько, так само, як і дідусь, завжди говорив загадками. А проте... А проте... Дуглас завмер і прислухався.

«Атож, щось таки має статися,— подумав він.— Я це знаю!»

— А осьде папороть, що зветься венерині коси.— Батько простував далі, і бляшане відро в його руці раз у раз побрязкувало.— А *оце* відчуваєте? — Він посовав ногою по землі.— Ця листяна подушка накопичувалася з мільйон років. Подумайте-но, скільки треба було листя, щоб вона стала така м'яка.

— Ох ти ж, я ступаю, наче індіанець,— озвався Том.— Ані шелесне.

Дуглас і собі помацав ногою землю, але не відчув її пружкості, бо весь час сторожко дослухався. «Нас оточили! — думав він.— Щось таки станеться. Але що?..— Він спинився.— Ану, виходьте, хто й де б ви не були!» — подумки гукнув він.

Том та батько простували далі по безгучній м'якій землі.

— А ось найкраще в світі мереживо,— тихо мовив батько. І показав рукою нагору, де крони дерев перепліталися з небом чи, може, то небо впліталось в них, хтозна. Та так чи так, а це зелено-блакитне мереживо існувало, і батько всміхався, і досить було придивитися, щоб добачити, як ліс і далі невпинно плете його, мов великий гомінкий верстат. Батько стояв невимушено, говорив про се й про те, і мова його линула вільно й жваво. Раз у раз він сам сміявся зі своїх слів, і це ще дужче пожвавлювало його розповідь. Він любить дослухатися до тиші, казав батько, якщо можна до неї дослухатися; адже серед тиші випадає почути, як у повітрі, що аж кишить бджолами — слово честі, просто таки кишить! — легко сіється донизу пилок диких квітів. А онде, прислухайтесь, за отими деревами — там гучить справжній водоспад пташиного щебетання!

«Ось воно,— подумав Дуглас,— наближається! Суне просто на мене! А я його не бачу! Ось уже зовсім близько, десь тут!»

— А ось і брусниці! — сказав батько.— Дивіться, нам пощастило.

«Не треба!» — аж зайшовся мовчазним криком Дуглас.

Але Том та батько нахилились і полізли руками в шурхітливі кущики. Мана розвіялась. Жахлива примара, що підкрадалася все ближче, ладна чимдуж накинутись, навалитись, витрусити з нього душу, миттю зникла без сліду.

Розгублений і спустошений, Дуглас упав навколішки. Він бачив, як його пальці занурились у зелену сутінь, а тоді виринули звідти, забарвлені в такий колір, ніби він у якийсь спосіб розітнув ліс ножем і застромив руку у відкриту рану.

— Хлопці, час підживитися!

З відрами, вже до половини повними брусниць і суниць, серед гудіння бджіл, що злетілися слідом, — а це ж бо, сказав батько, не що інше, як затаєний спів навколишнього світу, — вони сиділи на замшілій колоді, жували бутерброди й намагалися дочути в лісовій тиші те, що чув батько. Дуглас відчував на собі батьків усміхнений погляд. Ось батько хотів був щось сказати, але передумав і, відкусивши ще шматок бутерброда, на хвилю замислився.

— Бутерброд у лісі — зовсім інша річ. Інакше смакує, ніж удома, ви помітили? Наче його чимось присмачили. Пахне м'ятою і живицею. Чудово збуджує апетит.

Дуглас перестав жувати й поторкав язиком хліб і підсмажену шинку. Та ні... бутерброд як бутерброд.

Том, і далі жуючи, кивнув головою.

— Я зрозумів, про що ти кажеш, тату.

«Було ж уже майже сталося, — думав Дуглас. — Хоч би що воно там таке, але ж величезне, ой яке величезне! Щось його сполохало. А де ж воно тепер? Мабуть, за отим кущем!.. Ні, десь позад мене!.. Та ні, воно тут... отут, зовсім поруч...»

Він нишком потер під грудьми.

«Треба тільки почекати, і воно повернеться. Воно не зробить мені боляче, я знаю, не для того воно тут. А що ж тоді воно зробить? Що? Що?...»

— А ви знаєте, скільки разів ми грали в бейсбол цього року, і минулого, і позаминулого? — раптом ні з сього ні з того спитав Том.

Дуглас дивився, як швидко ворушаться його губи.

— Я записав! Тисячу п'ятсот шістдесят вісім разів! А скільки разів я чистив зуби за десять років? Шість

тисяч разів! А руки мив п'ятнадцять тисяч разів. Спав чотири тисячі з чимось разів, не рахуючи того, що вдень. З'їв шістсот персиків і вісімсот яблук. А груш — двісті, я не дуже до них охочий. Про що завгодно запитайте, в мене все записано! Як скласти разом усе, що я зробив за десять років, вийде мільярд мільйонів усяких речей.

«Ось тепер воно знов наближається,— думав Дуглас.— Але чому? Через те, що Том базікає? А до чого тут Том? Він собі торохтить з напханим ротом, батько сидить на колоді, насторожений, мов дикий кіт, а з Тома все валують і валують слова, наче бульбашки із содової води».

— Книжок я прочитав чотириста. У кіно бачив сорок картин з Баком Джонсом, тридцять з Джеком Хоксі, сорок п'ять з Томом Міксом, тридцять дев'ять з Хутом Гібсоном, десять з Дугласом Фербенксом, сто дев'яносто два мультики про kota Фелікса, вісім разів дивився «Привид в опері» з Лоном Чані, чотири рази Мілтона Сілза і раз Адольфа Менжу, про кохання, але тоді я просидів з дев'яносто годин у вбиральні, там-таки в кіно, чекав, поки скінчиться та мура й пустять «Кота і канарку» або «Кажана», а то ж такі дива, що всі аж хапались одне за одного й дві години верещали не вмовкаючи. І за весь той час я з'їв чотириста цукерок, триста рогаликів і сімсот трубочок з морозивом...

Том ще хвилин п'ять правив своєї, аж поки батько спитав:

— А скільки ягід ти набрав сьогодні, Томе?

— Двісті п'ятдесят шість, точно, як в аптеці!— миттю випалив Том.

Батько засміявся. З бутербродами було покінчено, і всі трое знову заглибились у лісову сутінь збирати брусниці й крихітні сунічки. Вони нахилялися додолу, руки їхні швидко ходили туди-сюди, відра дедалі важчали, а Дуглас сторожко дослухався й думав: «Атож, воно знову поруч! Просто в мене за спиною!.. Тільки не озирайся! Роби своє діло. Зривай ягоди, кидай у відро. Якщо озирнешся — сполохаєш його. Не пропусти цієї нагоди! Але ж як підманити його сюди, щоб побачити, глянути йому в лице? Як? Як?..»

— А в мене є сніжинка в сірниковій коробочці,— обізвався Том, з усмішкою дивлячись на свою руку, що від соку ягід була наче в червоній рукавичці.

«Та помовч ти!» — мало не закричав Дуглас. Але ні — кричати було не можна, бо пішла б луна й сполохала оте не знати що.

А втім, стривай... Дарма що Том базікає — воно однаково наближається, не боїться Тома, а навпаки, той своїм голосом принаджує його, то, виходить, і сам Том якось причетний до нього.

— Ще з лютого місяця,— захихотів Том.— Була хурделиця, і я зловив одну велику сніжинку в коробочку, зачинив її там, а тоді мерщій додому і сховав у холодильник!

Ось воно, вже зовсім близько... Дуглас невідривно дивився на Томові губи, що не спинялись ні на мить. Його поривало дременути геть, бо за деревами здіймалася якась грізна велетенська хвиля. Ось зараз вона впаде й розтрощить їх...

— Атож,— замислено провадив Том, обриваючи з куща ягоди,— я єдиний у цілому штаті Іллінойс, хто має влітку справжню сніжинку. Що там проти неї ті діаманти! Ось я завтра відкрию її. І тобі, Дуг, теж покажу...

Іншим разом Дуглас, може б, глузливо пирхнув чи відмахнувся від цієї нісенітниці. Але тепер, коли стрімко насувалося оте грізне «щось», уже нависнувши над ним у тихому повітрі, він заплющив очі й тільки головою кивнув.

Том, у край здивований, перестав рвати ягоди, обернувся і втупив очі у брата. Дуглас, що аж скулився, сидючи навпочіпки, являв собою чудовий об'єкт для нападу. І Том з войовничим погуком стрибнув на нього. Обидва повалилися додолу й, молотячи один одного кулаками, покотилися по траві.

«Ні!— звелів собі Дуглас, силкуючись не думати ні про що інше.— Ні!..» Аж раптом... Так, усе було гаразд! Атож! Їхня сутичка, вся та колотнеча не відстрашила грізну хвилю, і ось вона вже вдарила, захлюпнула їх і понесла по травах у глиб лісу. Томів кулак влучив йому по губах. Він відчув у роті теплий іржавий присмак крові, чимдуж обхопив Тома, міцно стиснув його, і так вони мовчки завмерли, чуючи тільки, як калатають їхні серця й зі свистом вихоплюється з ніздрів повітря. Нарешті повільно, боячись, що нічого не побачить, Дуглас розплющив одне око.

Але все, геть усе, було там-таки!

Мов величезна зіниця ще більшого, незмірно більшого ока, яке теж щойно розплющилось і вражено озирало все довкола, на нього дивився цілий світ.

І він зрозумів: оце ж і є те, що наринувало на нього й тепер залишиться з ним і ніколи нікуди не дінеться.

Я живий»,— подумав він.

Його замазані кров'ю пальці тремтіли, скидаючись на клаптики якогось дивовижного, невідомого йому раніше й тільки щойно побаченого прапора, і Дуглас не знав, якому краю той прапор належить і кому він має присягати на вірність. Сам того не усвідомлюючи, він і досі стискав Тома, та водночас доторкнувся вільною рукою до закривавлених пальців, немов хотів стерти кров, а тоді підняв їх вище і повернув долоню тильним боком до очей. Нарешті він пустив Тома й ліг горілиць, тримаючи руку проти неба, і все його ество зосередилось у голові, звідки його очі, мов двоє вартових крізь бійниці незнаной фортеці, видивлялися на міст — його власну руку з випростаними пальцями, що кривавим прапором майоріли в ясному світлі.

— Ти не забився, Дуг? — спитав Том.

Голос його долинув наче з дна замшілої крамниці, звідкис ген з-під води, і звучав глухо й таємниче.

Під Дугласом шепотіла трава. Він поклав руку долі й відчув нею пухтакі зелені піхви. Десь далеко внизу ворухнулися в черевиках пальці його ніг. У вухах, наче в мушлях, зітхав вітрець. По блискучих опуклостях його очей перебігали яскраві відбитки навколишнього світу, наче миготливі образки в кристалевій кулі. Барвисті квітки, розкидані по зеленому лісовому килиму, пломеніли, ніби маленькі сонця й вогнисті клаптики неба. По неозорому, перекинутому догори дном озеру небесного склепіння, мов пущені вистрибом камінці, гасали птахи. Дуглас надсадно дихав крізь зціплені зуби, вбираючи в себе крижаний холод, а видихаючи жар. Комахи електричними іскрами пронизували повітря. Десять тисяч волосин на Дугласовій голові зросли на одну мільйонну частку дюйма. Він чув, як у кожній його скроні б'ється по серцю, третє калатає в горлі, ще двоє пульсує в зап'ястках, а справжнє серце лунко гупає в грудях. Усе його тіло дихало крізь мільйони відкритих пор.

«*Я справді живий!* — думав він.— Досі я цього не знав, а як і знав, то не запам'ятав!»

Він голосно вигукував це подумки ще і ще, разів з десять! Подумати лишень! Ось уже дванадцять років живе — і тільки тепер збагнув! Тільки тепер, зчепившись із Томом, знайшов отут, під деревом, цей рідкісний хронометр, цей злotosяйний годинник з гарантією безупинного ходу років на сімдесят.

— Дуг, тобі не болить?

Дуглас дико зойкнув, обхопив Тома руками й покотився з ним по траві.

— Дуг, ти що, здурів?

— Здурів!

Вони котилися схилом пагорба, і їхні очі й роти були повні сонця, що яскріло скалками жовтого скла; вони хапали повітря, наче викинуті на берег форелі, і реготали до сліз.

— Дуг, ти не збожеволів?

— Ні, ні, ні, ні!

Дуглас заплющив очі й побачив плямистих леопардів, що м'яко ступали в темряві.

— Томе!— мовив він. А тоді тихіше:— Томе... Чи всі люди на світі... знають, що вони живі?

— Та певне. Аякже!

Леопарди нечутно зникли у глибшій темряві, куди вже не сягало око.

— Сподіваюся, що так,— прошепотів Дуглас.— Атож, сподіваюся, що знають.

Він розплющив очі. Батько стояв на пагорку високо над ним, на тлі помережаного зеленим листям неба, і, взявшись руками в боки, сміявся. Їхні очі зустрілись, і Дуглас ураз нашорошився. «Тато знає,— подумав він.— Усе це замислено наперед. Він зумисне привіз нас сюди, щоб зі мною таке сталося. Це його витівка, він усе розуміє. І тепер знає, що і я здогадався».

Зверху спустилася дужа рука й підняла його в повітря. Похитуючись на непевних ногах між батьком і Томом, подряпаний, розпашілий, усе ще вражений і сповнений побожного остраху, Дуглас обережно поторгав свої і мовби не свої лікті і вдоволено облизнув розбиту губу. Потім звів очі на батька й Тома.

— Я понесу всі відра,— сказав він.— Цього разу дайте мені самому.

Лукаво посміхаючись, вони віддали йому відра.

Дуглас стояв, злегка похитуючись, руки йому відтягував важкий від соку, солодкий лісовий вантаж. «Мені треба відчутти все до кінця,— думав він.— Дайте мені стомитися, відчутти справжню втому. Я не повинен забути, що я живий, я ж тепер знаю, що живий, і не повинен забути про це ні сьогодні, ні завтра, ні післязавтра».

За ним линули бджоли, і дух ягід, і золоте проміння літа, а він ішов зі своєю важкою ношею, ніби сп'янілий, долоні його вкривалися втішними пухирями, руки затерпли, ноги спотикалися, так що батько зрештою схопив його за плече.

— Ні, ні,— пробурмотів Дуглас.— Мені не важко. Зовсім не важко...

Уже з півгодини його не покидало відчуття трави, коріння, камінців, замшілої колоди — так ніби все те залишило свої відбитки на його руках, ногах, спині, і лише тепер це відчуття почало притуплюватися. Дуглас ішов і розмірковував про нього, і воно дедалі тануло, розвіювалося, зникало, а тим часом брат і на диво мовчазний батько ступали слідом, даючи йому змогу самому вести їх крізь ліс до невидимої, майже нереальної дороги, якою вони мали дістатися назад до міста...

У місті — згодом того ж таки дня.

І знову збирання врожаю.

Дідусь стояв на широкій чільній веранді і, мов капітан, озирав по-літньому незворушний простір, що розлягався перед ним. Він звертався із запитанням до вітерцю, до недосяжного неба, до моріжка, де стояли Дуглас і Том, звертаючись із запитанням тільки до нього:

— Дідусю, а вони вже достигли? Справді?

Дідусь почухав підборіддя.

— П'ятсот, тисяча, а то й дві тисячі напевне. Атож, добрий буде ужинок. І збирати легко, тож не залишайте нічого. Даю по десять центів за кожен мішок, який принесете до преса.

— Ого!

Радісно усміхнені хлопці нахилилися над моріжком. Вони зривали золотисті квітки — квітки, що затоплюють цілий світ, перебираються з моріжка на бруковані вулиці, тихенько стукають у віконця підвалів і в своєму невтримному буянні виповнюють усе довкола сліпучим саявом розплавленого сонця.

— І отак щороку,— сказав дідусь.— Справжня навала. Та й нехай собі. Бач, заповнили все подвір'я, горді, мов леви. Якщо довго на них дивитися — і очі пропалють. Начебто звичайнісінька квітка, бур'ян, якого ніхто не помічає. А от для нас — благородна рослина, кульбаба.

Назбиравши повні мішки квіток, понесли їх у підвал. І підвальна сутінь одразу відступила перед квітковим саявом. Винний прес стояв відкритий, холодний. Золота злива квіток зіграла і його. Дідусь крутнув корбу, гвинт почав обертатися, і тоді гніт зрушив й легенько стиснув квіткову масу.

— Ану, ну... отак...

І ось по жолобу в дні преса потекла у глиняний глек спершу струминка, а там і буйний струмінь золотої рідини, що ввібрала у себе весь той прекрасний літній місяць. Потім їй дадуть перебродити, знімуть шумовиння, розіллють у чисті пляшки від томатної підливи й поставлять ті пляшки лискучими рядами на полицю в темному підвалі.

Кульбабове вино.

У самих цих словах учувався смак літа. Те вино й було спіймане і закорковане в пляшках літо. І тепер, коли Дуглас знав — достеменно знав,— що він живий, що на те він і ходить по землі, аби бачити й відчувати увесь навколишній світ, йому здавалося цілком слушним запечатати й зберегти бодай частку свого нового знання і цього особливого врожайного дня,— щоб десь у січні, зимової днини, коли валитиме рясний сніг, і тижнями не прозиратиме сонце, і, можливо, сьогоднішнє чудо трохи призабудеться, відкоркувати пляшку і враз усе пригадати. Адже це літо мало стати літом негаданих чудес, і йому хотілося всі їх зберегти й позначити, так щоб потім, як тільки забагнеться, він міг спуститися навшпиньки в цю вогку сутінь і сягнути рукою до полиці...

І там рівними рядами стоятимуть пляшки з кульбабовим вином, яке жеврітиме м'яким сяйвом, наче квіти на світанку, і з-під ледь припорсшеного скла зблисне сонце нинішнього червня. Поглянеш крізь це вино на холодний зимовий день — і враз розтане сніг, зазеленіє трава, на деревах зацвірінчать птахи й затріпоче на вітерці, мов сила-силенна метеликів, листя і цвіт. А похмуре сіре небо заясніє блакиттю.

Візьмеш літо в руку, націдиш літа в келишок (звісна річ, у манюсінький, у найменший, який є, щоб тільки крапельничка вмістилася), а тоді піднесеш до рота, скуштуєш — і воно враз розтопить зимовий холод у твоїх жилах...

— Ну а тепер — дощової води!

Атож, ніяка інша тут не годилася б — тільки найчистіша вода з далеких озер та вмитих солодкою вранішньою росою зелених лук, яка здійнялася в розкрите небо і там, у холоднуватій високості, зібралася в чисто вимиті грона й мало не тисячу миль лінула, гнана вітром, насичуючись небесною електрикою. А ще більше неба всотала вона в кожную свою краплину, коли пролилася на землю. Надихавшись східним і західним, північним і

південним вітрами, вона зрештою обернулася на дощ, і сам дощ у заповітну годину цього перетворення був уже готовий до того, щоб стати вином.

Дуглас схопив кухля, побіг надвір і глибоко занурив його в бочку з дошовою водою.

— Несу!

Вода в кухлі була наче шовк, прозорий, ледь голубуватий шовк. Якби її випити, вона б пестливо торкнулася губів, горлянки, серця. Набравши кухоль і відро, її треба було віднести в підвал, щоб залити кульбабовий врожай живлющою вологою гірських струмків.

Навіть бабуся котрогось лютого дня, коли надворі бурхатиме завірюха, забиваючи дух і заліплюючи вікна снігом,— навіть бабуся тихенько вислизне за двері й спуститься в підвал.

Нагорі, у великому будинку, кашлятимуть, чхатимуть, хриптимуть, стогнатимуть, у дітей буде жар, дертимо в запалених горлянках, носи їхні стануть немов вишні в наливці, і по всіх кутках чатуватимуть підступні мікроби.

І тоді, наче богиня літа, з підвалу з'явиться бабуся, ховаючи щось під своєю плетеною шаллю. Вона обійде кімнати всіх недужих, і вниз й нагорі, і кожному налле в чисту склянку запашної прозорої рідини, щоб той випив її за одним духом. Ліки інших часів, бальзам із сонця й бездільних серпневих надвечір'їв, ледь чути брязчання візка з морозивом на брукованих вулицях, сріблясті стріли фейерверка в темному небі й злива трави з-під газонокосарки, що суне мурашиними володіннями,— і все це, все в одній склянці.

Атож, навіть бабуся, спустившись узимку в підвал по червневу снагу, мабуть, тихенько постоїть там одинцем у таємному спілкуванні з власною душею,— так само, як і дідусь, і батько, і дядечко Берт, і хтось іще з пожилців,— і полине уявою в давноминулі дні, з далекими прогулянками за місто, з теплими дощами, з духом пшеничних ланів, пряженої кукурудзи, свіжоскошеного сіна. Навіть бабуся знов і знов повторюватиме ці прекрасні, золоті слова, так само, як їх сказано щойно, коли квіти висипали в прес, так само, як їх буде повторювано кожної зими, кожної білої зими ще багато років тому. Знов і знов злітатимуть вони з уст, мов усмішка, мов несподіваний сонячний промінчик серед темряви.

Кульбабове вино. Кульбабове вино. Кульбабове вино.

Годі було почути, як вони з'являлися. І майже не чути, як зникали. Тільки трава хилилася додолу, а потім знову підводилась. Вони бігли вниз схилами пагорба, наче тіні від хмаринок,— прудконогі хлопчики літа.

Дуглас відстав від інших і заблукав. Відсапуючись, він спинився над яром, на самому краю темного провалля, звідки віяло холодом. Нашорошивши вуха, мов сполоханий олень, він почув небезпеку, грізну й давню як світ. Там місто розпадалося на дві половини. Там кінчалася цивілізація. Там була лише вічно жива земля, і щогодини на ній відбувалися мільйони смертей і народжень.

І були там стежки, протоптані чи ще не протоптані, які свідчили про потяг хлопців до мандрів, безнастанних мандрів, потрібних їм, щоб вирости справжніми чоловіками.

Дуглас обернувся. Одна стежка великою припалою порохом змією повзла до льодівні, де в золоті літні дні жила зима. Друга збігала до розжареного піщаного берега липневого озера. Третя вела до дерев, де хлопці, сховавшись серед рясного листя, могли рости й достигати разом з іще зеленими яблуками-кисличками. Ще одна — до персикового садка, до шпалер винограду, до кавунів, що, приспані сонцем, дримали на грядках, мов великі смугасті коти. Ота, дарма що запустила й звивиста, вперто тяглася до школи. Оця, пряма, мов стріла, бігла просто до кіно, де в суботу на ранкових сеансах показували ковбойські фільми. А ота, що понад струмом, виводила за місто, в зелений простір.

Дуглас звернув очі туди.

Хто б міг сказати, де кінчалося місто й починався той простір чи навпаки? Хто б міг сказати, що до чого належить — місто до нього чи він до міста? Завжди існувала й існуватиме невизначена межа, де ці два суперники сходились у двобої і один з них на певний час брав гору, заволодіваючи то якоюсь стежиною, то видолінком, то галявиною, то деревом чи кущем. Неозоре суходільне море трав і квітів розливалось в далеких безлюдних полях, серед яких лише подекуди траплялися поодинокі ферми, і в пору літнього буяння наринало на місто. Кожної ночі зелений простір лук і далеких полів вливався яром до міста, несучи з собою вологий трав'яний дух, і місто немов порожніло, мертвіло і знов по-

грузало в землю. І кожного ранку виявлялося, що яр ще трохи вклинився в місто, погрожуючи затягти в себе гаражі, так, наче то діряві, затоплені водою човни, і поглинути старезні автомобілі, залишені на поталу дощам та іржі.

— Гей! Гей! — То мчали крізь таємниці яру, міста й часу Джон Хафф і Чарлі Вудмен.— Егей!

Дуглас поволі рушив стежкою, що вела за місто. Справді-бо, треба було прийти сюди, до яру, щоб побачити дві найважливіші в житті речі — як ведеться у світі людей і як ведеться у світі природи. Зрештою, місто являло собою лише великий корабель, повний люду, що вижив у знегодах, і весь той люд без кінця метушився, очищаючи свою плавучу оселю від бур'яну та іржі. Час від часу якась шлюпка-халупа, рідна дитина того корабля, змита безгучною бурею часу, потопала в німотних хвилях термітників і мурашників, провалювалася в незситиму пашу яру, щоб відчутти, як у гарячих бур'янах мигтять і шарудять, мов сухий папір, міріади коників; щоб геть заглухнути під пеленою пороху та павутиння і врешті розсипатись купою закіптюжених уламків, немов гробниця в нищівному вогні, запаленому блакитною блискавкою, що миттєвим фотоспалахом осяває цей триумф природи.

То ось що вабило сюди Дугласа — оте потаємне змагання, в якому людина уривала щось у природи, а природа знов і знов відвойовувала своє, і так з року в рік, однак він знав, що місто ніколи не здобуває справжньої перемоги — воно живе в постійній прихованій небезпеці, озброївшись газонокосарками, обприскувачами, садовими ножицями, і вперто пливе вперед, поки його спонукає до цього цивілізація; але кожний будинок у ньому можуть одного дня зачлупнути й поховати навіки зелені хвилі, і тоді згине без сліду й останній городянин, а його газонокосарки, сапки й лопати, з'їдені іржею, розсиплються на порох.

Місто. Зелений простір... Будинки. Яр... Дуглас розгублено позирав то туди, то туди. Як же поєднати між собою цих двох суперників, як збагнути взаємозв'язок між ними, коли...

Очі його втупились у землю.

Перший літній обряд — збирання кульбабового цвіту й заготівля вина — лишився позаду. Тепер треба було братися до другого, але Дуглас наче закляк і не зрушав з місця.

— Дуг!.. Доганяй!.. Ду-у-уг!..— Голоси хлопців завмерли вдалині.

— Я живий,— промовив Дуглас.— Але що з того? Вони живіші, ніж я. Чому ж так? Чому?

Та отак стоячи сам-один, дивлячись на свої нерухомі ноги, він зрозумів, у чому річ...

Того вечора, повертаючись додому з кіно разом з батьками та братом Томом, Дуглас побачив у ясно освітленій вітрині крамниці тенісні туфлі. Він квапливо відвів очі, але його ноги уже були в тих туфлях і відірвалися від землі, а тоді чимдуж помчали вперед. Закрутилася земля, залопотіли, мов крила, полотняні піддашки над вітринами — такий вихор зняв він за собою. А його батьки та брат спокійнісінько простували далі. Дуглас задкував між ними, не відриваючи очей від тенісних туфель в опівнічній вітрині, яку вони щойно поминули.

— Гарна була картина,— сказала мати.

— Еге ж,— промимрив Дуглас.

Був уже червень, і давно минув час купувати на літо парусинові туфлі, легкі й тихі, наче теплий дощик, що шелестить по тротуарах. Червень, коли земля сповнена первісної сили і все довкола в розвої. Трави все ще припливали в місто з околиць, обтікали тротуари, насувалися на будинки. У першу-ліпшу мить місто могло перекинутись на борт і піти на дно, не лишивши по собі й сліду в зеленому морі конюшини та бур'янів. І Дуглас нараз зупинився, немов прикипівши до намертво злиюваної цементом червоної цегли тротуару, неспроможний ступити ні кроку далі.

— Тату!— вихопилося в нього.— Отам позаду у вітрині — тенісні туфлі, оті легкоступи «Парра»...

Батько навіть не обернувся.

— А чи не скажеш ти, до чого тобі нові туфлі? Можеш пояснити?

— Ну...

А до того, що в них відчуваєш себе так, наче ти вперше цього літа скинув черевики й побіг босоніж по траві. Так, наче зимової ночі вистромив ноги з-під теплої ковдри і на них війнуло холодним вітром з відчиненого вікна, а ти все тримаєш їх назовні й ховаєш назад під ковдру аж тоді, коли вони стануть мовби зліплені із снігу. У тенісних туфлях ти маєш таке відчуття, ніби вперше

цього літа побрів по тихому струмку й бачиш у прозорій воді, як твої ноги, немов заломившись, ступають трохи попереду тебе самого.

— Тату,— мовив Дуглас,— це важко пояснити.

Люди, які робили тенісні туфлі, звідкись та знали, чого хочуть і потребують хлопці. Вони підмощували під устілки м'яку болотяну траву й особливі пружини, а верх ткали з волокон рослин, вибілених і обпалених сонцем у безкраїх полях. А десь глибоко в м'якому нутрі були заховані тонкі й тугі оленячі сухожилки. Люди, які робили ці туфлі, напевне, бачили багато вітрів у розбурханих кронах дерев і багато річок, що несуть свої води в озера. І все воно було в цих туфлях, і то було літо.

Дуглас спробував переказати все це словами.

— Ну нехай,— мовив батько,— але хіба ж не такі й твої торішні туфлі? Чом би тобі не витягти з комори їх?

А Дугласові раптом стало жаль хлопців, що жили в Каліфорнії і ходили в тенісних туфлях цілий рік,— вони ж бо й не знали, як приємно скинути з ніг зиму, стягти з себе важкі й грубі шкіряні черевики, повні снігу та дощу, і від рана до темна бігати босоніж, а потім уперше зашнурувати на собі новісінькі літні туфлі, в яких бігається ще краще, ніж босому. І головне — щоб вони були нові, у цьому весь чар. До першого вересня цей чар може розвіятись, але тепер, наприкінці червня, він ще в повній силі, і такі туфлі здатні понести тебе над деревами, над річками, над будинками. У них, коли захочеш, перестрибнеш і через паркан, і через тротуар, і через будинок.

— Невже ти не розумієш? — відказав Дуглас.— Торішні просто *не годяться*.

Адже торішні туфлі були вже мертві усередині. Вони мали чар лише торік, коли їх уперше взуто. Але на кінець кожного літа виявлялося, що ти вже не можеш перестрибувати в них через річки, дерева й будинки, що вони мертві. А тепер був саме початок літа, і Дуглас знав, що в нових туфлях він зможе все, що завгодно.

Вони піднялися на ганок свого будиночка.

— Ну, то збирай гроші,— сказав батько.— Через місяць-півтора...

— Тоді вже й літо скінчиться!..

Погасили світло, Том заснув, а Дуглас лежав і дивився на свої освітлені місяцем ноги, аж ген на другому кінці ліжка, вільні від важких грубих черевиків: на решті з них упали ті залізні кайдани зими.

«Треба придумати якусь причину. Пояснення, чому потрібні нові туфлі».

А хто не знає, що на пагорбах за містом у нього безліч друзів,— вони розполохують корів, граються в завбачання погоди, смажаться на сонці, так що з них день у день злазять клапті шкіри, наче аркушики відривного календаря, а вони й далі смажаться. Якщо хочеш не відставати від них, треба бігати прудкіше за лисниць та білок. А тут, у місті, самі вороги, роздрочені спекою, і через те вони не можуть забути зимових незгод і кривд. *Уперед за друзями, і геть ворогів!* Такий був девіз цих чудових туфель. *Час біжить надто швидко? Ти хочеш його наздогнати? Хочеш завжди бути прудконогий? Тоді придбай собі тенісні туфлі-легкоступи «Парра»! Легкоступи «Парра»!*

Дуглас труснув скарбничку, і в ній ледь брязнуло — ото були й усі його гроші.

«Коли тобі чогось треба,— подумав він,— сам шукай до цього шляхів. Ну що ж, попереду ціла ніч, спробуємо знайти ту стежку крізь ліс...»

У центрі містечка одна по одній згасали вітрини крамниць. У вікно повіяв вітер. Немов річкова течія — аж ногам закортіло податися за нею.

Уві сні Дугласові вчувалося, як у високій теплій траві біжить, біжить, біжить кролик.

Старий містер Сендерсон походжав по своїй взуттєвій крамниці, наче торговець хатніми тваринами, привезеними з усіх кінців світу, що сидять в окремих загородочках, а він на ходу лагідно доторкається до кожної з них. Ось містер Сендерсон погладив черевикн й туфлі, виставлені у вітрині,— декотрі здавались йому котиками, декотрі собачками, і він дбайливо проводив по кожній парі рукою, там поправляючи шнурки, там підтягуючи язичок. А тоді зупинився посередині килима, що лежав на підлозі крамниці, озирнувся навколо й задоволено кивнув головою.

Десь далеко загуркотів грім.

Ще мить тому в дверях Сендерсонового «Салону взуття» нікого не було. Та ось на порозі незграбно став Дуглас Сполдінг, утупивши очі в свої шкіряні черевикн, наче вони були такі важенні, що він не мав сили відірвати їх від цементованої приступки. Як тільки він там спинився, грім одразу замовк. І тоді повільно, так, ніби кожний рух завдавав йому болю, і не зважаючись під-

вести очі від складеної чашечкою долоні, в якій тримав гроші, Дуглас ступив з яскравого полудневого осоння в затінок крамниці. Тоді ретельно виклав стовпчиками на прилавок монети по п'ять, десять, двадцять п'ять центів і став чекати занепокоєно, мов шахіст, який не знає, що спостигне його після цього ходу — слава чи ганьба.

— Можеш нічого не казати!— мовив містер Сендерсон.

Дуглас прикипів до місця.

— По-перше, я знаю, що ти хочеш купити,— провадив містер Сендерсон.— По-друге, я щодня бачу тебе біля моєї вітрини. Думаєш, я не помітив? помиляєшся. По-третє, тобі потрібні, якщо назвати їх повним ім'ям, «незрівнянні, найвищого гатунку тенісні туфлі-легкоступи «Парра», виробництва фірми «Корона». М'які, як масло, й прохолодні, як м'ята!» По-четверте, тобі потрібен кредит.

— Ні!— вигукнув Дуглас, важко дихаючи, так, наче цілу ніч бігав уві сні.— Не треба мені кредиту, я маю кращу пропозицію!— одним духом випалив він.— Я вам усе скажу, містере Сендерсон, тільки спершу дозвольте вас про щось запитати. Чи не могли б ви пригадати, сер, коли ви самі востаннє взували легкоступи «Парра»?

На обличчя містера Сендерсона набігла тінь.

— Ну, років десять чи двадцять тому, а може, й тридцять... А що?

— Містере Сендерсон, а вам не здається, що в інтересах вашої торгівлі ви, сер, мали б і самі поносити оці тенісні туфлі, котрі ви продаєте, бодай наміряти на хвилину, щоб знати, які вони на нозі? Коли довго не звидуєш чогось на собі, то хоч-не-хоч забуваєш, що воно таке. Он власник «Тютюнових виробів» курить сигари, правда ж? І кондитер, я думаю, куштує свій товар. Отож...

— Ти мав би помітити,— зауважив старий,— що і в мене на ногах щось є.

— Але ж не легкоступи, сер! Як ви будете продавати ці легкоступи, не вихваляючи їх покупцям? А як ви зможете їх вихвалити, коли не знаєте, які вони?

Дуглас говорив з таким запалом, що містер Сендерсон аж відступив назад і потер рукою підборіддя.

— Ну знаєш...

— Містере Сендерсон,— не вгавав Дуглас,— ви продайте мені одну річ, а я теж продам вам щось, не менш вартісне.

— Слухай, хлопче, невже для цього так конче по-

трібно, щоб я взув на себе ті легкоступи? — запитав старий.

— Я дуже хотів би, щоб ви це зробили, сер!

Старий зітхнув. А за хвилину вже сидів і, тихенько сопучи, зашнуровував на своїх довгих вузьких ногах тенісні туфлі. Поряд з темними холошами його штанів вони здавалися чужими й недоречними.

Нарешті містер Сендерсон підвівся.

— Ну, як вони на нозі? — спитав Дуглас.

— Він ще питає! Чудово.— І старий хотів був знову сісти.

— Ні, прошу вас!— жестом спинив його Дуглас.— Містере Сендерсон, а тепер, будь ласка, попереступайте трохи з п'ят на носки, попереминайтеся, потупайте, ніби скачете, а я докажу вам те, що хотів. Ось що я придумав: я віддаю вам ці гроші, ви віддаєте мені туфлі, і я лишаюся винен вам ще долар. Але, містере Сендерсон, *але...* тільки-но я взую ці туфлі, ви знаєте, що буде?

— Що?

— Бам! Я пакую покупки, я розношу пакунки покупцям, я приношу вам каву, я прибираю і палю сміття, я біжу для вас на пошту, на телеграф, до бібліотеки! Я сюди, я туди, сюди, туди — аж у вас в очах мигтять. Ви ж тепер відчуваєте, які це туфлі, містере Сендерсон? Відчуваєте, як шпарко вони носитимуть мене сюди-туди? Які тугі пружини в них усередині? Як вони аж пориваються бігти? Як вони заволодівають вашими ногами, і не дають вам спокою, і терпіти не можуть, щоб ви стояли на місці? Відчуваєте, як швидко я робитиму для вас усе, чого ви самі не захочете робити? Ви сидітимете собі тут у холодку, а я ганятиму по всьому місту! Та насправді і не я, а оці туфлі. Вони гасатимуть по вулицях, мов навіжені: шась за ріг, шась назад! І вже он вони аж де!..

Містер Сендерсон стояв, приголомшений такою зливою слів. Цей невтримний потік підхопив його й поніс, і він ще глибше засунув ноги в туфлі, поворушив пальцями, вигнув ступні, наважив на п'яти. Так він стояв і тихенько, непомітно погойдувався назад і вперед на легенькому вітерці, що повівав у розчинені двері. Тенісні туфлі нечутно грузли в м'якому килимі, наче в густій траві джунглів чи в масній глині. Старий поважно звівся навшпиньки й знову вперся п'ятами в те пругке тісто, в приязну, піддатливу землю. На обличчі в нього відбивалися всі його відчуття, так, ніби по ньому перебігали миготливі різноколірні відсвіти. Рот його трохи розту-

лився. Та ось він помалу перестав погойдуватись, хлопець також замовк, і тепер вони стояли в глибокій, первісній тиші й дивились один на одного.

Час від часу, простуючи тротуаром під пекучим сонцем, крамницю поминали поодинокі перехожі. А старий чоловік і хлопець усе стояли нерухомо: хлопець розпашілий, старий — з таким виразом обличчя, ніби щойно зробив якесь відкриття.

— Слухай, хлопче,— нарешті озвався він.— Чи не хотів би ти десь років через п'ять продавати взуття в цій крамниці?

— Ой, що ви, містере Сендерсон, дякую, але я ще не надумав, ким мені стати.

— Станеш ким захочеш, синку,— сказав старий,— неодмінно станеш. Тебе ніхто не спинить.

Легкою ходою він перейшов до стіни, де було не менш як з десять тисяч коробок із взуттям, і повернувся з туфлями для хлопця, а тоді взявся писати на аркушику паперу якийсь список. Тим часом Дуглас узув і зашнурував туфлі й тепер стояв чекаючи.

Старий подав йому список.

— Ось тобі десяток доручень, які ти маєш виконати до вечора. Зробиш усе — і ми з тобою квити, і ти мені більш не слуга.

— Дякую, містере Сендерсон!— І Дуглас порвався бігти.

— Стривай!— гукнув старий.

Дуглас спинився і обернувся до нього.

Містер Сендерсон перехилився через прилавок.

— Ну, як вони на нозі?

Хлопець подивився на свої ноги, які були вже ген на річці, серед пшеничних ланів, на вітрі, що чимдуж ніс його геть з міста. Тоді звів погляд на старого — очі його палали, губи ворушились, але з них не злетіло ані звуку.

— Антилопи?— запитав старий, переводячи погляд з обличчя хлопця на туфлі.— Газелі?

Дуглас подумав, повагався, тоді швидко кивнув головою. І майже в ту ж таки мить зник. Щось прошепотів, рвучко повернувся — і наче й не було його. І за дверима ані знаку. Тільки ледь чувся, завмираючи в тропічній спекоті, шурхіт підшов.

Містер Сендерсон стояв у залитих сліпучим сонцем дверях і дослухався. Він пам'ятав цей шурхіт від давніх-давен, ще відтоді, як його самого захоплювали хлоп'ячі мрії. Під ясним небом вистрибом неслися прегарні ство-

ріння й зникали в чагарях під деревами, усе віддаляючись і лишаючи по собі тільки легку луну.

— Антилопи...— мовив містер Сендерсон.— Газелі...

Він нахилився й підняв з підлоги покинуті хлопцем зимові черевики, важкі від уже забутих дощів і давно розталого снігу. Потім, легко, м'яко і неквапливо ступаючи, вийшов із сліпучого осоння й знов опинився у світі цивілізації...

Дуглас дістав п'ятицентовий записник у жовтій обкладинці. Дістав жовтий олівець «Тайкондерога». Розгорнув записник. Лизнув олівця.

— Слухай, Томе,— сказав він.— Ти зі своїми підрахунками та записами напровадив мене на одну думку. Тепер і я так робитиму — вестиму облік різних подій. Ось чи думав ти, приміром, що ми кожного літа знов і знов робимо те саме, що робили й торік, і позаторік?

— Це ти про що, Дуг?

— А про те, що ми кожного літа робимо кульбабове вино, купуємо нові тенісні туфлі, пускаємо перший фейерверк, робимо лимонад, витягаємо з ніг скабки, збираємо лісові ягоди. Щороку те саме й так само, ніякої переміни, ніякої різниці. Але ж це тільки одна половина літа, Томе.

— А друга?

— Друга — це те, що ми робимо вперше у житті.

— Як от їмо маслини?

— Ні, я про важливіші речі. Ось, приміром, якби раптом виявилось, що дідусь чи тато знають не все на світі.

— Та ти що! Вони ж знають геть усе, що тільки можна знати!

— Не сперечайся, Томе. Я вже записав це у свої «Відкриття і одкровення». Вони знають не все. Але це не такий уже й гріх. І це я теж відкрив.

— А які ще дурниці ти там записав?

— Що я живий.

— Ха, оце-то відкриття! Та всі ж знають...

— Те, що я думаю про це, усвідомлюю це,— ось у чому відкриття. Отак живеш собі, щось робиш — і сам того не помічаєш. А потім раптом бачиш: ага, я живу, я роблю те й те,— і це справді уперше в житті. Ось я й поділю у своєму блокноті літо на дві половини. Спо-

чатку в мене йдуть «Звичайні справи і події». Вперше цього року пив шишучку. Вперше пробіг босий по траві. Вперше мало не потонув у озері. Вперше їв кавун. Убив першого москіта. Вперше збирав кульбаби. Усе це ми робимо з року в рік і ніколи про таке не думаємо. А отут, у другій половині, будуть «Відкриття і одкровення». Чи, може, краще «і осяяння» — теж гарне слово, — чи «усвідомлення», га?.. А загалом так: коли робиш щось уже відоме й звичне — ну, розливаєш у пляшки кульбабове вино абощо, — то це йде у «Звичайні справи і події». Та коли потім про це думаєш, то свої думки, дурні вони там чи ні, записуєш у «Відкриття і одкровення». Ось що я записав про кульбабове вино: «Кожна його пляшка — це закоркована й збережена про запас частка літа тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року». Ну як воно тобі, Томе?

— Та я вже давно за тобою не встигаю.

— То я прочитаю тобі ще. Отут, у «Звичайних справах і подіях», у мене записано: «Вранці двадцять четвертого червня уперше цього літа посперечався з татом і мені добре перепало». А у «Відкриттях і одкровеннях» я написав про це так: «Дорослі й діти не можуть жити мирно тому, що це два різних народи. Вони не такі, як ми. Ми не такі, як вони. Справді, різні народи — «і ніколи цим двом не зійтись»¹. Зарубай це собі на носі, Томе!

— А таки правда, Дуг; твоя правда! Так воно і є. Оце ж тому ми й не миримо з мамою і татом. Завжди все негаразд, з ранку до вечора! Ну й голова ж у тебе, хлопче!

— Отож тепер, як побачиш за ці три місяці щось таке, що вже робилось і робиться знов, скажи мені. І що ти про це думаєш, теж скажи. А на День праці² ми прочитаємо все, що набереться за літо, і побачимо, як воно вийшло.

— А я хоч зараз можу тобі щось сказати, Дуг. Берн олівця... Так от, на світі п'ять мільярдів дерев. Про це я вичитав у книжці. І під кожним деревом лежить тінь, правда ж? Виходить, звідки береться ніч? А ось я тобі скажу. Ніч — це і є вся ота тінь, що розповзається з-під п'яти мільярдів дерев! Поміркуй сам! Можна сказати, тінь затемнює повітря, неначе бруд воду. Отож якби

¹ Рядок з балади англійського письменника Редьярда Кіплінга.

² Офіційне свято в США, що відзначається у перший понеділок вересня.

придумати такий спосіб, щоб затримати її під тими п'ятьма мільярдами дерев, то не було б і ночі, й нам не доводилося б лягати спати! Оце ж воно і є, Дуг,— щось відоме, звичайне, і щось нове.

— Справді, тут є і відоме, і нове.— Дуглас лизнув свій жовтий олівець «Тайкондерога», який страшенно подобався йому оцією своєю назвою.— Ану; повтори те, що ти сказав.

— На світі п'ять мільярдів дерев, і під кожним лежить тінь...

Атож, літо складалось із звичних обрядів, і кожен обряд мав свій час і своє місце. Час і місце робити лимонад, або чай з льодом, або кульбабове вино, купувати літне взуття чи бігати босоніж; і, нарешті, невдовзі по всьому тому наставляв час урочисто чіпляти на веранді гойдалку.

Третього літнього дня, десь надвечір, дідусь виходив на веранду й наче знічев'я починав роздивлятися два порожніх кільця під стелею. Тоді повагом підходив до балюстради, заставленої вазонами з геранню, мов Ахав¹, що оглядає своїм царським оком ясний погідний день і ясне небо, слинив палець, щоб перевірити, чи немає вітру, й скидав піджак — чи не холодно буде цієї призахідної години в самій сорочці. Потім поважно кивав головою, відповідаючи на вітання інших господарів, що також повиходили власними персонами на свої завітчані веранди подивитися на тихе, лагідне надвечір'я, полишивши своїх дружин цвірінкати чи сердито дзявкати на манір болонок за темними протимоскітними сітками в розчинених дверях.

— Гаразд, Дугласе, будемо чіпляти.

Вони відшукували в гаражі й переносили на веранду запарошене сидіння на ланцюгах, яке могло б правити й за парадне сідло для слона і на якому так добре було розкошувати тихими літніми вечорами, і дідусь чіпляв його на кільця під стелею.

Дуглас, як легший вагою, сідав на гойдалку перший. А вже потім і опасистий дідусь обережно вмощувався поруч нього. І вони, мовчки всміхаючись і киваючи один до одного, помалу погойдувалися вперед-назад, вперед-назад.

¹ А х а в — цар Стародавнього Ізраїлю (IX ст. до н. е.).

Хвилини через десять на веранді з'являлася бабуся з відром води та щітками й бралася мести, мити і шарувати підлогу. Потім з кімнат виносили стільці та плетні й полотняні кріселя, щоб усім вистачило.

— Люблю посидіти на веранді раннього літа,— казав дідусь,— поки москіти ще не заїдають...

Десь годині о сьомій, ставши під розчиненим вікном першого-ліпшого будинку, можна було почути, як у ідальні відсувають стільці від столів, а потім хтось починає бренькати на старому, з пожовклими клавішами піаніно. В кухнях черкали сірники, булькотіла в мийницях гаряча вода, і перші вимиті тарілки з брязкотом ставали сушитися на дротяні полицки. Звідкись долинали приглушені відстанню звуки грамофона. А ще за годину на оповитих присмерком вулицях під величезними дубами й в'язами одна по одній оживали затінені веранди будинків, і на них, мов фігурки, що показують ту чи ту погоду в годиннику з барометром, з'являлися люди.

Перший виходив у густу й солодку вечірню сутінь дядько Берт, а часом дідусь, потім батько, потім хтось із двоюрідних братів, усе самі чоловіки, в хмарках тютюнового диму,— жінки ще залишалися в трохи прохолодній кухні давати лад своєму жіночому світові, і звідти долинали їхні голоси. А під дахом веранди вже перемовлялися чоловіки, що посідали, задерши ноги, хто куди міг, тим часом як хлопці вмошувалися поряд на вичовганих східцях або на дерев'яній балюстраді, звідки протягом вечора неодмінно щось падало — чи то вазон з геранню, чи то котрийсь із хлопчаків.

Аж ось за москітною сіткою в дверях виникали примарні постаті бабусі, прабабусі й матері, і тоді чоловіки підхоплювалися й метушилися, пропонуючи їм, де сісти. Жінки приносили з собою всілякі віяла — хто згорнуту газету, хто бамбуковий віничок, хто напахчену хустинку — і, розмовляючи, обмахували ними обличчя.

Про що вони цілий вечір балакали, наступного дня вже ніхто не пам'ятав. Та ні для кого й не важило, про що ті розмови дорсслих,— важило тільки те, що звуки їхніх голосів, то гучніючи, то затихаючи, линули над тендітною папороттю, яка облямовувала веранду з трьох боків; важило тільки те, що містечко помалу затоплювала темрява, спадаючи на будинки, мов чорна вода, і що в цій темряві жевріли вогники сигар, і що розмова все точилася й точилася. Сокотіння жінок линуло надвір, полохаючи перших москітів, і ті знавіс-

ніло танцювали в повітрі. Мову чоловіків убирала в себе деревина старого будинку, і, заплющивши очі й притуливши вухо до мостин підлоги, можна було почути безугавний глухий гуркіт чоловічих голосів, який то гучнішав, то затихав, мов далекий землетрус десь у політичних сферах.

Дуглас притулявся спиною до сухих дощок веранди, потішений і заспокоєний усіма тими голосами, сподіваючись, що вони ніколи не змовкнуть і їх неквапний плин з тихим жебонінням струменітиме по його тілу, по приплющених повіках, вливатиметься в сонні вуха. Порипування крісел-гойдалок скидалося на сюрчання цвіркунів, сюрчання цвіркунів скидалося на порипування крісел-гойдалок, а замшіла бочка під ринвою біля вікна ідальні плодила вже котре покоління москітів, обіцяючи поживу для розмов ще на багато літ надалі.

Так хороше було сидіти літнього вечора на веранді, так безтурботно й спокійно, аж хотілося, щоб він тривав без кінця. То все були приємні, усталені звичай: чоловіки розкурювали люльки, у блідих руках жінок мигтіли в присмерку в'язальні спиці, потім усі бралися до морозива-ескімо в сріблястих обгортках, хтось приходив, хтось ішов. Бо протягом вечора там устигало погостювати мало не все містечко: заглядали сусіди з суміжних будинків і з того боку вулиці; спинялися по дорозі, проїжджаючи в своєму басовитому електричному автовізку, міс Ферн та міс Роберта і часом прокочували Тома чи Дугласа навколо кварталу, а потім заходили посидіти хвилинку, обмахнути віялами розшарілі обличчя; а то ще містер Джонас, скупник мотлоху, залишивши свою конячину та фургон десь поблизу під деревами, квапливо піднімався східцями на веранду з таким нетерплячим виглядом, наче його розпирало від слів і він мав сказати щось нове, чого ніхто ще не чув,— і якимось так виходило, що про це й справді ніхто доти не чув. І нарешті — дітлахи, що дотемна пропадали хтозна-де, граючи в хованки чи ганяючи ногами порожню бляшанку, а тоді, засапані, розпашілі, нечутно, як бумеранги, поверталися тихим лужком до веранди й одразу ж починали куняти під нескінченне заколисливе жебоніння голосів...

О, яка то була розкіш — лежати там вечорами, напоєними духом папороті й трави, вечорами, сповненими шелесливих сонних голосів, які немовби снували навколишню темряву. Дуглас лежав так тихенько й незворушно, що дорослі забували про його присутність і гомоніли собі далі, обмірковуючи плани, які стосувались

його і їхнього власного майбутнього. І голоси їхні все жебоніли й пливли геть з освітленими місяцем хмарками тютюнового диму, а нічні метелики, схожі на пізній яблуневий цвіт, легенько билися у вуличні ліхтарі, і голоси все пливли й пливли у майбуття...

Того вечора чоловіки зібралися перед тютюною крамницею і ну палити дирижаблі, топити бойові кораблі, висаджувати в повітря динамітні заводи — одне слово, напихати свої тлінні роти тими самими бацилами, від яких вони одного дня залякнуться навіки. Смертоносні хмари клубочилися разом з димом їхніх сигар і линули геть, оповиваючи знервованого чоловіка, що непомітно стояв збоку, дослухаючись до їхньої мови, в якій скреготіли лопати гробокопів і раз у раз вчувалося: «на порох і попіл». То був Лео Ауфмен, міський ювелір, що стояв, розширивши великі й блискучі чорні очі, але врешті змахнув тендітними, наче в дитини, руками і злякано вигукнув:

— Та годі вам! Бога ради, облиште цю панахиду!

— Діло кажете, Лео,— мовив дідусь Сполдінг, що саме проходив там, прогулюючись, як і кожного вечора, зі своїми онуками Дугласом і Томом.— Але ж кому, як не вам, Лео, погамувати цих віщунів. Змайструйте щось таке, що зробить майбутнє яснішим, безтурботним, сповненим радощів. Ви ж власноручно складали велосипеди, лагодили автомати в Галереї, були міським кіномеханіком, хіба ні?

— Авжеж!— докинув Дуглас.— Змайструйте нам Машину щастя!

Усі засміялися.

— А ви не смійтесь,— сказав Лео Ауфмен.— Як ми досі застосовували машини? Тільки людям на горе? Отож-бо! Скільки разів здавалося, що ось уже людина й машина поладнають, аж раптом — бабах! Хтось там десь підмахлює — і літаки починають скидати на нас бомби, а автомобілі летять шкереберть з урвища. То хіба погано, що хлопець просить Машину щастя? Ні! Ажніяк...

Голос Лео Ауфмена притих, бо він уже одійшов на край тротуару й лагідно, мов до живої істоти, узявся до свого велосипеда.

— А що я втрачу? — бурмотів він.— Зіб'ю там чи там

клаптик шкіри на пальцях, докладу кілька фунтів заліза, трохи не досплю... І змайструю, їй-богу!

— Лео,— сказав дідусь,— ми ж не до того...

Та Лео Ауфмен уже їхав теплим літнім вечором, натискаючи на педалі свого велосипеда, і звіддалік долинув його голос:

— Візьму та й змайструю...

— А знаєте,— шанобливо мовив Том,— він таки змайструє, будьте певні.

Коли б ви побачили, як Лео Ауфмен легко, за інерцією, котить на велосипеді вимощеними цеглою вечірніми вулицями, то зрозуміли б, що цей чоловік завжди в злагоді із світом і його однаково тішить і шурхіт будяків у розігрітій траві під подмухами гарячого, наче з топки, вітру, і гудіння електричних дrotів на мокрих від дощу стовпах. Він був з тих людей, для яких і безсонна ніч — не мука, а благословенна пора, коли можна залюбки поміркувати про велетенський годинниковий механізм Всесвіту: чи не розкрутиться колись до кінця його пружина, чи, може, вона підкручується сама собою, хто знає? Та хоч скільки ночей він про це передумав, дослухаючись до темряви, проте певного висновку дійти не міг і схилився то до однієї думки, то до другої...

Ось і тепер, їдучи велосипедом вулицями містечка, він думав: а які головні струси в нашому житті? Людина народжується, росте, старіє, вмирає... Ну, народження — тут годі щось вдіяти. А от як щодо інших трьох етапів?

У голові в нього, виблискуючи легкими золотими спицями, крутилися колеса його Машини щастя. Це мала бути машина, яка допомогла б хлопцям змінити ніжний персиковий пушок на шорстку парость, а дівчатам розвинути з непримітних пуп'янків у яскраві квітки. Та й у похилих літах, коли твоя тінь немовби тягне тебе додолу, і ти лежиш серед ночі без сну, і серце твоє відлічує мільярди ударів,— його винахід дасть людині змогу спокійно заснути разом з опалим листям, як ото засинають восени хлопчаки, зручно простягшись на копиці сухого сіна й залюбки стаючи часткою природи, що поринає в мертвий сон...

— Тату!..

Через лужок назустріч йому бігли всі шестеро його дітей: Сол, Маршалл, Джозеф, Ребекка, Рут, Ноємі,— віком від п'яти до п'ятнадцяти, і всі разом тяглися взяти в нього велосипеда, і всі водночас торсали його за рукави.

— Ми на тебе чекаємо. В нас сьогодні морозиво!

Простуючи до веранди, Лео відчував десь там у темряві усмішку дружини.

Усі взялися їсти, і п'ять хвилин минули в блаженній мовчанці. А тоді Лео підняв у руці повну ложку сріблястого, як місячне світло, морозива, неначе воно містило в собі всі таємниці Всесвіту і їх належало торкатись обережно, і промовив:

— Слухай, Ліно, а що ти скажеш, як я спробую винайти Машину щастя?

— Щось сталося? — швидко запитала дружина.

Дідусь вів Дугласа й Тома додому. На півдорозі повз них градом метеорів промчала ватага хлопчаків на чолі з Чарлі Вудменом та Джоном Хаффом, і сила її тяжіння була така велика, що відірвала Дугласа від дідуся й Тома і потягла за ними до яру.

— Не заблукай, хлопче!

— Ні, дідусю, ні...

І хлопці поринули в темряву.

Том і дідусь пройшли решту дороги додому мовчки, і тільки тоді, коли вони вже підступили до веранди, Том сказав:

— Ти ба, Машина щастя! Це ж треба!

— Відсапайся,— мовив дідусь.

Годинник на міській управі вибив восьму.

Годинник на міській управі вибив дев'яту. Ставало вже пізно, а на цій вуличці маленького містечка у великому штаті величезного краю на планеті Земля, що стрімко падала в темне провалля Всесвіту, кудись там чи нікуди, була вже справжня ніч, і Том відчував кожную міль цього падіння. Він сидів біля надвірних дверей і видивлявся крізь протимоскітну сітку в летючу темряву, що з невинним виглядом удавала, ніби вона зовсім нерухома. Тільки якщо лягти й заплющити очі, то відчуєш, як обертається під твоїм ліжком Земля, а темне море

вдаряє тобі у вуха, напливаючи й розбиваючись об невидимі скелі.

У повітрі пахло дощем. Мати прасувала білизну, і Том чув, як вона бризкає позад нього з пляшечки від томату на хрустке сухе полотно.

А за квартал звідти ще була відчинена одна крамничка — та, що належала місіс Сінгер.

Нарешті, коли місіс Сінгер уже ось-ось мала зачинити свою крамничку, мати зглянулася на Тома й сказала:

— Збігай купи пінту¹ морозива, та дивись, щоб вона добре натоптала.

Том спитав, чи не можна взяти з шоколадною підливкою, бо він не любив ванільної, і мати дозволила. Він затиснув гроші в кулаці й побіг босоніж по теплому цементу вечірнього тротуару під яблунями й дубами. У містечку стояла така тиша, що здавалося, ніби воно відступило ген у далину, і чути було тільки сюрчання цвіркунів десь за розпашілими темно-синіми деревами, що підпирали всіяне зорями небо.

Хляпаючи босими ногами по бруківці, Том перебіг вулицю. Місіс Сінгер важко чалапала по крамничці, наспівуючи якісь єврейські мелодії.

— Пінту морозива? — перепитала вона. — З шоколадною підливкою? Можна!

Том дивився, як вона із зусиллям знімає з морозениці тугу металеву покришку, орудує ложкою, щільно натоптуючи морозиво в пінтову коробку, а тоді поливає його зверху: «З шоколадною підливкою? Можна!» Він віддав гроші, взяв холодний пакунок, потерся об нього лобом і щокою, засміявся і, хляпаючи босими ногами, бігцем подався додому. Позаду блимнуло й згасло світло в останній відчиненій крамничці, і тепер на цілій вулиці лишився тільки мерехтливий ліхтар на розі, і здавалося, все містечко поринає в сон.

Відхиливши сітчасті двері веранди, Том побачив, що мати й досі прасує. Було видно, що їй жарко і вона чимось невдоволена, та все ж вона усміхнулася до нього.

— А коли тато повернеться з тих своїх зборів? — спитав Том.

— Годині об одинадцятій чи о пів на дванадцяту, — відказала мати.

Вона понесла морозиво до кухні й поділила його. Щедро поливши Томову порцію шоколадом, вона покла-

¹ Пінта — міра обсягу, близько 0,5 кг.

ла трохи морозива собі, а решту сховала «Дугласові й тату, коли повернуться».

Вони сиділи, ласуючи морозивом, у самому осередді глибокої тиші літнього вечора. Тільки він, мати і вечір — самі в усьому їхньому невеличкому будиночку на невеличкій вулиці. Том щоразу ретельно облизував ложку, перш ніж знову набрати в неї морозива, а мати, відсунувши прасувальну дошку й полишивши гарячу праску холонуту, сиділа в кріслі біля грамофона, помалу їла морозиво й казала:

— Ой, ну й пекло ж сьогодні! Цілий день земля всотувала жар, а тепер віддає його повітрю. Парко буде спати.

Обоє сиділи й дослухалися до темряви, мовби напакованої в усі вікна та двері, і до глибокої тиші — радіоприймач не працював, бо треба було замінити батареї, а платівки квартету «Нікербокери», Ела Джонсона й «Двох граків» усі були гарні-переграні, аж з душі вернуло. Отож Том просто сидів на дерев'яній підлозі веранди й дивився у темпу-претемну темряву, притиснувшись обличчям до протимоскітної сітки, так що зрештою на кінчику його носа відбилися маленькі темні квадратики.

— Де ж це Дуг? Уже майже пів на десяту.

— Прийде,— сказав Том, цілком певний, що нікуди Дуглас не дінеться.

Мати пішла мити тарілки, і він подався за нею. Кожен звук, найменший брязкіт ложки чи тарілки гучно лунав у жаркому вечірньому повітрі. Потім вони мовчки перейшли до великої кімнати, зняли з канапи валики й разом розсунули її так, що вийшло справжнє двоспальне ліжко. Мати послала постіль і гарненько підбила подушки, щоб хлопцям зручно було лежати. Том уже взявся розстібати сорочку, але мати сказала:

— Постривай, Томе.

— Чого?

— Того, що я так кажу.

— Якась ти дивна, мамо.

Мати на хвилю сіла, тоді підвелася, пішла до навірних дверей і стала гукати Дугласа. Том чув, як вона знов і знов гукає: «Дугласе! Дугласе!.. Ду-у-уг!.. Дугласе-е-е!..» Її голос линув у теплу літню темряву й пропадав без вороття. Навіть луна не озивалася.

— Дугласе! Дугласе!.. Ду-у-гла-а-се-е!

Том сидів на підлозі, і його проймало холодом, але не від морозива, не від зимової остуди й не від денного

жару. Він бачив, як мати роззирається навсібіч і кліпає очима, яка вона розгублена й стривожена. Усе те одразу впадало в око.

Вона відхилила сітчасті двері веранди. Ступила в темряву, спустилася східцями й пішла доріжкою між кущами бузку. Том прислухався до її ходи.

Біля хвіртки вона знов погукала.

Ніхто не озвався.

Вона погукала ще двічі. Том усе так само сидів у кімнаті. Він чекав, що з довгої вузької вулиці ось-ось відгукнеться Дуглас: «Я тут, мамо! Все гаразд! Іду!»

Але Дуглас не відгукувався. Хвилини дві Том сидів, дивлячись на розіслане ліжко, на мовчазний радіоприймач, на мовчазний грамофон, на люстру, де незворушно жевріли кришталеві висульки, на килим з червоними й ліловими візерунками. Він зумисне стукнув ногою об ліжко — щоб перевірити, чи буде боляче. Виявилось, що боляче.

Рипнули двері веранди, і мати сказала:

— Ходім, Томе. Прогуляємося.

— Куди?

— Просто по вулиці. Ходімо.

Том узяв її за руку. Вони разом рушили по Сент-Джеймс-стріт. Цементований тротуар під ногами був і досі теплий, і в дедалі густішій темряві ще гучніше сюрчали цвіркуні. Том з матір'ю вийшли на ріг вулиці й повернули до Західного яру.

Десь віддалік, сяйнувши фарами, проплив автомобіль. А більш ніде не було жодних ознак життя — ні світла, ні руху. Лише ген позаду, далеко за їхнім домом, подекуди виднілися тьмяно освітлені прямокутники вікон, де люди ще не полягали спати. Та більшість будинків стояли темні — їхні мешканці вже спочивали, а ті, які не обляглися, сиділи на верандах своїх темних осель і вели тихі неквапливі вечірні розмови. Проходячи повз ті будинки, можна було почути, як на веранді порипують лави-гойдалки.

— І батька, як на те, немає вдома,— сказала мати. Своєю великою рукою вона стискала малу руку Тома.— Ну, постривай, негідний хлопчисько, я тобі покажу! По околицях знову вештається отой Нелюд і вбиває людей. Тепер ніхто не може почувати себе в безпеці. Бо невідомо, де й коли він з'явиться. Отож хай тільки Дуг вернеться — шкуру з нього злуплю!

Тим часом вони пройшли ще квартал і тепер стояли перед чорним силуетом німецької баптистської церкви

на розі Чепел-стріт і Глен-Рок. За церквою, кроків за сто далі, починався яр. Том уже чув його нюхом. Звідти тхнуло стічними водами, прілим листям, густим духом зелених хащів. Яр був широкий, звивистий, він перетинав усе містечко, і мати часто казала, що там і завидна дикі нетрі, а поночі його краще обминати десятою дорогою.

Хоча поруч була церква і це мало б додавати Томові сміливості, проте він однаково боявся, бо церква стояла темна й здавалася холодною, нікому не потрібною руїною на краю яру.

Йому було всього десять років. Він ще мало знав про смерть, страх, жахіття. Смерть була для нього восковою подобою, яку він бачив у шість років, коли помер його прадідусь і лежав у труні, наче величезний підбитий яструб, німотно й відчужено, вже не в змозі ніколи сказати Томові, щоб він шанувався, чи докинути слівце до розмови про політику. Смерть була його малою сестричкою, коли він, уже семирічний, прокинувшись одного ранку, зазирнув у її коліску й побачив утуплений в нього застиглий, невидючий погляд її мертвих блакитних очей; а потім прийшли дорослі, покладали її в плетений лозовий кошик і винесли з кімнати. Смерть нагадала йому про себе й через місяць потому, коли він спинився перед сестриччиним високим стільчиком і раптом збагнув, що вона вже ніколи там не сидітиме, ніколи не засміється, не заплаче, а він сам уже ніколи не приревнує до неї батьків і не нарікне, що вона з'явилася на світ. Отак він уявляв собі смерть. А ще смерть була Нелюдом, який невидимо скрадався за деревами, чигав десь по околицях, щоб раз чи два на рік прийти в це містечко, на ці вулиці, де не бракувало темних за-капелків, і когось убити,— за останні три роки він убив у такий спосіб трьох жінок. Ото все була смерть.

Але тепер ішлося про щось більше, ніж просто смерть. Цей літній вечір ген унизу під високими зорями ввібрав усе, що Том звідав, побачив чи почув у своєму житті, і все те враз наринило й захлюпнуло його з головою.

Вони зійшли з тротуару й рушили втоптанною, всіяною дрібним камінням стежкою між бур'янами, в яких лунко, на повен голос гучав хор цвіркунів. Том покірливо ступав за матір'ю — сміливою, гарною, дужою, його затупницею від усього світу. Отак разом вони пройшли ще далі й спинилися на самому краю цивілізації.

Яр...

Там, у глибокій чорній хащі, в цю мить зосередилось усе, чого йому не судилося пізнати чи збагнути, усе те, що не мало назви й ховалося в темряві безладних заростей, серед важкого духу гнилизни.

Аж раптом він усвідомив, що вони з матір'ю самі-самісінькі.

І що рука її *тремтить*.

Він справді відчував це тремтіння. Але чому? Мати ж була більша, дужча, розумніша за нього, хіба ні? Невже й вона зачула ту невиразну загрозу, оту лиху силу, що зачаїлася там унизу й шукала виходу з темряви? То, виходить, людина, дорослішаючи, не стає дужою? І бути дорослим — це ніяка не втіха? І немає в житті жодного захистку? Нема такої твердині, що встояла б перед чіпкими страхіттями ночі?

Тома обсідали сумніви. У горлянку, в шлунку, по спині, по руках та ногах мовби знов розтеклося морозиво, і його раптом пройняло холодом, так наче раптом повіяв із забутого грудня зимовий вітер.

І в нього сяйнула думка: це ж усі люди такі, для кожної людини існує тільки вона сама. Одна-єдина, і хоч вона й живе серед великої громади, проте завжди чогось боїться. Як оце й тепер, стоячи тут. Марно кричати, марно кликати на допомогу — яка з того користь? Темрява наринє враз і поглине тебе: одна жахлива крижана мить — і буде по всьому. Задовго до світанку, задовго до того, як полісмени почнуть присвічувати ліхтариками на темну розворушену стежку, задовго до того, як зашурхотять камінці під ногами розгублених людей, що поспішають на допомогу. Навіть якби вони були оце тепер за п'ятсот кроків і *напевне* зарадили б, усе одно тій чорній хвилі вистачило б і трьох секунд, щоб здійнятися й забрати в нього всі десять літ його життя і...

Це усвідомлення самотності людського життя впало на Тома навальним ударом, і він весь затремтів. І мати теж була самотня. В цю хвилину вона не могла сподіватися ні на святість шлюбу, ні на захист люблячої родини, ні на конституцію Сполучених Штатів, ні на поліцію, не мала до кого звернутися, крім власного серця, та й у ньому знайшла б хіба тільки нездоланну відразу і страх. У цю хвилину кожне з них опинилося віч-навіч із власною скрутою і мусило шукати ради самотужки. Отож йому треба було змиритися з цим і діяти на власний розсуд.

Том проковтнув тугий клубок у горлі й притулився до матері. «О боже, не дай їй померти, прошу тебе!— подумки благав він.— Не завдавай нам ніякої кривди. За годину тато повернеться зі зборів, і якщо вдома нікого не буде...»

Мати рушила стежкою в дикі нетрі.

— Мамо, з Дугом нічого не станеться.— Голос Тома тремтів.— Нічого з ним не станеться... Він прийде. Нездоланно прийде!

Мати відказала високим, напруженим голосом:

— Він завжди вертається цією дорогою. Скільки разів я йому казала не ходити тут, але ті бісові хлопчиська однаково лізуть навпростець. А колись він піде сюди й більше не повернеться.

Більше не повернеться. Це могло означати все що завгодно. Бродяги. Злочинці. Темрява. Лиха пригода. А над усе — смерть!

Сам-один у цілому світі...

На світі з мільйон таких містечок. І в кожному так само темно й самотньо, кожне живе так само відрубно, в кожному так само повно страхіть і незбагнених речей. Пронизливі й тужливі звуки скрипок — ось музика цих містечок, де немає світла, але багато тіней. А яка безмежна, неосяжна в них самотність! Які там глухі, геть провологли яри! І на який жах обертається життя в тих містечках уночі, коли твоєму розуму, подружжю, дітям, щастю звидусіль загрожує лиха, кровожерна потвора на ім'я Смерть!..

Мати знову голосно погукала в темряву:

— Ду-у-уг! Дугласе!

І раптом обое збагнули: щось довкола не те.

Чомусь замовкли цвіркуни.

Скрізь панувала цілковита тиша.

Ще ніколи в Томовому житті не було такої тиші. Такої глибокої й безшелесної. Чому ж це замовкли цвіркуни? Чому? З якої причини? Раніш вони ніколи не вгавали. Ніколи.

Отже... Отже...

Щось мало статися!

Здавалося, яр увесь напружується, напинає свої чорні жили, вбирає в себе міць із посулої округи, на багато миль наколо. З просяклих рососою лісів і долин, з хвилястих пагорбів, де собаки, задерши морди, вили на місяць, з усіх усюд стікалась в одне місце велика тиша, і Том з матір'ю були в самому її осередді. Ось-ось, за кілька секунд, щось мало статися, доконче мало стати-

ся. Цвіркуни й далі не озивались, а зорі спустилися так низько, що ще трохи — і Том міг би змести з них сухо-злітку. І була їх сила-силенна, гарячих і гранчастих.

А тиша все наростала й наростала. І все наростала й наростала напруга. Ой як було темно, як пустельно й самотньо! Ой леле!

Аж раптом ген-ген із-за яру долинуло:

— Я тут, мамо! Іду, мамо!

Потім знову:

— Гей, мамо! Іду-у-у!

А потім часто-часто захляпали підошви тенісних туфель по дну яру, де чимдуж, весело регочучи, бігли троє хлопчаків — Томів брат Дуглас, Чак Вудмен і Джон Хафф. Бігли й весело реготали...

Зорі миттю знялися вгору, так ніби десять мільйонів сполоханих равликів разом утягли свої рижки.

І знов заспівали цвіркуни!

Темрява відступала, налякана, приголомшена, люта. Відступала, втративши апетит, — так грубо їй завадили, коли вона саме наготувалася пожитись. А коли темрява відлинула, наче хвиля від берега, з неї зі сміхом виринули троє дітлахів.

— Гей, мамо! Гей, Томе! Ось і ми!

І одразу запахло Дугласом. То був справді його дух — дух поту і трави, листя дерев і струмка.

— Ось я тобі полатаю боки, молодий чоловіче, — пообіцяла мати. Де й подівся враз увесь її страх. Том знав: вона нікому про це не розкаже, нізачо в світі. Одначе воно назавжди залишиться в її душі, так само, як і в його, Томовій, душі.

Пізнього літнього вечора вони йшли додому спати. Том радів, що Дуглас лишився живий. Дуже радів. Бо там, біля яру, була хвилина, коли він уже подумав...

Далеко на оповитій тьмяним місячним світлом околиці, над віадуком і далі, за долиною, промчав поїзд, з таким гуркотом і гудінням, наче то якась величезна залізна істота заблукала в лісі й жене напролом. Том ліг у ліжко поряд з Дугласом і аж тремтів, дослухаючись до того гудіння й думаючи про їхнього двоюрідного брата, що жив колись на околиці містечка, там, де тепер мчав поїзд, а потім однієї давньої ночі помер від запалення легень...

Від Дугласа, що лежав поряд, пахло потом. То був чудодійний запах. І Том перестав тремтіти.

— Тільки дві речі я знаю напевне, Дуг,— прошепотів він.

— Які?

— Що вночі страшенно темно, це одне...

— А друге?

— А друге: навіть якщо містер Ауфмен колись збудує оту Машину щастя, з яром вона однаково нічого не вдіє.

Дуглас якусь мить міркував над Томовими словами.

— У цьому щось є...

Вони замовкли, нараз почувши на вулиці чийось ходу — спершу віддалік під деревами, потім на тротуарі біля самого будинку. Зі свого ліжка тихо озвалася мати:

— Це тато йде.

То був справді він.

Пізно ввечері на веранді сидів Лео Ауфмен і писав список, якого й сам не бачив у густій сутіні. Час від часу він вигукував: «Так-так!..» або «І це теж!» — коли йому спадало на думку ще щось цікаве. Раптом від дверей на веранду до нього долинув глухий звук — так ніби нічний метелик налетів на протимоскітну сітку.

— Ліно, ти? — пошепки спитав він.

Дружина сіла поруч нього на лаву-гойдалку, в самій нічній сорочці, не надто худа, якими бувають сімнадцятирічні дівчата, коли їх ще не люблять, і не надто повна, якими бувають п'ятдесятирічні жінки, коли їх уже не люблять, — а саме в міру, налита й міцна; такий вигляд мають жінки будь-якого віку, подумав Лео, якщо їм нема чого про це тривожитись.

Вона була дивовижна жінка. Її тіло, як і його власне, завжди думало за неї, але по-іншому: воно виношувало дітей або з'являлося поперед чоловіка в кожній кімнаті, щоб змінити там атмосферу відповідно до того, в якому він настрої у цю хвилину. Здавалося, вона ніколи не замислювалась ні над чим надовго: думка одразу ж ішла з голови в руки і оберталася в дію так природно, невимушено, що чоловік навіть якби й захотів, то не зміг би накреслити схему того процесу.

— Ця машина... — мовила Ліна зрештою. — Нам вона не потрібна.

— Не потрібна, — погодився Лео, — але часом слід

зробити щось і для інших. Я оце саме міркував, що туди прилаштувати. Кіно? Радіо? Стереоскоп? Поєднати все це разом, щоб кожен помацав, усміхнувся і сказав: «Еге ж, оце і є щастя».

Атож, подумав він, змайструвати таку хитромудру машинерію, яка, хай там з тобою хоч що — промокли ноги, болить виразка, мучить безсоння, і ти до ранку соваєшся в ліжку, і душу твою точать нічні страхіття, — а вділить тобі щастя, немов ота магічна дрібка солі, вкинута в океан, що без кінця народжувала нову сіль і перетворила морську воду в солону ропу. «Хто б не виліз із шкури, аби здійснити такий винахід?» — запитував він цілий світ, запитував містечко, запитував свою дружину.

Сидячи поруч нього на лаві-гойдалці, Ліна напружено мовчала, і то була її відповідь.

Замовк і він і, задерши голову, став дослухатися, як шелестить на вітрі листя великого в'яза.

«Не забудь, — сказав він собі подумки, — цей шелест листя теж має бути в твоїй машині».

А наступної хвилини на лаві-гойдалці і на веранді вже не було нікого.

Дідусь усміхнувся вві сні.

Відчувши цю усмішку, він не міг збагнути, що її викликало, і прокинувся. Якусь хвилю полежав, наслухаючи, а тоді зрозумів, чому він усміхнувся.

Тому, що почув звук, куди важливіший, ніж співи пташок чи шелест молодого листя. Щороку був день, коли він так само прокидався й чекав цього звуку, який означав, що тепер літо й справді настало. А наставало воно саме отакого ранку, коли хтось із пожильців, племінник чи двоюрідний брат, син чи онук, виходив з газонкосаркою на лужок під вікном і, керуючи від країв до середини — на північ, на схід, на південь, на захід — починав виписувати нею чимраз менші прямокутники, і металева машинка із дзижчанням і стрекотом посувалася по духмяній літній траві. З-під ножів вилітали кульки конюшини, золоті зірочки поодиноких уцілілих після збирання кульбаб, мурахи, сухі стеблинки, камінці, обгорілі рештки торішнього святкового фейерверку на Четверте липня¹, але все те переважав суцільний

¹ Національне свято — день проголошення незалежності США.

зелений трав'яний потік. То був чистий і прохолодний потік, і дідусь уявив собі, як свіжоскошена трава пестливо лоскоче йому ноги, освіжає розпашіле обличчя, сповнює ніздрі одвічними пахошами нового літа й немов обіцяє: усі ми — атож, усі — проживемо ще один рік.

Благословенна річ — газонокосарка, думав дідусь. Який це дурень вигадав, щоб новий рік починався першого січня? Ні, слід би виставляти дозорців, щоб спостерігали, як росте трава на мільйонах лужків Іллінойсу, Огайо та Айови, і того ранку, коли вона стане придатна до косьби, хай повсюди гряне велична бравурна симфонія газонокосарок, що стинатимуть свіжу соковиту траву на лугових обширах. І того єдиного дня на рік, що насправді знаменує собою Початок, хай би люди обсипали одне одного не конфетті й серпантинном, а свіжоскошеною травою!..

Дідусь насмішкувато фиркнув на ті свої роздумування, а тоді підійшов до вікна й висунувся в лагідне осоння. Авжеж, на лужку був один з пожилців, молодий газетяр на прізвище Форрестер, — він саме докінчував рядок.

— Доброго ранку, містере Сполдінг!

— Так-так, не давайте їй попуску, Білле! — жваво вигукнув дідусь.

Трохи згодом він уже сидів унизу, їв поданий бабусяю сніданок, а за розчиненим широким вікном, скрашуючи йому трапезу, і далі дзижчала й стрекотіла косарка.

— Добре заспокоює нерви, — мовив дідусь. — Це я про косарку. Ось послухай-но!

— Недовго їй лишилося торохтіти, — сказала бабуся, ставлячи на стіл тарілку з пшеничними млинцями. — Сьогодні Білл Форрестер посадить якусь нову траву, то її не треба буде косити. Не знаю, як вона зветься, але виростає на скількись там і далі не росте.

Дідусь невдоволено подивився на неї.

— Не дуже вдало ти сьогодні жартуєш.

— Іди сам подивися, — відповіла бабуся. — Це піде на користь землі, вважає Білл Форрестер. Розсада тієї нової трави стоїть у лоточках під бічною стіною. Треба тільки викопати по всьому лужку невеличкі ямки й посадити її. На кінець року нова трава заглушить усю стару, і тоді ти зможеш продати свою газонокосарку.

Дідусь підхопився зі стільця, швидко перейшов передпокій і за кілька секунд був уже надворі.

Білл Форрестер спинив косарку і, мружачись від сонця, з усмішкою підійшов до нього.

— Так,— підтвердив він.— Учора купив розсаду. Я ж у відпустці, от і подумав: засаджу-но вам лужок.

— А чому ви в мене не спиталися? Це ж *мій* лужок!— вигукнув дідусь.

— Я думав, ви будете задоволені, містере Сполдінг.

— Ні, я не задоволений. Ану, дайте гляну на ту вашу бісову траву.

Вони підійшли до прямокутних лоточків з розсадою. Дідусь недовірливо торкнув її носом черевика.

— Як на мене, то звичайнісінька собі трава. Ви певні, що вам не накинули kota в мішку?

— Я бачив у Каліфорнії, як вона росте. Отака заввишки виростає, і край. Якщо вона приживеться в нашому кліматі, наступного року нам не доведеться щотижня морочитися з косьбою.

— Отож-то й біда з вашим поколінням,— сказав дідусь.— Мені соромно за вас, Білле, а ви ж ще й газетяр. Ви ладні знищити все, що надає життю чарівливості. Вам аби тільки заощадити час і працю.— Він зневажливо копнув ногою лоточок з розсадою.— А доживете до моїх літ, Білле, то зрозумієте, що малі втіхи важать більше, ніж великі. Прогулятися пішки весняним ранком куди приємніше, ніж мчати зі швидкістю вісімдесят миль на годину в найпотужнішому автомобілі. А знаєте чому? Тому що все довкола сповнене пахощів, усе росте й буває. І ти маєш час роздивитися навкруги і все те добачити. Я знаю, вам тепер хочеться осягти якнайбільше, і, як на мене, це цілком природно для молодої людини. Однак як газетяр ви повинні вміти розгледіти й дрібні ягідки, а не тільки кавуни. Вас захоплює цілий костяк, а мені любіший легкий слід пальців, і нічого тут не вдієш. Сьогодні такі дрібниці наганяють на вас нудьгу, а чи не в тому річ, що ви просто ще не навчилися цінувати їх? Коли б на те ваша воля, ви б ухвалили закон, який скасував би всі малі справи, всі дрібниці. Але тоді б ви не мали чого робити у проміжках між великими справами і мусили б сушити собі голову над тим, до чого докласти рук, щоб не збожеволіти від безділля. То чи не краще було б повчитися дечого в самої природи? Адже косити траву й виполювати бур'яни — це теж потрібні речі, синку.

Білл Форрестер дивився на нього з лагідною усмішкою.

— Розумію,— сказав дідусь,— я надто розбазікався.

— Та що ви, вас я ладен слухати скільки завгодно.

— Тоді продовжимо лекцію. Бузковий кущ корисніший за орхідеї. І кульбаби, і конюшина корисніші! Чому? А тому, що вони нахиляють нас до себе, змушують бодай ненадовго віддалитися від решти людей, від міста, трохи попріти, повертають нас до землі, де ми віднаходимо свої втрачені природні чуття. І коли залишаєшся отак на самоті, то на якусь часинку стаєш справді самим собою, і ніщо не заважає тобі вдаватися в роздуми про всяку всячину. Праця в садку — найкраща нагода зробитися філософом. Ніхто про це й гадки не має, ніхто тебе не осудить, ніхто не дізнається, а ти — ось він, такий собі Платон серед півоній, Сократ, що вирощує сам для себе цикуту. Людина, яка тягне на собі через лужок лантух добрива, доводиться ріднею Атласові, на чіх плечах обертається земля куля. Як сказав колись покійний господар Семюел Сполдінг, «Копаячи землю, ти копаєшся і в своїй душі». Тож наддайте обертів цій газонокосарці, Білле, і на вас проллється живлющий струмінь Фонтана юності. Лекцію закінчено. Крім того, час від часу дуже корисно поїсти салату з кульбабового листа.

— А скільки років тому ви востаннє вечеряли кульбабовим салатом, добродію?

— Ну, не будемо вдаватися в такі деталі!

Білл кивнув і злегка штурхнув ногою лоточок з розсадою.

— І ще одне про цю траву. Я не встиг доказати. Вона росте так густо, що геть заглушить і конюшину, і кульбаби.

— Милій боже! То це, виходить, наступного року в нас не буде кульбабового вина! І бджіл над лужком не буде. Ні, ви просто з глузду з'їхали, синку! До речі, скільки все це вам коштувало?

— По долару за лоточок. Я купив десяток, щоб піднести вам сюрприз.

Дідусь засунув руку до кишені, дістав старомодного гаманця, розстебнув срібну застібку й витяг три папірці по п'ять доларів.

— Білле, на цій операції ви маєте добрячий зиск — п'ять доларів. А тепер зробіть ласку, заберіть усю цю непоетичну траву й викиньте її в яр, чи на смітник, чи куди хочете, але уклінно прошу вас не садити її на моєму подвір'ї. Ваш намір гідний всілякої похвали, однак з огляду на мій похилий вік, мабуть, слід усе-таки віддати перевагу моїй думці.

— Гаразд, сер,— І Білл знехотя засунув гроші в кишеню.

— Слухайте, Білле, а цю траву ви посадите згодом. Коли я помру, другого ж дня можете перекопати к бісу цей лужок. То як, зачекаєте років п'ять, поки старий балакун дасть дуба?

— Та певно, що зачекаю,— відказав Білл.

— Не знаю навіть, як вам пояснити, але дзижчання цієї косарки — то для мене найчарівніший звук у світі, найсолодша пісня літа, і я страшенно тужив би за нею, так само як і за пахощами свіжоскошеної трави.

Білл нахилився й підняв лоток з розсадою.

— Ну, я йду до яру.

— Ви добрий, тямущий юнак, Білле, і з вас вийде чудовий і розумний репортер,— сказав дідусь, допомагаючи йому піднімати лотки.— Оце таке вам моє прощтво!

Минув ранок, настав полудень. Після обіду дідусь пішов до своєї кімнати, трохи почитав Уїтьєра¹, а тоді заснув і міцно спав до третьої. Коли він прокинувся, у вікно струменіло яскраве й веселе сонячне проміння. Він лежав у ліжку і раптом стрепенувся, почувши той самий знайомий, незабутній звук.

— Отакої!— мовив він сам до себе.— Хто ж це там орудує косаркою? Адже лужок тільки цього ранку викошено!

Він знову прислухався. Таки справді, то безугавно, розмірено дзижчала й стрекотіла косарка.

Дідусь визирнув у вікно і аж рота розкрив.

— Та це ж Білл Форрестер!.. Гей, Білле! Вам що — голову напекло? Ви ж косите по кошеному!

Білл звів очі, щиро всміхнувся й помахав рукою.

— Я знаю! Та, здається, я не дуже чисто викосив.

Дідусь ще хвилин п'ять полежав у ліжку, потішено всміхаючись, а Білл Форрестер і далі походжав по лужку з косаркою — на північ, на схід, на південь, на захід,— і з-під ножів снопами зелених бризок бив фонтан скошеної трави.

¹ Уїтьєр Джон — американський поет ХІХ ст., автор творів, спрямованих проти рабовласництва, а також на релігійні й моральні теми.

У неділю вранці Лео Ауфмен тинявся по своєму гаражу, ніби чекаючи, щоб якийсь брусок, моток дроту, молоток чи гайковий ключ вихопився й гукнув: «Почни з мене!» Але ніщо не вихоплювалось, ніщо не зголошувалося на почин.

«Яка вона має бути, та Машина щастя? — запитував себе Лео.— Така, щоб можна було носити її в кишені? Чи така, щоб ти сам умістився в її кишені?..»

— Одне я знаю напевне,— мсвив він уголос.— Вона має бути *яскрава!*

Він поставив посередині робочого стола бляшанку жовтогарячої фарби, взяв словника й побіг у дім.

— Ліно!— Він зазирнув у словник.— Чи ти «вдоволена, потішена, рада, весела»? Чи тобі «щастить, таланить, фортунить»? Чи все, по-твоєму, йде, «гаразд, як слід, добре, чудово»?

Ліна облишила кришити городину й заплющила очі.

— Прочитай мені, будь ласка, все те ще раз.

Лео згорнув словника.

— Чим я завинив, що маю чекати цілу годину, поки ти надумашся, як відповісти? На всі мої запитання досить сказати лише «так» чи «ні». То ти не вдоволена, не потішена, не рада?

— Вдоволені б'вають корови, потішені — малі діти й здитинілі старі, хай буде з ними ласка божа,— відказала дружина.— А чи я рада, Лео?.. Можеш сам побачити, як я радію, коли шарую оцю мийницю...

Лео придивився до неї пильніше, і обличчя його проясніло.

— Твоя правда, Ліно. Чоловіки ніколи не цінують таких речей. Та дарма, може, десь за місяць усе в нас поверне на краще.

— Та я й не нарікаю!— вигукнула вона.— Я ж не приходжу до тебе із словником у руках і не кажу: «Ану, висунь язика!» Лео, ну хіба ти питаєш, чому в тебе серце б'ється і вночі? Ні! А питаєш ти, що таке шлюб? Ніхто ж цього не знає, Лео! Тож і не питай. Коли людина отак до всього докопується — а як це, а як те, як п'яте та як десяте? — в неї починає паморочитися в голові, і вона чи то падає з трапеції в цирку, чи то задихається на смерть, пробуючи з'ясувати, як там рухаються м'язи у неї в горлянці. Тому їж, спи, дихай, Лео, і не витріщайся на мене так, наче оце вперше побачив!..

Ліна Ауфмен раптом прикипіла до місця й нюхнула повітря.

— Ой лишенько, ось що через тебе скоїлось!

Вона смикнула до себе заслінку печі. По кухні попливла хмара диму.

— Оце тобі щастя!— скрушно вигукнула вона.— Вперше за півроку ми посварилися! І вперше за двадцять років маємо до обіду не хліб, а вугіль!

Коли дим розвіявся, Лео Ауфмена в кухні вже не було.

Погрозливо брязкав метал, стинались у двобої людина і натхнення, летіли на всі боки шматки заліза й дерева, молоток, цвяхи, рейшина, викрутка — і так чимало днів підряд. Часом Лео Ауфмен зневірявся в собі, і тоді йшов блукати по вулицях, знервований, насторожений, рвучко обертаючись на ледь чутний сміх подалей, прислухаючись до веселого гомону дітлахів і намагаючись вловити, що викликає в них усмішки. А вечорами приставав до гурту на сусідських верандах, сидів і слухав, як старі люди повагом ведуть мову про життя, і тільки-но десь виникали веселощі, він ураз оживав, наче генерал, який на власні очі пересвідчився, що темні ворожі сили розгромлено й що його стратегія виправдала себе. Дорогою додому Лео почував себе переможцем, аж поки знов опинявся у своєму гаражі віч-на-віч з мертвими інструментами й бездушним деревом. Тоді на його радісне обличчя миттю набігала чорна тінь безнадії, і, щоб притлумити почуття поразки, він заходжувався люто бити й ламати готові деталі своєї машини, ніби все лихо й справді було в них. Та зрештою машина все-таки почала набирати форми, і через десять днів та ночей, геть змучений, занурений у себе, змарнілий від недоїдання, насилу переставляючи ноги й маючи такий вигляд, неначе в нього вдарила блискавка, Лео Ауфмен поплентав у дім.

Його діти, що перед тим сварились і страшенно репетували, вмить замовкли, так ніби з першим ударом годинника на порозі з'явилася сама смерть.

— Машинна щастя готова,— хрипко мовив Лео Ауфмен.

— А Лео Ауфмен схуд на п'ятнадцять фунтів,— сказала його дружина.— Ось уже два тижні він не озивався до своїх дітей, і вони собі місця не знаходять. Вони мало не б'ються, ви тільки послушайте! І його дружина

місяця собі не знаходить. Вона набрала десять фунтів, ви тільки погляньте, і тепер їй будуть потрібні нові сукні! Авжеж, машина готова. Та де те щастя? Хто мені скаже? Облишив би ти, Лео, той свій годинник. Де ти візьмеш таку велику зозулю, щоб туди посадити? Не годиться людині братися до такого діла. Богові, звісно, шкоди від цього не буде, а от Лео Ауфменові то напевне сама шкода й нічого більше. Ще з тиждень цієї мороки — і ми поховаємо його в тій-таки машині!

Та Лео Ауфмен уже не слухав, бо кімната раптом зметнулася вгору.

«Ну й чудасія!» — подумав він, уже лежачи на підлозі.

А в наступну мить на нього наринала темрява і водночас хтось тричі прокричав щось там про «оту кляту Машину щастя».

Найперше, що він побачив, прокинувшись наступного ранку, були птахи — зграйки птахів, що пурхали в повітрі, збиваючи легенькі брижі, мов різноколірні камінці, вкинуті в неймовірно чистий струмок, і з ледь чутним дзеньканням сідали на бляшаний дах гаража.

Собаки найрізноманітніших порід один по одному боязким підтюпцем забігали на подвір'я і, тихенько повискуючи, заглядали в гараж. Четверо хлопчаків, дві дівчинки й кілька літніх чоловіків нерішуче спинилися біля хвіртки, а тоді помалу підступили ближче й стали під вишнями.

Лео Ауфмен прислухався й зрозумів, що досягло їхніх вух і принадило їх усіх на його подвір'я.

То був звук Машини щастя.

Такий звук міг би долинути літнього дня з кухні якоїсь велетки. В ньому поєднувалось різноголосе гудіння, низьке й високе, яке то звучало одноманітно, то раптом змінювалось. Здавалося, там над небувалими стравами в'ються роєм величезні золотисті бджоли, кожна завбільшки з чайну чашку. А сама велетка-господиня задоволено мугиче собі під ніс, неосяжна, як ціле літо, з обличчям наче схожий на персик місяць уповні, і в першу-ліпшу мить може підійти до розчинених дверей і спокійно виглянути на подвір'я — на усміхнених собак, білявих хлоп'ят і сивоголових дідів.

— Стривайте! — голосно мовив Лео Ауфмен. — Я ж сьогодні ще не запускав машину. Соле!

Сол, що також стояв на подвір'ї, підвів очі.

— Соле, це ти її запустив?

— Ти ж сам півгодини тому сказав мені розігріти її.

— А-а, ну звісно, Соле, я забув. Я ще не зовсім прокинувся.— І Лео знову простягся на ліжку.

Дружина принесла йому сніданок і стала біля вікна, дивлячись униз, на гараж.

— Скажи мені ось що,— мовила вона тихо.— Коли та твоя машина й справді така, як ти кажеш, то чи не знає вона засобу, щоб не плодити стільки дітей? А чи не може вона зробити з сімдесятирічного діда двадцятирічного юнака? І ще одне — чи можна не зважати на смерть, якщо схватись у твоїй напханій щастям машині?

— Сховатись?

— Якби ти помер від надсади, то що б я мала сьогодні робити? Залізи в той великий ящик у гаражі й почувати себе щасливою? І ще скажи мені, Лео: як ти дивишся на наше життя? Ти ж знаєш, як у нас ведеться. О сьомій ранку я вже на ногах, готую сніданок, виряджаю дітей, і до пів на дев'яту ви всі розходитесь. А я лишаюся сама — перу, куховарю, а треба ж іще й шкарпетки поштопати, й грядки прополоти, й до крамниці збігати, й посуд почистити. Та я хіба нарікаю? Я просто нагадую тобі, Лео, як воно давати лад у домі й скільки всього треба зробити. То скажи мені тепер: чи вміститься вся ця купа справ у одну твою машину?

— Та вона ж зовсім не так побудована!

— Дуже шкода. Тоді я не матиму часу й роздивитися на неї.

Вона поцілувала чоловіка в щоку й пішла з кімнати, а він лежав і принюхувався до вітерцю, що повівав від гаража, де була схована машина, й доносив запах смажених каштанів, що їх продають на осінніх вулицях Парижа, якого Лео ніколи не бачив...

Між зачудованими собаками й хлопчиками непомітно прослизнув кіт, замуркотів біля воріт гаража, і звідти полинув звук, схожий на шурхіт білопінних хвиль, що, розмірено зітхаючи, розтікалися по якомусь далекому невідомому берегу.

«Завтра,— подумав Лео Ауфмен,— ми випробуємо мою машину, всі разом».

Серед ночі він прокинувся й зрозумів: щось його збудило. Десь віддалік, в іншій кімнаті, чувся чийсь плач.

— Сол? — прошепотів Лео, встаючи з ліжка.

У своїй кімнаті хлопець гірко плакав, сховавши обличчя в подушку.

— Ні... ні...— схлипував він.— Це кінець... кінець...

— Соле, тобі наснилося якесь страхіття? Розкажи мені, синку!

Та хлопець і далі гірко плакав.

І тоді, сидячи на краечку його ліжка, Лео Ауфменові раптом спало на думку виглянути у вікно. Ворота гаража стояли розчинені навстіж.

Він відчув, як на голові в нього підіймається волосся.

Коли Сол, хлипаючи й здригаючись, знову заснув, Лео спустився вниз, зайшов у гараж і, затамувавши віддих, простяг руку перед себе.

Ніч була холоднувата, але металевий бік Машини щастя облік йому пальці.

Отже, Сол приходив сюди вночі, подумав він.

Але навіщо? Хіба він нещасливий і потребує допомоги машини? Ні, він щасливий — просто хоче зберегти щастя назавжди. Чи можна ганити хлопця за те, що він розважливий, задоволений своїм життям і прагне жити так і далі? Звісно, що ні! І все ж таки...

Раптом нагорі із Солового вікна вихопилося щось біле. Серце в Лео Ауфмена мало не вискочило з грудей. Та він одразу збагнув, що то просто винесло вітром віконну завіску. А йому здалося, ніби з кімнати вилетіло щось живе, тріпотливе, і то цілком могла бути хлоп'яча душа. І Лео Ауфмен аж зметнув угору руки, так наче хотів перехопити її і заштовхнути назад у сонний будинок.

Тремтячи від ознобу, він повернувся до Солової кімнати, втягнув усередину колихливу завіску й міцно замкнув вікно, так щоб легка біла тканина більш не змогла вихопитися надвір. Тоді сів на край ліжка й поклав руку на синове плече.

— «Повість про двоє міст»? Моя... «Крамниця старожитностей»? Ха, це Лео Ауфмена, а то чия ж!.. «Великі сподівання»? Колись були мої, але тепер хай «Великі сподівання» залишаються йому!..

— Що це означає? — спитав Лео Ауфмен, заходячи до кімнати.

— Це означає,— відказала його дружина,— розподіл спільного майна. Коли син з батькової ласки лякається вночі до істерики, то саме час ділити все пополам. Геть з дороги, «Холодний дім» і «Крамниця старожитностей»!

В усіх цих книжках немає такого божевільного мудрагеля, як Лео Ауфмен!

— Ти хочеш піти від мене, навіть не звідавши, що воно за Машина щастя!— заволав Лео Ауфмен.— А ти спробуй, то враз розпакуєш речі й залишишся!

— «Том Свіфт і його електричний нищитель» — а це чиє? — спитала Ліна.— Ну, тут нема чого й гадати.

І, зневажливо фиркнувши, тицьнула «Тома Свіфта» Лео Ауфменові.

На кінець дня всі книжки, посуд, одержу, білизну було поділено: одне сюди — одне туди, чотири сюди — чотири туди, десять сюди — десять туди. Ліна Ауфмен, геть заморочена тими підрахунками, мусила сісти перепочити.

— Ну гаразд, Лео,— заспанано мовила вона.— Поки я ще тут, доведи мені, що це не ти наганяєш уночі кошмари на невинних дітей.

Лео Ауфмен мовчки повів дружину в сутінки. Вона стала перед великим, вісім футів заввишки, пофарбованим у жовтогаряче ящиком.

— Оце таке *щастя*? — спитала вона.— То яку ж кнопку я маю натиснути, щоб відчутти себе вдоволеною, радою і сповненою вдячності?

Тим часом коло них уже зібралися всі діти.

— Мамо,— сказав Сол,— не треба!

— Мені потрібно знати, на що я нападаюся, Соле.

Вона залізла в машину, сіла і, хитаючи головою, подивилася звідти на чоловіка.

— Це важить не так для мене, як для тебе, психований крикуне.

— Зроби ласку,— сказав Лео.— Ось ти сама побачиш!— Він зачинив дверці машини.— Натисни кнопку!— гукнув до вже невидимої дружини.

Усередині клацнуло. Машина легенько здригнулася, наче великий собака уві сні.

— Тату!..— занепокоєно мовив Сол.

— Ти слухай!— звелів Лео Ауфмен.

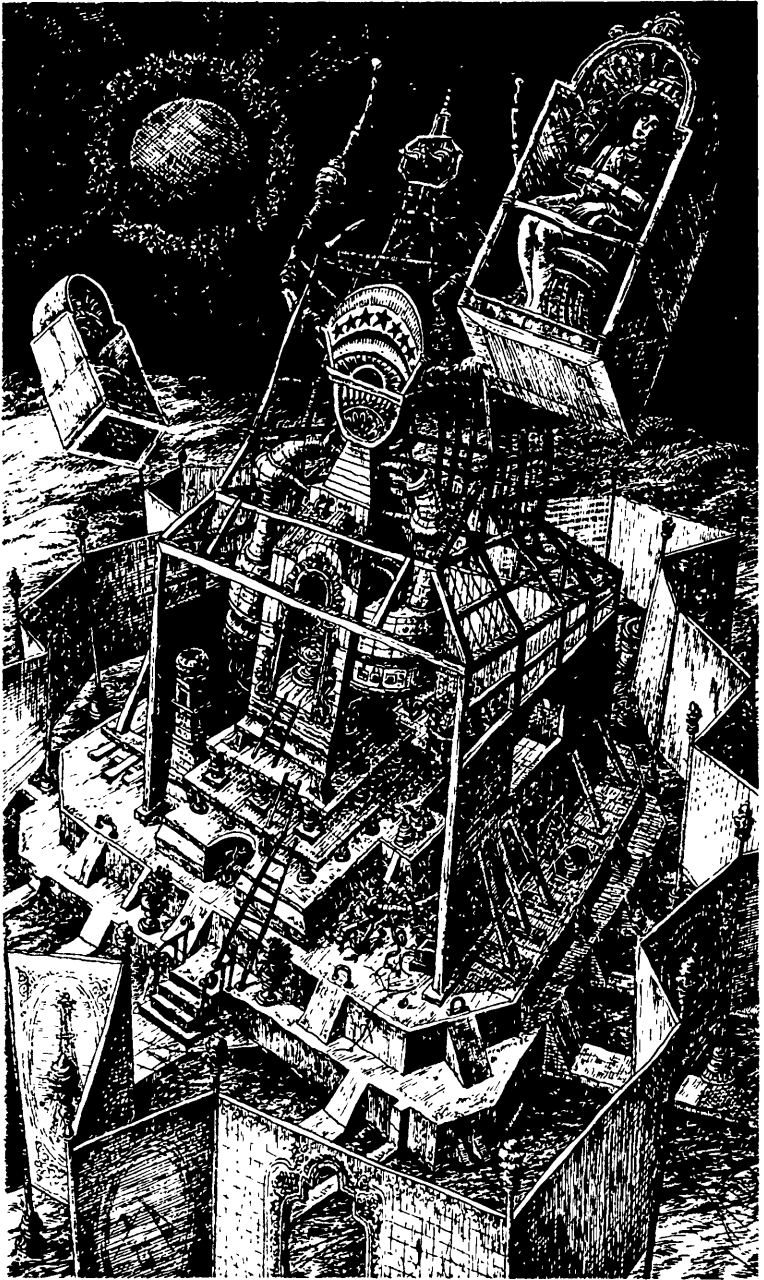
Спершу не чути було нічого, тільки злегка дрижала машина від потаємного руху схованих усередині зубчиків і коліщат.

— Мамі там не погано? — спитала Наомі.

— Ні-ні, їй дуже добре! Ось зараз... Ось воно!

З машини почувся голос Ліни Ауфмен:

— Ой!..— А тоді знову, вражено:— Ого!.. Ви тільки гляньте!— вигукнула схована всередині машини Ліна.—

Це ж Париж!.. А це Лондон!.. А тепер Рим!.. Піраміди! Сфінкс!..

— Сфінкс! Ви чуєте, діти? — прошепотів Лео Ауфмен і засміявся.

— Запахло парфумами!— здивовано вигукнула Ліна.

Невидимий грамофон заграв вальс «Голубий Дунай».

— Музика! Я танцюю!

— То їй тільки здається, ніби вона танцює,— повідомив присутніх Лео Ауфмен.

— Просто чудо!— сказала його невидима дружина.

Обличчя Лео Ауфмена засяяло.

— Оце дружина — все розуміє!

Та раптом Ліна Ауфмен заплакала в Машині щастя.

Усмішка на устах винахідника миттю згасла.

— Вона плаче,— сказала Наомі.

— Не може бути!

— Плаче,— сказав Сол.

— Та ні, не може бути, щоб вона плакала!— Здивовано кліпаючи очима, Лео Ауфмен притулив вухо до машини.— А проте... таки плаче... як мала дитина...

Йому лишилося тільки відчинити дверці.

— Зажди.— Його дружина сиділа в машині, і по її щоках текли сльози.— Дай мені доплакати.

І вона поплакала ще трохи.

Приголомшений Лео Ауфмен вимкнув машинну.

— Ой, ця машина — найсумніше місце в світі!— тужливо промовила Ліна.— Як мені тяжко на душі, просто жах!— Вона вилізла крізь дверцята.— Спершу там був Париж...

— А що ж негаразд із Парижем?

— Я ніколи в житті і не мріяла побувати в Парижі. А тепер ти змусив мене думати про нього. Париж! Раптом мені так захотілося туди, а я ж знала, що все те не насправді!

— У машині майже так само гарно.

— Ні. Я сиділа там і все розуміла. Це тільки облуда, думала я.

— Ну не плач, матінко.

Ліна подивилася на нього великими чорними очима, в яких блищали сльози.

— Ти змусив мене танцювати. А ми ж не танцювали вже двадцять років.

— Завтра ввечері поведу тебе на танці.

— Ні, ні! Це нічого не важить, *не повинно* важити. Але твоя машина твердить: це важливо! І я несамохіль

вірю їй. Ти не турбуйся, Лео, ось я ще трохи поплачу, і все це минеться.

— А що ж іще негаразд?

— Що іще? Твоя машина твердить: ти молода. А я ж не молода. Вона бреше, ця Машина смутку!

— Чому смутку?

Ліна вже трохи заспокоїлась.

— Твоя помилка, Лео, ось у чому: ти забув, що зрештою, рано чи пізно, всім нам доводиться вилізти з цього ящика й повернутися до брудного посуду та незасланих ліжок. Звісно, поки сидиш там усередині, то й сонце заходить довго-довго, і повітря приємно пахне, і не холодно там, і не жарко. І все, що тобі хотілося б продовжити, триває скільки завгодно. Але вдома діти чекають обіду, їм треба попришивати гудзики. Та й, щиро кажучи, Лео, скільки можна дивитись, як заходить сонце? Кому це потрібно, щоб воно заходило так довго? Кому потрібно, щоб завжди було не холодно й не жарко? І щоб повітря завжди приємно пахло? До всього цього скоро звикаєш і просто перестаєш помічати його. Сонце має заходити хвилину чи дві. А потім хочеться чогось іншого. Так уже влаштована людина, Лео. Як ти міг про це забути?

— Та хіба я забув?

— Тим-то ми й милуємося заходом сонця, що він буває тільки раз на день.

— Але ж це сумно, Ліно.

— Ні. Якби він тривав без кінця, це набридло б нам, і отоді було б справді сумно. Тож виходить, що ти припустився двох великих помилок. Ти зупинив і розтяг у часі те, що завжди минає швидко. А ще ти переніс сюди, на наше подвір'я, такі далекі картини, яких тут ніколи не було й не має бути. І вони неначе промовляють: «Ні, Ліно Ауфмен, нікуди ти не поїдеш. Ні Парижа тобі не бачити, ні Рима!» А я й сама це добре знаю, то навіщо мені нагадувати? Краще не думати про це, Лео, і жити як живеться. Жити як живеться, зрозумів?

Лео Ауфмен похитнувся і прихилився до машини. Але в ту ж мить здивовано відсмикнув обпечену руку.

— То що ж робити, Ліно?

— А я звідки знаю? Я знаю тільки одне: поки цей ящик стоятиме тут, мене весь час тягтиме до нього, та й Сола теж, як ото вночі, і ми, супроти здорового глузду, захочемо сидіти в ньому й дивитись на всі ті далекі, недосяжні для нас краї, і щоразу литимемо сльози, і все у твоїй сім'ї піде шкереберть.

— Не розумію,— мовив Лео,— як же це я так схибив? Ану, погляну-но я сам, чи правда те, що ти кажеш.— Він заліз у машину.— Ти почекаєш?

Дружина кивнула головою.

— Ми будемо тут, Лео.

Лео зачинив дверці. Опинившись у теплій темряві, він якусь хвилю вагався, а потім натиснув кнопку й наготувався тішитись барвами та й музикою, коли раптом почув знадвору крик:

— Тату, вогонь!.. Машина горить!

Хтось затарабанив у дверці. Лео підхопився, гупнувся головою і впав, дверці розчинились, а тоді хлопці витягли його з машини. Позад нього щось глухо вибухнуло. Все сімейство кинулося навтіки. Лео Ауфмен озирнувся й гукнув:

— Соле, викликай пожежну команду!

Сол побіг у дім, одначе Ліна схопила його за рукав.

— Ні, Соле,— мовила вона,— зажди.

З машини шугнуло полум'я, почувся ще один приглушений вибух. А коли машина розгорілася буйним вогнем, Ліна Ауфмен кивнула головою.

— Гарзд, Соле,— сказала вона.— Тепер викликай пожежну команду.

Усі, хто тільки мав очі, збіглися на пожежу. Були там і дідусь Сполдінг, і Дуглас, і Том, і більшість пожилеців їхнього будинку, і кілька дідів із-за яру, і всі хлопчиська з шести навколишніх кварталів. А діти Лео Ауфмена стояли попереду всіх і страшенно пишалися тим, як чудово шугає полум'я з-під покрівлі їхнього гаража.

Дідусь Сполдінг пильно подивився на хмару диму, що сягнула неба, і тихо спитав:

— Лео, це була вона? Ваша Машина щастя?

— Десь за рік,— відповів Лео Ауфмен,— я розміркую, що воно було, і тоді скажу вам.

Ліна Ауфмен стояла в сутіні й дивилась, як никають сюди-туди пожежники. Аж ось гараж із гуркотом завалився.

— Лео,— мовила вона,— тобі нема чого розмірковувати цілий рік. Розглянься навколо. Подумай. Трохи помовч. А тоді прийдеш і скажеш мені. Я буду в домі, розставлятиму книжки назад на полиці, складатиму одяг назад у шафи, готуватиму вечерю — і так уже припізналася, дивись, як темно надворі. Ходімо, діти, допоможете мамі.

Коли поїхали пожежники й розійшлися сусіди, Лео Ауфмен залишився на подвір'ї з дідусем Сполдінгом, Дугласом і Томом. Вони сумно стояли над курним згарищем. Лео поворушив ногою мокрий попіл і повільно висловив те, що доконче мав вислівити:

— Найперше, про що дізнаєшся в житті,— що ти дурень. І найостанніше, про що дізнаєшся,— що ти той же таки дурень. За одну цю годину я хтозна-скільки всякого передумав. І я дійшов висновку: Лео Ауфмен — сліпак!.. Ви хочете побачити справжню Машину щастя? Її винайдено зо дві тисячі років тому, і вона й досі працює — не весь час однаково добре, ні, але працює. І вона завжди тут, при тобі.

— Але ж пожежа...— мовив Дуглас.

— Ну звісно, пожежа, гараж! Але, як сказала Ліна, тут нема чого розмірковувати цілий рік: те, що згоріло в гаражі, до рахунку не йде.

Він піднявся східцями на веранду, і всі троє подалися за ним.

— Осьде,— прошепотів Лео Ауфмен.— Загляньте тихенько у це вікно, і ви побачите.

Дідусь, Дуглас і Том нерішуче подивилися крізь широку шибу.

І там, у теплих озерах світла від лампочок, побачили те, що хотів показати Лео Ауфмен. За невеликим столиком Сол і Маршалл грали в шахи. У ідальні Ребекка розставляла на столі посуд до вечері. Наомі вирізувала з кольорового паперу лялькову одіж. Рут малювала акварельними фарбами. Джозеф грався електричною залізницею. За відчиненими дверима кухні Ліна Ауфмен витягала з гарячої печі сковороду зі смажениною. Всі руки, всі голови, всі роти так чи так щось робили. За склом чути було голоси. Хтось дзвінко виспівував пісню. Долинав дух свіжоспеченого хліба, і було зрозуміло, що то справжній хліб і його скоро маститимуть справжнім маслом. Там було все, і все те було при ділі.

Дідусь, Дуглас і Том обернулись і поглянули на Лео Ауфмена, а той зосереджено дивився у вікно, і на обличчя йому падали рожеві відсвіти.

— Атож,— мовив він пошепки.— Оце вона і є.— Він і далі спостерігав, як рухаються, зчеплюються, на мить зупиняються і знов невтомно крутяться всі коліщатка його господи, і на обличчі його відбивався то легкий смуток, то миттєва втіха, а потім — спокійна вдоволеність.— Машина щастя,— сказав він.— Справжня Машина щастя.

жить на підлозі, світить лампа і все таке. Тоді багато всяких тіней, темних і світліших, і видно, як розбігаються нитки, а погладиш ворсу, то вона мов хутро якогось звіра. І пахне пустелею, слово честі. Жаром і піском — так, мабуть, пахне в гробницях, де лежать мумії. А онде бачиш червону пляму? То горить Машина щастя!

— Напевне, то просто томатна підлива з чийогось сандвіча,— сказала мати.

— Ні, то Машина щастя,— заперечив Дуглас, і йому стало жаль, що й тут вона горить. Він дуже сподівався на Лео Ауфмена, думав, той зробить так, щоб усе завжди було гаразд, щоб люди весь час усміхалися і щоб кожного разу, коли Земля нахиляється на своїй осі до чорної безодні Всесвіту, маленький гіроскоп¹, що його Дуглас відчував у собі, повертав її назад до сонця. Аж ні, Лео Ауфмен утнув дурницю, і лишилася тільки купа попелу й недогарків.

Лясь! Лясь! Дуглас молоснув вибивалкою.

— Дивіться, а ось і зелений електричний автомобільчик! І міс Ферн! І міс Роберта! — вигукнув Том.— Бі-бі-і!— Лясь!

Усі засміялися.

— А онде твої лінії життя, Дуг, геть заплутані вузлами. Забагато зелених яблук. І мариновані огірки перед сном.

— Де вони, де? — закричав Дуглас, придивляючись до килима.

— Оця — через рік, ця — через два, а осьде — через три, чотири і п'ять років.

Лясь! Дротяна вибивалка просичала в повітрі, мов змія.

— А оця — на все доросле життя! — сказав Том.

І ляснув по килиму з такою силою, що весь порох п'яти тисяч століть шагнув із сколошканої основи килима, на якусь моторошну мить завис у повітрі, а тоді на Дугласа, що й далі стояв, удивляючись примруженими очима в плетиво ниток і неясних візерунків, безгучно наринула темна лавина того вірменського порошу, щільно огорнула його зверху, спереду, ззаду, з боків і поховала навіки перед очима всіх, хто був поруч...

¹ Гіроскоп — пристрій, що має властивість зберігати напрям своєї осі у просторі; застосовується для автоматичного керування рухом літаків, ракет, морських суден, торпед тощо.

Як почалися ті розмови з діворою, стара місіс Бентлі й сама до ладу не пам'ятала. Вона часто бачила дітлахів у бакалійній крамниці, де вони, мов ті метелики чи мавпочки, снували серед качанів капусти та в'язок бананів, і всміхалася до них, і вони всміхались їй у відповідь. Узимку вона спостерігала здаля, як діти бродять по снігу, залишаючи в ньому глибокі сліди, восени вони залюбки всотують гіркуватий дим від паленого листя, а навесні весело струшують із себе рясну порошу яблуневих пелюсток,— але місіс Бентлі ніколи не боялася їх. Сама вона завжди підтримувала в своєму домі бездоганний лад, кожна річ там мала своє місце, підлоги були ретельно підметені, їстівні припаси розкладено в акуратні бляшанки, шпильки застромлено в подушечки, а шухляди комоду в спальні напакковано всіляким дріб'язком, що назбирався за довгі роки.

Місіс Бентлі була жінка бережлива. Вона зберігала старі квитки театральні програмки, мережив, шарфики, залізничні прями плацкарти — усі ті знаки й пам'ятки людського життя.

— У мене багато платівок,— часто казала вона.— Оце Карузо. Їх куплено у тисяча дев'ятсот шістнадцятому році в Нью-Йорку. Мені було тоді шістдесят, і Джон ще був живий. А оце Джун Мун — здається, двадцять четвертого року, невдовзі як помер Джон.

То був чи не найбільший жаль у її житті. Саме те, що вона найдужче любила мати поруч, слухати й бачити, вона зберегти не змогла. Джон зостався далеко в зеленому луговому краю, схований у труні, під травою та надгробком з датами, і від нього лишилися тільки шовковий циліндр, тростина й вихідний костюм у шафі. А решту давно пожерла міль.

Але те, що можна було зберегти, вона зберегла. Приїхавши п'ять років тому в це містечко, вона привезла з собою великі чорні скрині, в яких напхом лежали перекладені кульками нафталіну зім'яті плаття в рожевих квіточках і кришталеві вазочки з її дитинства. Чоловікові місіс Бентлі належало нерухоме майно в різних містах, і після його смерті вона, мов пожовкла від часу шахова фігура із слонової кістки, пересувалася з місця на місце, розпродуючи все підряд, аж поки опинилась у цьому зовсім чужому їй містечку, сама-одна зі своїми скринями й темними неоковирними меблями, що оточу-

вали її зі всіх боків, залякли, мов доісторичні істоти в зоологічному музеї.

Знайомство з дітьми відбулося в середині літа. Місіс Бентлі вийшла з дому полоти плющ біля веранди й побачила двох дівчаток і хлопчика, що нахабно простяглися посеред її лужка й розкошували на шорсткій, коротко підстриженій траві.

Місіс Бентлі приязно всміхнулася до них усім своїм жовтим, схожим на маску обличчям, і саме в цю мить із-за рогу викотився візок морозивника. Наче оркестр крихтливих ельфів, він видзвонював крижані мелодії, чисті й сріблясті, як дзенькіт кришталевих келихів під рукою знавця, скликаючи всіх до себе. Дітлахи враз сіли на траві й усі троє, мов соняшники до сонця, повернули голови туди.

— Хочете морозива? — гукнула до них місіс Бентлі. — Ідіть сюди!

Візок зупинився, і місіс Бентлі заплатила за три порції льодовикової доби. Набравши у роти солодкого снігу, дітлахи подякували і швидкими поглядами зміряли її від сивої голови до черевиків на гудзиках.

— А ви не хочете відкусити? — спитав хлопчик.

— Ні, дитино. Я вже стара, і кров у мене й так холодна. Не розтану і в найспекотніший день, — засміялася місіс Бентлі.

Вони перенесли свої льодовички на тінясту веранду й умостилися рядочком на канапі-гойдалці.

— Мене звать Еліс, її Джейн, а це Том Сполдінг.

— Дуже мило. А я місіс Бентлі. Колись мене звали Елен.

Дітлахи вражено витріщилися на неї.

— Ви не вірите, що мене звали Елен? — спитала стара.

— Я й не знав, що в бабусь бувають імена, — кліпаючи очима, відказав Том.

Місіс Бентлі сухо засміялася.

— Він хотів сказати, що бабусь ніколи не звать на ім'я, — докинула Джейн.

— Моя люба, коли тобі буде стільки років, скільки мені тепер, тебе теж не зватимуть Джейн. Зі старою жінкою всі страшенно чемні. Вона тільки «місіс». Ніхто з молодих не скаже на неї «Елен». Це здається надто легковажним.

— А скільки вам років? — спитала Еліс.

— О, я ще пам'ятаю птеродактилів, — усміхнулася місіс Бентлі.

— Та ні, насправді, скільки?

— Сімдесят два.

Усі троє замислено посмоктали свої крижані солодощі.

— *Багато*,— мовив Том.

— А почуваю я себе так само, як і тоді, коли мені було стільки ж, скільки вам,— сказала стара.

— Скільки *нам*?

— Атож. Колись я була такою самою гарненькою дівчинкою, як ти, Джейн, і ти, Еліс.

Дітлахи мовчали.

— Що це з вами?

— Нічого.— Джейн підвелася.

— Гадаю, вам нема куди поспішати. Ви ж іще й морозиво не доїли... Чи щось не гаразд?

— Моя мама каже, що говорити неправду негарно,— промовила Джейн.

— Звісно, що негарно. Це дуже погано,— погодилася місіс Бентлі.

— *І слухати*, коли говорять неправду.

— А хіба хтось сказав тобі неправду, Джейн?

Джейн подивилася на неї і збентежено відвела очі.

— Ви сказали.

— Я?— Місіс Бентлі засміялась і приклала суху, кощаву руку до худих грудей.— Що ж я таке сказала?

— Про себе. Ніби ви були малою дівчинкою.

Місіс Бентлі застигла на місці.

— Та я ж і справді була такою дівчинкою, як ти, багато років тому.

— Еліс, Томе, ходімо.

— Стривай,— мовила місіс Бентлі.— Ти не віриш мені?

— Не знаю,— відповіла Джейн.— Ні, не вірю.

— Але це просто смішно! Ясно ж як день: усі люди були колись молодими!

— А ви — ні,— не зводячи очей, наче сама до себе прошепотіла Джейн. Її паличка від морозива впала у ванільну калюжку на підлозі веранди.

— Та певне ж, що мені було й вісім, і дев'ять, і десять років, як і вам усім.

Дівчатка захихотіли, але враз замовкли.

Місіс Бентлі блиснула очима.

— Гаразд, не можу ж я цілий ранок марно сперечатися з десятилітками. Годі й казати, що колись і мені було десять років і я була така ж дурненька.

Дівчатка засміялися. Том стояв ні в сих ні в тих.

— Ви жартуєте над нами,— крізь сміх промовила Джейн.— А насправді вам ніколи не було десять років, місіс Бентлі, хіба не так?

— Ану, марш додому!— раптом крикнула стара, якій стало вже несила бачити їхні насмішкуваті очі.— Нема чого тут реготатися.

— І насправді вас не звать Елен?

— Та певна річ, що мене таки звать Елен!

— До побачення!— зі сміхом гукнули дівчатка, біжучи через лужок, по озерцях тіні від дерев. За ними поплентався й Том.— Дякуємо за морозиво!

— Колись я і в «класики» грала!— гукнула їм навздогін місіс Бентлі, але вони вже зникли з очей.

Решту дня місіс Бентлі сердито гриміла чайниками й каструлями, з шумом та брязкотом готувала свій нехитрий обід і час від часу підходила до надвірних дверей, сподіваючись застукати тих нахабних бісенят, ще напевне шастали десь поблизу й посміювались. Та якби вони й з'явилися на очі, то що б вона їм сказала, і чого їй було взагалі усім цим перейматися?..

Подумати тільки!— мовила місіс Бентлі до своєї вишуканої чайної чашечки, облямованої трояндовим вінчиком.— Ще ніхто ніколи не сумнівався, що свого часу і я була дівчинкою. Це ж така жахлива дурниця! Я зовсім не журюся тим, що я стара,— справді ні,— але позбавити мене дитинства нікому не дозволю!

І вона ніби знову бачила тих трьох дітлахів, що бігли геть у затінку розложистих дерев, несучи в своїх холодних від морозива рученятах її юні літа, невидимі, як повітря.

Після вечері місіс Бентлі, не знати чому, бездумно й відчужено спостерігала, як її власні руки, мов пара примарних рукавичок під час спиритичного сеансу, збирають у напахчену хусточку різні предмети. Потім вона вийшла на веранду й нерухомо стояла там з півгодини.

Аж раптом повз будинок, наче сполохані птахи, пурхнули ті троє, але місіс Бентлі гукнула їх, і вони спинилися на льоту.

— Що, *місіс Бентлі*?

— Ідть-но сюди, на веранду!— звеліла вона.

Дівчатка піднялися східцями, за ними плентав Том.

— Що, *місіс Бентлі*?

Вони аж надто натискали на оте «місіс» так наче

то було справжнє ім'я старої, і воно звучало як басова струна.

— Я хочу показати вам деякі цікаві дрібнички.

Місіс Бентлі розгорнула напахчену хусточку і спершу зазирнула туди сама, ніби сподівалася побачити щось несподіване й для себе. Потім узяла невеличкий заокруглений гребінець, оздоблений по краечку блискучими камінчиками.

— Я носила його в косах, коли мені було дев'ять років,— сказала вона.

Джейн повертіла гребінця в руках і промовила:

— Гарненька штучка!

— Ану, покажи!— вигукнула Еліс.

— А оце маленький персник, який я носила у вісім років,— провадила місіс Бентлі.— Тепер він уже не налазить мені на палець. Коли подивитися проти світла, там видно похилену Пізанську вежу, що ніби ось-ось упаде.

— Ой, дайте глянути!

Дівчатка передавали персник одна одній, аж поки він опинився на пальці в Джейн.

— Та він же якраз *на мене!*— вигукнула вона.

— А гребінець підходить *мені!*— вихопилося в Еліс.

Місіс Бентлі дістала з хусточки кілька гладеньких камінців.

— А оцими камінцями я колись гралася.

Вона підкинула камінці, і вони впали на підлогу таким собі сузір'ям.

— І ще ось!— Вона переможно відкрила свою козирну карту — фотографію, на якій її було знято в сім років, у жовтому, розширеному внизу, мов крила метелика, платтячку, з пишними золотистими кучерями, ясними блакитними очима й пухкими ангельськими губенятами.

— Що це за дівчинка? — спитала Джейн.

— Це я!

Дівчатка прикипіли очима до фотографії.

— Та вона ж зовсім на вас не схожа,— відрубала Джейн.— Таку картку може дістати хто захоче.

Вони звели очі й довгу хвилю роздивлялись обличчя місіс Бентлі.

— А ще якісь фотографії у вас є? — запитала Еліс.— Де вам більше років? Ну, на одній там п'ятнадцять, на другій двадцять, потім сорок, п'ятдесят — є такі?

Дівчатка в'їдливо захихотіли.

— Я зовсім не повинна нічого вам показувати — відповіла місіс Бентлі.

— А ми не повинні вам вірити,— сказала Джейн.

— Але ж ця фотокартка доводить, що колись я була дівчинкою!

— То якась інша дівчинка, як-от ми. Ви цю картку взяли у когось.

— І одружена я була!

— А де ж містер Бентлі?

— Він давно помер. Коли б він був тепер тут, то сказав би вам, яка я була молода й гарненька у двадцять два роки.

— Але його тут нема, і він не може сказати, то як ви це доведете?

— Я маю шлюбне свідоцтво.

— Ви могли б і його в когось узяти. А я тільки тоді повірю, що ви колись були молоді,— і Джейн аж очі приплющила, так упевнено себе почувала,— якщо хтось мені скаже, що бачив вас, коли вам було десять років!

— Та тисячі людей бачили мене тоді, дурненька ти дитина, але вони або померли, або вже немічні й живуть по інших містах. А в цьому містечку я нікого не знаю, приїхала сюди всього кілька років тому, отож ніхто з тутешніх людей не бачив мене дівчинкою.

— А, он воно як! — Джейн підморгнула Еліс і Томові.— Ніхто не бачив!

— Та ти послухай! — Місіс Бентлі схопила дівчинку за руку.— Такі речі всі беруть на віру. Колись і ви будете старі, як я. І тоді люди вам теж не повірять. Скажуть: «Е, ні, ці старі ворони ніколи не були співочими пташками, не були ці сови іволгами, не були ці папуги синичками». Постривайте, станете й ви такі, як я!

— Ні, не будемо ми такі! — вигукнули дівчатка.— Правда ж, не будемо? — запитували вони одна одну.

— Поживете — побачите! — сказала місіс Бентлі.

А сама собі подумала: «О боже, діти є діти, бабусі є бабусі, і між ними порожнеча. Вони не можуть уявити собі перемін у людині, не бачивши їх на власні очі».

— А твоя мама? — мовила вона до Джейн.— Хіба ти не помічала, як вона змінюється з роками?

— Ні,— відказала Джейн.— Вона завжди однакова.

І то була правда. Коли живеш разом з людиною день у день, вона анітрохи не змінюється. І тільки коли вона кудись надовго від'їжджає і ви знов зустрічаєтеся через багато років, тебе вражають переміни в її зовнішності. Отож місіс Бентлі раптом здалося, що вона сімдесят два роки їхала гуркітливим чорним поїздом, і ось на-

решті він зупинився біля перону, і всі гукають до неї: «Елен Бентлі, та невже це ти?»

— Мабуть, ми вже підемо додому,— сказала Джейн.— Дякую за персника. Він якраз на мене.

— Дякую за гребінця. Він справді гарненький.

— Дякуємо за фотокартку тієї дівчинки.

— Стривайте!— гукнула місіс Бентлі, коли вони побігли східцями вниз.— Я не дозволяю! Це мої речі!

— Не треба!— сказав Том, і собі подавшись слідом за дівчатками.— Віддайте!

— Ні, вона вкрала їх! Це всі речі якоїсь дівчинки, а вона їх украла... Дякуємо!— крикнула Еліс, обернувшись назад.

І хоч як місіс Бентлі гукала їм навздогін, дівчатка зникли в темряві, мов нічні метелики.

— Пробачте,— сказав Том, уже з лужка дивлячись на місіс Бентлі знизу вгору. А тоді пішов геть.

«Вони забрали мій персник, мій гребінець і мою фотографію,— думала стара, стоячи, на східцях веранди й тремтячи від хвилювання.— І нічого, нічогісінько в мене не лишилося. А то ж були частки мого життя».

Минали довгі нічні години, а вона все лежала без сну серед своїх скринь і пам'яток минулого. Нарешті повела очима по всіх тих ретельно складених клаптиках матерії, всіляких цяцьках, страусовому пір'ї і промовила вголос:

— А чи справді все воно моє?

Чи, може, все це просто хитромудрі вигадки старої жінки, яка хоче переконати себе, що в неї було минуле? Зрештою, що згинуло, те згинуло. Ми завжди живемо в теперішньому часі. Може, колись вона й була дівчиною, але тепер усе те позаду. Її дитинство давно минуло, і нічим його не вернеш.

До кімнати ввійшов нічний вітрець. Біла завіска затріпотіла на темній тростині, що вже багато років стояла, прихилена до стіни, поряд з іншими старими речами. Тростина захиталась і з глухим звуком упала в озерце місячного світла на підлозі. Зблиснула її позолочена головка. То була вихідна тростина покійного чоловіка місіс Бентлі. І здавалося, ніби це він показує тростиною на неї, як бувало колись у тих рідкісних випадках, коли між ними заходила незлагодя і він умовляв її своїм м'яким, сумовитим і розважливим голосом.

«Ті дівчатка мають рацію,— сказав би він тепер.—

Вони нічого в тебе не вкрали, моя люба. Усі ці речі вже не належать тобі теперішній. Вони належали тій, ким ти була колись, дуже-дуже давно».

«Ой лишенько»,— подумки зітхнула місіс Бентлі. А тоді почула, немов записану на старій грамофонній платівці, що нараз зашипіла під сталевою голкою, одну свою давню розмову з містером Бентлі. І містер Бентлі, підтягнутий і церемонний, з рожевою гвоздиком на бездоганній, без жодної порошинки вилосі, казав їй:

— Моя люба, невже ти ніколи не зрозумієш, що час минає без вороття? Ось ти все намагаєшся бути такою, як раніше, а не такою, яка ти є сьогодні. Навіщо ти зберігаєш усі оті старі квитки й театральні програмки? З часом вони тільки завдаватимуть тобі болю. Викинь їх геть, моя люба.

Але місіс Бентлі вперто зберігала ті пам'ятки.

— Цим ти нічого не зарадиш,— провадив містер Бентлі, помалу попиваючи чай.— Хоч би що ти робила, аби лишитися колишньою, ти однаково будеш тільки такою, яка ти є тепер, сьогодні. Час має гіпнотичний вплив. У дев'ять років людина вважає, що вона завжди була дев'ятирічна й залишиться такою довіку. У тридцять їй здається, ніби вона отак і балансує стільки років на цій прекрасній грані розквіту життя. А потім, коли тобі міне сімдесят, то ти вже назавжди, довіку будеш сімдесятирічний. Ти живеш, замкнений у цьому сьогоднішньому, чи то молодому, чи то старому, але іншого сьогоднішнього тепер для тебе не існує.

То була одна з небагатьох, і завжди лагідних, суперечок у їхньому тихому подружньому житті. Містер Бентлі ніколи не схвалював схильності дружини зберігати всілякі пам'ятки.

— Будь така, яка ти є, поховай те, що минуло,— казав він.— Старі квитки — облуда. Зберігати всілякий мотлох — це щось ніби отой фокус із дзеркалами.

Коли б Джон був живий, що б він сказав їй сьогодні?

«Ти зберігаєш порожні кокони,— сказав би він.— Щось ніби старі корсети, в які тобі вже ніколи не влізти. То навіщо ж їх зберігати? Ти ж однаково не доведеш, що була колись молода... Фотографії? Ні, вони брешуть. Ти ж не фотокартка».

«А письмові свідчення під присягою?»

«Ні, моя люба, ти не сукупність дат, не чорнило, не папір. І не оці скрині з мотлохом і порохом. Ти — це ти сама, тільки та, що є отут, сьогодні, теперішня ти».

Місіс Бентлі кивнула головою, і їй стало легше дихати.

«Авжеж, я розумію. Розумію».

Тростина з позолоченою головкою німотно лежала на освітленому місяцем килимку.

— Вранці,— мовила до неї місіс Бентлі,— я знайду спосіб покласти цьому край і надалі буду тільки самою собою, теперішньою, а не з якихось інших літ. Атож, так я й зроблю.

І вона заснула...

Настав ранок — сонячний, зелений,— і біля надвірних дверей, тихенько стукаючи в дротяну сітку, з'явилось обоє дівчаток.

— Ви дасте пам'ять ще що-небудь, місіс Бентлі? Якісь інші речі тієї дівчинки?

Стара провела їх з передпокою до бібліотеки.

— Ось бери.— Вона дала Джейн сукенку, в якій у п'ятнадцять років грала роль дочки мандарина.— І оце, і оце,— віддала калейдоскоп і збільшувальне скло.— Усе беріть, що хочете,— сказала вона.— Книжки, ковзани, ляльки, все... Усе воно ваше.

— Наше?..

— Ваше і нічیه більш. А ви допоможете мені зробити одне діло? Я хочу розкласти на задвірку велике вогнище. Треба буде звільнити скрині й повиносити весь мотлох, щоб його забрав лахмітник. Усе те вже не моє. Ніщо не належить людині довіку.

— Ми допоможемо,— сказали дівчатка.

Місіс Бентлі рушила поперед них на задвірок з корбкою сірників у руці. Дівчатка пішли за нею по об'єму старих речей.

І потім, аж до кінця літа, часто можна було побачити на веранді місіс Бентлі обох дівчаток і Тома, що сиділи, мов пташки на жердинці, і чекали. А коли з вулиці долинали срібні дзвіночки морозивника, двері будинку розчинялись, і з них випливала місіс Бентлі, засунувши руку в гаманець із срібною застібкою, і потім з півгодини усі вони, троє дітлахів і стара жінка, сиділи на веранді, ласували крижаними шоколадними брикетами й сміялися. Тепер вони були добрими друзями.

— Скільки вам років, місіс Бентлі?

— Сімдесят два.

— А скільки було п'ятдесят років тому?

— Сімдесят два.

— І ви ніколи не були молодою, ніколи не носили стрічок у кісках і отаких платтячок?

— Ні.

— А як вас звать на ім'я?

— Мене звать місіс Бентлі.

— І ви завжди мешкали тут, у цьому-от будинку?

— Завжди.

— І ніколи не були гарненькою?

— Ніколи.

— Ніколи — ні за мільйон, ні за мільярд років?

У задушній тиші літнього надвечір'я дівчатка нахилилися до старої жінки й чекали на відповідь.

— Ніколи,— відказувала місіс Бентлі,— ні за мільйон, ні за мільярд років.

— Ти наготував свого записника, Дуг?

— Авжеж.— І Дуглас лизнув олівець.

— Що там у тебе вже записано?

— Усі звичайні справи і події.

— А, Четверте липня і все таке... Кульбабове вино, лава-гойдалка на веранді, еге?

— Ось тут говориться, що цього літа я вперше їв ескімо першого червня тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року.

— То ще не справжнє літо.

— Усе одно, це було вперше, от я й записав. Купив нові тенісні туфлі — двадцять п'ятого червня. Уперше бігав босий по траві двадцять шостого червня. Нумо, нумо, нумо — раз!.. Ну, а що маєш цього разу ти, Томе? Якесь нове «вперше», якусь чудасію про канікули — як там, приміром, зловили рака в річці чи павука-водомира?

— Ще ніхто ніколи в житті не зловив паука-водомира. Ти чув коли-небудь, щоб хтось його зловив? Ану, подумай!

— Я думаю.

— Ну й що?

— Твоя правда. Ніхто не зловив. І, мабуть, ніколи не зловить. Надто вже вони прудкі.

— Не в тому річ. Просто їх немає,— сказав Том. Тоді трохи подумав і ствердно кивнув головою.— Атож, їх просто ніколи на світі не було й немає... А записати я хочу ось що...— Він нахилився і щось зашепотів братові на вухо.

Дуглас записав.

Обидва прочитали записане.

— Щоб я пропав! — вигукнув Дуглас.— Я ж ніколи про таке й не подумав! Оце відкриття! І воно таки правда: старі люди ніколи не були дітьми.

— Але це трохи сумно,— тихо мовив Том.— А ми нічим не можемо їм зарадити.

— Схоже на те, що в місті повно машин,— сказав Дуглас біжучи.— У містера Ауфмена — Машина щастя, у міс Ферн і міс Роберти — Зелена машина. А в тебе, Чарлі, що?

— Машина часу! — засапано відповів Чарлі Вудмен, не відстаючи від нього.— Слово честі, три слова честі!

— Возить у минуле і майбутнє? — спитав Джон Хафф, легко випереджаючи їх обох.

— Тільки в минуле, не все ж тобі одразу. Ось ми й тут.

Чарлі Вудмен зупинився біля живоплоту.

Дуглас придивився до старого будинку.

— Стривай, та це ж дім полковника Фрійлі. Ну, тут ніякої Машини часу, бути не може. Він же не винахідник, а коли б і змайстрував таку річ, як Машина часу, ми б давно вже про це знали.

Чарлі та Джон навшпиньки піднялися східцями веранди. Дуглас пирхнув, покрутив головою і лишився стояти внизу.

— Гаразд, Дугласе,— сказав Чарлі.— Лишайся тут, коли ти такий дурний упертюх. Авжеж, полковник Фрійлі не винайшов цю Машину часу. Але він ніби її власник, і вона вже давно тут. Ми були просто дурні, що не дивилися раніше. Тож бувай здоровий, Дугласе Сполдінг!

Чарлі взяв Джона під лікоть, так наче супроводив даму, відчинив сітчасті двері веранди й ступив за поріг. Двері зачинились не одразу. Дуглас притримав їх і мовчки рушив слідом.

Чарлі перейшов веранду, постукав у двері будинку й відчинив їх. Усі троє зазирали в довгий темний передпокій, що вів до кімнати, звідки линуло тьмаве, зеленкувате й водянисте, наче в підводній печері, світло.

— Полковнику Фрійлі!

Ані звуку.

— Він погано чує,— прошепотів Чарлі.— Але казав мені, щоб я просто заходив і гукав. *Полковнику!*

У відповідь лише звідкись ізгори посипалася курява, кружляючи в повітрі навколо кручених сходів. Потім з підводної печери в кінці передпокою долинув якийсь шерех.

Хлопці обережно пройшли через передпокій і заглянули до кімнати, де було всього два предмети вмеблювання — старий чоловік і крісло. Ті предмети були дуже схожі на вигляд: обидва такі худі, що одразу впадало в око, як і з чого вони стулені, де в них суглоби, а де м'язи й сухожилки. Решту кімнати становила груба дощана підлога, голі стіни й нерухоме німотне повітря.

— Він наче мертвий,— прошепотів Дуглас.

— Ні, то він обмірковує, куди б йому ще помандрувати,— тихо, але гордо пояснив Чарлі.— Полковнику!

Один з темних предметів поворухнувся — то й був полковник. Він покліпав очима, видивляючись до дверей, і на його обличчі розпливлася широчезна беззуба усмішка.

— Чарлі!

— Полковнику, а це Дуглас і Джон, вони теж прийшли, щоб...

— Заходьте, хлопці. Сідайте, сідайте.

Хлопці ніяково вмостилися на підлозі.

— А чому нема...— почав був Дуглас.

Чарлі миттю штурхнув його ліктем під ребра.

— Нема чого? — запитав полковник Фрїйлі.

— Він має на думці, що нема сенсу говорити нам самим.— Чарлі нишком зробив промовисту гримасу Дугласові, тоді всміхнувся до старого.— Нам же нічого сказати. Розкажіть щось ви, полковнику.

— Стережися, Чарлі. Старі люди тільки й чекають нагоди побазікати. Їх лише попрохай — то як почнуть торохтіти, чисто мов старий іржавий ліфт, що зрушив з місця та й поповз нагору.

— Чін Лінсу,— наче ненароком кинув Чарлі.

— Що? — спитав полковник.

— Бостон,— підказав Чарлі.— Тисяча дев'ятсот десятий рік.

— Бостон, тисяча дев'ятсот десятий...— Полковник нахмури брови.— А, Чін Лінсу, ну звісно!

— Саме так, полковнику.

— Дайте подумати, зараз...— Голос полковника став невиразний, мовби полинув ген над водами тихого озера.— Зараз пригадаю...

Хлопці чекали.

Полковник Фрйлі заплющив очі.

— Перше жовтня дев'ятсот десятого року, гарний і тихий прохолодний вечір, театр вар'єте в Бостоні... Атож, оце воно. Повно людей, усі чекають. Оркестр, сурми, завіса! Чін Лінсу, великий східний маг і чародій! Онде він на сцені. А ось і я, посередині першого ряду. «Трюк з кулею!— оголошує він.— Запрошую охочих!» Чоловік поруч зі мною піднімається на сцену. «Огляньте рушницю!— каже Чін.— Позначте кулю!.. А тепер стріляйте з цієї рушниці позначеною кулею, поціляючи мені в обличчя, а я,— каже,— стоятиму на тому кінці сцени й зловлю кулю *зубами!*»

Полковник Фрйлі важко звів дух і замовк.

Дуглас прикипів до нього очима, вражений і зачудований. Джон і Чарлі теж забули про все на світі.

Аж ось старий заговорив знову, сидючи нерухомо, мов скам'янілий, і тільки губи його ворушилися.

— «Готуйсь, цілься, плі!»— гукає Чін Лінсу. Бабах!— гримить постріл. Бабах! Чін Лінсу зойкає, заточується і падає, обличчя його залляте кров'ю. У залі гвалт. Усі схоплюються з місць. Щось там негаразд із рушницею. «Він мертвий»,— каже хтось. І справді, він мертвий. Жах, просто жах... ніколи цього не забуду... Обличчя його мов кривава маска, завіса падає, жінки плачуть... Тисяча дев'ятсот десятий рік... Бостон... Театр вар'єте... Бідолаха... бідолаха...

Полковник Фрйлі поволі розплющив очі.

— Ох ти ж!— озвався Чарлі.— Чудова історія, полковнику. А тепер, може, про Індіанця Білла?

— Про Індіанця Білла?

— Про те, як ви були з ним у прерії, давно-давно, у тисяча вісімсот сімдесят п'ятому році.

— Індіанець Білл...— Полковник занурився у темряву минулого.— Вісімсот сімдесят п'ятий рік... Атож, я й Індіанець Білл на узгірку посеред прерії, чекаємо. «Цсс!— каже мені Індіанець Білл.— Слухай». А прерія — наче величезна сцена, і все наготові до початку грози. Ось загриміло. Ще негучно. Знов загриміло. Вже гучніше. А над усією прерією, скільки сягає око,— величезна й лиховісна руда хмара, повна чорних блискавиць, нависла над самою землею, миль п'ятдесят завширшки, миль п'ятдесят завдовжки, з милю заввишки і не більш як на дюйм від землі. «О боже!— волаю я на тому своєму узгірку.— О боже!» Земля гупає, мов знавісніле серце, атож, хлопці, мов серце, охоплене жахом. Я весь

трушуся, ось-ось розсиплюся на кістки. Земля двигтить: торох! торох! бам! Гроловиця. Тепер мало хто так каже — гроловиця. О, як вона гримотіла, та страшна гроловиця, як перекочувалась узгірками й видолинками, і як усе довкола вкрила та руда хмара, так що нічого іншого й видно не було! «Онде вони!» — вигукнув Індіанець Білл. А хмара та була суцільна курява! Не пара, не дощ, ні — курява, зметена з усієї прерії, з пересохлої порохнявої трави, і була вона як найдрібніше бобошно як квітковий пилок, і аж яскріла проти сонця, бо на той час і сонце прозирнуло в небі. І тоді я знов як закричу! Чому? А тому, що серед тієї пекельної куряви раптом наче завіса відхилилась, і тут я побачив їх, богом присягаюся! Побачив велике військо прадавньої прерії — бізонів і буйволів!..

Полковник поринув у мовчанку, потім озвався знову.

— Голови — наче кулаки велета-негра, тулуби — наче паровози! Двадцять, п'ятдесят, двісті тисяч величезних чавунних снарядів, що вихопились із гарматних жерл десь на заході, збилися з дороги й тепер летіли чимдуж, з палючими, як жар, очима, здіймаючи снопи вогнених іскор і гримко тупочучи, летіли світ за очі!..

Зметнулася до неба курява, і в коротку мить провітку я побачив ціле море горбатих карків та розмаяних грив, і ті чорні волохаті хвилі то здіймалися, то опалили... «Стріляй! — гукає мені Індіанець Білл. — Стріляй!» Я зводжу курок і прицілююся. «Стріляй же!» — кричить він. А я стою, почувуючи себе правицею божою, дивлюсь, як шалено мчить повз мене вся та люта сила, все мчить та мчить, мов темна ніч серед дня, мов чорна й лискуча, довжелезна й сумна безконечна похоронна процесія, а не можна ж стріляти в похоронну процесію, правда ж, хлопці, не можна? І мені хотілося тоді тільки одного: щоб курява знов осіла й сховала від мене ті чорні образи фатальної долі, що товклися й колотилися в дикому сум'ятті. І курява таки осіла, хлопці. Її руда хмара вкрила весь той мільйон копит, що зняли таку страхітливую гроловицю й бурю. Я почув, як Індіанець Білл вилаявся і вдарив мене по руці. Але я був радий, що не зачепив тієї хмари чи сили, яка в ній була, не зачепив ані дрібкою свинцю. Мною володіло єдине бажання: стояти отак і дивитись, як сам час поминає мене на величезних колісницях під покровом бурі, збитої бізонами, і разом з ними спливає у вічність.

Година, три, шість годин минуло, поки та буря перейшла за обрій, до людей не таких добрих, як я. Ін-

діанець Білл тим часом зник, і я лишився один, оглушений і приголомшений. Сам не свій я подався геть, добрів до якогось містечка за сотню миль на південь, та навіть і там не чув людських голосів і радий був, що не чую. Мені хотілося зберегти в пам'яті гук тієї громовиці. Я й тепер часом чую його, літніми надвечір'ями, як оце сьогодні, коли над озером збирається на дощ... той страхітливий дивовижний гук... добре б і вам колись його почути...

Тьмаве світло просотувалося крізь полковників великий ніс, і він скидався на білу порцелянову чашку, в яку налито дуже ріденького й ледь теплого чаю.

— Він що — заснув? — спитав зрештою Дуглас.

— Ні,— відказав Чарлі.— Просто перезаряджає свої батареї.

Полковник Фрїйлі дихав часто й уривчасто, неначе перед тим довго біг. Нарешті він розплющив очі.

— Слухаю вас, сер!— захоплено мовив Чарлі.

— А, Чарлі, привіт!— І полковник здивовано всміхнувся до двох інших хлопців.

— Це Дуг, а оце Джон,— пояснив Чарлі.

— Здорові були, хлопці.

Хлопці привіталися.

— А де ж...— знов почав був Дуглас.

— Ну й дурень же ти!— Чарлі стукнув Дугласа по руці. Тоді обернувся до полковника.— То ви казали, сер...

— Я щось казав? — пробурмотів старий.

— Хай розповість про громадянську війну¹,— тихенько підказав Джон Хафф.— Він її пам'ятає?

— Чи я пам'ятаю?— мовив полковник.— Пам'ятаю, аякже!— Голос його затремтів, і він знову заплющив очі.— Все пам'ятаю! От забув тільки... на чиему боці я воював...

— Може, колір мундира...— почав був Чарлі.

— Кольори починають зливатися,— прошепотів полковник.— Неначе тьмяніють. Я бачу поруч себе солдатів, але давно вже не розрізняю, якого кольору на них мундири й кашкети. Я народився в штаті Іллінойс, зростав у Вірджинії, одружився в Нью-Йорку, збудував собі дім у Теннесі, а оце тепер, на схилі віку, хвалити бога, знову тут, у Грінтауні. Отож ви розумієте, чому зливаються і тьмяніють кольори...

¹ Громадянська війна в США (1861—1865) між буржуазною Північчю й рабовласницьким Півднем. Далі згадуються місця великих боїв.

— А ви пам'ятаєте, з якого боку гір воювали?— Чарлі говорив тихо, не підвищуючи голосу.— Де сходило сонце — ліворуч чи праворуч? В якому напрямі ви йшли — до Канади чи до Мексики?

— Іноді сонце начебто сходило з боку моєї здорової, правої руки, а іноді начебто за лівим плечем. А йшли ми в різних напрямках. Відтоді минуло майже сімдесят років. То де вже там пригадати, з якого боку сходило сонце.

— Ви ж, певно, пам'ятаєте якісь перемоги? Якусь виграну битву?

— Ні,— відказав старий наче звідкись іздалеку.— Не пригадую, щоб хтось колись де-небудь вигравав. У війні взагалі не виграють, Чарлі. Завжди тільки програють, і хто програє останній, той просить миру. Я пам'ятаю самі незліченні поразки й гіркоту, а добре було лише тоді, коли все те скінчилося. От кінець, Чарлі, це таки справді вираш, але гармати тут ні до чого. Та ви, хлопці, мабуть, не про таку перемогу хотіли від мене почути.

— Антайтем,— озвався Джон Хафф.— Спитай його про Антайтем.

— Я там був.

Очі в хлопців заблищали.

— Булл-Ран, спитай про Булл-Ран...

— І там був,— тихо мовив полковник.

— А під Шайло?

— Усе життя пригадую його і думаю: який жаль, що така гарна назва збереглася тільки у военній хроніці.

— Тоді про Шайло... А форт Самтер?

— Я бачив там перші клубки порохового диму,— замріяно сказав полковник.— Так багато всякого спадає на пам'ять, так багато... Пригадуються пісні. «В цю ніч над Потомаком тихо, солдати наші мирно сплять, лише під місяцем осіннім намети тьмяно мерехтять...» І далі пам'ятаю, аякже... «В цю ніч над Потомаком тихо, струмить потік між берегів, не встануть більш солдати вбиті, в бій не підуть на ворогів». А коли ті капітулювали, містер Лінкольн, стоячи на балконі Білого дому, звелів оркестрові заграти «Пильнуй, пильнуй, Південний краю!» А потім одна жінка в Бостоні склала пісню, яка житиме тисячу років: «Уздріли мої очі, як господь іде до нас, він топче грона гніву, що визріли в серцях». Серед ночі я часом починаю ворухити губами й безгучно співати ті давні пісні. «Славні воїни-південці, варта рідних берегів»... Коли з перемогою вернуться наші

солдати, ми лаврами їх увінчаємо, брате»... Скільки було пісень! Співали й ті, і ті, і нічний вітер ніс їхні пісні то на північ, то на південь. «Ми йдемо, наш батьку Аврааме, триста тисяч воїнів твоїх»... «Напнімо намети, напнімо намети, напнімо намети на бранному полі»... «Ура, ура, ура, святкуймо перемогу, ура, ура, ура, під прапором свободи...»

Голос старого помалу завмер.

Хлопці довго сиділи нерухомо. Потім Чарлі обернувся до Дугласа й запитав:

— Ну, скажеш, він не *те*?

Дуглас двічі глибоко зітхнув і відповів:

— Ні, таки *те*.

Полковник розплющив очі.

— Що там я «таки *те*»?

— Машина часу,— промимрив Дуглас.— Машина часу.

Кілька секунд полковник пильно дивився на хлопців. А коли озвався знов, у голосі його бринів острах.

— То оце так ви мене називаєте?

— Так, полковнику.

— Так, сер.

Полковник повільно відхилився на спинку крісла, поглянув на хлопців, поглянув на свої руки, а тоді втупив очі в голу стіну над хлоп'ячими головами.

Чарлі підвівся.

— Ну, ми вже, мабуть, підемо. Бувайте здорові, дякуємо, полковнику.

— Що?.. А-а, до побачення, хлопці.

Дуглас, Джон і Чарлі навшпиньки вийшли за двері. Полковник Фрійлі вже не бачив їх, хоч вони пройшли просто в нього перед очима.

І вже на вулиці вони аж здригнулись, почувши з вікна другого поверху:

— Гей!

Хлопці задерли голови.

— Що, полковнику, сер?

Полковник висунувся з вікна й помахав їм рукою.

— Я оце думав, хлопці, про *те*, що ви сказали.

— Еге, сер.

— І... таки ваша правда! Як це мені самому не спало на думку! Машина часу, справжня Машина часу, їй-богу!

— Атож, сер.

— До побачення, хлопці. Приходьте коли тільки захочете!

У кінці вулиці вони обернулися. Полковник усе ще махав їм рукою. Вони помахали йому у відповідь, і на душі в них було тепло й хороше. Тоді рушили далі.

— Чах-чах-чах,— озвався Джон.— Іду в минуле, на дванадцять років назад. Дзень-дзень, чах-чах!

— Еге ж,— мовив Чарлі, озирнувшись на тихий будинок позаду.— А от на сто років не заїдеш.

— Ні,— розважливо відказав Джон,— на сто не заїду. А ото справді мандрівка! Справді Машина часу З хвилину вони йшли мовчки, дивлячись собі під ноги. Потім побачили попереду огорожу.

— Хто перестрибне останній,— сказав Дуглас,— той дівчисько.

Решту дороги додому Чарлі і Джон називали його Дорою.

Було вже далеко за північ, коли Том прокинувся й побачив, що Дуглас швидко щось пише у своєму записнику при світлі кишенькового ліхтарика.

— Дуг, що сталося?

— Що? Багато чого сталося! Я підраховую свої здобутки, Томе. Ось дивися: з Машиною щастя нічого не вийшло, так? Ну й нехай! У мене однаково вже цілий рік розписаний. Треба послушати головними вулицями, щоб роздивитися навсібіч і розвідати, що де діється,— на те є міський трамвай. Треба податися кудись далі, на околиці,— я стукаю в двері до міс Роберти і міс Ферн, вони заряджають батареї свого електромобіля, і ми вирушаємо в дорогу. Треба поникати по завулках, пострибати через огорожі, подивитися на те, чого не видно зовні,— я маю свої новісінькі туфлі-легкоступи. Отже, туфлі, електромобіль, трамвай! Усе для мене! Та навіть більше, Томе, навіть більше, ось ти послухай. Якщо я захочу помандрувати аж туди, куди ніхто не помандрує, бо й не додумається до такого,— скажімо, перенестися в тисяча вісімсот дев'яностий рік, потім ще далі, у тисяча вісімсот сімдесят п'ятий, а потім у вісімсот шістдесятій,— мені досить скочити в експрес старого полковника Фрїйлі! Ось що я тут собі записую: «Може, старі люди й не були ніколи дітьми, як ми вирішили щодо місіс Бентлі, та хоч які вони були, великі чи малі, а хтось із них таки стояв коло Аппоматокса влітку тисяча вісімсот шістдесят п'ятого року». А зір у них, То-

ме, наче в індіанців, і назад вони бачать куди далі, ніж ми з тобою будь-коли побачимо вперед.

— Звучить чудово, Дуг. Але що воно означає?

Дуглас знов заходився писати.

— Це означає, що вони справжні далекі мандрівники, і нам ніколи з ними не зрівнятися. Якщо пощастить, ми наберемо років сорок, сорок п'ять, ну, може, п'ятдесят, а для них це суціль дріб'язок. Ось коли ти набрав дев'яносто, дев'яносто п'ять, а то й сто — тоді ти справжнісінький далекий мандрівник.

Ліхтарик раптом згас.

Брати лежали в місячному світлі.

— Томе,— прошепотів Дуглас,— мені доконче треба помандрувати всіма тими дорогами. Побачити все, що можна побачити. А найдужче треба навідувати полковника Фрійлі — раз, чи два, чи навіть три рази на тиждень. Куди до нього всім іншим машинам! Він говорить, а ти слухаєш. І що більше він говорить, то дужче тобі хочеться придивитися до всього навколо, все як є побачити. Він каже тобі, що ти їдеш в такому собі особливому, немов чарівному поїзді, і, їй-богу, це правда. Він уже наприкінці дороги, отож знає, що каже. А тепер і ми з тобою їдемо тією дорогою, але ще далі, і стільки всього треба побачити, й понюхати, й помацати, що нам не обійтися без старого полковника Фрійлі. Хай він підштовхне нас і скаже: пильнуйте добре, щоб запам'ятали кожну мить! Щоб запам'ятали кожну дрібницю! А коли ми теж станемо зовсім старі й до нас прийдуть якісь дітлахи, ми зможемо зробити для них те саме, що зробив колись для нас полковник. Ось чому, Томе, мені треба навідувати його якнайчастіше, дослухатися до нього й, коли він тільки може, разом з ним вирушати в ті далекі мандри.

Том якусь хвилю мовчав. Потім подивився в сутіні на Дугласа.

— Далекі мандри. Це ти сам придумав?

— Може, так, а може, й ні.

— Далекі мандри...— прошепотів Том.

— Тільки одне я знаю напевне,— сказав Дуглас, заплющуючи очі.— Від цих слів якось самотньо стає на душі.

Торох!

Грюкнули двері. З древніх конторок і книжкових шаф шугнула вгору пилюка. Дві старі жінки чимдуж нава-

жили на двері горища, щоб міцніше, якнайміцніше замкнути їх. Обом здалося, ніби з даху над їхніми головами раптом знялася тисяча голубів. Під тим оглушливим хляпанням безлічі крил жінки аж зігнулися, так наче на них навалили якийсь тягар. Потім випростались і здивовано розтулили роти. Те, що вони почули, було лише панічним калатанням їхніх власних сердець. Намагаючись перекрити той стугін, вони заговорили одна до одної:

— Що ми накоїли! Бідолашний містер Квотермейн!

— Певне, ми вбили його. І, певне, хтось побачив це й погнався за нами. Ану, гляньмо...

Міс Ферн і міс Роберта визирнули крізь засноване павутинням віконце горища. Унизу, на осонні, і далі росли собі дуби та в'язи, наче й не сталося ніякої трагедії. Тротуаром пройшов якийсь хлопчина, тоді повернувся і, дивлячись угору, ще раз поминув будинок.

Дві жінки на горищі пильно поглянули одна на одну, немов намагаючись роздивитися свої обличчя в швидкоплинному струмку.

— Поліція!

Та ніхто не грюкав у надвірні двері, не гукав: «Ім'ям закону!»

— Що то за хлопець там унизу?

— Та то ж Дуглас! Дуглас Сполдінг. Боже мій, він прийшов, щоб ми покатали його на Зеленій машині! Він ще нічого не знає... Це наш власний гонор нас згубив. Гонор і ота електрична тарадайка!

— І отой жахливий роз'їзний агент із Гампорт-Фолза. То все він і його балачки.

Балачки, балачки — мов лопотіння літнього дощика по покрівлі.

І раптом — зовсім інший день, інший полудень...

Сестри сиділи на своїй затіненій веранді, з білими віялами в руках, а перед ними стояли вазочки з холодним тремтливим лимонним желе.

Аж ось із сліпучого сяєва, із золотавого сонячного проміння з'явилася блискуча й прекрасна, наче карета чарівного принца...

Зелена машина!

Вона пливла. Вона шелестіла, як лагідний морський вітрець. Схожа на вишуканий кленовий листок, ясніша від джерельної води, вона поважно вуркотіла, наче кицька на полудневому осонні. А в машині — той агент із Гампорт-Фолза, у солом'яній панамі на масному відбрильянтині волоссі. Взуті в гуму колеса машини м'яко

Й зграбно покотилися по розжареній білій доріжці, і ось уже вона з басовитим дзижчанням підїхала до самих східців веранди, круто повернула й стала. Агент вискочив з машини й насунув на чоло панаму, захищаючи очі від сонця. В тому невеличкому затінку сьїнула його широка усмішка.

— Мене звуть Вільям Тара! А оце...— Він натиснув гумову грушу, і вона лунко рьвкнула.— Це сигнал.— Тоді підняв чорні, лискучі, як шовк, шкіряні подушки.— Отут — акумуляторні батареї.— У гарячому повітрі вїнуло свіжим духом блискавиці...— Ось кермо. Ось приступка для нїг. Ось тент від сонця. А все разом — Зелена машина!..

Пригадавши все те у сутїні горища, із заплющеними очима, сестри аж здригнулися.

— Було б нам заколоти його штопальними голками!

— Цсс!.. Слухай!

Унизу хтось стукав у надвірні двері. Потім перестав стукати. Вони побачили, як подвір'я перетнула жінка і зайшла в сусїдній будинок.

— Та то ж Лавїнія Неббс, із порожньою чашкою в руках. Мабуть, приходила позичити цукру.

— Обнїми мене, я боюся.

Вони знову заплющили очі. І знову попливли спогади. Старий солом'яний капелюх ворухнувся, так наче ним махнув той чоловік із Гампорт-Фолза.

— Дякую, чаю з льодом вип'ю залюбки.

Серед тиші було чути, як холодна рїдина плине йому в шунок. Потім він утупився у двох старих жінок, нїби лікар, що, присвічуючи собі круглим дзеркальцем, заглядає пацієнткам в очі, в нїздрі і в горло.

— Шановні дами, як я бачу, ви обидві — жінки заповзятливі. Це видно з першого погляду. Вісімдесят років для вас ніщо!— Він клацнув пальцями.— Але зважте, настане час, коли на вас навалиться сила-силенна всякого клопоту, і тоді вам буде потрібен друг. Як то кажуть, вірного друга пізнаєш у лиху годину. Отаким другом і стане для нас оця двомїсна Зелена машина.

І він перевів погляд своїх блискучих, склисто-зеленкуватих, як в опудала лисиці, очей на ту виставлену на продаж дивовижу. Машина стояла на гарячому осонні, нова-новїсїнька, пахнучи свіжою фарбою, і чекала на них, мов диванчик у вітальні, поставлений на колеса.

— Тиха, як лебедячий пух.— Його віддих злегенька долинав до їхніх облич.— Ось послушайте...

Жінки прислухались.

— Акумуляторні батареї заряджені на всю потужність і готові до дії. Послухайте. Ані шелесне, не шарпне. Усі на електриці, шановні дами. А ви тільки щовечора перезаряджаєте в гаражі батареї.

— А не може статися... я хочу сказати...— Молодша сестра відсърбнула холодного чаю.— Нас не може вбити струмом?

— І в голову цього не беріть!

Він знову скочив у машину, і зуби його зблиснули в широкій усмішці, мов дві величезні щелепи у вітрині дантиста, що вишкіряються на тебе, коли проходиш мимо пізно ввечері.

— На чай до знайомих!— Він виписав машиною коло, наче у вальсі.— До клубу пограти в бридж. На вечірку. На святкування. На званий обід. На день народження. На сніданок «Дочок американської революції»¹!...— Він погнав машину геть, так наче й не думав вертатися. Та за хвилину знову підкотив до веранди на безгучних гумових шинах.— На вечерю в «Материнській лізі»!...— Агент сидів дуже гордий тим, що так тонко знається на жіночій вдачі.— Керування не вимагає ніяких зусиль. Рушає з місця і зупиняється тихо й зграбно. Водійські права не потрібні. У гарячі дні вас обвіває вітерцем... Ну просто чудо...— І, захоплено приплющивши очі, ще раз плавно проїхався повз веранду, так що вітер розітнув його намащене волосся рівним проділом.

Потім, тримаючи в руці капелюха, він шанобливо піднявся східцями, обернувся і скинув на випробувану машину таким поглядом, неначе то був віттар віддавна знайомої церкви.

— Шановні дами,— тихо мовив він,— двадцять п'ять доларів завдатку, а потім по десять доларів щомісяця протягом двох років.

Ферн перша зійшла з веранди й сіла на м'яке подвійне сидіння. Вигляд вона мала трохи зляканий. Але руки свербіли. І ось вона звела руку й наважилась натиснути гумову грушу сигналу.

Машина рявкнула.

Роберта, стоячи на веранді, радісно скрикнула й перехилилася через бильця.

Агент приєднався до їхніх радощів. Палко щось вигукуючи, він допоміг старшій сестрі зійти з веранди, а сам уже витягав з кишені авторучку й нишпорив у своєму капелюсі в пошуках якогось клаптика паперу.

¹ Жіноча організація в США.

— Отак ми її й купили!— пригадувала тепер на горіщі міс Роберта, жахаючись з власного зухвальства.— І ніхто нас не остеріг! А сама я завжди вважала, що вона немов іграшкова, як оті автомобільчики на ярмаркових катальних гірках.

— Але ж у мене вже стільки років ноги болять,— ніби виправдуючись, сказала Ферн,— та й ти завжди стомлюєшся ходити пішки. А їздити машиною здавалося так вишукано, так гідно! Наче за давніх часів, коли жінки носили криноліни. Вони не йшли, а пливли! Отак пливла й наша Зелена машина — тихо, рівно. Чисто тобі прогулянковий човник, яким керувати за іграшку — повертай собі стерно, ото й тільки.

О, який чудовий і захоплюючий був той перший тиждень, ті чарівні, сповнені золотого світла надвечір'я, коли машина з тихим дзижчанням пливла тінястим містечком, мов безконечною сонною річкою, а вони сиділи, гордовито випроставшись, усміхалися до знайомих перехожих, перед кожним поворотом статечно показували кощавими зморшкуватими руками вбік, а виїжджаючи на перехрестя, витискали з чорної гумової груші хрипкий гавкучий звук. Часом дозволяли трохи проїхатися з ними Дугласові чи Томові Сполдінгам або й котромусь іншому хлопчиську з тих, що з веселим щебетом бігли підтюпцем поряд з машиною. Гранична швидкість була п'ятнадцять неквапливих і втішних миль на годину. І вони їхали собі крізь літнє осоння і затінок, поминаючи дерева, що відкидали на їхні обличчя хисткі плями світла й тіні, їхали, зникаючи й знов виникаючи, мов стародавні привиддя, тільки на колесах.

— І ось,— прошепотіла Ферн,— сьогодні... Ой, страх навіть подумати!

— То був нещасливий випадок.

— Але ж ми втекли, а це вже злочин!

Сьогодні... Вони їхали своєю безгучною Зеленою машиною по розімлілому від спеки містечку, залишаючи по собі дух шкіряних подушок сидіння і невиразні, за давнені пахощі сухих парфумів, що йшли від них самих.

Усе сталося дуже швидко. Вулиці були розпечені полудневим сонцем, тільки попід парканами лежала вузьенька смужка затінку від дерев у садибах, і тому вони м'яко виїхали на тротуар і так посувалися до рогу, чимдуж натискаючи свою гавкучу гумову грушу. Аж раптом, не знати звідки, мов чортик з коробочки, перед машиною вигулькнув містер Квотермейн.

- Стережися!— зойкнула міс Ферн.
- Стережися! — зойкнула міс Роберта.
- Стережися!— крикнув містер Квотермейн.

Замість ухопитися за кермо, сестри вхопились одна за одну.

Почувся страхітливий глухий удар. Зелена машина попливла далі гарячим полуднем, під тінчастими каштанами, повз яблуні, на яких достигали плоди. Тільки раз жінки озирнулись, і очі їхні сповнилися жахом.

Старий Квотермейн лежав на тротуарі німотний і нерухомий...

— Доїздилися,— скрушно мовила міс Ферн у сутіні горища.— Ой, ну чому ми не спинилися? Чому втекли?

— Цсс!

Обидві прислухались.

Унизу хтось знову стукав у двері.

Потім стукіт змовк, і в неясному надвечірньому світлі вони побачили хлопчину, що йшов через лужок.

— А, знов Дуглас Сполдінг. Думає, ми його покаємо.

І обидві зітхнули.

Минали години. Сонце хилилося до обрію.

— Ми сидимо тут уже від полудня,— стомлено сказала Роберта.— Але не можемо ж ми тижнями ховатися на горищі, поки всі забудуть.

— Ми помремо з голоду.

— Що ж робити? Ти думаєш, хтось бачив і пішов слідом за нами?

Вони подивились одна на одну.

— Ні. Ніхто не бачив.

У містечку було тихо, в будинках починало світитися. Знизу долинав дух политої трави й гарячої їжі — скрізь уже готували вечерю.

— Час би вже смажити м'ясо,— сказала міс Ферн.— Хвилин за десять повернеться Френк.

— Як же ми можемо зійти вниз?

— Якщо Френк побачить, що в домі нікого немає, він викличе поліцію. Так буде ще гірше.

Сонце швидко сідало. Тепер у затхлій густій сутіні горища лише ледь бовваніли дві темні жіночі постаті.

— Як по-твоєму,— спитала міс Ферн,— він помер?

— Містер Квотермейн?

По паузі:

— Так.

Роберта не знала, що відповісти.

— Подивимось у вечірній газеті.

Вони відчинили двері горища й насторожено визирнули на сходи, що вели вниз.

— Ой, якщо Френк дізнається, він забере в нас нашу Зелену машину. А як же хороше в ній їздити — сидиш собі, бачиш усеньке місто, ще й вітрець тебе обвіває.

— А ми йому не скажемо.

— Не скажемо?

Підтримуючи одна одну, раз у раз спиняючись, вони спустилися рипучими східцями на другий поверх. Тоді дісталися до кухні, заглянули в комору, з острахом визирнули у вікна й нарешті взялися смажити м'ясо. Хвилин п'ять минуло в заклопотаній мовчанці, потім Ферн сумно подивилася на Роберту й сказала:

— Я оце думала... Ми вже старі й німечні, а признатися в цьому не хочемо. Ми стали небезпечні. І завинили перед людьми тим, що втекли...

— То що ж тепер?..

У кухні запала мовчанка, лише м'ясо шкварчало на сковороді. Сестри, опутивши руки, дивились одна на одну.

— Я вважаю...— Ферн на довгу хвилю втупилась поглядом у стіну.— Я вважаю, нам більше не можна їздити Зеленою машиною.

Роберта взяла тарілку й тримала її в сухій тендітній руці.

— Більш... ніколи? — спитала вона.

— Ніколи.

— Але ж...— мовила Роберта.— Але ж ми не повинні... зовсім позбутись її? Хіба не можна залишити її в себе?

Ферн подумала.

— Та, мабуть, можна.

— Принаймні хай хоч так. Я піду від'єднаю батареї.

Роберта рушила до дверей, та в цю мить на порозі з'явився Френк, їхній молодший брат,— йому було всього п'ятдесят сім років.

— Привіт, сестрички!— гукнув він.

Роберта, не озиваючись і словом, прослизнула повз нього і вийшла в літні сутінки. Френк тримав у руках газету, і Ферн миттю вихопила її. Вся тремтячи, вона гарячково перебігала очима сторінку за сторінкою, а тоді зітхнула й віддала газету братові.

— Я оце щойно бачив на вулиці Дуга Сполдінга.

Він просив переказати вам, щоб ви не тривожилися: він усе бачив, і все гаразд. Про що це він?

— І гадки не маю.

Ферн повернулася до нього спиною і почала шукати хусточку.

— Ох, ті вже мені хлопчиська!

Френк довго дивився у спину сестрі, тоді низав плечима.

— Я бачу, вечеря майже готова?

— Так.

Ферн накрила на стіл.

Знадвору долинув звук автомобільного сигналу. Потім ще і ще — глухо, ніби здалеку.

— А це що таке? — Френк виглянув з кухонного вікна в сутінки. — Що там робить Роберта? Ти глянь: сидить у Зеленій машині й тицяє пальцем у ріжок!

Ще раз, ще і ще в сутінках почувся жалісний, наче стогін якоїсь скривдженої тварини, звук гумової груші.

— Що це їй набрело в голову? — запитав Френк.

— Дай їй спокій, бога ради! — крикнула Ферн.

Френк здивовано розширив очі.

За хвилину тихо, ні на кого не дивлячись, до кухні зайшла Роберта, і всі троє сіли вечеряти.

Ранній ранок. Дахи за вікном ледь сіріють у світанковому серпанку. Листя на деревах тихо тріпоче від найлегшого подуву вранішнього вітерцю. Аж ось ген з-за повороту сріблястої колії, похитуючись на невеликих сталевих-голубих колесах, впливає трамвай, жовтогарячий, як мандарин. Його мідний дах мерехтить, мов еполети, оздоблені золотом облямівкою, а блискучий дзвоник лунко дзенькає, щоразу як старезний вагоновод стукне по ньому ногою в стоптаному черевіку. Номери спереду й по боках вагона ясніють лимонною барвою. Його зелені плюшеві сидіння немовби вкриті прохолодним шорстким мохом. А на даху стримить щось ніби довга мітла, що мете по павутинці, напнутій високо між дерев, і бере з неї живлющий струм. З усіх вікон лине всепроникний, мов ладан, таємничо-блакитний дух літніх гроз та блискавиць.

Трамвай біжить усе далі довгими вулицями поміж в'язів, і рука вагоновода в сірій рукавичці раз у раз легко торкається важелів керування.

Опівдні вагоновод зупинив трамвай посеред кварталу й висунувся у вікно.

— Усі сюди!

І, побачивши, як він заклично махнув рукою в сірій рукавичці, і Дуглас, і Чарлі, і Том, і всі хлопчиська та дівчатка з цілого кварталу поскочувалися з дерев, покидали на траву білі змійки скакалок, а тоді чимдуж побігли до трамвая й повсідалися на зелених плюшевих сидіннях — і то зовсім безплатно. Містер Трідден, вагоновод, накрив отвір каси своєю сірою рукавичкою, і трамвай, лунко видзвонюючи, рушив далі тінястою вулицею.

— Гей,— мовив Чарлі,— а куди ми їдемо?

— Останній рейс,— відгукнувся містер Трідден, не спускаючи очей з електричного дроту, що тягся попереду.— Не буде більш трамвая. Від завтра почне ходити автобус. А мене пошлють на пенсію. Отож сьогодні безплатно для всіх!.. Постережися!..

Він рвучко подав убік мідну рукоятку, трамвай застогнав і круто повернув, виписуючи величезну зелену криву, і, здавалося, раптом зупинився час у цілому світі, й тільки містер Трідден і дітлахи пливли на тому чарівному кораблі безконечною річкою не знати куди.

— Останній рейс? — вражено перепитав Дуглас.— Та хіба ж так *можна*! Досить того, що більш немає Зеленої машини, її замкнули в гаражі, і ніякі умовляння не помагають. Досить того, що мої нові тенісні туфлі старіють і вже не такі прудкі, як були. То як же мені тепер?.. Ні... ні... *не можна* знімати трамвай! Хай там хто що каже, а автобус — це не трамвай. І звук у нього не той, і рейок нема, і дротів. І іскри від нього не летять, і колію він піском не посипає, і колір зовсім не такий, і дзвоника нема, і приступка не спускається, як у трамвая.

— А таки правда,— докинув Чарлі.— Я страшенно люблю дивитись, як спускають приступку — ну чисто тобі міхи в гармонії розтягують!

— Авжеж,— мовив Дуглас.

Скоро вони доїхали до кінцевої зупинки; проте трамвайна колія, ось уже вісімнадцять років як занедбана, тяглася й далі пагористою місцевістю. У 1910 році люди ще їздили трамваем до Чессмен-Парку на заміські прогулянки, везучи із собою великі кошики, наповнені провізією. Відтоді ті рейки так ніхто й не зняв, і вони лежали й іржавіли серед пагорбів.

— Ось нам і повертати назад,— сказав Чарлі.

— Ось ти й помиляєшся.— Містер Трідден клацнув перемикачем аварійного генератора.— Гайда!

Трамвай шарпнувся, плавно виїхав за околицю міста, а там звернув з вулиці й покотився під ухил, то вихоплюючись на духмяні сонячні галявини, то пірнаючи в густу тінь дерев, де пахло мухоморами. Подекуди колію перетинали струмочки, а сонячне сяйво пробивалося крізь листя дерев, наче крізь зелене скло. Трамвай із шелестом перепливав луки, затоплені дикими соняшниками, поминав давно безлюдні зупинки, де про минуле нагадували лише розкидані довкола, мов конфетті, старі трамвайні квитки, потім їхав далі понад лісовим струмком, заглиблюючись у літне позамістя, а Дуглас усе не міг заспокоїтись.

— Та що казати, у трамваї навіть пахне особливо. У Чікаго я їздив в автобусах, то в них якийсь чудний дух.

— У трамвая замало швидкості,— сказав містер Трідден.— Ось вони й надумали пустити автобуси. Загальні, для всіх, і шкільні, що возитимуть вас до школи.

Трамвай протягло зойкнув і спинився. Містер Трідден зняв з гори чималі кошики. Дітлахи радісно закричали й разом з ним понесли ті кошики туди, де лісовий струмок впадав у тихе озеро. Колись там стояв поміст для оркестру, але за довгі роки, підточений комахами, він майже розсипався на порошок.

Вони сиділи, їли бутерброди з шинкою, свіжі полуниці й лискучі, мов навосковані, апельсини, і містер Трідден розповідав, як усе там було двадцять років тому: увечері на прикрашеній естраді грав оркестр, музиканти старанно дмухали в мідні труби, і товстенький диригент, спливаючи потом, чимдуж вимахував своєю паличкою; у буйній траві ганяли діти й мерехтіли світляки, по дерев'яних хідниках-ксилофонах, лунко цокаючи підборами, прогулювалися дами в довгих сукнях і з високими зачісками в супроводі чоловіків у тісних, давлючих комірцях. Осьде, показав містер Трідден, рештки одного такого хідника, що перетворився на суцільну трухлятину.

Озеро лежало німотне, голубе й незворушне, риба ліниво хлюпалася серед білястого очерету, а вагоновод усе говорив та говорив, і дітям здавалося, ніби вони перенеслися у зовсім інший час, і містер Трідден виглядав тепер навдивовижу молодим, і очі його світилися, мов дві голубі електричні лампочки. День спливав тихо, непомітно, ніхто нікуди не поспішав, довкола стіною стояв ліс, і навіть сонце неначе зупинилося на місці; голос

містера Тріддена то гучнів, то затихав, а в повітрі меткою голкою невпинно снувала бабка, гаптуючи невидимі золоті візерунки. Якась бджола забилася в квітку й дзижчала не вмовкаючи. А трамвай стояв мовчазний, наче зачароване механічне піаніно, лише зблискували на ньому то там, то там, пробившись крізь листя, сонячні промені. Зате мідний дух трамвая вчувався на руках дітей навіть тоді, коли вони їли стиглі вишні. І коли теплий літній вітрець обвівав їхній одяг, від нього теж виразно пахло трамваем.

По небу з криком пролетіла гагара.

Хтось із дітей здригнувся.

Містер Трідден натяг свої рукавички.

— Ну, час додому. А то ваші батьки ще подумують, що я викрав вас назовсім.

У вагоні було сутінно, тихо й прохолодно, мов у аптеці-закусочній, де подають морозиво. Примовклі дітлахи повернули шурхітливі плюшеві сидіння й посідали спинами до німотного озера, до занедбаної естради та дерев'яних хідників, що мелодійно гучали під ногами, коли хтось ішов ними понад озером у невідомі краї.

«Дзень!» — негучно озвався дзвоник під ногою містера Тріддена, і трамвай полинув назад, через уже присутенілі луки з прив'ялими квітами, через зелені гайки, назад до міста, де цегла, асфальт і дерево враз немов затисли його з усіх боків. Містер Трідден зупинив вагон і випустив дівчорі на оповиту тінню вулицю.

Чарлі й Дуглас останні спинилися перед схожою на висунутий язик складною приступкою вагона, вбираючи в себе гострий дух електрики й дивлячись на рукавичку містера Тріддена на мідній рукоятці важеля.

Дуглас провів пальцями по шорсткому зеленому моту сидіння, обвів поглядом срібло, мідь, вишневого кольору стелю.

— Ну що ж... бувайте здорові, містере Трідден.

— На все добре, хлопці.

— Ми ще побачимося, містере Трідден.

— Неодмінно побачимося.

Стиха зітхнули, зачиняючись, двері, сховався гофрований язик приступки. Трамвай рушив і поволі поплив у надвечір'я, ясніший за сонце, весь жовтогарячий, як мандарин, виблискуючи золотою і лимонною барвами, а потім завернув за далекий ріг і пропав, зник з очей.

— Шкільні автобуси! — мовив Чарлі, йдучи до бровки тротуару. — Так і до школи ніколи не спізнишся. Приїздитимуть і забиратимуть тебе від самого дому. Більш

ніколи в житті не спізнишся. Який жах, Дуг, ти тільки подумай!

Але Дуглас, уже стоячи на лужку, уявляв собі, що буде завтра: сріблясті рейки заллють гарячою смолою, і потім ніхто й не знатиме, що тут колись ходив трамвай. Та він сам ще багато років, скільки може сьогодні осягти думкою, не забуде цієї колії, хоч би як глибоко її поховали. І якось уранці, чи то восени, чи взимку, чи навесні, прокинувшись від сну, він не підійде до вікна, а залишиться лежати у м'якому, теплому й затишному ліжку,— і тоді знов почує, як десь далеко, ще невидимий, по місту їде трамвай.

І ось із-за їхнього будинку, з-за повороту вранішньої вулиці, з широкого проїзду між рівними рядами платанів, в'язів і кленів, серед тиші, що передує початку звичного денного життя, до нього долинуть знайомі звуки. Так ніби зацокає годинник, ніби покотиться з гуркотом десяток залізних бочок, ніби задзижчить на світанні одна-єдина велетенська бабка. Наче карусель, наче маленький електричний вихор з голубою блискавицею, промайне і зникне з очей трамвай. Тільки дзвоник дзенькне! І засичить, як сифон з газованою водою, пневматична втулка, опускаючи й піднімаючи складану приступку, і знов почнеться сон, а трамвай попливе собі далі своєю потаємною, похованою колією до якоїсь потаємної, похованої мети...

— Поганяємо м'яча після вечері? — спитав Чарлі.

— Аякже,— відказав Дуглас.— Поганяємо.

Відомості про Джона Хаффа, дванадцяти років, дуже прості, і викласти їх не довго. Він умів читати сліди краще за будь-якого індіанця чокто або черокі, вмів стрибнути з-під самого неба, мов шимпанзе з ліани, міг цілі дві хвилини залишатися під водою та ще й проплисти за цей час ярдів п'ятдесят за течією. Коли у грі на нього йшов м'яч, Джон відбивав його аж ген у яблуневі крони, так що сипалися додолу стиглі яблука. Він міг спритно перескочити через шестифутову садову огорожу, швидше за будь-кого з хлоп'ячої ватаги опинитися на дереві, наїстися по зав'язку солодких персиків і так само швидко зіслизнути вниз. Бігав він сміючись, сівав

легко, мов птах. Ніколи ні до кого не задирався. Мав добру душу. Чуприна в нього була темна й кучерява, а зуби білі, як молоко. Він знав напам'ять слова всіх ковбойських пісень і залюбки навчав їх кожного, хто просив його про це. Знав назви всіх польових і лісових квітів, знав, коли зійде і зайде місяць, коли має бути приплив, а коли відплив. Одне слово, в очах Дугласа Сполдінга він був єдиним божеством у цілому Грінтауні, штат Іллінойс, яке жило в двадцятому столітті.

І ось Джон і Дуглас бродять поза містом, день знову теплий і якийсь заокруглений, наче мармурова кулька, високо над головою здійсмається блакитна скляна чаша неба, а під ногами, виблискуючи проти сонця, розбігаються по білому камінні прозорі струмки. Погідний день, довершений, мов полум'я свічки.

Дуглас ішов крізь цей день, і йому здавалося, що отак усе й триватиме вічно. І оця довершеність та заокругленість, ~~дух~~ дух трави, що лине ген поперед тебе зі швидкістю світла. І так само йтиме поруч вірний друг, який висвистує оце шпаком і підбиває ногою м'ячика, а ти тим часом хвацько гарцюєш тут-таки курною стежкою, і більш нічого тобі не треба, до всього можна доторкнутися рукою — так воно близько, напохваті, — і все воно таким залишиться.

Навдивовижу гарний був той день, і раптом на ясне небо набігла хмара, закрила сонце і далі ані руш.

Джон Хафф уже кілька хвилин щось неголосно говорив. Аж ось Дуглас зупинився на стежці й звів на нього очі.

— Джоне, повтори, що ти сказав.

— Та ти ж чув, Дуг.

— Ти сказав, що... їдеш звідси?

— Ось і квиток уже в кишені. Ту-ту-у, бам! Чах-чах-чах-чах! Ту-ту-у-у... — Голос його завмер.

Потім Джон урочисто видобув з кишені жовто-зелений залізничний квиток, і обидва хлопці почали його розглядати.

— Сьогодні ввечері! — вигукнув Дуглас. — Оце маєш! Ми ж збиралися пограти ввечері у світлофор, у статуї! Як же це, отак зненацька? Усе моє життя ти був тут, у Грінтауні. Не можна ж раптом просто взяти та й поїхати!

— Так вирішив батько, — сказав Джон. — Він знайшов роботу в Мілвокі. Але ще до сьогодні ми не були певні...

— Ах ти ж чорт, а тут на тому тижні баптисти влаштовують виїзд у ліс, а потім буде великий карнавал на День праці, а там і День усіх святих... Невже твій батько не може почекати?

Джон похитав головою.

— Ну й халепа,— сказав Дуглас.— Дай я сяду...

Вони сиділи під старим дубом на схилі пагорба, зверненого до міста, навколо них колихалися розлогі тіні, і під деревом було прохолодно, як у печері. А вдалині на осонні лежало місто, немов розфарбоване пекучим промінням, і вікна всіх будинків були розчинені навстіж. Дугласові захотілося мерщій бігти туди — може, місто всім своїм громадям, усіма будинками навалиться на Джона, зімкнеться довкруг і не дасть йому звестись і втекти.

— Але ж ми друзі! — безпорадно мовив Дуглас.

— І завжди будемо друзями,— сказав Джон.

— Ти приїздитимеш сюди на кінець кожного тижня чи десь так, еге?

— Батько каже: лише раз чи два на рік. Це ж вісімдесят миль.

— Вісімдесят миль — зовсім недалеко! — вигукнув Дуглас.

— Так, справді недалеко,— погодився Джон.

— У бабусі є телефон. Я тобі дзвонитиму. А може, й ми колись виберемося туди до вас. Ото буде чудово!

Джон довго не озивався.

— Ну то побалакаймо про щось,— сказав Дуглас.

— Про що?

— Отакої! Ти ж їдеш звідси, то ми маємо побалакати про мільйон усяких речей! Про все, про що балакали б наступного місяця і ще через місяць. Про богомолів, про цепеліни, про акробатів і шаблековтачів. Так наче ми про щось недобалакались — ну, приміром, про те, чому в коників слина жовта, як тютюнова жуйка.

— Дивно, але мені не хочеться балакати про коників.

— А раніше завжди хотілося!

— Авжеж.— Джон невідривно дивився на містечко, що лежало віддалік.— Та, мабуть, тепер просто не час про це.

— Джоне, що з тобою? Ти якийсь дивний.

За мить перед тим Джон заплющив очі, і обличчя його скривилося.

— Дуг, ти знаєш Терлів будинок? Який він нагорі?

— Звісно, що знаю.

— Там такі малі круглі віконця з кольоровими шибками. Вони *завжди* там були?

— Ну звісно.

— Ти певен?

— Та ти віконцям більше років, ніж нам із тобою. А чому ти питаєш?

— Я їх ніколи раніше не бачив. А сьогодні проходив там, аж глядь — оті віконця. Дуг, як же це я *стільки років* їх не помічав?

— Ти й без того мав що робити.

— Справді? — Джон повернувся і трохи розгублено подививсь на Дугласа. — Ах ти ж чорт, і чого це ті віконця так мене налякали? Я хочу сказати... цього зовсім нема чого боятися, правда ж? Просто... — Він говорив непевно, затинаючись. — Просто коли я досі не помічав тих віконць, то, виходить, не помічав і *ще чогось*? А як з усім тим, що я *помічав* у нашому місті? Чи зможу я пригадати його, коли поїду звідси?

— Усе, що захочеш пригадати, завжди пригадаєш. Он позаминого літа я був у таборі. То *там* я все як є пригадував.

— Ні, не все! Ти сам казав мені. Вночі ти прокидався й не міг пригадати обличчя своєї матері.

— Неправда!

— Так і зі мною буває вночі, навіть удома, і то просто жах! Я встаю, ~~ч~~ іду в спальню батьків і дивлюся. Вони сплять, а я дивлюся на їхні обличчя, щоб добре запам'ятати. А тоді повертаюся до своєї кімнати й знов не можу пригадати їх. Ой Дуг, як це страшно! — Він міцно обхопив руками коліна. — Слухай, Дуг, пообіцяй мені одну річ. Пообіцяй, що ти пам'ятатимеш мене, пам'ятатимеш мое обличчя і все інше. Обіцяєш?

— Нема нічого легшого. У мене ж не голова, а справжній кіноапарат. Ось я лежу поночі в ліжку, і досить мені повернути вимикач, як на стіні враз усе стане видно, чисто, мов у кіно, і там будеш ти, гукатимеш до мене й махатимеш рукою.

— Ану, зажмурся, Дуг. А тепер скажи: якого кольору в мене очі? Не підглядай! Якого кольору в мене очі? Дугласа пройняв піт. Повіки його затремтіли.

— Та ну тебе, Джоне, так нечесно!

— Ти скажи!

— Карі!

Джон відвернувся.

— Ні, сер.

— Як це ні?

— Нічого схожого.— І Джон заплющив очі.

— Ану, повернися,— зажадав Дуглас.— Розплющ очі, дай я побачу.

— Ні до чого,— відповів Джон.— Ти вже забув. Точнісінько, як я оце казав.

— Ні, ти повернися!

Дуглас ухопив його за чуприну й помалу повернув обличчям до себе.

— Гаразд, Дуг.— Джон розплющив очі.

— Зелені...— скрушно мовив Дуглас, і рука його впала.— Вони в тебе зелені... Ну то й що, все одно схожі на карі. Майже ясно-карі!

— Дуг, не треба мені брехати.

— Гаразд,— тихо сказав Дуглас.— Не буду.

Вони й далі сиділи під деревом і чули, як гасали по пагорбу інші хлопці, гукаючи їх.

Вони бігли наввипередки залізничним полотном, потім спинилися, відгорнули краї пакетів з цупкого паперу й смаковито понюхали свій підобідок — бутерброди з пряною шинкою, мариновані корнішони та різноколірні м'ятні цукерки. Потім вони бігли далі й далі, а тоді Дуглас нахилився, припав вухом до гарячої сталевий рейки й почув, як десь далеко, в інших краях, біжать коліями невидимі поїзди, посилаючи йому азбукою Морзе звістки про себе аж ген сюди, під це палюче сонце. Він приголомшено випростався.

— Джоне!

А Джон біг собі далі, і це було жахливо. Бо коли ти біжиш, разом з тобою біжить і час. Галасуєш, верещиш, ганяєш чимдуж, качаєшся по траві, перекидаєшся, аж раптом глядь — а сонце вже сіло, гуде вечірній поїзд, і ти плентаєш додому вечеряти. Ганяв-ганяв і не помітив, як сонце зайшло тобі за спину!.. І єдиний спосіб уповільнити плин часу — це спостерігати, що діється довкола, а самому нічого не робити. Так можна запевне розтягти день на цілих три — тільки спостерігати!

— Джоне!

Ні, тепер годі було й сподіватися від нього якоїсь допомоги, от хіба що схитрувати.

— Джоне, звертай з колії! Хай вони біжать далі!

Дуглас і Джон з криком кинулися вниз по схилу, аж здіймаючи вітер, прискорювані силою земного тяжіння, а тоді подалися далі луками, за стодоли, аж поки го-

лоси хлопців, що гналися за ними, затихли далеко позаду.

Тоді вони залізли в стіг сіна, що потріскувало під ними, наче хмиз у багатті.

— І нічого не робімо,— мовив Джон.

— Оце ж саме і я хотів сказати,— озвався Дуглас. Вони посиділи нерухомо, зводячи дух.

Щось тихенько цокотіло, немов комаха в сіні.

Обидва чули той звук, але не додивлялися, звідки він долинає. Коли Дуглас пересунув руку, зацокотіло в іншому місці. Він поклав руку на коліно — і зацокотіло на коліні. Тоді він мигцем позирнув туди. Годинник показував третю годину.

Дуглас нишком простяг праву руку до годинника й перевів стрілки назад.

Тепер вони мали вдосталь часу, щоб як слід, не кваплячись, придивитися до навколишнього світу, відчувти, як швидко, наче вогненний вітер, біжить по небу сонце.

Та зрештою Джон, мабуть, помітив, як посунулися і подовшали їхні безплотні тіні, й запитав:

— Котра там година, Дуг?

— Пів на третю.

Джон поглянув на небо.

«Не дивись!» — подумав Дуглас.

— Швидше схоже на те, що пів на четверту, а то й четверта,— сказав Джон.— Бойскаутів навчають таких речей.

Дуглас зітхнув і поволі поставив стрілки як належало.

Джон мовчки дивився, як він це робить. Дуглас підвів очі. Джон легенько стуснув його в плече.

Навально, мов буревій, не знати звідки вихопився поїзд і пронісся так швидко, що хлопці, серед яких були й Дуглас та Джон, ледь устигли відскочити вбік і з криком замахали руками йому навздогін. А поїзд зі своїми двомастами пасажирами вже гуркотів оддалік і за хвилю зник з очей. Шлейф куряви потягся за ним на південь, а потім, коли знов запала золотава надвечірня тиша, влігся між голубими рейками.

Хлопці поверталися додому.

— Коли мені сповниться сімнадцять, я поїду в Цінціннаті й стану кочегаром на паровозі,— сказав Чарлі Будмен.

— А в мене є дядько в Нью-Йорку,— озвався Джим.— Я поїду туди й стану друкарем.

Дуглас не спитав, що збираються робити інші хлопці. Він уже чув, як гудуть поїзди, й бачив обличчя друзів, що швидко віддалялися за шибками вагонних вікон чи на задніх гальмівних площадках. Одне по одному вони зникали вдалині. Залишалися тільки голі рейки, ясне літнє небо і він сам — в іншому поїзді, що йшов у протилежний бік.

Дуглас відчув, як земля попливла в нього під ногами, й побачив, що тіні хлопців зметнулися з трави й затьмарили простір перед очима.

Він натужно проковтнув клубок, що застряг у горлі, щодуху гигикнув і, широко замахнувшись, відбив у небо уявний м'яч.

— Хто останній добіжить додому, той носорогове гузно!

Регочучи й вимахуючи руками, хлопці чимдуж погналися колією. Попереду мчав Джон Хафф — легко, майже не торкаючись землі ногами. А Дуглас біг так, наче ноги його весь час прилипали до землі.

Настала сьома, усі вже повечеряли, і хлопці почали сходитися до гурту, один по одному грюкаючи дверима своїх домівок і чуючи, як батьки гукають навздогін, щоб вони так не грюкали.

Невдовзі Дуглас, Том, Чарлі та Джон стояли разом з десятком інших хлопців, готові до гри в хованки й стагуї.

— Тільки в щось одне,— сказав Джон.— А потім мені треба додому. Поїзд відходить о дев'ятій... Ну, хто водитиме?

— Я,— мовив Дуглас.

— Зроду не чув, щоб хтось сам зголосився водити,— озвався Том.

Дуглас пильно подивився на Джона.

— Ну, розбігайтеся! — гукнув він.

Хлопці з криком кинулися хто куди. Джон позадкував, тоді повернувся й вистрибом подався геть.

Дуглас лічив повільно. Він давав хлопцям час забігти якнайдалі, відбитися від гурту, залишитись на самоті в своєму маленькому світі. А коли вони взяли такий розгін, що вже, здавалося, й не зупиняться і ось-ось зникнуть з очей, він набрав у груди повітря й гукнув:

— Статуї, стій!

Усі заклакли на місці.

Дуже повільно Дуглас попростував лужком туди, де стояв у присмерку, мов залізний олень, Джон Хафф.

Ген віддалік у різних місцях завмерли інші хлопці, з піднятими руками, з гримасами на обличчях, і тільки очі їхні яскріли, як у білячих опудал.

А Джон стояв тут, сам-один, нерухомий, і ніхто не міг підбігти, щось загорлати й зіпсувати цю хвилину.

Дуглас обійшов статую з одного боку, потім з другого. Статуя не ворухнулася. Не озвалась і словом. Вона дивилася в простір, на устах її застигла ледь помітна усмішка.

Щось подібне було багато років тому в Чикаго, коли батьки повели його у якийсь великий будинок, де скрізь стояли незворушні мармурові фігури, і він боязко ходив серед них у тій мертвій тиші. А тепер перед ним стояв Джон Хафф, його коліна та штани ззаду були перемазані травою, руки подряпані, на ліктях підсохлі садна. Джон Хафф, у тенісних туфлях, які теж завмерли, і здавалося, ніби його ноги поринули в тишу. А ось його рот, що перемолов цього літа хтозна-скільки пиріжків з абрикосами й висловив чимало розважливих міркувань про життя та про все довкола. Ось очі — не сліпі, як у статуй, а сповнені розтопленого зеленого золота. Темна чуприна, яку легенько ворушить з боку в бік лагідний вітрець. Руки, що немовби зібрали на себе все, що можна зібрати в місті, — і куряву з доріг, і лусочки кори з дерев, і дух конопель, виноградного листа, недостиглих яблук, старих мідяків, зелених жабок. Ось вуха — вони тепло світяться проти сонця, схожі на рожеві персики, — а в повітрі невидимо лине його віддих, ніби присмачений м'ятою.

— Ану, Джоне, — сказав Дуглас, — гляди мені, й оком не змигни. Наказую тобі стояти тут і не зрушати з місця цілі три години!

— Дуг... — ворухнулися Джонові губи.

— Заклякни! — звелів Дуглас.

Джон звону втупив очі в простір, але губи його вже не усміхались.

— Мені треба йти, — прошепотів він.

— Ані руш! Таке правило.

— Та мені ж уже час додому, — не вгавав Джон.

Статуя заворушилася, опустила руки й повернула голову до Дугласа. Вони стояли й дивились один на одного. Інші хлопці й собі поопускали руки.

— Гаразд, зіграймо ще раз,— сказав Джон.— Тільки тепер водитиму я. Розбігайтесь!

Хлопці кинулися врозтіч.

— Стій!

Хлопці завмерли. Дуглас також.

— Ані руш!— гукнув Джон.— Ні на волосинку!— Тоді підійшов до Дугласа й став проти нього.— Дуг, інакше нічого не вийде,— мовив він тихо.

Дуглас дивився ген у сутінкове небо.

— Статуї, всі до одної, залякніть на три хвилини!— звелів Джон.

Дуглас відчував, що Джон обходить його, точнісінько так, як він сам щойно обходив Джона. Потім відчув, як той легенько стуснув його ззаду під лікоть.

— Ну, бувай,— сказав Джон.

Позаду щось шурхнуло, і Дуглас, навіть не дивлячись, зрозумів, що там уже нікого немає.

Деся далеко загудів паровоз.

Дуглас простояв нерухомо ще цілу хвилину, чекаючи, поки затихне позаду тупотіння Джонових ніг, але воно не затихало. «Як це він— біжить, біжить, а все наче на місці?— подумав Дуглас.— Чому не віддаляється?»

А тоді збагнув, що то калатає в грудях його власне серце.

Годі! Він рвучко приклав руку до грудей. Не калатай! Я не хочу цього чути!

Потім він усвідомлював, що йде через лужок повз інші статуї, але не знав, чи й вони вже ожили. Йому здавалося, що вони й досі стоять незворушно. Та й сам він тільки переставляв ноги, а решта його тіла була залякла, холодна й важка, наче камінь.

Уже піднімаючись східцями на свою веранду, він раптом озирнувся на лужки, що лишились позаду.

Там не було ні душі.

У повітрі залунали звуки, схожі на рушничні постріли. То грюкали, зачиняючись одна по одній, надвірні двері будинків обабіч вулиці— такий собі прощальний вечірній салют.

«Нема нічого кращого за статуї,— думав Дуглас.— Тільки їх і можна втримати на своєму лужку. Головне— не дозволяти їм рухатись. Бо як хоч раз дозволиш, то вже нічого з ними не вдієш».

Зненацька його кулак метнувся вгору, наче вистрелений, і люто погрозив лужкам, вулиці, дедалі густішим

сутінкам. До обличчя Дугласові прилила кров, очі його палали.

— Джоне! — гукнув він.— Гей, Джоне! Ти мені ворог, чуєш? Ти не друг мені! І не вертайся сюди, ніколи! Забирайся геть! Ти мені ворог, чуєш? Ось ти хто! Все між нами кінчено, ти погань, та й годі, погань! Джоне, ти мене чуєш? Джоне!..

Небо ще дужче потьмяніло, так ніби хтось трохи прикрутив донизу гнота величезної ясної лампи над містечком. Дуглас стояв на веранді, важко сапаючи, губи його тіпалися. Кулак і далі був погрозливо простягнутий в напрямі будинку по той бік вулиці. Дуглас подивився на свій кулак, але не побачив його: він потонував у темряві, і все навколо потонуло.

Потемки піднімаючись нагору, він тільки відчував своє обличчя, але не бачив нічого, навіть власних рук, і знай повторював подумки: «Я себе не тямлю з люті, ненавиджу його, ненавиджу!.. Я себе не тямлю з люті, ненавиджу його!..»

Минуло з десять хвилин, поки він помалу добувся в темряві нагору, на верхню площадку сходів...

— Томе,— сказав Дуглас,— пообіцяй мені одну річ, гаразд?

— Обіцяю. А що?

— Ти мій брат, і, може, я часом буваю лихий до тебе, але ти завжди тримайся мене, гаразд?

— Ти хочеш сказати, мені можна бути коло тебе, коли ви з більшими хлопцями кудись ідете?

— Ну... звісно... навіть і тоді. Але я мав на думці, щоб ти взагалі нікуди не подівся, зрозумів? Гляди не вскоч під якусь машину, не впади десь зі скелі.

— Таке скажеш! Що я тобі — недоумок який, чи що?

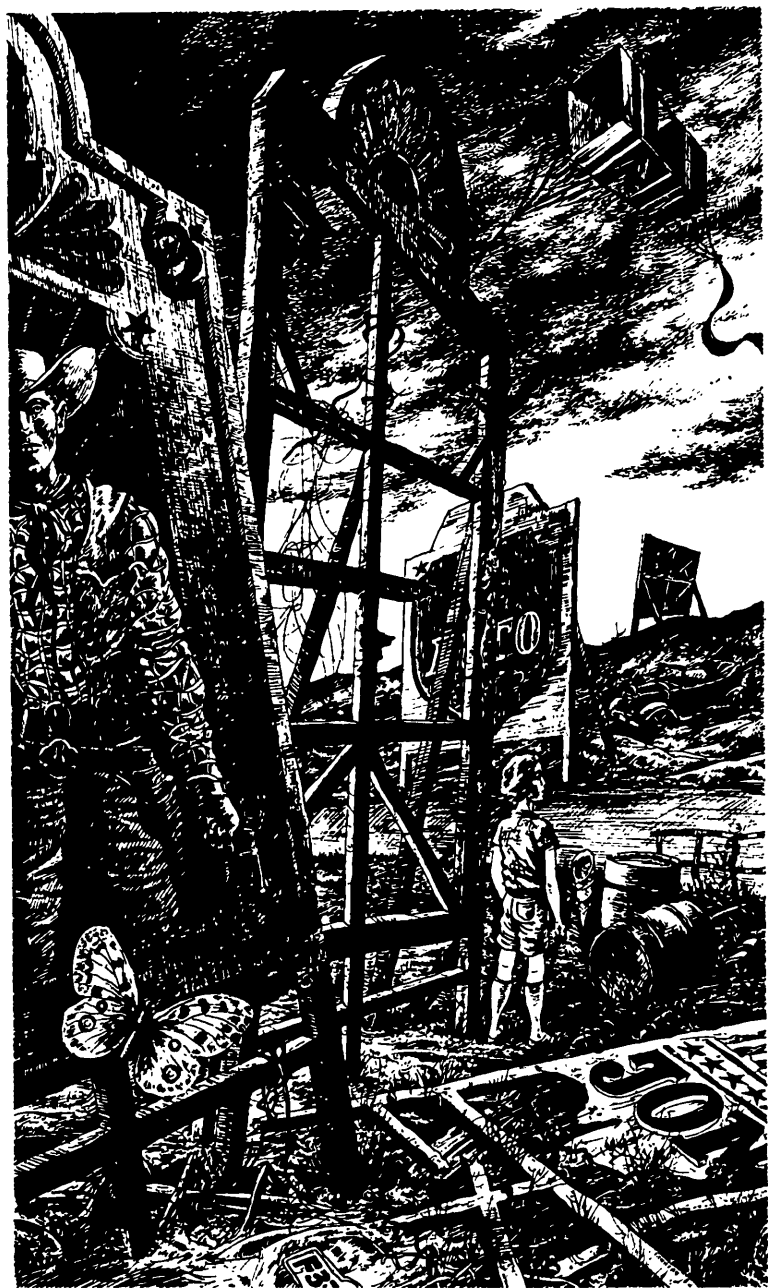
— І тоді, як і станеться найгірше й ми обидва постаємо, десь років у сорок чи сорок п'ять, ми зможемо придбати на Заході золоту копальню, сидіти собі там, палити люльки й відрощувати бороди.

— Бороди! Ох ти ж!..

— От я й скажу, завжди тримайся мене і пильнуй, щоб нічого з тобою не сталося.

— За мене будь певен,— відказав Том.

— Та я не так за себе турбуюся,— мовив Дуглас.— Більше за те, як бог порядкує світом.

Том на хвильку замислився.

— Ну, не так уже й погано, Дуг,— сказав він зрештою.— Він робить усе, що *може*.

Вона вийшла з ванної, мастячи йодом палець, що його глибоко, майже до кістки, полоснула ножем, відрізаючи собі скибку кокосового торта. Саме в цю мить східцями веранди піднявся листоноша, відчинив двері і зайшов. Двері грюкнули. Елміра Браун аж підскочила.

— Семе!— гукнула вона, махаючи пальцем у повітрі, щоб не так пекло.— Ніяк не звикну, що мій чоловік листоноша. Щоразу як ти заходиш у дім, лякаюся мало не до смерті!

Сем Браун стояв з напівпорожньою поштовою сумкою і збентежено чухав потилицю. Тоді озирнувся на двері, так наче погідний літній ранок нараз затопило туманом.

— Раненько ти сьогодні, Семе,— мовила його дружина.

— Я тільки на хвилину,— відказав він заклопотаним тоном.

— Ну, то розкажуй, що там сталося.— Елміра підійшла і глянула йому в обличчя.

— Може, й нічого, а може, неабищо. Я оце щойно приніс пошту Кларі Гудвотер, що живе на нашій вулиці...

— Кларі Гудвотер? Он як!

— Та ти не розходься, послухай. То були книжки від фірми «Джонсон — Сміт» з Расіна, що в штаті Вісконсін. Одна з них називається... стривай, пригадаю...— Він наморщив чоло, потім воно розгладилось.— «Альбертус Магнус», ось як.— «Схвалені, перевірені, добротворні й природні єгипетські таємниці, або ж...— Він утупив очі в стелю й провадив, немов би читаючи звідти:— ...або ж біла й чорна магія в застосуванні до людей і тварин, що розкриває заборонені відомості та секрети стародавніх філософів»!

— Ти кажеш, це прислали Кларі Гудвотер?

— Поки дійшов до неї, я мав час перебігти очима перші сторінки, нічого поганого в тому немає. «Приховані таємниці життя, розгадані славнозвісним ученим, філософом, хіміком, природознавцем, психологом, астрологом, алхіміком, металознавцем, магом і тлумачем

таємниць чародійства і чаклунства, а також роз'яснення незбагнених поглядів у численних науках і мистецтвах — елементарних, складних, практичних і таке інше». Отак! Йй-богу, не голова в мене, а справжня скарбничка. Все до слова запам'ятав, дарма що нічого не второпав.

Елміра стояла й дивилася на свій намащений йодом палець так, наче ним тицьнув на неї хтось чужий.

— Клара Гудвотер... — пробурмотіла вона.

— А коли я відав йй книжки, вона поглянула мені просто в очі та й каже: «Тепер я вже напевне стану непереверженою чаклункою. Браз дістану диплом і почну практикувати. Заворожуватиму гуртом і поодинці, старих і молодих, великих і малих». А тоді ніби засміялася, встромила носа в ту книжку й пішла в дім.

Елміра уважно оглянула синець на руці, обережно поторкала язиком розхитаний зуб.

Грюкнули двері. Том Сполдінг, що саме стояв навколішки на лужку перед будинком Елміри Браун, підвів очі. Перед тим він никав довкола, спостерігаючи, як живуть по різних місцях мурахи, коли оце натрапив на особливо примітний мурашник — великий, з широченним отвором, де просто-таки кишіли вогненно-руді мурахи, хто чимдуж кудись біжучи, хто насилу тягнучи в свою підземну домівку шматочок мертвого коника чи малесеньку дрібку якоїсь бідолашної пташини. Аж раптом на веранду вискочила місіс Браун і стала, хитаючись, на краю сходів, неначе тільки-но виявила, що земна куля летить крізь усесвітній простір зі швидкістю шістдесят трильйонів миль на секунду. А за нею з'явився й містер Браун, який і сном-духом не відав про ті милі на секунду, а коли б і відав, йому однаково було б до того байду-жісінько.

— Гей, Томе! — гукнула місіс Браун. — Мені потрібна моральна підтримка, ти будеш у мене за жертвоне ягня. Ходімо!

І стрімголов подалася до хвіртки, чавлячи по дорозі мурахів, збиваючи головки з кульбаб і залишаючи на квітниках глибокі ямки від гострих підборів.

Том ще хвилюку постояв навколішки, роздивляючись на кощаві лопатки та хребет місіс Браун, яка вже розгонисто ступала вулицею. Ті кістки промовисто дали йому наздогад, що заноситься на якусь драматичну пригоду, і, хоч у Томовій свідомості такі речі ніколи не пов'язувалися з жінками, — щоправда, місіс Браун мала

над верхньою губою темні вусики, які цілком могли належати й піратові,— наступної хвилини він і собі тюпав поруч неї.

— Ну й люті ж ви сьогодні, місіс Браун!

— Е, хлопче, ти ще не бачив мене *люту!*

— Стережіться!— гукнув Том.

Місіс Елміра Браун з розгону повалилася на залізну фігуру сплячого собаки, що прикрашала зелений моріжок.

— Місіс Браун!

— Ось бачиш!— Місіс Браун сіла на траві.— Це наслала на мене Клара Гудвотер! Її чаклування!

— Чаклування?

— Та ти не зважай, хлопче. Ось і її ганок. Іди вперед і відкидай з дороги всі невидимі перепони. Онде дзвоник, подзвони, але одразу ж відсмикни руку, а то тебе спалить струмом на попіл.

Том і не подумав торкнутися дзвоника.

— Кларо Гудвотер!— Місіс Браун сама тицьнула в кнопку дзвоника темним від йоду пальцем.

Десь віддалік, у сутінних прохолодних кімнатах великого старого будинку, дзенькнув і замовк сріблястий дзвоник.

Том прислухався. Десь ще далі почувся шурхіт, наче там пробігла миша. У далекій вітальні майнула тінь — мабуть, хитнуло вітром завісу.

— Добридень,— мовив спокійний голос.

І за сітчастими дверима нараз з'явилася місіс Гудвотер, свіжа, як м'ятна цукерка.

— А-а, це ти, Томе, і ви, Елміро... Чого це...

— Не квапте мене! Ми прийшли, бо дізналися, що ви збираєтеся стати справжньою чаклункою.

Місіс Гудвотер посміхнулася.

— Ваш чоловік не просто листоноша, а ще й охоронець закону. І *сюди* стромив свого носа!

— Він ніколи не заглядає в чужу пошту.

— Тільки по десять хвилин тягнеться від будинку до будинку і сміється, читаючи листівки, а то й наміряє чийсь замовлені поштою черевики.

— Нічого він не бачив, ви самі сказали йому про ті книжки.

— Я ж просто пожартувала. Сказала: «Тепер стану чаклункою». Аж глядь — Сем як дремене, наче я блискавку в нього метнула. Б'юсь об заклад, що в того чоловіка жодної звивини в мозку!

— Ви й учора хвалилися своїм чаклунством, в іншому місці...

— А, це ви, мабуть, про Сандвіч-Клуб?..

— Куди мене зумисне не запросили.

— Та ви ж, добродійко, цього дня завжди навідуєте свою бабусю.

— Якби мене хтось кудись запросив, я б могла навідати бабусю й іншого дня.

— А в клубі тільки того й було, що я сиділа, їла сандвіч із шинкою та маринованим огірком і просто так промовила вголос: «Нарешті вже я отримую диплом чаклунки. Стільки років учуся!»

— Оце мені й переказали по телефону!

— Ну чи не диво ці новітні винаходи!— мовила місіс Гудвотер.

— А що ви в нас голова жіночої спілки «Жимолость» мало не від Громадянської війни, то хочу запитати вас руба: усі ці роки ви здобували голоси на виборах з допомогою чаклування?

— А ви ще сумніваєтеся в цьому, добродійко?

— Завтра в нас чергові вибори, то я хотіла б знати: невже ви знову будете балотуватися і невже вам анітрохи не соромно?

— Так, буду, і ні, не соромно. А тепер послушайте мене, добродійко. Я замовила ті книжки для свого племінника Рауля. Йому всього десять років, і він у кожному капелюсі шукає кролика. Я сказала йому, що шукати кроликів у каплюхах — марна праця, так само як шукати розуму в головах декотрих людей, і я могла б їх назвати. Але він затявся на своєму, то оце я й купила йому в подарунок такі книжки.

— Хоч богом присягніться, однаково не повірю.

— А проте це щира правда. Ну, а сама я просто люблю побазікати про всякі такі речі. Наші дами аж заверещали, коли я розказала їм про свою відьомську силу. Шкода, що вас там не було.

— Я прийду завтра й стану проти вас із золотим хрестом і всіма силами добра, які тільки зможу зібрати,— відрубала Елміра.— А поки що скажіть мені: яке ще чаклунське надіб'я ви маєте в домі?

— Я купую всіляке чарівницьке зілля. Воно чудно пахне й дуже до вподоби Раулеві. Онде в торбинці духмяна рута, ото корінь копитника, а там ебенова трава. Ще я маю чорну сірку, а ото, як мені сказали, товчені людські кістки.

— Людські кістки!— Елміра відсахнулася назад і

боляче зачепила ногою Томову щиколотку. Том аж зойкнув.

— А отут — гіркий полин і листя папороті. Полин заворожує будь-яку рушницю, а від папороті людина стає здатна літати вві сні, як кажан,— так сказано в розділі десятому оцієї книжечки. Як на мене, то десятирічним хлопцям дуже корисно забивати собі голову такими речами. Та я бачу, ви так і не вірите, що Рауль існує насправді. Ну, то я дам вам його адресу, він жив у Спрінгфілді.

— Де ж пак,— сказала Елміра,— і того ж таки дня, як я йому напишу, ви сядете у спрінгфілдський автобус, доїдете до тамтешньої поштової контори, заберете мого листа й відпишете мені хлоп'ячою рукою. Знаю я вас!

— Місіс Браун, скажіть по щирості: ви хочете стати головою «Жимолості», правда ж? Ось уже десять років ви виставляєте свою кандидатуру. На кожних виборах. І щоразу здобуваєте один-єдиний голос «за». Свій власний. Та якби решта жінок хотіли вас обрати, вони б теж голосували за вас. А так я бачу, що ніхто, крім вас самої, і пальцем за вас не ворухне. Слухайте, то, може, мені самій висунути вас на завтрашніх виборах і проголосувати за вас першій? Що ви на це скажете?

— Тоді вже я напевне провалюся,— відказала Елміра.— Торік я перед самими виборами страшенно застудилася, так що й з дому вийти не могла, аби позмагатися з вами віч-на-віч. А позаторік під цю ж пору зламала ногу. Дивина, та й годі.— Вона злісно зиркнула крізь сітчасті двері на місіс Гудвотер.— Та це ще не все. Минулого місяця я шість разів порізала палець, десять разів забила коліно, двічі впала з заднього ганку — чуєте, двічі! Крім того, я розбила шибку, впустила на підлогу чотири тарілки й вазу, за яку заплатила в Біксбі аж долар сорок дев'ять! Отож від сьогодні я виставлятиму вам рахунок за кожную тарілку, яка розіб'ється у мене в домі чи коло нього!

— Так я до різдва зовсім зубожію,— сказала місіс Гудвотер. Потім відчинила сітчасті двері, швидко вийшла, і двері позад неї грюкнули.— Елміро Браун, скільки вам років?

— Та у вас же, мабуть, це записано в котрійсь із чорних книг. Тридцять п'ять!

— Подумати тільки — тридцять п'ять років...— Місіс Гудвотер підігала губи й закліпала очима, щось підраховуючи.— Це ж приблизно дванадцять тисяч сімсот вісімдесят п'ять днів. Якщо взяти по три випадки на день,

це буде дванадцять тисяч і так далі струсів, дванадцять тисяч галасів з нічого й дванадцять тисяч усіяких нещасть. Багате й змістовне у вас життя, Елміро Браун. Дозвольте вас привітати!

— Та йдіть ви!..— огризнулась Елміра.

— Не журіться, добродійко, ви все-таки не найнезграбніша жінка у Грінтауні, штат Іллінойс. Хоч ви й не можете сісти, щоб не зламати стільця. Не можете встати й не наступити на kota. Не можете пройти лужком і не впасти у криницю. Усе своє життя, Елміро Еліс Браун, ви котитеся вниз, то чом би не визнати цього відверто?

— Усі ті нещастя валяться на мене не через мою незграбність, а через вас. Досить вам опинитися ближче ніж за милю від мого будинку, як у мене чи то каструля з бобами із рук упаде, чи то мене струмом торохне.

— Добродійко, в такому малому містечку хочеш не хочеш, а за день не раз опинишся ближче ніж за милю то від того, то від того.

— То ви підтверджуєте, що в такі хвилини були десь поблизу?

— Я підтверджую, що народилася тут, і це справді так, хоч тепер я дорого заплатила б, щоб народитися в Кеносі чи Зіоні. Слухайте, Елміро, пішли б ви до зубного лікаря, може б, він щось удіяв з вашим зміїним жалом.

— Ага!— вигукнула Елміра.— То он ви як!

— Ви самі мене до цього довели. Раніше я ніяким чаклунством не цікавилась, а ось тепер, мабуть, справді візьмуся до цього діла. Слухайте! Та вас же вже не видно! Поки ви отут стояли, я вас зачарувала. Ви зовсім зникли з очей.

— Не може бути!

— Щоправда,— визнала відьма,— я й досі ніколи не бачила вас, добродійко.

Елміра швидко видобула з кишені дзеркальце.

— Та ось же я!— А коли придивилася ближче, їй аж дух забило. Вона підняла руку до голови, тоді обережно, мовби пробуючи струну арфи, висмикнула волосину й виставила її на огляд як важливий речовий доказ.— Дивіться! До цієї хвилини в мене зроду не було жодної волосинки сивої!

Відьма мило всміхнулася.

— Вкиньте її у глечик зі стоячою водою і до ранку вона стане дощовим черв'яком. Ой, Елміро, та погляньте ж ви на себе зрештою! Вже стільки років ви звинувачуєте інших у тому, що у вас за кожним кроком за-

тинаються ноги і все валиться з рук. Ви коли-небудь читали Шекспіра? У нього в п'єсах трапляються такі-от ремарки: «На сцені метушня і галас». То оце наче прс про вас писано, Елміро: метушня і галас! А тепер керуйте додому, поки я не обкидала вам голову гулями й не наклікала проти ночі вітрів у живіт. Киш!— І замахала руками в повітрі, неначе Елміра була хмарою комашні.— О боже, стільки мух цього літа!— сказала вона.

А потім зайшла в дім і взяла двері на гачок.

— Ну що ж, місіс Гудвотер, усьому є межа,— промовила Елміра, згорнувши руки на грудях.— Даю вам останню нагоду. Зніміть свою кандидатуру в «Жимолості», а ні — то виходьте завтра віч-на-віч проти мене, і я здолаю вас у чесному двобої. Я й Тома з собою приведу. Він безхитра, добра душа. Отож безхитрість і доброта візьмуть гору.

— Ви на мою безхитрість не дуже сподівайтесь, місіс Браун,— озвався хлопець.— Моя мама каже...

— Помовч, Томе, що добре те добре! Завтра ти будеш там поруч мене.

— Гаразд, мем,— сказав Том.

— Звісно, якщо я переживу наступну ніч,— додала Елміра.— Адже ця лиходійка наліпить з воску фігурок, що зображуватимуть мене, й повстромляє їм просто в серце іржаві шпильки. І якщо завтра вранці ти побачиш у моєму ліжку тільки величезну геть зів'ялу фігу, Томе, то знатимеш, чиїх то рук діло. Отоді вже місіс Гудвотер головуватиме в «Жимолості» до ста дев'яноста п'яти років, згадаєш моє слово!

— Помиляєтесь, добродійко,— озвалася з-за сітчастих дверей місіс Гудвотер.— Мені вже *тепер* триста п'ять. За давніх часів люди й імені мого боялися, казали «вона».— І махнула рукою в бік вулиці.— Абра-кадабра-зімміті-зем! Як вам *таке*?

Елміра стрімголов збігла з ганку.

— Завтра побачимо!— гукнула вона.

— До завтра, добродійко!— відказала місіс Гудвотер.

Том знизав плечима й подався за Елмірою, на ходу скидаючи з тротуару мурахів.

Перебігаючи чинюсь під'їзну доріжку, Елміра раптом голосно зойкнула.

— Місіс Браун!— гукнув Том.

Автомобіль, що саме виїжджав задом із гаража, проїхав просто по великому пальцю Елміриної правої ноги.

Серед ночі нога в місці Елміри Браун так розболілася, що вона встала з ліжка, пішла до кухні, з'їла там шматок холодної курятини, а тоді заходилася складати точний і повний список своїх кривд.

По-перше, всі її недуги за минулий рік. Три застуди, чотири розлади шлунка, один флюс, артрит, простріл (вона вважала його за подагру), тяжкий бронхіт з кашлем, початкова стадія астми, якісь плями на руках, запалення середнього вуха (від якого вона кілька днів ходила хитаючись, наче п'яна), а до того ще напади болю в попереку, головного болю й нудоти. Вартість ліків: *дев'яносто вісім доларів сімдесят вісім центів.*

По-друге, речі, зламані й розбиті в домі за той же таки останній рік: дві лампи, шість ваз, десять тарілок, одна супниця, дві віконні шиби, один стілець, одна диванна подушка, шість склянок, одна кришталева підвіска від люстри. Загальна вартість: *дванадцять доларів десять центів.*

По-третє, її сьогоднішні страждання. Пошкоджено палець на нозі, на який наїхала машина. Розладнався шлунок. Спини не зігнути, ноги страшенно болять. Очі ріже й пече як вогнем. Язик у роті наче брудна ганчірка. У вухах гуде й дзвенить. Скільки все воно варте?

Міркуючи про це, вона повернулася до спальні.

За такі страждання — не менш як десять тисяч доларів.

— Тут без суду не обійдешся! — мовила вона півголосом.

— Га? — озвався, прокидаючись, її чоловік.

Вона лягла в ліжко.

— Я не збираюся помирати.

— Що-що? — перепитав він.

— Я нізащо не помру, — відповіла Елміра, дивлячись у стелю.

— А я що завжди казав, — мовив її чоловік і знову захропив.

Другого дня Елміра встала раненько й подалася до бібліотеки, потім зайшла в аптеку, а тоді повернулася додому, і коли її чоловік Сем опівдні прийшов з порожньою поштовою сумкою підобідати, вона вже змішувала у великій склянці всяку всячину.

— Іжа в холодильнику, — сказала йому Елміра, розмішуючи якусь зеленкувату бурду.

— Боже милий, що воно таке? — запитав чоловік. —

Скидається на молочний коктейль, що років сорок стояв на сонці. Онде вже начебто й пліснявою взявся.

— Чар проти чару.

— Ти збираєшся *пити* оце?

— Вип'ю перед тим, як піти до спілки «Жимолость» на великі звершення.

Семюел Браун понюхав суміш.

— Ось що я тобі пораджу. Ти спершу піднімися сходами туди, а *тоді* вже пий. Чого тут наколочено?

— Сніг з ангельських крил — ну, власне, це ментол, — щоб остудити пекельний вогонь, який вас пожирає. Так написано в оцій книжці, я взяла її в бібліотеці. Сік із свіжого винограду, тільки-но з куща, — щоб мати супроти темних привидь ясні й чисті думки, це теж там сказано. А ще червоний ревінь, винний камінь, білий цукор, яечний білок, джерельна вода, пуп'янки конюшини — в них добра сила землі... Та всього й не злічиш. Отут воно все, в оцьому списку, — добро супроти зла, біле супроти чорного. Тепер я неодмінно візьму гору!..

— Та певно, що візьмеш, — сказав чоловік. — Ось тільки чи вже *дізнаєшся* про це?

— Я проймуся ясними, добрими думками. І поведу з собою Тома, він буде мені за оберіг.

— Бідолашний хлопчина, — зітхнув чоловік. — Він же безхитра душа, ти сама кажеш, а там, на тому вашому базарі, його на шматки роздеруть.

— Том залишиться живий-здоровий, — відказала Елміра, тоді сховала свою пузиристу суміш у коробку від вівсяних пластівців, узяла ту коробку в руки й вийшла з дому, навіть не зачепившись ні за що подолом сукні й не подерши нових дев'яностовосьмицентових панчіх. І страшенно тішилася цим усю дорогу до будинку Сполдінгів, де на неї вже чекав Том, одягнений, за її настановою, в білий літній костюмчик.

— Фу! — сказав Том. — Що там таке у вашій коробці?

— Сама доля, — мовила Елміра.

— Ну, коли доля, то нехай, — сказав Том, тримаючись кроки на два попереду неї.

У приміщенні спілки «Жимолость» було вже повно жінок; вони роздивлялися на себе у дзеркальця, обсмикували спідниці й питали одна одну, чи не вилазить з-під подолу спідня сорочка.

О першій годині дня місіс Елміра Браун піднялася сходами в супроводі хлопчика у білому. Він затискав двома пальцями ніс і гидливо кривився, мружачи одне око, так що ледве бачив, куди йде.

Місіс Браун обвела поглядом зібрання, тоді подивилася на свою коробку від вівсянки, розкрила її і зазирнула всередину, але судомно хапнула ротом повітря і миттю закрила коробку, не відпивши із склянки ані краплі. Вона пішла по залу, а слідом за нею немов парча зашурхотіла — то шепотілися за її спиною жінки.

Разом із Томом вона сіла в самому кінці залу, і вигляд у Тома став ще нещасніший, ніж перед тим. Він поглянув одним розплющеним оком на всю ту юрму жінок, а тоді заплющив і його. Тим часом Елміра дістала з коробки своє зілля й поволі випила все до дна.

О пів на другу голова спілки, місіс Гудвотер, стукнула молотком по столу, і всі жінки, за винятком хіба якихось двох десятків, замовкли.

— Шановні дами,— полинув її голос понад морем шовків і мережив, серед якого то там, то там виднілися білі чи сірі капелюшки.— Настав час чергових виборів. Та перш ніж ми почнемо, я гадаю, що місіс Елміра Браун, дружина нашого видатного графолога...

По залу перебігло хихотіння.

— Що таке «графолог»? — Елміра двічі штурхнула Тома ліктем у бік.

— Не знаю,— із злістю прошепотів Том, що сидів із заплющеними очима, і ті штурхани увігнались йому в бік просто з темряви.

Тим часом місіс Гудвотер говорила далі:

— ...дружина, як я вже сказала, нашого видатного дослідника почерків Семюела Брауна... (знову сміх у залі) ...службовця поштового відомства Сполучених Штатів, місіс Браун хоче сказати нам кілька слів. Так, місіс Браун?

Елміра підвелася. Складаний стілець, на якому вона сиділа, впав назад і сам собою захряснувся, наче капкан на ведмедя. А вона підскочила з переляку й захиталася так, що аж затріщали підбори черевиків, мало не вломившись під нею.

— Я маю багато чого сказати,— заявила Елміра, притискаючи рукою до грудей коробку від вівсянки та Біблію. Другою рукою вона схопила Тома за плече і разом з ним посунула вперед, чіпляючись за чужі лікті й сердито гиркаючи:— Ви що, не бачите?.. Не штовхайтеся!.. Обережно!..

Нарешті вона зійшла на підвищення, повернулась і, зачепивши на столі склянку з водою, перекинула її. Вода розтеклася по столу. Елміра злісно зиркнула на місіс Гудвотер і дала їй змогу самій витирати воду крихітним носовичком. А тим часом з переможним виглядом вийняла з коробки порожню склянку від чарівного зілля, тицьнула її перед очі місіс Гудвотер і просиччала:

— Знаєте, що тут було? Тепер воно уже в мені, добродійко. Мене оточує зачароване коло. Його не проб'є жоден ніж, жодна сокира.

Жінки в залі жваво гомоніли, і ніхто не почув її слів.

Місіс Гудвотер кивнула головою і звела руки перед себе, закликаючи присутніх до тиші. Усі замовкли.

Елміра міцно стиснула Томову руку. Том і далі не розплющував очей і тільки кривився.

— Шановні дами,— сказала Елміра.— Я співчуваю вам. Я ж знаю, чого ви натерпілися за останні десять років. І знаю, чому ви голосували за оцю місіс Гудвотер. Ви ж повинні годувати своїх чоловіків, синів, дочок. Ви повинні жити на ті кошти, які маєте. Отож ви не могли дозволити собі, щоб у вас прокисало молоко, не сходило тісто на хліб, згорали пироги. Ви не хотіли, щоб ваші діти захворіли в один місяць на свинку, вірянку віспу й коклюш. Не хотіли, щоб ваш чоловік розбив свій автомобіль чи наразився десь поза містом на електричний дріт високої напруги. Але тепер усе те скінчилося. Тепер ви можете нічого не боятися. Вас більш не мучитиме ні печія, ні біль у попереку, бо я принесла добре слово, і ми зараз виженемо нечисту силу з оцієї відьми, що зачаїлася серед нас!

Усі роззирнулися навколо, проте не побачили ніякої відьми.

— Я кажу про вашу *голову!*— крикнула Елміра.

— Це про мене!— озвалася місіс Гудвотер і помачала рукою до присутніх.

— Сьогодні,— важко дихаючи, провадила Елміра й для певності сперлася руками на стіл,— я пішла до бібліотеки. Пошукати способів, як протидіяти злу. Як позбутися людей, що ошукують інших і верховодять ними, і як розвіяти відьомські чари. І я таки знайшла спосіб відстояти всі наші права. Я відчуваю, як у мені наростає могутня сила. Добра сила всілякого чарівного зілля та хімічних речовин. У мене всередині...— Вона замовкла й похитнулася. Кліпнула очима.— У мене всередині винний камінь, і... той, як його... нечуйвітер, і молоко, заквашене при місячному світлі, і...

Елміра знову змовкла й якусь хвилю думала. Потім стулила рота і з глибини її нутра раптом вихопився якийсь чудний тоненький звук. Вона на мить заплющила очі, немов заглянувши в себе, щоб побачити, де там та її сила.

— Місіс Браун, вам недобре? — спитала місіс Гудвотер.

— Мені дуже добре, — повільно промовила Елміра. — А ще там морквяний сік, і дрібно покришений корінь петрушки, і ягоди ялівцю...

І знову затнулася, так наче якийсь внутрішній голос звелів їй: «Замовкни!» — а тоді обвела поглядом жіночі обличчя в залі.

Аж раптом увесь зал поплив у неї перед очима, спершу ліворуч, а тоді праворуч.

— Корінь розмарину і цвіт жовтецю... — мов уві сні промовила Елміра й пустила Томову руку.

Том розплющив одне око й поглянув на неї.

— Лавровий лист і пелюстки красолі... — провадила вона.

— Може б, вам краще сісти, — мовила місіс Гудвотер.

Одна з жінок, що сиділи збоку, встала й відчинила вікно.

— Сухе сім'я бетелю, лаванда, товчені зернятка з яблук-кисличок... — сказала Елміра Браун і замовкла. — А тепер мерщій починаймо вибори. Мені потрібні ваші голоси. Я сама рахуватиму.

— Нема куди так поспішати, Елміро, — зауважила місіс Гудвотер.

— Ні, є куди. — Елміра глибоко, уривано зітхнула. — Пам'ятайте, шановні дами, вам більш нема чого боятися. Голосуйте так, як ви завжди хотіли. Голосуйте за мене і... — Усе знов захиталося перед її очима, тепер уже вгору і вниз. — Я голосуватиму чесно. Отож усі, хто за місіс Гудвотер, скажіть «за».

— За, — сказав увесь зал.

— А тепер усі, хто за місіс Елміру Браун... — кволим голосом мовила Елміра.

Вона судомно ковтнула слину. А тоді сказала однадина:

— За.

Та так і заклала на трибуні, геть приголомшена.

У залі запала цілковита тиша. І серед цієї тиші в місіс Елміри Браун вирвався такий звук, наче ворона каркнула. Вона схопилася рукою за горло. Тоді повер-

нула і нестямно глянула на місіс Гудвотер. А та спокійнісінько дістала із сумочки воскову фігуру, втикану іржавими канцелярськими кнопками.

— Томе,— мовила Елміра,— проведи мене до жіночого туалету.

— Гаразд, мем.

Вони пішли через зал — спершу неквапливо, потім надали ходи і зрештою припустили бігом. Елміра бігла попереду вузьким проходом, розтинаючи юрму... Нарешті вона дісталася до дверей і повернула ліворуч.

— Ні, Елміро, праворуч, праворуч! — гукнула місіс Гудвотер.

Елміра повернула праворуч і зникла з очей.

Раптом розлігся гуркіт, неначе в похилий жолоб посипалось вугілля.

— Елміро!

Дами заметушилися, забігали по колу, наштовхуючись одна на одну,— точнісінько мов жіноча баскетбольна команда.

Тільки місіс Гудвотер подалася просто до дверей.

На сходовій площадці стояв Том і, вчепившись руками в поруччя, дивився вниз.

— Сорок східців!— простогнав він.— Донизу аж сорок східців!..

Ще багато місяців і навіть років по тому в місті згадували, як Елміра Браун, мов найпослідущий п'яничка, котилася тими східцями, не проминувши жодного на своєму довгому шляху донизу. Кажали, нібито вона на самому початку сходів зомліла від нападу нудоти й усе її тіло обм'якло, отож не підстрибувало на східцях, а перекочувалось, наче неживе. Так чи так, а вона опинилася внизу, кліпаючи очима й почувуючи неабияку полегкість, бо все, від чого їй було так кепсько, лишилося на тому шляху згори вниз. Щоправда, побилася вона таки добряче і якийсь час ходила вся в синцях, немов татуйована. Але руки-ноги були цілі, ніде нічого не звихнуто й не розтягнуто. Хіба що днів зо три вона не могла ворухнути головою і, замість обернутись і подивитися на ксгось, тільки чудно косувала на нього очима. Та найістотніше було те, що, поки жіноцтво з лементом спускалося сходами, місіс Гудвотер уже сиділа біля Елміри, тримаючи її голову в себе на колінах і поливаючи її слізьми.

— Елміро, обіцяю вам, присягаюся, Елміро: якщо ви тільки виживете, якщо не помрете... Ви чуєте мене, Елміро? Ось послушайте!.. Від сьогодні я вживатиму свою відьомську силу тільки на добрі діла. Ніякої чорної магії — лише біла! Як буде на те моя воля, ви більш ніколи не впадете на залізного собаку, не перечепитесь через поріг, не поріжете пальця, не звалитесь зі сходів. Вас чекає райське життя, Елміро, обіцяю вам! Тільки не помирайте! Погляньте, я виймаю з цієї фігурки всі кнопки! Озвіться до мене, Елміро! Озвіться і сядьте! І мерщій ходімо нагору, переголосуємо. Ви будете головою «Жимолості», обіцяю вам, не треба й голосувати, і так усі за вас, правда ж, шановні дами?

У відповідь на це всі дами ридма заридали й мусили спертись одна на одну, щоб не попадати з ніг.

Том, який і далі стояв нагорі, почувши ті ридання, вирішив, що місіс Браун таки сконала.

Він був уже на півдорозі донизу, коли зустрівся з юрбою жінок, що поверталися назад з таким виглядом, ніби щойно побували в осередді страшного вибуху.

— Ану, дай дорогу, хлопче!

Перша йшла місіс Гудвотер, сміючись і плачучи водночас.

За нею плентала місіс Елміра Браун, так само плачучи і сміючись.

А далі виступали всі сто двадцять три учасниці зборів, самі не тямлячи, чи то вони повертаються з похорону, чи то йдуть на бал.

Том провів їх очима й похитав головою.

— Я тут більше не потрібен,— мовив він сам до себе.— Зовсім не потрібен.

І, поки за ним не захопилися, навшпиньки подався сходами вниз, міцно тримаючись за поруччя.

— Хоч вір, хоч ні,— сказав Том,— а все воно достоту так і було. Усі ті тітоньки наче з глузду з'їхали. Стоять навколо й носами шморгають. А Елміра Браун сидить унизу біля сходів цілісінька — кістки в неї гумові, чи що,— і відьма плаче в неї на плечі, а тоді раптом усі вони сунуть нагору і вже сміються. От і зрозумій, що до чого. То я швиденько ходу звідти!

Том розстебнув комір сорочки й зняв краватку.

— То, кажеш, чари? — спитав Дуглас.

— Чари, а що ж би ще.

— І ти цьому віриш?

— І вірю, й не вірю.

— Ох ти ж, скільки всякої всячини в цьому місті!— Дуглас поглянув удалину, де над обрієм клубочилися величезні хмари, схожі своїми обрисами на стародавніх богів і воїнів.— І замови, й воскові подоби, й голки, й чарівне зілля — так ти казав?

— Ну, зілля, може, й не дуже чарівне, а от що блювотне, то це таки так. Р-раз — і е-е-е!..— Том ухопився за живіт і вивалив язика.

— Відьми!..— мовив Дуглас і загадково повів очима вбік.

А потім настає день, коли скрізь, скрізь довкола ти чуєш, як падають з дерев яблука. Спершу то там, то там, одне по одному, далі по три, по чотири разом, ще далі — по дев'ять, по двадцять, і ось уже посипалися градом, глухо гупаючи, мов кінські копита по м'якій сутінній траві, а ти сам — останнє яблуко на дереві, чекаєш, поки вітер поволі розхитає тебе, відірве від твоєї піднебесної гілки і ти полетиш униз, униз, аж до самого долу. І задовго до того, як упадеш у траву, ти забудеш, що було колись і дерево, й інші яблука, й літо, й зелений моріжок унизу. Ти падатимеш у темряву...

— Ні!

Полковник Фрїйлі швидко розплющив очі й випростався у своєму кріслі на колесах. Тоді сягнув холодною рукою туди, де мав бути телефон. Телефон був на місці. Полковник на мить притис його до грудей і поморгав очима.

— Не до вподоби мені цей сен,— мовив він до по-рожньої кімнати.

Нарешті підняв тремтливими пальцями трубку, подзвонив на міжміську станцію, назвав телефоністці номер і став чекати, втупивши очі в двері своєї спальні, так наче боявся, що в першу-ліпшу мить туди може вдер-тись юрба його синів, дочок, онуків, доглядальниць, лікарів і позбавити його тієї останньої у житті втіхи, яку він дозволяв своїй напівзгаслій душі. Багато днів — чи, може, й років — тому, коли його серце вдарило, мов кинджалом, у ребра й тіло, він почув унизу тих хлопча-

ків... Як же це їх звали?.. Чарлі... Чарлі, Чак, атож! І Дуглас! І Том! Він таки пригадав!.. Вони покликали його звідти, з вестибюля, але перед ними зачинили двері, і вони повернули назад. Йому не можна збуджуватися, сказав лікар. Ніяких відвідувачів, нікогiсiнько не пускати. І він чув, як хлопчаки переходили вулицю, і бачив їх, і помахав їм рукою. І вони помахали йому у відповідь «Полковнику... полковнику...» Отож тепер він сидить сам-один, і серце його, наче сіре жабеня, вряди-годи мляво хляпає в грудях.

— Полковнику Фрїйлі,— озвалась у трубці телефоністка.— Даю замовлений номер. Мехіко, Еріксон, тридцять вісім дев'яносто дев'ять.

А тоді почувся далекий, але напрочуд виразний голос:

— Вуено¹.

— Хорхе!— гукнув старий.

— Сеньйор Фрїйлі! Знову ви? Це ж так дорого коштує...

— Хай собі!.. Ви знаєте, що потрібно.

— Si². Вікно?

— Вікно, Хорхе, зробіть ласку.

— Зараз,— сказав голос.

І ось за тисячі миль, далеко в південному краї, в одному із службових приміщень великого ділового будинку почулися кроки людини, що відійшла від телефону. Старий аж подався вперед, притиснувши до зморщеного вуха телефонну трубку, і до болю напружив слух, щоб не пропустити дальших звуків.

Аж ось там відчинили вікно.

— О-о,— зітхнув старий.

Крізь відчинене вікно у трубку полинув гомін гарячого золотого полудня в Мехіко. Полковник ніби навч побачив Хорхе, що стояв біля вікна, простягнувши трубку надвір, на яскраве осоння.

— Сеньйоре...

— Ні, ні, будь ласка. Я хочу послухати.

Полковник Фрїйлі дослухався, як гудуть ріжки безлічі автомобілів, як вищать гальма, як кричать у своїх рундуках вуличні торговці, пропонуючи перехожим червонясті банани й апельсини. Ноги його, що звисали з крісла, почали рухатись, так ніби й він ішов тією вулицею. Очі були міцно заплющені. Він жадібно вбирав

¹ Добре (*icn.*); тут — у значенні «алло», «слухаю».

² Так (*icn.*).

ніздрями повітря, ніби хотів почути дух м'ясних туш, що висіли проти сонця на залізних гаках, геть обліплені мушвою, наче величезні грона родзинок, і запах бруківки у провулках, ще мокрої після вранішнього дощу. Він відчував на своїх зарослих колючою щетиною щоках гаряче південне сонце, і йому знов було двадцять п'ять років, і він усе йшов та йшов, роздивляючись навколо, усміхаючись, щасливий з того, що живе, що такий бадьорий і чутливий, що всотує в себе барви й пахощі.

Хтось постукав у двері. Полковник квапливо сховав телефон під плед.

Увійшла доглядальниця.

— Ну як ви тут? — спитала вона. — Добре поводитись?

— Так, — машинально відповів старий. Він майже не бачив нічого довкола. Той стукіт у двері захопив його зненацька, і частина його ества й досі залишалася далеко звідти, в іншому місті. Він чекав, поки до нього повернеться свідомість, — без цього він не міг відповідати на запитання, поводитись розважливо, бути чемним.

— Я прийшла зміряти вам пульс.

— Не тепер, — відказав старий.

— Чи не надумали ви кудись піти, га? — посміхнулася доглядальниця.

Полковник незворушно поглянув на неї. Ось уже десять років він не виходив з дому.

— Ану, дайте руку.

Її тверді, вправні пальці, мов точний прилад, шукали в його пульсі приховану недугу.

— Ви чимось збуджені. Що ви робите? — запитала вона.

— Нічого.

Її пильний погляд спинився на порожньому телефонному столику. І саме в цю мить за дві тисячі миль долинув ледь чутний гудок автомобіля.

Доглядальниця дістала з-під пледа телефон і тримала його проти полковникового обличчя.

— Ну навіщо ви самі собі шкодите? Ви ж обіцяли не робити цього. Виходить, ви ворог власному здоров'ю, еге ж? Збуджуєтесь, забагато говорите. А ще оті хлопчиська товчуться довкола...

— Вони сиділи собі тихенько й слухали, — сказав полковник. — А я розповідав їм про таке, про що вони ще ніколи не чули. Про буйволів, про бізонів. Це була

справа варта заходу. І я не шкодую. Я наче горів увесь і відчував, що я живий. І нехай таке збудження вкорочує віку — дарма, краще швидко згоріти, ніж коптити небо. А тепер віддайте мені телефон. Коли вже ви не пускаєте хлопців, щоб вони чемно посиділи коло мене, то я хоч побалакаю з кимось на відстані.

— Вибачайте, полковнику, але я буду змушена розказати про це вашому онукові. На тому тижні я сама відмовила його забрати у вас телефон. Та, мабуть, тепер не стану заперечувати.

— Це мій дім і мій телефон. І гроші вам плачу я! — сказав полковник.

— За те, щоб я доглядала вас і не давала вам збуджуватись. — Вона відкотила крісло у протилежний кінець кімнати. — А тепер, молодий чоловіче, до ліжка!

Але й у ліжку він обернувся до телефону й не спускав з нього очей.

— Я на кілька хвилин вийду до крамниці, — сказала доглядальниця. — А щоб ви знов не надумали дзвонити по телефону, вивезу ваше крісло в передпокій.

І викотила порожнє крісло за двері. Потім полковник почув, як вона набирає номер на телефонному апараті внизу, у вестибюлі.

Чи не в Мехіко вона дзвонить? Та ні, не наважиться! Грюкнули надвірні двері.

Полковник пригадав собі минулий тиждень, що його провів тут, у цій кімнаті, сам-один... і свої таємні, наркотично-п'янки телефонні дзвінки, такі собі місточки, перекинуті через хаші вмитих дощем тропічних лісів, через голубувато-лілові плоскогір'я, через озера й гори... і розмови, розмови... з Буенос-Айресом... з Лімою... з Ріо-де-Жанейро...

Він звівся у своєму холодному ліжку. А завтра телефон заберуть! Яким жè він був жадібним дурнем!.. Спустив з ліжка кволі й бліді, мов із слонової кістки, ноги і аж сам здивувався, як вони всохли. Здавалося, ці диби приладнали йому колись уночі, поки він спав, а його справжні, молодші ноги забрали й спалили у топці в підвалі. І отак протягом років зруйнували все його тіло, розтягли тулуб, руки, ноги, залишивши йому натомість оці замітники, жалюгідні й нікчемні, як шахові пішаки. А тепер зазіхають і на зовсім недоторканне — на його пам'ять, намагаються урвати нитки, що простяглися назад, у минулі літа.

Хитаючись і спотикаючись, полковник підтюпцем перетнув кімнату. Тоді схопив телефон і поніс до ліжка,

але не втримався на ногах і зсунувся по стіні на підлогу. Сяк-так сівши, він подзвонив на міжміську станцію, а серце щораз наче вибухало у нього в грудях, усе частіш і частіш, і очі застили темрява.

— Швидше, швидше!

Він чекав.

— Виепо.

— Хорхе, нас перервали.

— Вам більш не можна цього робити, сеньйоре,— сказав далекий голос.— Мені дзвонила ваша доглядальниця. Вона каже, що ви дуже хворі. Я мушу покласти трубку.

— Ні, Хорхе! Прошу вас!— благально вигукнув старий.— Це останній раз, послухайте. Завтра в мене заберуть телефон. Я більш ніколи не зможу подзвонити.

Хорхе мовчав.

— Бога ради, Хорхе!— не вгавав старий.— В ім'я нашої дружби, в ім'я минулого! Ви собі не уявляєте, як це важливо для мене. Хоч ми однолітки, але ви можете *рухатись!* А я ось уже десять років не виходжу з дому.

Він упустив трубку на підлогу й насилу підняв її, груди йому звело від болю.

— Хорхе! Ви чуєте мене, чуєте?..

— І це буде востаннє? — спитав Хорхе.

— Востаннє, обіцяю!

За тисячі миль поклали трубку на стіл. І знову різно почулися знайомі звуки ходи, тоді на хвилику запала тиша й нарешті відчинилося вікно.

— *Слухай*,— пошепки мовив сам до себе старий.

І почув гомін тисячі людей під іншим сонцем і кволе тринькання катеринки, що награвала «Марімбу» — таку гарну, веселу танцювальну мелодію!..

Міцно заплющивши очі, полковник звів руку, неначе хотів сфотографувати старий собор, і все його тіло ніби зміцніло, помолодшало, і він відчув під ногами гарячу бруківку.

Його поривало сказати: «Ви й досі там, правда ж? Усі ви, жителі того міста, де саме починається сіеста¹, крамниці зачиняються, і хлопчачки на вулицях кричать: «*Loteria nacional paga hoy!*»² — і тицяють перехожим лотерейні квитки. Усі ви там, у своєму місті. Мені аж

¹ Полудневий відпочинок.

² Квитки національної лотереї на сьогоднішній тираж! (*Ісп.*)

не віряться, що і я колись був там, серед вас. Коли ти далеко від якогось міста, то здається, його й немає насправді. Будь-яке місто, чи то Чикаго, чи то Нью-Йорк, з усім своїм людом, здаля видається нереальним. Так само, як нереальний і я отут, у невеликому містечку в штаті Іллінойс, біля тихого озера. Усі ми видаємося одне одному нереальними, бо нас розділяє відстань. Отож так приємно чути цей гомін і знати, що Мехіко досі на місці й що люди там живуть і ходять по вулицях...»

Він сидів на підлозі, міцно притиснувши до вуха телефонну трубку.

Аж ось до нього долинув і зовсім неймовірний звук — на повороті заскреготів зелений трамвай, повний смаглявих і гарних чужинців, а декотрі бігли слідом за ним і, скочивши на приступку, радісно кричали, й зрештою скрегіт коліс на рейках затих, і трамвай зник за рогом, везучи всіх тих людей у сліпучий від сонця простір, і лишилося тільки шкварчання кукурудзяних коржів на базарних жарівнях, чи, може, то просто гуділи й потріскували від атмосферних розрядів протягнуті на дві тисячі миль мідні дроти...

Старий сидів на підлозі.

Час минав.

Унизу повільно прочинилися двері. Долинули звуки обережної ходи, на хвилюк нерішуче завмерли, а тоді почали наближатися сходами. Почулися притишені голоси:

— Даремно ми прийшли!

— Кажу ж тобі, він сам подзвонив мені по телефону. Страшенно скучив за людьми. Не можна ж йому відмовити.

— Він хворий!

— Авжеж. Але він сказав, щоб ми приходили, коли немає доглядальниці. Ми ж тільки на хвилину, привітаємось і...

Двері спальні широко розчинилися. Трое хлопців зазирали до кімнати й побачили, що старий сидить на підлозі під стіною.

— Полковнику Фрйлі!..— тихо мовив Дуглас.

Старий мовчав, і було в тій мовчанці щось таке, що хлопцям ураз забило дух.

Вони обережно, мало не навшпиньки підійшли ближче.

Дуглас нахилився і вивільнив телефонну трубку з уже захололих пальців старого. Тоді підніс її до вуха

й прислухався. І за гудінням та потріскуванням дротів почув далекий і дивний останній звук.

За дві тисячі миль зачинили вікно.

— Ба-бах!— вигукнув Том.— Бабах! Бабах! Бабах!

Він сидів на лужку перед міською управою верхи на гарматі часів Громадянської війни.

Дуглас, що стояв перед гарматою, вхопився за груди і впав на траву. Але не встав, а так і лишився лежати із замисленим виразом на обличчі.

— У тебе такий вигляд, наче ти зараз дістанеш із кишені свого олівця й щось запишеш,— сказав Том.

— Помовч, дай мені подумати!— відказав Дуглас, дивлячись на гармату. Потім перевернувся горілиць і втупив очі в небо та верхівки дерев над собою.— Томе, я оне тільки-но збагнув...

— Що?

— Вчора помер Чін Лінсу. Вчора тут, у нашому містечку, назавжди закінчилася Громадянська війна. Вчора тут-таки померли президент Лінкольн, і генерал Лі, і генерал Грант, і сто тисяч інших людей, хто лицем на північ, хто на південь. І вчора ж таки пополудні в домі полковника Фрїйлі бухнуло зі скелі в самісіньке нікуди величезне стадо буйволів та бізонів, навбільшки з весь Грінтаун, що в штаті Іллінойс. І вляглася навіки неозора хмара куряви. А я й не подумав учора, що воно все означає. Це жахливо, Томе, просто жахливо. Як же ми тепер житимемо без усіх тих солдатів, без генерала Лі й генерала Гранта, без Доброчесного Ейба¹, як ми житимемо без Чін Лінсу? Мені й на думку ніколи не спадало, Томе, що стільки людей може померти отак ураз. А вони померли. Атож, таки померли!

Том сидів верхи на гарматі й дивився вниз на Дугласа, аж поки той замовк.

— Твій записник при тобі?

Дуглас похитав головою.

— То катай додому й запиши все це, поки не забув.

Дуглас сів на моріжку, тоді звівся на ноги. І повільно побрів через лужок, покусуючи нижню губу.

— Бабах,— стиха мовив Том.— Бабах. Бабах...— А тоді гукнув на повний голос:— Дуг! Поки ти йшов луж-

¹ Так називали президента Авраама Лінкольна.

ком, я тебе тричі вбив. Чуеш, Дуг? Гей, Дуг!.. Ну нехай, іди собі...— Він простягся на гарматі, заплющив одне око й, неначе прицілюючись, повів поглядом уподовж зашкарублого ствола.— Бабах! — пошепки мовив услід братовій постаті віддалік.— Бабах!

- Тримай!
- Двадцять девять!
- Тримай!
- Тридцять!
- Тримай!
- Тридцять одна!

Важіль сіпнувся вниз. Бляшані ковпачки на закупорених пляшках виблискували ясною жовтизною. Дідусь подав Дугласові останню пляшку.

— Другий урожай цього літа. Червневий уже на полицях. А ось і липневий. Тепер лишається тільки серпень.

Дуглас підняв пляшку ще теплого кульбабового вина, але на полицю не поставив. Там уже стояло багато таких самих нумерованих пляшок, усі однакові на вигляд, усі лискучі, акуратні, кожна сама по собі.

Онде пляшка з того дня, коли він збагнув, що живе, подумав Дуглас. То чому вона не яскравіша від інших?

А он — з того дня, коли Джон Хафф зник за краєм світу, наче у воду впав. Чому ж вона не темніша від інших?

Де воно все? Де ті веселі гончаки, що літніми днями гарцювали, мов дельфіни, у хвилях колиханої вітром пшениці? Де грозивий електричний дух Зеленої машини і трамвая? Чи зберегло ці спомини вино? Ні! Мабуть, таки ні.

Колись він прочитав в одній книжці, що всі вимовлені на світі слова, всі проспівані пісні залишаються жити й дотепер бринять десь ген у всесвітньому просторі, і якби хтось долетів до сузір'я Центавра, то зміг би почути, що говорив уві сні Джордж Вашингтон або як скрикнув Цезар, коли йому зненацька ввігнали у спину ніж. Отак воно із звуками. А як щодо світла? Не може ж зникнути без сліду все, що ти колись побачив, просто не може. І, мабуть, десь у світі, якщо добре пошукати,— ну, хоча б у повних меду стільниках, де світло зберігається в бурштинових краплях, припа-

сених запорошеними квітковим пилком бджолами, або ж у тридцяти тисячах кришталиків, якими оздоблена голова полудневої бабки,— можна віднайти всі навколишні барви та образи будь-якого з минулих літ. Чи, може, покласти під мікроскоп одну-єдину крапельночку оцього кульбабового вина — і враз, наче виверження Везувію, шугнуть у небо всі фейерверки Четвертого липня. Доведеться йому в це повірити.

А проте... Дивлячись на пляшку, номер якої позначав той день, коли полковник Фрїйлі спіткнувся і впав на шість футів у землю, Дуглас не міг добачити ані дрібки темного осаду, ані порошинки з-під копит величезних буйволів, ані цяточки сіри з рушниць, що гриміли в битві під Шайло...

— Лишається серпень,— мовив Дуглас.— Атож. Та коли так піде й далі, то в останньому врожаї не буде більш ні машин, ні друзів, та й самих кульбаб і на вино не набереться.

— Бам... Бам... Не мова, а жалобний подзвін,— сказав дідусь.— Це ще гірше, ніж лайка. Та я не стану мити тобі рота з милом. Тут краще зарадить краплина кульбабового вина. На ось, ковтни... Ну, як воно на смак?

— Ху! Чистий вогонь!

— А тепер мерщій надвір, тричі оббіжи навколо кварталу, п'ять разів перекинься через голову, шість разів відіжмися від землі, залізь на два дерева — і замість головного плакальника станеш веселим барабанщиком. Ну ж бо!

Біжучи сходами з підвалу, Дуглас подумав: «Відіжмюся *чотири* рази, перекинуся *два*, залізу на *одне* дерево — та й досить!»

Тоді ж таки, першого серпня серед дня, Білл Форрестер сів у свою машину й загукав, що їде до центру поласувати якимсь найрідкіснішим морозивом, то чи не хоче хто поїхати з ним. І не минуло й п'яти хвилин, як Дуглас, що вже витрусив із себе всі свої печалі, ступив з розжареної вулиці у півсутінь просякненого свіжим духом содової води та ванілі павільйону «Води — морозиво» і разом з Біллом Форрестером сів перед сніжно-білим мармуровим прилавком. Вони попросили, щоб їм назвали всі, які є, незвичайні сорти морозива, і, коли

продавець за прилавком сказав: «Старожитне цитринове з ваніллю...» — Білл Форрестер вигукнув:

— Оце воно!

— Так, сер,— докинув Дуглас.

Поки їм готували морозиво, вони поволі крутились на своїх обертових стільчиках. Перед очима в них пропливали сріблясті крани, блискучі дзеркала, безгучні лопаті вентиляторів під стелею, зелені шторки на невеличких вікнах, плетені з грубого дроту стільці із схожими на арфи спинками. Потім їхні погляди впали на міс Гелен Луміс. Їй було дев'яносто п'ять років, вона сиділа за столиком і залюбки їла морозиво.

— Молодий чоловіче,— звернулася вона до Білла Форрестера,— ви, як я бачу, людина зі смаком та уявою. Та й сили волі вам не позичати. А то б ви не зважилися отак просто знехтувати звичайне морозиво, що є в мене, й рішуче, без найменшого вагання, замовити таке неабияк, як цитринове з ваніллю.

Білл Форрестер шанобливо вклонився.

— Ідіть сюди обидва, сідайте зі мною,— сказала міс Луміс.— Поговоримо про рідкісне морозиво й про інші речі, до яких у нас начебто однаково лежить душа. Не бійтеся, столик буде за мій кошт.

Усміхаючись, вони перенесли свої вазочки до її столика й сіли.

— Ти, напевне, із Сполдінгів,— мовила міс Луміс до Дугласа.— Голова в тебе точнісінько як у твого дідуся. А ви — Вільям Форрестер. Ви пиште для «Кронікл», і то досить пристойно. Я про вас чимало чула, але переказувати вам усього не стану.

— І я вас знаю,— сказав Білл Форрестер.— Ви — Гелен Луміс.— Він завагався, тоді додав:— Колись я був у вас закоханий.

— Ну що ж, такий початок мені до вподоби.— Стара спокійно набрала ще ложечку морозива.— Він створює ґрунт для наступної зустрічі. Ні, тільки не кажіть мені, де, коли й як ви закохалися в мене. Про це ми поговоримо іншим разом. А то ви відіб'єте мені апетит своєю балаканиною. Знаєте що? Зараз мені так чи так треба додому. А оскільки ви репортер, то приходьте завтра до мене на чай, десь між третьою і четвертою, і, може, я повідаю вам у загальних рисах історію цього міста, ще від тих часів, коли воно було всього-на-всього факторією. Отож ми обое матимемо поживу для своєї цікавості. А ви, містере Форрестер, нагадуєте

мені одного джентльмена, з яким я водила дружбу сімдесят... атож, сімдесят років тому.

Вона сиділа по той бік столика, і їм здавалося, ніби вони розмовляють з великою сірою міллю, що не знати як забилася туди й безпорадно тріпоче крильцями. Голос її долинав з далекої глибини бляклої старості, огорнутої порохом висхлих квітів і давно струхлявлених метеликів.

— Отак воно.— І міс Луміс підвелася.— То прийде-те завтра?

— Неодмінно прийду,— сказав Білл Форрестер.

Вона пішла собі в місто, де її чекали якісь справи, а хлопець і молодик лишилися сидіти за столиком і, дивлячись їй услід, помалу доїдали своє морозиво.

Наступного дня Вільям Форрестер зранку обробляв місцеву інформацію до газети, потім устиг з'їздити за місто порибалити в річці, де зловив усього кілька дрібних рибинок і з легкою душею вкинув їх назад у воду, а о третій пополудні, зовсім не думаючи про це — чи принаймні *начебто* не думаючи,— спіймав себе на тому, що їде в своїй машині певною вулицею. Він з цікавістю дивився, як його руки крутять кермо, повертаючи на широку заокруглену під'їзну алею, і як машина зупиняється біля повитого плющем ганку. А коли вийшов з машини, то передусім завважив, яка вона в нього пошарпана й занедбана — достоту як і його старезна, пожована люлька,— це особливо впадало в око на тлі величезного зеленого саду та свіжопофарбованого триповерхового вікторіанського будинку. В дальшому кінці саду щось злегка, примарно колихнулося, звідти долинув ледь чутний поклик, і він побачив міс Луміс, що сиділа там сама-одна, віддалена в часі й просторі, серед м'яких відсвітів срібного чайного сервізу,— вона сиділа й чекала на нього.

— Уперше в житті бачу, щоб жінка була готова вчасно й чекала,— сказав Білл Форрестер, підходячи.— Та й сам я,— визнав він,— уперше в житті з'явився на побачення точно в призначений час.

— А це чому? — спитала міс Луміс, відхилившись на спинку плетеного крісла.

— Сам не знаю,— щиро відказав він.

— Ну гаразд.— Вона взялася наливати чай.— Почнімо з такого запитання: якої ви думки про наш світ?

— Я нічого про нього не знаю.

— Як кажуть, це вже початок мудрості. Коли людині сімнадцять років, вона знає все. Та коли вона й у двадцять сім знає все, то їй так і лишилося сімнадцять.

— Ви, певне, багато чого навчилися за стільки років.

— Така вже перевага старих людей — вони нібито знають усе на світі. Та насправді це всього лише лицедійство, маскарад, як і всяке інше лицедійство. А проміж себе ми, старизна, підморгуєм одне одному й посміхаємось: мовляв, як тобі моя маска, моє лицедійство, моя самовпевненість? Адже життя — це гра, чи не так? То хіба не добре я граю?

Обидва тихо засміялися. Білл відхилився в кріслі й уперше за багато місяців сміх його звучав природно й невимушено. Потім міс Луміс узяла свою чашку обома руками й зазирнула в неї.

— А знаєте, це добре, що ми так пізно зустрілися. Я не хотіла б познайомитися з вами в двадцять один рік, коли була ще зовсім дурнятком.

— До гарненьких дівчат двадцяти одного року підходять з іншою міркою.

— То ви гадаєте, я була гарненька?

Він потішено кивнув головою.

— Та звідки вам знати? — спитала стара. — Коли бачиш дракона, який щойно зжер лебедя, то де там уявити собі того лебедя з кількох пір'інок, що лишилися навколо драконової пащі! А це ж бо справді так, і воно перед вами, те страховидло, все в зморшках та брижах. Дракон, що поглинув білу лебідоньку. Я вже багато років її не бачу. Не можу навіть пригадати, яка вона була з себе. А проте відчуваю її. Десь там усередині вона й досі жива, та лебідонька, і пір'інки на ній не змінилися. Ви знаєте, бувають такі ранки, весною чи восени, коли я прокидаюся і думаю: ось зараз гайну полем до лісу й назбираю суниць! Або поплаваю в озері, або танцюватиму цілий вечір і ніч, аж до світанку! А тоді з люттю згадую: та мене ж поглинув цей старезний потворний дракон! Я наче принцеса в заваленій вежі, звідки немає виходу, і лишається тільки чекати чарівного принца.

— Вам слід би книжки писати.

— Мій любий юначе, а я й писала. Що було робити іншого старій діві? До тридцяти років у мене вітер у голові гуляв, тільки й думала про втіхи та розваги, аж поки єдиному чоловікові, до якого мені було справді

небайдуже, набридло чекати і він одружився з іншою. І тоді, озлившись на себе, що не пішла за нього, коли випадала щаслива нагода, я вирішила: так тобі, дурній, і треба! І подалася в мандри. Мої валізи вкрилися розмаїтими наклейками. Я побувала в Парижі, у Відні, у Лондоні, скрізь сама-одна, і кінець кінцем дійшла висновку, що все це не набагато краще, ніж бути самій-одній у Грінтауні, штат Іллінойс. Річ-бо не в тому, де ти є, а в тому, що ти *сама*. Хоч, звісно, так ти маєш задосить часу думати, поліпшувати свої манери, вигострювати мову. Та іноді я ловлю себе на думці, що радо віддала б і дотепність, і вміння зробити гарний реверанс за те, щоб хтось приїхав до мене погостювати на кінець тижня та й лишився б років на тридцять.

Вони знов узялися до чаю.

— Ач який приплив жалю до власної персони,— добродушно мовила міс Луміс.— А тепер розкажіть мені трохи про себе. Вам тридцять один рік, і ви досі неодружені?

— Я можу пояснити це так,— сказав Білл.— Надто рідко трапляються жінки, що чинять, думають і говорять, як ви.

— Отакої!— поважно заперечила вона.— Та де ж би то молодим жінкам говорити так, як я! Це приходить з віком. По-перше, вони ще зовсім юні. А по-друге, коли чоловік помічає, що жінка має в голові сякі-такі мізки, він звичайно мерщій дає ходу. Певно, вам не раз траплялися розумні жінки, але вони вміло ховали від вас свій розум. Щоб знайти рідкісну комаху, треба добре пошукати. Позазирати в темні щілини.

Вони знову засміялися.

— Мабуть, з мене буде дуже перебірливий старий парубок,— сказав Білл.

— Ні, ні, не треба. Це було б неправильно. Ви й сюди даремно сьогодні прийшли. Ця вулиця нікуди не веде, вона впирається в єгипетську піраміду. І хоч піраміди самі собою гарні, проте мумії — навряд чи підхоже для вас товариство. Куди б ви хотіли поїхати, як розпорядитися своїм життям?

— Хотів би побачити Стамбул, Найробі, Порт-Саїд, Будапешт. Написати книжку. Викурити безліч сигарет. Упасти зі скелі, але на півдорозі вниз зачепитися за дерево. Бути обстріляним десь у Марокко, опівночі, у темному завулку. Покохати прегарну жінку.

— Ну, всього цього я надати вам не зможу,— сказала міс Луміс.— Але світу я таки побачила і маю що

розповісти про багато з тих місць. А якщо ви сьогодні десь за годину до півночі завдасте собі клопоту пробігтися через мій лужок, я, може, ще не спатиму й охоче пальну по вас із мушкета часів Громадянської війни. Чи вдовольнить це ваше чоловіче поривання до пригод?

— Це було б просто чудово!

— Ну, а куди б ви воліли вирушити для початку? Я можу повезти вас туди, так і знайте. Можу наслати на вас чари. Тільки назвіть місце. Лондон? Каїр?.. Ага, на згадку про Каїр у вас спалахнули очі. Отож їдемо до Каїра. Забудьте про все навколо. Набийте свою люльку цим запашним тютюном і приберіть зручної пози.

Білл відхилився на спинку крісла, запалив люльку, відігнав від себе всі думки й, ледь помітно всміхаючись, наготувався слухати.

— Каїр... — почала міс Луміс.

Година минула серед коштовного каміння, глухих завулків та вітрів з єгипетської пустелі. Світило золоте сонце, плинув своїм річищем каламутний Ніл, а на вершині піраміди стояла молоденька, напрочуд жвава дівчина й, сміючись, кликала його із затінку нагору, на сонце, і він побрався крутим схилом туди, до неї, і ось уже вона простягла йому руку й допомогла здолати останню приступку; а потім вони вдвох зі сміхом трусилися на спині верблюда, наближаючись до кам'яного громаддя сфінкса; а пізно ввечері в тубільному кварталі лунав дзвінкий перестук молоточків по бронзі й сріблу, линула тиха музика якихось струнних інструментів, линула й завмирала десь ген, ген, ген...

Вільям Форрестер розплющив очі. Міс Гелен Луміс закінчила мандрівку, вони обоє знов були в своєму місті, в саду, і їм здавалося, ніби вони знайомі вже хтозна-відколи, давні добрі друзі,— а тим часом чай у срібному чайнику зовсім охолів і надвечірне сонце висушило бісквіти. Білл зітхнув, випростав спину й знову зітхнув.

— Ще ніколи в житті не було мені так хороше.

— Та й мені.

— Я забрав у вас стільки часу. Мав би піти з годиною тому.

— Ви ж знаєте, які втішні були для мене ці хвили-

ни, всі до одної. А от вам яка охота марнувати час із недолугою старою?..

Білл знову відхилився в кріслі, примружився й поглянув на неї. Тоді майже зовсім замружив очі, так що між повіками ледь проходило світло. Злегенька нахилив голову в один бік, потім у другий.

— Що це ви робите? — зніяковіло запитала міс Луміс.

Нічого не відповівши, він і далі роздивлявся на неї.

— Якщо знайти відповідне положення, — пробурмотів він, — так щоб пристосуватися, обмежити поле зору... — А подумки провадив: «...тоді можна затерти зморшки, відкинути нашарування часу, повернути літа назад...»

І раптом аж стенувся.

— Що з вами? — спитала міс Луміс.

Але все вже минуло. Щоб ухопити те видиво, він розплющив очі. І то була похибка. Він мав і далі сидіти відхилившись і мляво дивитися крізь приплющені повіки, так щоб усе трохи розпливалося.

— І все ж таки, — мовив він, — якусь мить я бачив.

— Що ви бачили?

«Ту лебідоньку, звісно», — подумав він. І, мабуть, на цю думку ворухнулись і його губи.

Міс Луміс рвучко випросталась на стільці. Руки її мов залякли на колінах. Очі втупилися в нього, і він з безпорадним розпачем побачив, як на них набігають сльози.

— Пробачте мені, — мовив він, — будь ласка, пробачте.

— Та ні, що ви... — Вона й далі сиділа нерухомо, склавши руки на колінах, і не намагалася втерти очі. — А тепер вам краще піти... Так, завтра можна, але зараз ідіть, прошу вас, і нічого більше не кажіть.

Білл пішов садом, залишивши її в затінку біля столу. Озираючись він не наважився.

Минуло чотири дні, вісім днів, дванадцять днів... Його запрошували то на чай, то на вечерю, то на обід. Довгими зеленими надвечірками вони сиділи й розмовляли — про мистецтво, про літературу, про життя, про суспільство й політику. Іли морозиво, смажених голубів, пили добрі вина.

— Мені завжди було байдуже до всяких пересудів, —

сказала якось міс Луміс.— А пересуди вже таки пішли, правда ж?

Білл Форрестер збентежено засовався на стільці.

— Так я й знала. Жодній жінці не вберегтися від пліток, навіть коли їй дев'яносто п'ять років.

— Я можу більш не приходити.

— Та ні, ні!— вигукнула вона й тут-таки опанувала себе. Тоді вже спокійніше повела далі:— Ви й самі добре знаєте, що так не можна. Та й вам має бути байдуже до того, хто там що подумає, хіба ні? Ми ж то знаємо, що нічого негожого в цьому немає.

— Певно, що мені байдуже,— підтвердив Білл.

— А тепер,— і міс Луміс відхилилася назад,— пограймо в нашу гру. Куди ми вирушимо цього разу? В Париж? Хай буде Париж.

— У Париж,— погодився Білл і злегка кивнув головою.

— Так от,— почала вона,— нині в нас тисяча вісімсот вісімдесят п'ятий рік, і ми сідаємо на пароплав у нью-йоркській гавані. Ось наш багаж, ось наші квитки, отам — лінія обрію. Тепер ми вже пливемо через океан. А тепер наближаємося до Марселя...

І ось вона стоїть на мосту й дивиться у прозору воду Сени, коли це раптом і він опиняється поруч і теж звертає погляд униз, на хвилі літа, що спливають за течією. Ось вона тримає в білій руці келишок з аперитивом, а ось і він тут як уродився, нахилиється до неї і торкається її келишка своїм. Він бачить себе у дзеркальних залах Версальського палацу, за ресторанным столиком у Стокгольмі, вони разом лічать червоно-білі стовпчики цирулень над каналами Венеції. Усе, що вона колись звідала сама, тепер вони звідують разом.

Якось надвечір у середині серпня вони сиділи в саду й дивились одне на одного.

— А ви знаєте,— сказав Білл Форрестер,— що я ось уже півмісяця майже щодня буваю у вас?

— Та не може бути!

— І це для мене величезна втіха.

— Воно-то так, але ж навколо стільки молодих дівчат...

— У вас я знаходжу все те, чого бракує їм,— доброту, розум, дотепність.

— Дурниці. Доброта й розум притаманні старості. А в двадцять років жінці більш до вподоби бути без-

жальною і легковажною.— Міс Луміс замовкла й глибоко зітхнула.— А тепер я хочу збентежити вас. Пригадуєте, того разу, коли ми вперше зустрілись у павільйоні «Води — морозиво», ви обмовилися, що свого часу почували до мене щось ніби... ну, скажімо, прихильність. А потім більш і словом про це не прохопилися, сподіваючись, що я забуду. То ось я змушена просити, щоб ви прояснили мені цю делікатну обставину.

Білл видимо розгубився.

— Ви мене такі збентежили,— спробував ухилитися він.

— Ну ж бо, кажіть!

— Багато років тому мені потрапила на очі ваша фотографія.

— Я ніколи не дозволяю себе фотографувати.

— То був дуже давній знімок, вам там років двадцять.

— А-а, ви он про що. Та то ж чиста сміхота. Щоразу, як я даю якісь гроші на добротність або відвідую бал, вони відкопують ту фотографію, здувають з неї порох і друкують у газеті. І всі у місті сміються, навіть я сама.

— Газета чинить досить жорстоко.

— Та ні. Я сама їм сказала: коли вам потрібна моя фотографія, друкуйте ту, що зроблена тисяча вісімсот п'ятдесят третього року. Хай люди пам'ятають мене такою. І, бога ради, під час похорону не знімайте віка з труни.

— Я розповім вам, як усе те було...

Білл Форрестер склав руки на грудях, тоді подивився на них і якусь хвилю помовчав. Він пригадував собі ту фотографію, і вона виразно поставала в нього перед очима. Тут, у саду, він мав час відновити у пам'яті кожну рисочку Гелен Луміс на давній фотографії — ще зовсім юної прекрасної дівчини, що вперше позувала перед фотоапаратом сама. Він ніби навч бачив перед собою її ясне, спокійне обличчя, осяяне сором'язливою усмішкою.

То було обличчя весни, обличчя літа, від нього віяло теплим духом цвіту конюшини. Уста рожевіли, мов гранатові зернята, в очах відбивалося полудневе небо. Діткнувшись до цього обличчя було однаково що спізнати оте незмінно нове відчуття, коли раннього грудневого ранку розчиняєш вікно й підставляєш руку під перші холодні білі порошок твого снігу, що неждано-негадано пішов уночі. І все воно — і теплий подих, і зваб-

А на свій вісімдесятий день народження взяла та й покуштувала. Не скажу, щоб він мені так уже сподобався, але тепер я принаймні знаю, який він на смак, і більше не боюся. То я б сказала, що й смерть наче той омар, і я вже якось дам собі з нею раду.— І махнула рукою.— Та годі про це. Найгірше те, що я більш не зможу бачитися з вами. Ніяких панахид не буде. Я вважаю, що за *тими* дверима жінка має таке саме право лишитися на самоті, як і за дверима своєї спальні.

— Ніхто не може знати, коли його спостигне смерть,— нарешті озвався Білл.

— Вільяме, ось уже п'ятдесят років я наглядаю за дідівським годинником у передпокої. І коли накрутять пружину, я можу сказати наперед, о котрій годині він зупиниться. Отак і зі старими людьми. Вони відчувають, як у них розкручується пружина й поступово спиняється механізм... Ой, та не дивіться ви на мене так сумно... прошу вас, не треба.

— Це я мимоволі,— сказав Білл.

— Ми ж так гарно проводили час, хіба ні? Наші щоденні розмови — це було щось надзвичайне. До них дуже підходить ота утерта, заяложена фраза: «Зустрілися споріднені душі».— Вона покрутила в руках голубий конверт.— Я завжди вважала, що любов — це передусім властивість людського духу, хоч тіло часом не хоче цього визнавати. Тіло живе лише задля себе. Воно тільки те й робить, що їсть, п'є і чекає, коли настане ніч. Бо самою своєю суттю належить до ночі. А дух, Вільяме,— це породження сонця, і йому призначено бути невсипущим і допитливим багато тисяч годин нашого життя. То чи можна віддати перевагу тілу, цьому жалюгідному, себелюбному створінню, перед усеосяжним, сповненим ясного світла розумом? Не знаю. Я знаю тільки, що ті дні, коли мій дух спілкувався з вашим, були найпрекрасніші в усьому моєму житті. А ми ж іще не встигли поговорити про стільки всякого! Та доведеться знайти для цього інший час.

— Здається, часу в нас лишилося не так багато.

— Атож, але, може, все-таки випаде ще нагода. Час — дивовижна річ, а життя — ще дивовижніша. Десь там заскочить якийсь зубчик, не так обернуться коліщатка — і людські долі сходяться або зарано, або запізно. Що я зажилася надто довго — це напевне. А от ви народилися чи то зарано, чи то запізно. І ця розбіжність у часі просто жахлива. А може, це покара мені за те, що я була замолоду така легковажна. Та дарма,

наступного разу ті коліщатка можуть обернутися як належить. А вам тим часом треба знайти собі милу дівчину, одружитись і бути щасливим. Але пообіцяйте мені одну річ.

— Що завгодно.

— Пообіцяйте не заживатися до похилого віку, Вільяме. Як буде змога, постарайтеся вмерти, перш ніж вам стукне п'ятдесят. Можливо, це потребуватиме чималого зусилля. Але я раджу вам це просто тому, що хто знає, коли ще з'явиться на світ нова Гелен Луміс. Подумайте тільки, що то був би за жах, якби ви дожили до глибокої старості й одного чудового дня у якомусь там тисяча дев'яност дев'яносто дев'ятому році, шкандибаючи Головною вулицею, раптом побачили мене, двадцятирічну, і все знову геть розбіглося б у часі. Думаю, ми більше не змогли б зустрічатись і розмовляти так, як тепер, хоч це й було навдивовижу приємно. Тисячі чашок чаю і п'ятисот бісквітів для однієї дружби цілком досить, ви згодні? Отож десь років через двадцять спробуйте захворіти на запалення легень. Бо я ж не знаю, чи довго вас там затримають, на тому світі. А може, одразу ж відішлють назад. Та я зроблю все, що зможу, Вільяме, обіцяю вам. І якщо все складеться належним чином, без отих розбіжностей, то знаєте, що може статись?

— Скажіть мені.

— Якось надвечір, року десь так тисяча дев'яност вісімдесят п'ятого чи дев'яностого, молодий чоловік на ім'я Том Сміт, або Джон Грін, або щось подібне, прогулюючись по місту, загляне до павільйону і, як йому й належить, замовить собі якесь рідкісне морозиво. А там саме сидітиме молода дівчина, його однолітка, і, коли вона почує, яке морозиво він замовляє, щось неодмінно станеться. Я не знаю напевне, що і як. А вона й поготів не знатиме. І молодий чоловік також. Просто на саму згадку про те морозиво їм обом стане хороше на душі. Вони заведуть розмову. А потім познайомляться і підуть звідти разом.— Вона всміхнулася до Білла.— Ось як гарненько я все пов'язала, ви вже пробачте старій жінці її невинні фантазії. Це така собі дрібничка вам на згадку... А тепер поговорімо про щось інше. Про що б нам поговорити? Чи лишилося в світі таке місце, де ми не побували? У Стокгольмі ми були?

— Так, чудове місто.

— А в Глазго?.. Теж були? Куди ж нам помандрувати?

— А чом би не в Грінтаун, що в штаті Іллінойс? — сказав Білл.— Ось куди. Ми ж, по суті, не побували разом у нашому рідному місті.

Міс Луміс відхилилася на спинку крісла, Білл та кож, і вона почала:

— Я розповім вам, як тут велося в ті давні часи, коли мені було всього дев'ятнадцять...

Був зимовий вечір, і вона легко пливла на ковзанах по сріблясто-білому в місячному світлі крижаному ставку, а попереду мелькало під ковзанами її відображення й щось нашіптувало їй. Був і літній вечір, коли в цьому місті не згасає жар ні в повітрі, ні на щоках, ні в серці і скрізь, хоч куди глянь, перед очима в тебе мерехтять рої світлячків. Був і вітряний жовтневий вечір, за вікном шурхотіло сухе листя, а всна стояла в кухні й, весело наспівуючи, сотала тягучки; потім, весняного вечора, бігла по моху берегом річки й плавала в глибокій теплій воді старого гранітного кар'єру; а там настало й Четверте липня, і затріщали, злітаючи в небо, ракети, і обличчя всіх, хто висипав на веранди, запалахкотіли то червоною, то блакитною, то білою барвою, а коли згас останній спалах, її обличчя і далі світилося ясніше від інших.

— Ви бачите все це? — спитала Гелен Луміс.— Бачите мене там, серед них?

— Так,— відказав Вільям Форрестер із заплющеними очима.— Я бачу вас.

— А потім,— сказала вона,— а потім...

Її голос усе звучав та звучав, а тим часом заходив вечір, сутінки швидко густішали, проте голос її не вмовкав, і кожен, ідучи вулицею повз садибу, й здаля міг почути той звук, тихий-тихий, наче лопотіння крилець нічного метелика...

Через два дні, коли Вільям Форрестер сидів за письмовим столом у своїй кімнаті, він отримав листа. Його приніс нагору Дуглас і подав Біллові з таким виразом обличчя, наче знав, що в тому листі.

Вільям Форрестер упізнав голубий конверт, але не розпечатав його. Він просто засунув листа у нагрудну кишеню сорочки, на якусь хвилюк спинив погляд на хлопцеві, а тоді сказав:

— Ходімо, Дуг. Я тебе запрошую.

Вони йшли до центру міста, майже не озиваючись один до одного: Дуглас відчув, що треба помовчати.

Осінь, яка насунула була за кілька днів перед тим, відступила. Знов повернулося справжнє літо, запінило хмарки, начистило до блиску метал небесного склепіння. Вони зайшли в павільйон і сіли біля мармурового прилавка. Вільям Форрестер витяг з кишені листа, поклав його перед собою, але й тепер не розпечатав.

Він повів очима за двері, де скрізь сяяло жовте сонячне світло — на цементованому тротуарі, на зелених полотняних піддашках, на блискучих золотих літерах на склі вітрин по той бік вулиці; потім звернув погляд на календар на стіні. 27 серпня 1928 року. Подивився на свій наручний годинник і, відчуваючи, як повільно б'ється серце, побачив, що секундна стрілка ледь-ледь повзе по циферблату; та й календар на стіні, здавалось, навіки застиг на цьому числі, і навіть сонце вже ^{Уже} сунувалося до заходу, неначе хтось прибив його до неба цвяхами. Лопаті вентиляторів над головою, зітхаючи, колошкали тепле повітря. За відчиненими дверима стояли й сміялися кілька жінок, але він їх не бачив — його погляд був спрямований повз них, на дальші будинки, на годинник на високій вежі над міською управою. Нарешті він розірвав конверт і взявся читати листа.

Тоді поволі повернувся на обертovому стільчику. Він знов і знов безгучно проказував ці слова, та зрештою вимовив їх уголос і повторив ще раз.

— Цитринове морозиво з ваніллю... Цитринове морозиво з ваніллю.

Дуглас, Том і Чарлі, голосно хекаючи, бігли сонячною вулицею.

— Томе, скажи мені одну річ, тільки чесно.

— Яку таку річ?

— Чи бувають коли-небудь щасливі кінці?

— Аякже. В кіно на суботніх ранкових сеансах.

— Та звісно. А от у житті?

— Я знаю тільки ось що, Дуг: мені дуже хороше, коли я ввечері лягаю спати. Оце тобі справді щасливий кінець кожного дня. А вранці прокинусь і думаю: хтозна, який він буде, цей день,— може, геть поганій. Та досить тільки згадати, що ввечері я знову ляжу спати, як усе стає гаразд.

— Я про інше — про містера Форрестера й про стару міс Луміс.

— А що тут удієш? Вона ж померла.

— Та знаю! А от не здається тобі, що все воно якось не туди?

— Це ти про те, що він усе уявляв собі, ніби вона така ж молода, як на фотографії, а насправді їй був цілий мільйон років? Ну ні, сер, як на мене, то це пречудово!

— Що ж тут такого пречудового?

— Останніми днями містер Форрестер розказав мені потроху то про се, то про те, а я потім склав усе до купи — та як розревуся! І сам не знаю чого. Але я не хотів би, щоб було хоч на крихту не так. Бо якби було не так, то хіба мали б ми про що балакати? Не мали б. Та й поплакати я люблю. Як поплачеш добре, то одра-
... ^{здається}ється, ніби знову настав ранок і попереду новий день.

— Он воно як!

— Ти просто не хочеш зізнатися, що й сам любиш поплакати. А спробуй поплач довше — і все стає добре. Ось тобі й щасливий кінець. І ти можеш знову бігти на вулицю й гратися з хлопцями. А отам і починаються всякі-такі-хтозна-які дива! То, може, й містер Форрестер як подумає добре, як зміркує, що це єдиний спосіб, та як поплаче гарненько, а тоді глядь — аж тут знову ранок, хай би насправді була й п'ята година дня.

— Чогось воно не схоже на щасливий кінець.

— Треба добряче виспатись, або хвилини десять поревти, або з'їсти п'ять порцій шоколадного морозива, або ж усе це разом — і ось тобі найкращі ліки, Дуг. Можеш повірити великому медикові Тому Сполдінгу.

— Годі базікати, хлопці! — озвався Чарлі. — Ми вже майже там.

Вони повернули за ріг.

Серед зими вони шукали решток літа й знаходили їх у підвальних топках чи у вечірніх вогнищах край замерзлих ставків, що правили за ковзанки. А тепер, улітку, дошукувались якоїсь, бодай найменшої, пам'ятки про забуту зиму.

Ще тільки заходячи за ріг, вони відчули, як у їхні розпашілі обличчя війнуло свіжою прохолодою, так, ніби від великої кам'яної будівлі назустріч їм сіялась легка мжичка; і прочитали давно вже завчену напам'ять вивіску, яка сповіщала про те, чого вони шукали.

Літня льодовня.

Літня льодовня літнього дня! Вони радісно сміялись і повторювали ці слова, а тоді підступили ближче, щоб

заглянути в ту величезну печеру, де серед ам'ячних випарів і кришталевих крапель спочивали п'ятдесят, сто-й двохсотфунтові крижані бруси, що колись були льодовиками, айсбергами, давніми, але не забутими січневими снігами.

— Оце ж воно,— зітхнув Чарлі.— Чого ще треба?

Вони стояли на гарячому осонні, а їх знов і знов обвівало холодним подихом зими, і в ніздрі линув дух мокрого дерев'яного помосту, над яким завжди стелився райдужний туман від машинерії, що десь там нагорі виробляла холод.

Хлопці гризли бурульки, від яких дубіли пальці, так що вони мушили загортати крижинки в носовики й смоктати їх крізь матерію.

— *Скрізь там лід, скрізь туман...*— прошепотів Том.— Снігова Королева... Пам'ятаєте ту казку? Тепер уже ніхто, звісно, не вірить у такі дурниці, у всяких там снігових королів. Та не дивуйтеся, якщо вона саме тут і заховалась, бо ніхто в неї більше не вірить.

Вони подивилися вгору й побачили, як здіймаються випари і пливуть довгими пасмами холодного диму.

— Ні,— сказав Чарлі.— Знаєте, хто тут живе? Тільки він один. Той, про кого лише згадаеш, як ураз мороз поза шкірою йде.— Він стихив голос мало не до шепоту.— *Нелюд.*

— Нелюд?

— Він тут уродився, виріс і тут-таки живе! Скрізь мороз. Томе, *скрізь зима, Дуг!* Звідки б йому ще приходити, щоб наганяти на нас дрижаки найжаркішими ночами серед літа? Та тут он і дух його, хіба ні? Ви ж самі добре чуєте. Нелюд... Нелюд...

У сутіні клубочились туманні випари.

Раптом Том зойкнув.

— Не бійся, Дуг,— ошкірився Чарлі.— Просто я кинув йому за комір шматочок бурульки, ото й усе.

Годинник на вежі міської управи вибив сьому. Дзвін прокотився луною і завмер.

Невелике віддалене містечко в штаті Іллінойс, що відгородилося від світу річкою, лісом, лугом і озером, огортали теплі сутінки. Від тротуарів ще пашіло жаром. Одна по одній зачинялися крамниці, і на вулицях

ставало дедалі темніше. Зате було аж два місяці — годинник над урочистою чорною будівлею управи, що дивився навсібіч своїми чотирма циферблатами, і справжній місяць, який піднімався в молочно-білому серпанку над темним небокраєм на сході.

В аптеці-закусочній під високою стелею шурхотіли лопаті вентиляторів. На оповитих сутінню пишних верандах будинків сиділи невидимі знадвору люди. Лише вряди-годи то там, то там жевріли рожеві вогники сигар. Час від часу рипіли й грюкали сітчасті двері. По червоних цеглинах бруківки біг Дуглас Сполдінг, за ним слідкували собаки й хлопчачки.

— Добри вечір, міс Лавініє!

Хлопці погналі далі. Лавінія Неббс недбало помахала їм навздогін і лишилася сидіти на веранді, самотна, з високою склянкою холодного лимонаду в білій руці. Час від часу вона підносила склянку до рота, відпивала ковток, а тоді знов сиділа й чекала.

— А ось і я, Лавініє!

Лавінія Неббс обернулася і побачила Франсіну — вся в білому, вона стояла біля сходів на веранду, серед пахоців циній і рожин.

Залишивши недопиту склянку з лимонадом на веранді, Лавінія замкнула надвірні двері й сказала:

— Гарний вечір, саме йти в кіно.

Вони рушили вулицею.

— Дівчата, куди це ви? — гукнули міс Ферн і міс Роберта зі своєї веранди.

Через м'який океан сутіні Лавінія гукнула у відповідь:

— В кіно «Еліт», на нову картину Чарлі Чапліна!

— Ну, нас у таку темінь з дому не виманиш, — жалісно сказала міс Ферн. — Та ще тепер, коли той Нелюд знову душить жінок. Ми візьмемо рушницю й замкнемось у коморі.

— Ет, вигадки! — відрубала Лавінія і, почувши, як за сестрами грюкнули двері й клацнув замок, пішла собі далі крізь хвилі теплого вечірнього повітря, що здіймалися над розжареним за день тротуаром. Здавалося, ступаєш по твердій скорині свіжоспеченого хліба. Тепло линуло вгору по ногах, заповзало під плаття, скрадливо, але приємно огортало все тіло.

— Лавініє, то ти не віриш усім тим балачкам про Нелюда?

— Цим двом бабусям аби тільки язики почесати.

— Але ж два місяці тому хтось таки вбив Хетті Мак-

долліс, ще через місяць — Роберту Феррі, а от тепер і Елізабет Ремселл пропала хтозна-де...

— Хетті Макдолліс не мала клепки в голові. Закладаюся, що вона втекла з якимсь роз'їзним агентом.

— А інші? Кажуть, їх усіх знайшли задушених, із прикушеними язиками.

Вони зупинилися на краю яру, що переділяв містечко на дві половини. Позаду них були освітлені будинки й музика, попереду — провалля, вогкість, світляки і темрява.

— Може, не треба нам було йти сьогодні в кіно,— сказала Франсіна.— А що як той Нелюд вистежить нас і вб'є? Боюся я цього яру. Ти тільки поглянь!

Лавінія поглянула, і яр видався їй динамо-машиною, що й на мить не спиняється ні вдень, ні вночі; так весь час щось дзижчало, шелестіло, ворухилось — точилося якесь приховане життя тваринного й рослинного світу. Звідти несло духом теплиці, якимись незваними випарамі, розмитими прадавніми сланцями й сипучими пісками. І завжди те чорне динамо стугоніло без угаву, і в повітря злітали електричні іскри світляків.

— Не мені ж вертатися пізно ввечері цим бісовим яром, а тобі, Лавініє. Отими східцями й через місток. А може, десь там і чигатиме Нелюд.

— Дурниці!— відказала Лавінія Неббс.

— І ти, а не я, ітимеш сама стежкою і дослухатимешся до власної ходи. Всю дорогу, аж до самого дому, ітимеш сама... Лавініє, а тобі не страшно жити одиначкою в тому твоєму будинку?

— Старі діви полюбляють самотину.— Лавінія показала на вузьку стежку між чагарів, що вела вниз, у темряву.— Ходім отак навпростець.

— Я боюся!

— Таж іще зовсім рано. Нелюд вилазить тільки десь проти ночі.

Лавінія взяла подругу під руку й повела звивистою стежкою, все вниз і вниз, у теплу сутінь, сповнену сюрчання цвіркунів, кумкання жаб і ледь чутного дзижчання москітів. Вони ступали крізь висушені літом бур'яни, і колючки будяків упиналися в їхні голі ноги.

— Біжімо!— захекано мовила Франсіна.

— Ні!

Стежка звернула вбік — і вони побачили...

У співучій вечірній сутіні під покровом ще теплих від сонця дерев лежала Елізабет Ремселл! Здавалося, вона прилягла там на часинку потішитися лагідними

зорями й легким вітерцем, і руки її були випростані з обох боків, мов весла якогось вутлого суденця.

Франсіна закричала.

— Не кричи!— Лавінія обіруч обхопила подругу, що хлипала й похлиналася слізьми.— Ну, цить, цить!

Елізабет Ремселл лежала так, ніби її винесло туди припливом. В обличчя її світив місяць, очі були широко розплющені й залякли, мов два камінці-голяки, з рота випинався прикушений язик.

— Вона мертва!— вигукнула Франсіна.— Ой, вона мертва, мертва! *Мертва!*

Лавінія мовчки стояла серед тисячі чорних теплих тіней, а навколо голосно сюрчали цвіркуни й кумкали жаби.

— Треба повідомити поліцію,— озвалася вона на решті.

— Тримай мене, Лавініє, тримай, мені холодно... Ой, ще ніколи в житті мені не було так холодно!..

Лавінія пригортала до себе Франсіну, а тим часом по хрусткій траві до них уже наближалися полісмени. Мигтіли кишенькові ліхтарики, перемовлялися голоси, а було вже десь близько половини на дев'яту.

— Холодно, наче в грудні. Мені б зараз светра,— провадила Франсіна, не розплющуючи очей і горнучись до Лавінії.

Полісмен сказав:

— Тепер, шановні дами, ви можете йти. А завтра попрошу вас до відділка, треба буде відповісти ще на деякі запитання.

Лавінія та Франсіна рушили геть від полісменів і від простирадла, яким було тепер накрито залякле на траві тендітне тіло.

Лавінія чула, як лунко калатає в її грудях серце, її теж морозило, мов узимку, раз у раз наче снігом обсипало, а її тонкі пальці в місячному світлі стали ще біліші; і вона пригадувала потім, що цілу дорогу говорила сама, а Франсіна тільки плакала й тулилася до неї.

Ген з-позаду долинув голос:

— Може, вас провести, дами?

— Ні, дійдемо самі,— відказала Лавінія не знати кому, і вони пішли далі. Йшли сторожким, зачаєним яром, сповненим таємничого шепоту й потріскування, і невеличкий острівець, де велось слідство, світили ліхта-

рики й лунали голоси людей, лишався все далі позаду.

— Я ще ніколи не бачила мерців,— сказала Франсіна.

Лавінія придивилася до свого годинника, так наче її рука простяглась у неосяжну далеч і він опинився за тисячу миль від очей.

— Усього пів на дев'яту. Зараз зайдемо по Гелен і ще встигнемо в кіно.

— В кіно?! — аж сахнулася Франсіна.

— Нам це якраз до речі. Треба забути про те страхиття. Не можна думати про нього. А якщо ми зараз вернемося додому, то тільки про те й думатимемо. Отож ходімо у кіно, ніби нічого й не сталося.

— Лавініє, та невже ти це *серйозно*?!

— У житті не казала нічого серйознішого. Нам треба посміятися, про все забути.

— Але ж там Елізабет... твоя подруга... і моя теж...

— Ми їй уже нічим не зарадимо, тож подбаймо про себе. Ходім.

Вони рушили потемки кам'янистою стежкою, що вела вгору протилежним схилом яру. І раптом попереду, заступаючи їм дорогу й не помічаючи їх, бо вся його увага була прикута до того місця внизу, де лежало мертве тіло, танцювали плями світла й перемовлялися полісмени, виник Дуглас Сполдінг.

Він стояв білий, мов привид, руки його звисали вздовж тулуба, а очі невідривно дивилися вниз, у яр.

— Ану, йди додому!— гукнула до нього Франсіна.

Він не почув її.

— Гей ти!— закричала Франсіна.— Йди додому, збирайся звідси, чуєш?! Зараз же додому, додому, *додому!*

Дуглас шарпнув головою і втупився в них невидючим поглядом. Губи його заворушилися. Та вихопилося з них тільки якесь мугикання. Потім він мовчки повернувся й побіг геть. Мовчки побіг у теплу темряву до віддалених пагорбів.

Франсіна знову хлинула, заплакала і, плачучи, пішла далі з Лавінією Неббс.

— Ось ви нарешті! А я вже думала, добродійки, ви зовсім не прийдете!— Гелен Грір стояла на східцях веранди й нетерпляче потупувала ногою.— Усього на годину спізнались, ото й тільки. Що сталося?

— Та ми...— почала була Франсіна.

Лавінія міцно стиснула її руку.

— Там такий переполох... Хтось знайшов у яру Елізабет Ремселл.

— Мертву? Вона... мертва?

Лавінія кивнула головою. Гелен судомно хапнула ротом повітря й схопилася рукою за горло.

— Хто її знайшов?

Лавінія міцно стискала Франсінін зап'ясток.

— Ми не знаємо.

Три подруги стояли в сутіні літнього вечора й дивились одна на одну.

— Мені захотілося піти в дім і позамикати всі двері,— перша порушила мовчанку Гелен.

Та зрештою вона тільки пішла надягти светр, бо хоч надворі було ще тепло, її теж раптом пройняв зимовий холод.

Поки вона ходила, Франсіна гарячково прошепотіла до Лавінії:

— Чому ти не *сказала* їй?

— Навіщо її засмучувати?— відказала Лавінія.— Дізнається завтра. Ще встигне.

Три подруги пішли вулицею під чорними деревами, повз будинки, де враз позачинялися всі двері. Як швидко поширилася новина— від яру, від будинку до будинку, від ганку до ганку, від телефону до телефону! Ідучи, вони відчували на собі погляди з-за спущених завіс, чули, як клацають засуви на дверях. Як дивно: був собі вечір, пахло ваніллю й маззю проти москітів, скрізь їли морозиво, дітлахи гралися надворі, гасали з паличками солодкого льоду в руках,— аж раптом усіх їх наче вітром змело й занесло між дерев'яні стіни, за позавішані вікна, і тільки покинуті льодяники плавали в калюжках розталого лимонного й суничного сиропу. Таки дивно: люди позабівалися в задушні кімнати і там, за бронзовими шишками й кільцями на дверях, упрівали в тисняві. На безлюдних лужках валялися бейсбольні м'ячі та битки. На розжареному й розпареному за день тротуарі білили недомальовані крейдою «класи». Здавалося, хвилину тому хтось оголосив, що зненацька вдарить лютий мороз.

— Ми просто розум стеряли, що ходимо поза домом такого вечора,— мовила Гелен.

— Одразу трьох Нелюд не вб'є,— заперечила Лавінія.— Гуртом ходити безпечно. До того ж іще не час. Він знов виходить на полювання не раніш як через місяць.

Раптом на їхні перелякані обличчя впала якась тінь. За деревом бовваніла темна постать. І так, наче хтось угатив кулаком по клавішах органа, всі три разом вереснули на різні голоси.

— А-а, попалися!— гарикнув грубий голос. І до них метнувся якийсь чоловік. Вискочив на світло й зареготав. А тоді прихилився спиною до дерева, тицьнув пальцем на подруг і зареготав ще дужче.— Гей! Ось він я, Нелюд!

То був Френк Діллон.

— Френк Діллон!

— Френк!

— Френк!

— Ну, Френку,— сказала Лавінія,— якщо ви ще колись утнете таку дурницю, хай вас усього подірявлять кулями!

— Таке вигадали!— І Франсіна істерично заридала. Френк Діллон перестав усміхатись.

— Та ви мені пробачте...

— Ідіть геть!— сказала Лавінія.— Ви що, не чули про Елізабет Ремселл? Її знайшли в яру мертву. А ви шастаєте поночі й лякаєте жінок! Мовчіть, і слухати вас більше не хочемо!

— Стривайте, та я ж...

Дівчата подалися своєю дорогою. Він рушив був за ними.

— Ні, залишайтеся тут, містере Нелюд, і лякайте самого себе. Підіть погляньте на обличчя Елізабет Ремселл, побачите, який то сміх. На добраніч!

І Лавінія, підхопивши під руки подруг, пішла далі вулицею під деревами й зорями. Франсіна все ще притискала до обличчя хусточку.

— Та ну, Франсіно, він же просто пожартував,— сказала Гелен і обернулася до Лавінії.— Чому вона так плаче?

— Потім розкажемо, коли дійдемо до центру. Хай там що, а ми однаково ідем у кіно! І годі про це. Ану, наготуйте гроші, ми уже майже прийшли!

В аптеці-закусочній, мов у великому резервуарі, застоюлося тепле повітря, і великі дерев'яні лопаті вентиляторів гнали на забруковану цеглою вулицю хвилі різних запахів — то арніки, то тоніку, то содової води.

— Мені на п'ять центів зелених м'ятних карамельок,— сказала Лавінія аптекареві.

Обличчя його було бліде й застигле, як і в усіх, кого вони бачили того вечора на малолюдних вулицях.

— Пожую в кіно,— додала вона, тимчасом як аптекар срібним совочком насипав у паперовий мішечок на вагах зелені карамельки.

— Ви всі сьогодні дуже гарненькі, дівчата. А ви, міс Лавініє, коли заходили вдень випити шоколадного коктейлю, то така вже були неприступна краля, що тут один навіть став розпитувати про вас.

— Он як?

— Сидів отут, біля прилавка, а коли ви пішли, провів вас очима й питає: «Хто це така?» А я йому: «Та це ж Лавінія Неббс, найперша красуня в місті». «Справді красуня,— каже він.— А де вона живе?..» — І тут аптекар знітився й замовк.

— Та ви що!— вигукнула Франсіна.— Невже ви сказали йому адресу? Не може бути!

— Та я ж нічого такого не подумав. «На Парк-стріт,— кажу,— знаєте, біля яру». Отак просто вихопилось у розмові. А тепер, уже ввечері, як почув, що знайшли тіло, то враз схаменувся: ой, боже, що ж я наробив!— І він подав Лавінії мішечок з карамельками, куди повніший, ніж належало.

— Який же ви дурень!— крикнула Франсіна, і на очі їй знову набігли сльози.

— Ви вже пробачте. Та, може, й нема в тому лиха.

Усі троє дивилися на Лавінію, дивилися, не відводячи очей. А вона стояла й нічого не відчувала. Хіба що легенько задряпало в горлі. Тоді машинально простягла аптекареві гроші.

— Ні, грошей я з вас не візьму,— сказав той і, відвернувшись, став перебирати якісь папірці.

— Ну, а я зроблю ось що!— Гелен рішуче ступила до дверей.— Зараз гукну таксі, хай розвезе нас усіх по домівках. Я не маю бажання розшукувати твій труп, Лавініє. Від того типа добра не жди. Недарма ж він розпитував про тебе. Чи ти хочеш, щоб наступного разу в яру знайшли тебе?

— То був просто собі чоловік,— відказала Лавінія і, вже стоячи на ганку, повільно обвела поглядом вулицю та навколишні будинки.

— Он і Френк Діллон просто чоловік, та, може, він і є Нелюд.

Тут вони помітили, що Франсіна з ними не вийшла, і, обернувшись, побачили її в дверях.

— Я зажадала, щоб аптекар розказав мені, який він був із себе, той один. Нібито нетутешній, у темному костюмі. Худий, з блідим обличчям.

— Усі ми надміру збуджені,— мовила Лавінія.— І навіть якщо ви візьмете таксі, я нікуди не поїду. Якщо мені судилося стати наступною жертвою, то й *нехай*. У цьому житті так мало хвилюючих подій, а надто коли дівчині вже тридцять три, тож дайте мені хоч у такий спосіб потішитись. А загалом усе це дурниці, і ніяка я не красуня.

— Ой, та що ти, Лавініє, ти ж справді гарна, другої такої і в місті нема, особливо тепер, коли Елізабет...— Франсіна прикусила язика.— Просто ти не підпускаєш до себе чоловіків. А якби була не така сувора, то давно б уже вийшла заміж.

— Годі тобі словоблудити, Франсіно! Онде каса, я плачу сорок один цент і йду дивитися Чарлі Чапліна. А ви, коли хочете, їдьте собі в таксі. Я піду в кіно сама і додому сама дійду.

— Лавініє, та ти що! Хіба ж ми можемо покинути тебе на таке...

Вони увійшли до кінотеатру.

Перший сеанс уже закінчився, була перерва, і людей у тьмяно освітленому залі лишилося зовсім мало. Подруги сіли в середньому ряду, відчуваючи дух начищеної старовинної бронзи, що прикрашала зал. Тоді побачили, як із-за потертої червоної оксамитової завіси вийшов адміністратор.

— Поліція попросила нас закінчити сьогодні раніше,— оголосив він,— щоб усі ви потрапили додому до півночі. Тому ми не показуватимемо кінохроніки, а одразу пустимо фільм. Сеанс закінчиться об одинадцятій. Усім радять іти просто додому. Не затримуйтеся на вулицях.

— Це стосується нас, Лавініє!— прошепотіла Франсіна.

Світло згасло. Замерехтів екран.

— Лавініє,— пошепки мовила Гелен.

— Що?

— Коли ми заходили в кіно, якийсь чоловік у темному костюмі перейшов вулицю. А оце щойно він з'явився у залі й тепер сидить у першому за нами ряду.

— Ой, Гелен!

— Просто позад нас?

Усі три по черзі озирнулися.

— Я йду до адміністратора!— Гелен підвелась і рушила проходом.— Зупиніть картину! Дайте світло!

— Гелен, повернися!— гукнула Лавінія, і собі підводячись...

Вони поставили на столик порожні склянки від содової і, сміючись, злизали з-над губ рештки ванільного морозива.

— Бачиш, яка дурниця вийшла!— сказала Лавінія.— Стільки галасу з нічого. Сором, та й годі.

— Атож, я винна,— тихо озвалася Гелен.

Годинник показував уже пів на дванадцятю. З кіно-театру подруги вийшли останні, коли там уже погасили світло і колихливий потік глядачів квапливо розтікався на всі боки, хто куди. Опинившись на вулиці, вони почали кепкувати з Гелен. Вона й сама намагалася підсміюватись із себе.

— Ой, Гелен, а як ти бігла проходом і репетувала: «Дайте світло!» Я думала, зараз *умру!* А той бідолашний чоловік!..

— Уявляєте собі — брат адміністратора, приїхав з Рейсіна!

— Та я ж вибачилась...— сказала Гелен, дивлячись на великі лопаті вентилятора під стелею, що все крутився та крутився, розмішуючи тепле вечірне повітря й знов і знов сколихуючи хвилі запахів — ванілі, малини, м'яти, лізолу.

— Даремно ми сюди зайшли. Поліція ж застерігала...

— А, що там поліція!— засміялася Лавінія.— Я нічого не боюся. Той Нелюд уже, мабуть, десь за тисячі миль звідси. І повернеться не раніш як за місяць, а тоді поліція враз його зловить, будьте певні. А правда ж, гарна була картина?

— Я вже зачинаю, добродійки.— І аптекар погасив світло в тихому обкладеному прохолодним білим кахлем приміщенні.

На вулицях була пустка — ні людей, ні машин, скрізь наче виметено. Тільки світилися вітрини невеликої крамниці, і в тому теплому світлі воскові манекени простягали рожеві воскові руки з голубувато-білими діамантовими перснями на пальцях чи виставляли напоказ оранжеві воскові ноги в гарних дорогих панчохах. Яскраві блакитні очі манекенів пильно стежили за подругами, а ті йшли собі схожою на пересохле річище вулицею,

їхні постаті невиразно відбивались у склі вітрин, наче водорості, ледь видимі у темній воді.

— А цікаво — якби ми зараз закричали, вони б щось удіяли?

— Хто?

— Оті, що у вітринах, манекени.

— Ой, Франсіно!

— Та я ж...

У вітринах було безліч чоловіків і жінок, а на вулиці тільки три жінки, і стукіт їхніх підборів по напеченій удень бруківці, відлунуючи від фасадів крамниць, скидався на рушничну стрілянину.

Вони поминули червону неонову вивіску, що тьмяно блимала в темряві й зумкотіла, наче прибита комаха. А попереду тяглися довгі вулиці, білясті від спеки. З обох боків над трьома тендітними жіночими постатями височіли великі дерева, і вітер ворушив лише верхівки їх густих крон. Якби подивитися з вежі над міською управою, подруги видалися б під ними трьома легкими пір'їнками ген віддалік.

— Спершу ми проведемо додому тебе, Франсіно,— сказала Лавінія.

— Ні, я сама проведу вас.

— Не кажи дурниць. До твого Електричного парку он який світ. Якщо підеш мене проваджати, потім муситимеш вертатися яром сама-одна. А там хай тільки-но якийсь листочок на тебе впаде, то ти враз духу пустишся.

— Я можу переночувати в тебе,— сказала Франсіна.— *А найпривабніша з нас усе-таки ти!*

Отак вони й ішли, мов три вичепурених манекени, посуваючись уперед морем зелених лужків і цементованих тротуарів, залитих місячним світлом, і Лавінія сторожко додивлялася до мелькання дерев обабіч себе, прислухалась до голосів подруг, що тихо перемовлялися й навіть пробували сміятись,— і навколишня ніч немовби поспішала й підганяла їх, і ось вони вже, здавалося, припустили бігом, хоч насправді йшли так само повільно, і все докруг кудись мчало, забарвлюючись у колір гарячого снігу.

— Заспіваймо, чи що,— сказала Лавінія.

Вони заспівали «Світи, світи нам, місяцю осінній...».

Співали тихо, мелодійно, узявшись під руки й не озираючись назад. Під ногами в них помалу холов нагрітий тротуар, а вони усе йшли та йшли.

— Послухайте!— мовила Лавінія.

Вони прислухалися до літньої ночі. Сюрчали цвіркуни, далеко на вежі годинник вибив чверть до півночі.

— *Слухайте!*

Лавінія напружила слух. У темряві порипувала лава-гойдалка — то містер Терл мовчки сидів собі сам-один на веранді й курив останню перед сном сигару. Подруги побачили рожевий вогник, що помалу хилитався сюди-туди.

Та всі вогні один по одному гасли, гасли, аж поки згасли зовсім. І в невеликих будиночках, і у високих кам'яницях, і жовті ліхтарі, і зеленкуваті «блискавки», і свічки, і газові лампи, і світильники на верандах. «Усе живе,— подумала Лавінія,— замкнулося на мідні, залізні, сталеві запори, усе сховалося, відгородилося, укрилося, заслонилося». Вона уявила собі, як люди, освітлені місяцем, лежать у своїх ліжках, загорнувшись в укривала. І дихають рівно й спокійно, бо їм нема чого там боятися, всім укупі. «А ми ось тут,— подумала Лавінія,— ступаємо по напеченому сонцем нічному тротуару. І над нами лише поодинокі вуличні ліхтарі, що відкидають униз непевні, наче п'яні, тіні».

— Ось ти й удома, Франсіно. На добраніч.

— Лавініє, Гелен, залишайтеся ночувати. Уже пізно, майже північ. Ви можете лягти у вітальні. Я зварю гарячого шоколаду — ото буде втіха!— Франсіна тримала подруг за руки, не відпускаючи від себе.

— Ні, дякую,— відказала Лавінія.

Тоді Франсіна заплакала.

— Ой, Франсіно, не заводься знову,— сказала Лавінія.

— Я не хочу, щоб ти вмерла!— хлипала Франсіна, і по щоках її текли сльози.— Ти така гарна, така мила, я хочу, щоб ти була жива! Ну, зроби мені ласку, прошу тебе!

— Франсіно, я й не думала, що все це так на тебе вплинуло. Обіцяю, я подзвоню тобі, тільки-но прийду додому.

— Справді подзвониш?

— Авжеж, і скажу тобі, що я жива й цілісінька. А завтра ми вирушимо на весь день в Електричний парк. Я сама наготую бутербродів із шинкою. Ну як? Ось побачиш, я житиму ще сто років!

— То ти подзвониш?

— Я ж пообіцяла, хіба ні?

— Ну, на добраніч, на добраніч!

Франсіна прожогом збігла східцями, прошмигнула в

двері і в ту ж мить захряснула їх за собою й міцно взяла на засув.

— А тепер,— обернулася Лавінія до Гелен,— я проведу додому тебе.

Годинник на вежі вибив північ. Його бамкання линуло над пустою — таким місто ще ніколи не було. Линуло й завмирало над безлюдними вулицями, над безлюдними подвір'ями й безлюдними лужками.

— ...дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять,— лічила Лавінія, тримаючи під руку Гелен.

— Ти не почуваш себе якось дивно? — спитала Гелен.

— Про що це ти?

— Ну, коли подумаш, що ми з тобою отут, на вулиці, під деревами, а всі ті люди лежать собі в ліжках, за замкненими дверима, і ніщо їм не загрожує. Я певна, тільки ми вдвох і лишилися в цю ніч просто неба на тисячу миль навколо.

До них уже долинали таємничі звуки, що йшли із задушної темної глибини недалекого яру.

За хвилину обидві вже стояли перед домом Гелен і дивились одна на одну довгим поглядом. Вітер віяв на них свіжим духом скошеної трави. Небо почало хмаритись, і світло місяця помалу мерхло.

— То що, марно просити тебе, щоб ти залишилася ночувати, Лавініє?

— Я піду додому.

— Іноді...

— Що «іноді»?

— Іноді мені здається, що є люди, які хочуть померти. Ти цілий вечір поводишся дуже дивно.

— Просто я не боюся,— відказала Лавінія.— І, мабуть, мені цікаво. До того ж я маю здоровий глузд. Судячи з усього, той Нелюд аж ніяк не може бути десь поблизу. Кругом поліція і все таке інше.

— Вся поліція давно вдома і хропе собі в подушку.

— Або, скажімо, отак я розважаюся, трохи ризиковано, але безпечно. Якби мені справді щось загрозувало, я б, звісно, залишилася в тебе, будь певна.

— А може, ти сама не усвідомлюєш, що десь у тобі ховається нехоть до життя?

— Ой, ви з Франсіною таке верзете, їй-богу!

— Мене гризе сумління. Я отут уже питиму гаряче

какао, а ти тільки спустишся в яр і йтимеш через отой місток.

— Випий чашку й за мене. На добраніч.

Лавінія Неббс простувала сама опівнічною вулицею серед глухої тиші. Довкола були будинки з темними вікнами, десь далеко гавкав собака. «За п'ять хвилин,— подумала вона,— і я буду вдома. За п'ять хвилин уже дзвонитиму тій дурненькій Франсіні. А потім...»

Раптом вона почула чоловічий голос.

Ген віддалік, між деревами, хтось співав:

— *Де ж літня ніч, місяць і ти...*

Лавінія наддала ходи.

Голос співав:

— *В обіймах моїх... дівоча краса...*

У тьмяному місячному світлі вулицею повільно й небало ішов якийсь чоловік.

«Якщо припече,— подумала Лавінія,— побіжу й постукаю в чиїсь двері».

— *Де ж літня ніч...*— виспівував той перехожий, в чиїх руках уже видно було доброго дубця,— *місяць і ти...* Е, а це хто тут такий?.. Ну, міс Неббс, знайшли ви собі час гуляти!

— Полісмен Кеннеді!

Авжеж, то був не хто інший, як він.

— Проведу-но я вас додому.

— Дякую, я дійду сама.

— Та вам же на той бік яру...

«Так,— подумала Лавінія,— але з чоловіком я через яр не піду, хай він навіть і полісмен. Звідки мені знати, хто з них Нелюд?..»

— Не треба мене проводити,— сказала вона.— Я швидко перейду.

— Тоді я почекаю тут,— сказав полісмен.— В разі чого гукніть. Тут добре все чути. Я вмить прибіжу.

— Дякую.

Лавінія пішла далі, а він лишився під ліхтарем, мугикаючи свою пісеньку.

«Ну, ось воно»,— подумки мовила вона сама до себе.

Яр.

Вона стояла на першому із ста тринадцяти східців, що вели вниз крутосхилом; далі вона мала пройти кроків сімдесят через місток, а тоді піднятися вгору до Парк-стріт. І на всю цю дорогу був тільки один ліхтар. «Через три хвилини,— подумала Лавінія,— я встромлю

ключа у своїй двері. Нічого зі мною не станеться за сто вісімдесят секунд».

І рушила довгими темно-зеленими сходами в глибокий яр.

— Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять...— лічила вона пошепки.

Йй здавалося, ніби вона біжить, але вона не бігла.

— ...п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять... Це вже п'ята частина сходів!— захекано підбадьорила вона себе.

А яр був глибокий і чорний, чорний-чорний! І весь світ лишився позаду: люди, що спокійно спали в своїх ліжках, місто, замкнені двері, аптека, кінотеатр, вуличні ліхтарі,— все те було позаду. Тепер скрізь навколо неї існував і жив тільки яр, чорний і неосяжний.

Нічого ж не сталося, правда? І нікого тут нема... двадцять чотири, двадцять п'ять... Пригадуєш оту моторошну історію, якою всі лякали одне одного в дитинстві?..

Вона прислухалась, як її підбори стукотять по східцях.

...Історію про чорного незнайомця, що приходить у дім, коли ти вже у ліжку. Як він ступає на сходи, що ведуть нагору, до твоєї кімнати. Ось він на першому східці, на другому... на третьому, четвертому, п'ятому!.. Ой, як усі завжди сміялись і верещали, слухаючи цю історію! І ось уже той жахливий чорний незнайомиць на дванадцятому, останньому, східці, а ось він відчиняє двері кімнати і вже стоїть біля твого ліжка. *А-а, попалася!..*

Вона закричала. Такого крику вона зроду ще не чула. І сама ніколи не кричала так пронизливо. Вона спинилась, аж залякла на місці й учепилася в дерев'яне поруччя сходів. Серце немов вибухало у неї в грудях. І те нажахане бухання лунало на весь світ.

«Онде, *онде!*— беззвучно вигукувала вона сама до себе.— Отам унизу, під ліхтарем! Якийсь чоловік!.. Ні, вже немає! Але він був, *чигав на мене!*»

Лавінія прислухалась.

Усе тихо.

На містку — ані душі.

«Нічого там немає,— подумала вона.— Анічоґісінько. От дурепа! І треба ж було пригадати ту історію! Яка глупота! Що ж тепер робити?..»

Серце її вже не бухало так шалено.

«Може, покликати полісмена? Чи почув він, як я закричала?»

Вона знову прислухалась. Ніде нічого.

«Треба йти далі. Все це через оту безглузду історію».

Вона рушила далі й знов почала лічити східці:

— ...Тридцять п'ять, тридцять шість... Обережно, не впади. Ну й дурна ж ти... Тридцять сім, тридцять вісім, тридцять дев'ять, сорок... і ще два, це вже сорок два — майже півдороги.

І раптом знову залякла.

«Зажди»,— звеліла собі.

Ступила крок. Звук відгукнувся луною.

Ступила ще крок.

І знов луна немов ще чийсь крок, майже в ту саму мить.

— Хтось скрадається за мною,— прошепотіла вона до яру, до чорних цвіркунів, невидимих зелених жаб і чорного потічка внизу.— Мало на п'яти не наступає. А я боюсь озирнутися.

Ще крок — і знов луна.

— Щоразу як я ступлю, ступає і він.

Крок — луна.

Вона ледь чутно запитала в яру:

— Полімене Кеннеді, це ви?

Цвіркуни мовчали.

Цвіркуни *дослухалися*. Сама ніч дослухалася до неї. Усе довкола — й віддалені нічні луки, й близькі нічні дерева — проти свого звичаю завмерло нерухомо, перестали тремтіти листочки дерев, бадилінки трави, зорі в небі, гілочки на кущах — усе дослухалося, як калатає серце Лавінії Неббс. І, може, десь за тисячу миль звідти, на маленькій глухій залізничній станції, загублений серед безмежжя, якийсь самотній подорожній, що примостився з газетою під єдиною голою тьмяною лампочкою, підвів у цю мить голову й запитав себе: «Що воно таке?» — а тоді подумав: «Та, певне, просто дятел довбе струхлявілий усередині стовбур». Але то був не дятел, а Лавінія Неббс, то лунко калатало її серце.

Тиша. Тиша літньої ночі, що залягла на тисячу миль і вкрила землю, мов сутінно-біле море.

Швидше, швидше.

Лавінія квапливо ступала зі східця на східець.

Бігом!..

І тут вона почула музику. То було якесь божевілля, безглуздя — на неї враз наринала могутня хвиля музики, і вона, чимдуж біжучи вниз, охоплена панічним жахом, відчувала, як та бурхлива злива звуків відлунює десь у глибині її свідомості передвістям страшної біди;

а музика гучала все виразніше, все навальніше і гнала її далі, стрімголов, у нестямі, униз, униз, на дно яру.

«Ну, ще трохи, ще,— благала вона подумки.— Сто вісім, сто дев'ять, сто десять!.. Усе! А тепер — бігом через місток!»

У цю сліпучо-жаску хвилину, над бурливим темним потічком, вона підганяла свої ноги, руки, тіло, свій страх, квапила кожну частку свого ества й чимдуж бігла по стоптаних, лунких, пружних і аж наче живих хитких мостинах, а за нею невпинно, невідчепно гупала чиясь хода, і так само невідчепно гучала позаду ота музика, пронизлива й непогамовна.

«Він не відстає ні на крок, не обертайся, не дивися, бо як побачиш його, то вже й з місця не зрушиш від такого жахиття. Тікай, тікай!»

І вона мчала мітком.

«О боже, боже, благаю тебе, дай мені сили дістатись нагору! Ось вона, стежка, тепер між ті пагорки... О боже, як темно і як далеко ще бігти... Навіть як я тепер закричу, це нічого не зарадить, та й закрити мені вже несила... Ну все, кінець стежки, а онде й вулиця... О боже, дай мені врятуватися... якщо я тільки добудуся жива додому, то вже ніколи не вийду сама... Дурна я була, справді дурна, не знала, що таке страх, але дай мені тільки втрапити додому, і я ніколи й нікуди не піду без Гелен чи Франсіни!.. Ось уже вулиця. Тепер — на той бік!»

Вона перебігла вулицю й помчала далі тротуаром.

«Ось і ганок! Мій дім! Боже, дай мені ще хвильку ввійти, замкнутись — і я в безпеці!»

А онде... яка дурниця помітити таке, і чого воно одразу впало в око, дорога ж кожна мить... а проте онде вона, блищить на балюстраді веранди, недопита склянка лимонаду, залишена там хтозна-коли — рік тому, аж піввечора тому! Склянка з лимонадом, стоїть собі спокійнісінько на балюстраді, мов нічого й не сталося... і...

Лавінія чула, як її ноги незграбно ступають по веранді, відчувала, як тремтять руки, не потрапляючи ключем у замок. Чула, як калатає у грудях серце. І як у неї всередині усе аж кричить.

Та ось ключ уже в замку.

Відмикай же, хутчій!

Двері відчинилися.

Ну ж бо, в дім! Зачиняйся!

Вона захряснула двері.

— Тепер на ключ, на засув, швидше!— знесилено, ма-

ло не пускаючись духу, прошепотіла вона.— Замикай міцніш, *міцніш!*

Двері замкнено і взято на засув.

Музика змовкла. Лавінія знов прислухалася до серця — його стукіт помалу затихав.

«Удома! О боже, удома, в безпеці! Усе минуло, минуло, минуло!..— Вона важко, знеможено припала спиною до замкнених дверей.— Минуло, минуло. Ану, прислухайся. Ніде ані звуку. Хвалити бога, все позаду, я вдома, у безпеці. Більш ніколи не вийду на вулицю поночі. Сидітиму вдома. І в той яр більш ані ногою. Ой, як добре, так добре, що я уже вдома, що все минулося! Я в безпеці, двері замкнені... Стривай!.. Ану, визирни у вікно».

Вона визирнула.

«Та ні, нікого там нема! Анікогісінько. І ніхто за мною не йшов. Ніхто не гнався...»

Вона звела дух і мало не засміялась сама із себе.

«Ну *звісно*, що ні. Якби за мною хтось гнався, то вже давно схопив би мене. Не така я прудконога... Ніде нікого, ні на веранді, ні на подвір'ї. По-дурному я наполохалась. Тікала ні від чого. А там, у яру, так само безпечно, як і будь-де. Та все одно втішно бути вдома. Тут так тепло, так хороше, що нічого в світі більш не треба».

Вона простягла руку, щоб увімкнути світло, і раптом завмерла.

— Що там? — мовила тихо.— Що там таке? *Що?*
У вітальні позад неї хтось прокашлявся.

— От чортівня, завжди вони все зіпсують!

— Та не переймайся ти так, Чарлі.

— А про що ж нам тепер балакати? Марно балакати про Нелюда, коли його й живого нема! Отож і боятися більше нічого!

— Не знаю, як ти, Чарлі,— сказав Том,— а я знов подамся до літньої льодовні, сяду біля дверей і уявлятиму собі, що він живий, от і піде мороз поза шкірою.

— Це виходить — самого себе дурити.

— Як хочеш дрижаків похапати, то мусиш щось вигадати, Чарлі.

Дуглас не слухав, про що говорять Том і Чарлі. Він дивився на будинок Лавінії Неббс і тихо бурмотів сам до себе:

— Я ж був учора ввечері у яру. І сам бачив. Геть усе бачив. А по дорозі додому проходив тут. І бачив оту склянку з лимонадом на веранді, там ще з половину лишалось. Я навіть допити хотів. Подумав собі: от би допити його... І в яру я був, і тут був — скрізь, де все те діялося...

Том і Чарлі, в свою чергу, наче й не помічали Дугласа.

— А знаєш,— сказав Том,— я не вірю, що Нелюд і справді помер.

— Та ти ж сам був тут уранці, коли приїхала швидка і його винесли на ношах, хіба ні?

— Звісно, що був,— відказав Том.

— Ну, так то ж Нелюда й винесли, дурню! Газети треба читати! Десять років він як у воду падав, а тут стара Лавінія Неббс узяла та й заколола його своїми швацькими ножицями. І чого б то я ліз не в своє діло!

— А ти б хотів, щоб вона не опиралась і дала себе задушити?

— Та ні, але хай би там вискочила з дому, побігла вулицею, кричала б: «Нелюд! Нелюд!» — а він би нехай тим часом дав драла. Хоч щось було добре в цьому місті до вчорашньої півночі. А тепер і того нема, все гладеньке та солоденьке.

— А я тобі, Чарлі, ще раз кажу: по-моєму виходить, що Нелюд не помер. Я ж бачив його обличчя, і ти його бачив, і Дуг бачив, правда ж, Дуг?

— Що?.. А-а, так. Здається, бачив. Так.

— Усі його бачили. А тепер скажіть мені: схожий він, по-вашому, на Нелюда?

— Та я...— почав був Дуглас і замовк.

Секунд п'ять лише сонце шкварчало на небі.

— Оце-то так...— нарешті прошепотів Чарлі.

Том посміхався й чекав.

— Він таки зовсім не схожий на Нелюда, анітрішечки,— збуджено сказав Чарлі.— Звичайний собі чоловік.

— Атож, сер, звичайний, як усі, чоловік, що й мухи не скривдить! І мухи, Чарлі! А Нелюд, якщо він справжній Нелюд, мав би хоч зовні скидатися на Нелюда. Та де, він більше скидався на продавця солодошів, отого, що торгує ввечері біля кіно «Еліт».

— То ти думаєш, це був просто якийсь бродяга? Йшов собі містом, побачив, що в будинку нікого нема, й заліз туди, а міс Неббс його вбила, так?

— Ну звісно!

— Та ні, постривай. Ніхто ж з нас не знає, який той

Нелюд із себе. Портретів його немає. А тих, хто його бачив, він повбивав.

— Знаєш ти добре, який він із себе, і Дуг знає, і я. Він має бути високий на зріст, правда ж?

— Правда...

— Блідий з обличчя, так?

— Блідий, атож.

— І худющий, як кістяк, і з довгим чорним волоссям, еге ж?

— Еге ж, я завжди так казав.

— І з великими вилупатими очима, зеленими, наче в kota?

— Оце він достоту і є.

— Отож-бо,— чмихнув Том.— Ну, а той бідолаха, котрого витягли вранці з будинку міс Неббс,— який він був?

— Малий, червонолиций, трохи навіть товстуватий, волосся на голові зовсім мало, та й те якесь наче руде... Томе, ну ти й дав! Ходім! Гукнемо хлопців! Розтлумач їм усе так, як мені. Виходить, Нелюд живий. І сьогодні вночі знову никатиме по місту.

— Еге...— мовив Том і раптом замислився.

— Томе, ну й голова ж у тебе, хлопча! Ніхто з нас не додумався б отак усе повернути. Ціле літо мало не пішло прахом. А ти раз — і відвернув лихо, поки ще не пізно. Тепер у нас серпень не зовсім пропав. Гей, хлопці!..

І Чарлі дременує геть, радісно волаючи й вимахуючи руками.

А Том, побліднувши на виду, лишився стояти на тротуарі перед будинком Лавінії Неббс.

— Ой-ой-ой!— прошепотів він.— І що ж це я накоїв!— А тоді обернувся до Дугласа.— Слухай, Дуг, що ж це я накоїв!

Дуглас невідривно дивився на будинок. Губи його ворушились.

— Я ж був учора ввечері в яру. І бачив Елізабет Ремселл. А потім вертався додому і проходив тут. І бачив отам на веранді склянку з лимонадом. Ще тільки вчора ввечері. І навіть подумав, чи не випити його... і таки міг випити...

Вона була з тих жінок, чії руки завжди при ділі — то метуть, то витирають, то миють, то помішують якесь вариво. Бувало, зранку, тихенько щось мугикаючи, вона

качала тісто, десь над полудень виймала з духовки й ставила прохолонуті гарячі пироги, а ближче до вечора подавала їх на стіл. Розставляла порцелянові чайні чашки, і вони тихенько дзвеніли, наче дзвоники у швейцарському годиннику. Вона без упину снувала по дому таким собі живим пілососом, вишукуючи найменші порошинки, і скрізь давала лад. Віконні шибки начищала так, що вони блищали, мов дзеркала, й самі притягували сонячне проміння. Досить їй було пройтися садком з лопаткою в руці, як усі квіти підводили свої тріпотливі вогнисті віночки на теплій хвилі повітря, що линула позад неї. Спала вона напрочуд спокійно, щонайбільше тричі за цілу ніч перевертаючись з боку на бік, уся обм'якла, наче біла рукавичка, яку на світанку знову напне на себе моторна рука. А коли вставала, то легенько доторкалася до всіх навколо, так ніби поправляла картини, що трохи покосились на стіні.

Та що ж тепер?..

— Бабуся...— тільки й чути було в домі.— Прабабуся...

Тепер немовби доходив кінця довжелезний стовпчик чисел в арифметичному прикладі на додавання. Безліч разів починала вона всякою всячиною індичок, курчат, голубів, дорослих чоловіків і малих хлопців. Безліч разів мила стелі, стіни, хворих і дітлахів. Настилала лінолеум, лагодила велосипеди, накручувала годинники, підтримувала в топках вогонь, мастила йодом тисячі болючих ранок та подряпин. Її невтомні руки не знали спокою — то вони заспокійливо гладили когось, то щось тримали, то кидали бейсбольний м'ячик, то орудували крокетним молотком, то загортали якесь насіння в чорну землю, то вкривали запечені в тісті яблука, чи казанок з тушкованим м'ясом, чи малих, що кидались уві сні. Безліч разів вона спускала штори, гасила свічки, повертала електричні вимикачі — і старіла. Озираючись назад, вона бачила мільйони всіх тих справ, що їх починала, робила й закінчувала на своєму довгому віку,— усе підсумовано, підведено ризику, виписано під нею останні цифри, і ось уже поволі поставлено в рядок завершальний нуль. І тепер вона мовчки стояла з крейдою в руці вже поодаль від дошки життя, в цю останню годину перед тим, як узяти ганчірку й стерти з неї геть усе.

— Ану, дай-но ще гляну,— сказала прабабуся,— дай-но гляну...

Без метушні й зайвого слова вона, як звичайно, обі-

Йшла і доскіпливо оглянула весь дім, а вже тоді рушила до сходів і, не привертаючи нічної уваги, пододала три марші нагору, до своєї кімнати, де безмовно, як тїнь, лягла під прохолодні сніжно-білі простирадла й почала вмирати.

І знов по дому покотилося:

— Бабуся!.. Прабабуся!..

Чутка про те, що вона там робить, сягнула вниз між сходами, розбіглася брижами по кімнатах, вихлюпнулася за двері та вікна, а відтак покотилася вулицею поміж в'язів аж до краю зеленого яру.

— Нагору... нагору!..

Уся родина обступила її ліжко.

— Ідїть собі, я полежу сама,— прошепотїла вона.

Визначити її недугу не допоміг би ніякий мікроскоп — то була тиха, але непоборна, дедалі тяжча втома, що скрадливо сковувала її худеньке, наче в горобчика, тіло, і воно помалу поринало в сон — усе глибше й глибше.

Що ж до її дїтей та дїтей її дїтей, то вони й подумати ніколи не могли, що це мирне згасання, така природна в світі річ, викличе в них стїльки тривоги й страху.

— Бабусю, послухай... не можна ж залишати нас отак зненацька. Без тебе тут усе розвалиться. Дай нам час підготуватися, поживи ще хоч рік!

Прабабуся розплющила одне око. І, наче запорошений привид з дахового віконця спустілого будинку, на родичів глянули всі її дев'яносто літ.

— Томе...

Хлопця підштовхнули самого до ліжка, звідки долинув шепіт.

— Томе,— ледь чутно, наче ген іздалея, заговорила прабабуся,— у південних морях у житті кожного чоловіка настає такий день, коли він розуміє, що прийшла пора попрощатися з усіма друзями, сісти в човен і пливати геть. Так він і робить, і це цілком природно, бо настав його день. Отак і сьогодні. Ми з тобою дечим дуже схожі: часом ти йдеш у кіно на суботній ранковий сеанс і сидиш там аж до дев'ятої вечора, так що доводиться посилати по тебе тата. Але, Томе, коли ті самі ковбої починають стрїляти в тих самих індіанців на тій самій горі, то найкраще встати й піти з кіно, не шкодуючи й не повертаючи назад. Ось і я йду від вас, поки ще почуваю себе щасливою і можу тішитися життям.

Потім вона покликала до себе Дугласа.

— Бабусю, а хто ж наступної весни лататиме покрівлю?

Уже не знати й відколи так повелося, що кожного квітня на даху будинку зчинявся стукіт, неначе туди злетілись дятли й почали довбати гонт. Аж ні — то була прабабуся, що невідомо як вибиралася на дах і там, під самим небом, щось наспівуючи, прибивала цвяхами нові дощечки.

— Дугласе,— прошепотіла вона,— ніколи не давай латати покрівлю тому, кому це не в радість.

— Гаразд, ба.

— Як настане квітень, озирнися і спитай: «Хто хоче латати покрівлю?» І в кого засвітяться очі, той тобі й потрібен, Дугласе. Бо з нашого даху видно всеньке місто, аж до самих околиць, і всі околиці ген до небокраю, і блискучу річку, і вранішнє озеро, і пташок на деревах унизу, а ти над усім тим, і тебе обвіває найкращий у світі весняний вітрець. Та тільки котрогось одного з тих див досить, щоб весною на світанку полізти хоч на флюгер. То всемогутня година, треба лиш не пропустити її...— Голос прабабусин поступово затих.

Дуглас плакав.

Прабабуся знову прочнулася.

— Ну-ну, ти чого це?

— Того,— відказав він,— що завтра тебе вже тут не буде.

Вона піднесла до обличчя невелике ручне дзеркальце, а тоді повернула його до хлопця. Він подивився на її обличчя, потім на своє обличчя в дзеркалі і знов на прабабусине. А вона сказала:

— Завтра я встану о сьомій ранку, вмюся і разом з Чарлі Вудменом побіжу до церкви, а потім ми вирушимо на гуляння в Електричний парк, там я плаватиму, бігатиму босоніж, падатиму з дерев, жуватиму м'ятну гумку... Дугласе, Дугласе, посоромся! Ти ж підстригаєш нігті, правда?

— Так, ба.

— І не плачеш, коли що сім років твое тіло оновлюється, коли в тебе на пальцях і в серці відмирають старі клітини й народжуються нові. Тобі ж це не вадить, га?

— Ні, ба.

— Ну, то поміркуй, хлопче. Ніхто ж не зберігає зістрижених нігтів, хіба що якийсь дурень. А чи бачив ти коли, щоб змія потягла кудись ховати свою скинуту шкіру? От і в цьому ліжку нема вже нічого, крім нігтів та висхлої шкіри. Досить натужитись і добре зітхнути, як

я розсиплюся на порох. Важлива не оця я, що лежить під укривалами, а оця, що сидить скраечку ліжка й дивиться на мене, і ота я, що готує внизу вечерю, або клопочеться в гаражі коло машини, або сидить у бібліотеці й читає книжку. Нова парость — ось що важливе. І насправді я сьогодні не вмраю. Людина, яка має нащадків, ніколи не вмре. От і я житиму ще довго-довго. І через тисячу років мої паростки, яких буде на той час із ціле містечко, так само гризтимуть зелені яблука в затінку евкаліптів. Оце моя відповідь тим, хто питає про такі поважні речі. А тепер біжи мершій і клич сюди всіх!

Нарешті всі родичі зібрались у кімнаті й стояли в чеканні, як стоять люди, що прийшли на вокзал провести когось у дорогу.

— Ну от,— сказала прабабуся,— настав мій час. Я не смиренниця, і мені приємно бачити вас усіх коло мого ліжка. На тому тижні вас чекає чимало справ: треба опорядити до зими садок, прибрати в коморах, купити дітям теплий одяг. А що оцієї мене, яку задля зручності кличуть прабабуся, тут уже не буде, то всі оті я, яких звуть дядечко Берт, Лео, Том, Дуглас і так далі, повинні взяти дещо на себе й робити, хто що може.

— Гаразд, бабусю.

— І не треба тут завтра ніяких пишних церемоній. Не хочу, щоб мені співали хвалу — свого часу я й сама сказала про себе доволі втішних слів. Нема такої їжі, якої б я не їла, нема такого танцю, якого б не станцювала, і тепер лишилося тільки скуштувати останнього пирога й проспівати останню пісню. Але я не боюся. Як по правді, то мені навіть цікаво. І хай смерть не сподівається мене обділити — я жодної крихти повз рота не пропущу. Отож за мене не турбуйтеся. А тепер усі йдіть і дайте мені заснути...

Десь тихенько зачинилися двері.

— Отак воно краще...

Лишившись сама, прабабуся зручно вместилася в теплій кучугурі полотна та вовни, простирадл та укривал, і клаптикова ковдра ясніла над нею всіма кольорами, наче циркові прапорці в давні літа. А вона лежала й почувала себе такою ж маленькою і загадковою, як вісімдесят з чимось років тому, коли, прокинувшись уранці в своєму ліжечку, з приємністю розправляла тендітні кісточки.

Колись дуже давно, пригадувала вона, мені снився сон, страшенно гарний, та раптом мене хтось збудив, і то був день, коли я народилася. А тепер? Стривай, тре-

ба прикинути... Вона повернулася думкою до дійсності. Де ж це я була? Дев'яносто років... Як віднайти нитку того давнього сну й відновити його?.. Вона вистромила з-під укривал маленьку кошаву руку, *Осьде...* Атож, оце воно й є. Вона всміхнулася. Занурившись іще глибше в теплий сніговий замет, повернула голову на подушці. Тепер було гаразд. І ось уже... так, так, ось уже той сон почав помалу зринати в її свідомості, заколисливий, наче тихе море, що хлюпочеться вповодж безконечного, вічно молодого берега. Тоді накопився теплою хвилиєю, підняв її із снігу й поніс кудись над майже забутим дитячим ліжечком.

А внизу, подумала вона, зараз чистять столове срібло, прибирають у підвалі, витирають порох у кімнатах. Йї було чути, як по всьому домі триває життя.

— От і добре,— прошепотіла прабабуся, линучи на хвилі сну.— Життя є життя, так і має бути.

І хвиля понесла її від берега.

— Ой, привид!— зойкнув Том.

— Ні,— озвався голос.— Це я.

У темну спальню, де пахло яблуками, влилося примарне світло. Скляна літрова банка немовби висіла в повітрі, і в ній мерехтіли десятки тьмяних вогників. І в цьому блідому посвіті урочисто блищали Дугласові очі. Він так засмаг, що його обличчя й руки ніби розчинились у темряві і нічна сорочка здавалася безплотною примаєю.

— Ох ти ж!— вихопилось у Тома.— Скільки світляків! Двадцять, тридцять?

— Цить, не кричи!

— Навіщо вони тобі?

— Нас полаяли за те, що ми читали допізна з ліхтариками під укривалом, хіба ні? А коли тут буде банка зі світлячками, ніхто й слова не скаже— подумують, що це просто колекція.

— Дуг, ну ти ж і голова!

Але Дуглас нічого на це не відповів. Він поважно поставив той мерехтливий світильник на нічну тумбочку, взяв олівця й заходився ревно писати щось у своєму блокноті. Світлячки спалахували, пригасали, знов спалахували й пригасали, і в його очах раз по раз зблискували три десятки мигтючих зеленкувато-блідих вогників,

а він усе писав та писав — десять, двадцять хвилин,— нанизував рядок за рядком, закреслював і виправляв, записував і переписував усе те, що назбирав похапцем протягом літа. Том лежав і, мов заворожений, дивився на маленьке живе вогнище, що тріпотіло й блимало всередині банки, аж поки так і заснув, спираючись на лікоть, а Дуглас тим часом і далі писав. Нарешті на останній сторінці він підсумував уже записане:

«НЕ МОЖНА ПОКЛАДАТИСЯ НА РЕЧІ, БО:

— коли це, приміром, машини, вони розвалюються, або іржавіють, або гниють, або й узагалі залишаються недороблені... або ж їх назавжди замикають у гаражі...

— коли це тенісні туфлі, ти можеш пробігти в них із такою-то швидкістю лише таку-то відстань, а потім тебе знову притягає до землі...

— коли це трамвай, то хоч який він великий, а проте завжди доїжджає тільки до кінця колії...

НЕ МОЖНА ПОКЛАДАТИСЯ НА ЛЮДЕЙ, БО:

— вони кудись від'їздять...

— незнайомі вмирають...

— знайомі так само вмирають...

— друзі вмирають...

— одні вбивають інших, як ото в книжках...

— і твої родичі теж можуть умерти».

Отже...

Він глибоко вдихнув, затримав у грудях повітря, а тоді поволі, з шумом випустив його; потім удихнув знову й так само повільно відітхнув крізь зчеплені зуби.

Отже...

І дописав великими й жирними друкованими літерами:

«ОТЖЕ, КОЛИ ТРАМВАЙ, І БРОДЯГИ, І ЗНАЙОМІ, І ДРУЗИ МОЖУТЬ ПІТИ НА ЧАС ЧИ ПІТИ НАЗАВЖДИ, АБО РОЗВАЛИТИСЬ, АБО ВМЕРТИ, І КОЛИ ЛЮДЕЙ МОЖУТЬ УБИТИ, І КОЛИ ТАКІ ЛЮДИ, ЯК ПРАБАБУСА, ЩО МАЛИ Б ЖИТИ ВІЧНО, ТЕЖ МОЖУТЬ УМЕРТИ... КОЛИ ВСЕ ЦЕ ПРАВДА... ТО І Я, ДУГЛАС СПОЛДІНГ, КОЛИСЬ... МАЮ...»

Але в цю мить світлячки, немов притлумені його похмурими думками, потемніли й згасли.

«Усе одно я не можу зараз писати далі,— подумав Дуглас.— Не хочу більш писати сьогодні. От не хочу — і край».

Він озирнувся на Тома, що так і спав собі, зіпершись

на лікоть. Тоді торкнув його за руку, і Том, зітхнувши уві сні, важко повалився на подушку.

Дуглас узяв банку з холодними згаслими комахами, і вони знов заблмали блідими вогниками, неначе тепло його руки повернуло їх до життя. Він підніс банку так, щоб освітлити написане на останній сторінці блокнота, де лишилося дописати кілька завершальних слів. Але натомість він пішов до вікна й відхилив назовні раму з протимоскітною сіткою. Потім відкрутив з банки покришку й повернув розсип блідих іскор у безвітряну ніч. Світлячки розправили крильця й полетіли геть.

Хлопець провів їх очима. Вони зникли, наче тьмяні клаптики останніх сутінків в історії вмирушого світу. Вислизнули з його рук, як останні дрібки згаслої надії. Їх не стало — і його обличчя, і тіло, і все його нутро враз затопила темрява. Він лишився геть спустошений, мов ота банка, в якій були світлячки і яку він, сам того не помітивши, поклав поруч себе на ліжку, коли спробував заснути...

Так вона й сиділа день по дню і вечір по вечору у своїй скляній труні, сиділа й чекала, і тіло її тануло в карнавальному сьайві літа, мерзло на жаских зимових вітрах, а з обличчя не сходила застигла широка усмішка, і гачкуватий восковий ніс усе так само нависав над блідо-рожевими зморшкуватими восковими руками, що навіки заклакли над розкладеною віялом колодою старовинних ворожильних карт. Чаклунка Таро. Яке дивовижне ім'я! *Чаклунка Таро*. Вкинеш у срібний проріз один цент, і десь далеко внизу, в потаємній глибині, рипне, скреготне машинерія, заклацають якісь важільці, закрутяться коліщатка. І тоді чаклунка в прозорому ящику підведе своє лискуче обличчя й засліпить тебе гострим, як голка, поглядом. Її невблаганна ліва рука сягне вниз і, дрібно здригаючись, пройдесться по картах — по всіх тих загадкових черепах, чортах, повішених, пустельниках, кардиналах і блазнях, — а голова низько похилиться, видивляючись, що тобі судилося: горе чи вбивство, надія чи здоров'я, нове народження щоранку чи нова смерть щовечора. Потім чаклунка уривчасто поводить каліграфічним пером по звороті карти й упустить її в похилий жолоб, звідки вона випорсне тобі в руки. А сама чаклунка востаннє блимне на тебе вже пригаслими очима й

знову застигне в чеканні у своїй вічній скляній оболонці — на тиждень, місяць чи рік, — аж поки нова мідна монетка відродить її із забуття.

І ось тепер ця мертва воскова подоба з нехиттю дивилась, як до неї наближаються двоє хлопчаків.

Дуглас приклав долоню до скла.

— Ось вона.

— Та це ж просто воскова лялька, — сказав Том. — І чого ти привів мене дивитись на неї?

— Завжди в тебе «чого» та «чого!» — закричав Дуглас. — Того що того, ось чого!

Того що... Світло в Галереї розваг нараз потьмяніло... Того що...

Одного дня виявляється, що ти живий.

Вибух! Струс! Осяяння! Захват!

Ти радісно смієшся, танцюєш, кричиш.

Та невдовзі сонце заходить за хмари. Ясного серпневого полудня валить сніг, тільки ніхто його не бачить.

Минулої суботи в ранковому ковбойському фільмі на розжареному до білого екрані впав мертвий один чоловік. Дуглас аж скрикнув. За ті роки, що він себе пам'ятав, він бачив з мільйон разів, як убивають, вішають, спалюють, знищують екранних ковбоїв. Але тепер, той один чоловік...

Ніколи вже не буде він ходити, бігати, сидіти, сміятися, плакати, не буде анічогісінько, думав Дуглас. Ось у цю мить він уже холоне... Зуби в Дугласа цокотіли, серце важко калатало в грудях. Він міцно заплющив очі, відчуваючи, як його всього судомить і трусить.

Довелось йому втекти від решти хлопців, яких не тривожила думка про смерть, і вони сміялися й тюкали на вбитого, так наче він був ще живий. А Дуглас і той мертвий чоловік уже пливли в човні не знати куди, тимчасом як усі інші zostалися позаду на ясно освітленому березі й бігали, скакали, шаліли, і гадки не маючи, що човен з Дугласом та мерцем пливе, пливе і ось уже поринає в темряву... Похлинаючись слізьми, Дуглас побіг до пропахлої лимонним духом чоловічої вбиральні, і там його вивернуло трьома потужними, наче з пожежного гідранта, струменями.

Він чекав, поки минеться нудота, й думав: «Скільки людей, яких я знав, померли цього літа! Полковник Фрієлі — помер. А я досі й не усвідомлював цього. Чому?.. Прабабуся — теж померла. Справді-насправді. І важить не тільки це, але й... — Він затнувся на цій думці. — Але й я!.. Ні, мене вони вбити не можуть!..» — «Ще й як

можуть,— заперечив якийсь голос у ньому самому.— Досить їм тільки захотіти, і хоч би як ти відбивався, хоч би як кричав, тебе накриють величезним ручиськом — і все...» — «Я не хочу вмирати!» — безгучно заволав Дуглас. «Хочеш чи не хочеш, а доведеться,— не вгавав той голос,— усе одно доведеться...»

За вікном кінотеатру сонце заливало сліпучим сяйвом якусь наче несправжню вулицю, несправжні будинки, людей, що рухались неприродно повільно, так ніби їх притискало до землі важке вогненне море палаючого газу, і Дуглас подумав, що тепер уже він таки повинен піти додому й докінчити отой останній рядок у своєму п'ятицентовому записнику: «...і я, Дуглас Сполдінг, колись маю померти».

Хвилин десять він усе не зважувався перейти вулицю, чекаючи, поки трохи заспокоїться серце, а на тому боці була Галерея розваг, і він бачив дивовижну воскову чаклунку, що сиділа, як завжди, у прохолодному запорошеному присмерку, тримаючи під рукою людські долі. Якась машина, проїжджаючи вулицею, кинула яскравий відсвіт у Галерею, там гойднулися тіні, і Дугласові здалося, що воскова жінка швидко кивнула головою, щоб він зайшов.

Він слухняно рушив на той поклик, а за п'ять хвилин вийшов з Галереї твердо впевнений, що не помре. Тепер, вирішив він, треба неодмінно показати чаклунку Томові...

— Зовсім як жива,— сказав Том.

— А вона й справді жива. Ось зараз побачиш.

Дуглас проштовхнув у проріз монетку.

Нічого не сталося.

Він загукав через усю Галерею до її власника, містера Чорні, що сидів на перевернутому дротяному ящику від содової води і саме підніс до рота вже спорожнену на дві третини пляшку з коричнево-жовтою рідиною.

— Гей! Щось негаразд із чаклункою!

Містер Чорні почвалав до них; очі його були сонно приплющені, віддих хрипкий і уривчастий.

— І з китайським більярдом негаразд, і з кінемаскопом, і з електричним стільцем «Страть себе за пенс»...— Він грюкнув кулаком по скляному ящику.— Гей, ти там! Ану, оживай!

Чаклунка сиділа незворушно.

— Кожен місяць дорожче коштує її лагодити, ніж я на ній заробляю.— Містер Чорні витяг з-за ящика дощечку з написом «Несправно» й почепив її просто проти чаклунчиного обличчя.— Та негаразд не тільки з нею.

Негаразд і зі мною, і з вами, з цим містом, з країною, з цілим світом! Пропади воно все пропадом! — І насварився кулаком на воскову жінку.— На смітник тебе! Чуєш, на смітник!

Він почовгав геть, важко опустився на свій ящик і помацав монетки в кишені фартуха, так ніби там у нього боліло в животі.

— Та ні, не може бути... не може вона зіпсуватися,— вражено мовив Дуглас.

— Вона ж стара,— заперечив Том.— Дідусь каже, вона стояла тут ще тоді, як він був малий, та й раніше теж. То колись же має вона гигнути...

— Ну прошу тебе,— пошепки звернувся Дуглас до чаклунки,— будь ласка, напиши що-небудь, хай Том побачить!— І нишком засунув у проріз ще одну монетку.— Будь ласка...

Хлопці припали до скла, і від їхнього віддиху воно взялося туманними плямами.

І раптом у глибині ящика зашурхотіло, задзижчало.

Чаклунка повільно підвела голову й подивилася на хлопців таким поглядом, що вони аж похололи, і водночас її ліва рука несамовито засіпалась над картами, то спиняючись на мить, то знов пориваючись далі. Та ось голова її похилилася, рука завмерла, машину затрусило, права рука почала соватися туди-сюди, шкрябаючи пером по карті, спиняючись і знову шкрябаючи, а перед тим, як остаточно заклакнати, так шалено шарпнулася, що аж забряжчали скляні стінки ящика. Потім з машини вихопився такий звук, наче вона задихнулася, ковзнуло якесь коліщатко, і в підставлені Дугласові долоні вилетіла малесенька ворожильна карта.

— Вона ожила! Вона знову ворожить!

— А що там на карті, Дуг?

— Те саме, що вона написала мені в суботу. Ось слухай...

І Дуглас прочитав:

— *Гей-егей, круть-верть!*

Тільки дурень кличе смерть!

Чи не краще танцювати,

Ніж в землі сирій лежати?

Чи не краще веселитись,

І крутитись, і вертітись,

І співати «Гей-егей!».

Хай іде все шкереберть!

Гей-егей, круть-верть!

— І оце все? — спитав Том.

— А внизу приписано: «Віщування: довге й веселе життя».

— Ну, це вже краще! А мені вона поворожить?

Дуглас укинув монетку. Чаклунка задвигтіла. В руки хлопцеві впала карта.

— Хто вибіжить звідси останній, той відьмине гузно,— недбало мовив Том.

Вони вилетіли з Галереї так швидко, що містер Чорні аж хекнув і затис у кулаках мідні центи — сорок п'ять в одному й тридцять шість у другому.

Надворі, у незатишному світлі вуличних ліхтарів, Дуглас і Том зробили жахливе відкриття.

Карта була чиста — жодного напису.

— Не може бути!

— Заспокойся, Дуг. Просто випала чиста карта, а втратили ми всього один цент.

— Це ж не просто чиста карта й не просто один цент — ідеться про життя і смерть!

Ставши під самим ліхтарем, навколо якого тріпотіли нічні метелики, поблідлий від хвилювання Дуглас пильно розглядав карту, з шурхотом повертав її то так, то так, намагаючись добачити на ній якісь слова.

— У неї кінчилося чорнило.

— У неї ніколи не кінчається чорнило!

Дуглас кинув погляд на містера Чорні, що сидів у присмерку, допиваючи свою пляшку й клянучи все на світі, і навіть гадки не мав, який він щасливий, що живе в Галереї розваг. Не дай боже, подумав Дуглас, щоб і Галерея розвалилась. На цьому світі й так досить лиха: зникають друзі, людей убивають і ховають,— то хай хоч Галерея залишиться така, як є, ну, будь ласка...

Тепер Дуглас збагнув, чому його так вабило до Галереї цілий попередній тиждень та й цього вечора. Бо все там було раз і назавжди усталене, все на своїх місцях, наперед відоме, певне й непорушне: блискучі срібні прорізи для монет; жахлива горила за склом, яку вічно вбиває кинджалом восковий герой, рятуючи ще восковішу героїню; все ті самі втікачі з Пенсільванської в'язниці на незмінній стрічці кінемаскопа, що, приведена в рух тим-таки мідним пенсом, з шурхотом і потріскуванням крутиться на катушках під голою електричною лампочкою, і за маленьким віконцем розгортається шалена гонитва: втікачі щоразу наражаються чи мало не наражаються то на поїзд, то на автофургон, то на трамвай, щоразу летять з пірса в океан, але ніколи не потопляють,

бо їм призначено знов і знов наражатися на поїзди, автофургони й трамваї і летіти шкереберть з того самого знайомого до дрібниць пірса. Тісні, замкнені в самих собі світи, дешеві хвилинні видовища, що їх пускаєш у хід за пенс, аби знов повторилися давні й незмінні дієства та картини. Досить лиш забажати — і, підхоплені піщаним вітром, зніматимуться в небо на своєму «Соколику» брати Райти¹, і показуватиме зуби в осяйній усмішці Тедді Рузвельт², і будуватиметься й горітиме, горітиме й будуватиметься Сан-Франціско, і все те повторюватиметься, аж поки падатимуть у прорізи байдужих машин вологі від спітнілих долонь монетки.

Дуглас обвів поглядом вечірнє місто, де в першуліпшу мить могло статися що завгодно. Тут і ввечері, і вдень було надто мало прорізів, щоб укинути в них свої монетки, надто мало випадало тобі карт з віщуваннями, а коли й випадали, то надто мало було в тих віщуваннях сенсу. Тут, у світі людей, ти міг віддати свій час, гроші, молитву і не дістати нічого натомість.

А там, у Галереї, можна було потримати в руках блискавку в електричній машині «Чи довго втерпиш?»: розсунеш убокн хромовані рукоятки — і палючий струм гострим жалом прошиє зсудомлені пальці. Можна було торохнути кулаком по мішку з тирсою і побачити на силомірі, скільки сотень фунтів ти маєш у м'язах, щоб торохнути, як буде треба, по цілому світу. А ще ти міг позмагатися силою з роботом, і чимдуж наваживши на його руку, засвітити лампочки десь посередині стояка з цифрами, а якби здолав суперника, то на самому вершечку спалахнув би справжній фейерверк.

Отож у Галереї ти знав напевне: зробиш те й те — матимеш те й те. І виходив звідти вмиротворений, мов з якогось уперше відвіданого храму.

Але тепер... Що ж тепер?

Чаклунка ще ворухиться, але нічого не віщує і, як видно, скоро сконає в своїй скляній труні. Дуглас знову подивився на містера Чорні: той куняв, і йому було начхати на всі світи, навіть на свій власний. Настане день, коли вся ця чудова машинерія без дбайливого догляду геть поіржавіє, втікачі з в'язниці навіки застигнуть, чи то не долетівши до води, чи то майже схоплені, чи то мало не збиті паровозом, а брати Райти більш не

¹ Ідеться про перший у світі політ на літаку з двигуном внутрішнього згорання, здійснений у 1903 р. американськими авіаконструкторами й льотчиками братами Вілбером і Орвіллом Райтами.

² Рузвельт Теодор — президент США у 1901—1909 рр.

піднімуть з землі свій схожий на повітряного змія літак...

— Томе,— сказав Дуглас,— треба піти посидіти в бібліотеці й добре все це обміркувати.

Вони рушили вулицею, передаючи один одному й роздивляючись чисту білу карту.

Вони посиділи в бібліотеці у м'якому світлі ламп під зеленими абажурами, а тоді вийшли і вместилися на спині кам'яного лева, похмуро гойдаючи ногами.

— Той старий Чорні знай кричить на неї, погрожує вбити.

— Не можна її вбити, Дуг, вона ж ніколи не була жива.

— А поводитьсь він з нею так, наче вона жива, або колись була жива абощо. Весь час кричить, от їй, мабуть, і урвався терпець. А може, й ні, може, то вона в такий спосіб попереджає нас, що її життя в небезпеці. Написала невидимим чорнилом... або лимонним соком! Атож, тут напевне написано щось таке, чого вона не хотіла дати побачити містерові Чорні, якби він глянув на карту, поки ми ще були в Галереї. Ану, потримай карту. В мене є сірники.

— Чого б то їй писати нам, Дуг?

— Тримай карту. Отак!

Дуглас запалив сірника й швидко поводить ним під картою.

— Ой! Не печи мені пальці, Дуг, на них же нічого не написано.

— Дивись! — вигукнув Дуглас.

І справді, на білій картці проступили тонкі, мов павутиння, кручені лінії, схожі на химерні завитки літер, що склалися в слова... одне... два... три...

— Горить!— крикнув Том і упустив карту.

— Наступи ногою!

Та поки вони підхопились і стали топтати кам'яну спину старого лева, карта вже догоріла.

— Дуг! Тепер ми ніколи не дізнаємося, що там було написано!

Дуглас тримав на долоні ще теплі чорні пластівці.

— Ні, я бачив. І запам'ятав слова.

Пластівці ледь чутно зашелестіли в його руці й розсипалися на попіл.

— Пригадуєш, навесні ми бачили комедію «Чарлі-втікач», то там потопав один француз і весь час гукав

по-французькому: «Secours, secours!»¹ — а Чарлі ніяк не міг зрозуміти. А потім хтось сказав йому, що це означає, і Чарлі стрибнув у воду й врятував того чоловіка. Так от, на карті було це слово — secours, я своїми очима бачив!

— А чому вона написала по-французькому?

— Та щоб містер Чорні не зрозумів, дурний ти!

— Дуг, то був просто водяний знак, його й стало видно, коли ти нагрів карту...— Та, помітивши вираз братового обличчя, Том замовк.— Ну гаразд, не сердься. Щось там наче було схоже на те слово чи на якесь інше. Але ж були й ще якісь слова...

— Були — «мадам Таро»... Томе, тепер я зрозумів! Колись дуже давно і справді була така мадам Таро, відома віщунка. Я навіть бачив її портрет в енциклопедії. До неї приїздили люди з усієї Європи. Ну як, дійшло до тебе? Думай, Томе, думай!

Том знову сів на левову спину й подивився в кінець вулиці, де мерехтіли вогні Галереї.

— Та невже вона і є справжня мадам Таро?

— Авжеж! Сидить собі в скляному ящику під усіма тими червоними та блакитними шовками й під старим напіврозтопленим воском! Може, давно-давно хтось її приревнував чи зненавидів, отож і залив воском та замкнув навіки в цій в'язниці, а потім вона переходила від лиходія до лиходія й нарешті через сотні років опинилася тут, у Грінтауні, в штаті Іллінойс, і, замість ворожити європейським королям, мусить працювати за нікчемні мідяки!

— Ти кажеш — лиходії? То й містер Чорні?..

— Прізвище — Чорні, сорочка в нього чорна, штани чорні, краватка теж чорна. І в кіно всі лиходії завжди в чорному, хіба ні?

— Чого ж вона не покликала на допомогу ще торік чи позаторік?

— А хто знає, може, вона вже сто років пише на картах лимонним соком, а всі читають тільки написане чорнилом, і тільки ми додумалися нагріти карту сірником і побачити, що там насправді. І добре, що я знаю, як перекласти оте secours.

— Ну гаразд, вона просить допомоги. То й що?

— Звісно, ми її врятуємо.

— Викрадемо з-під носа в містера Чорні, еге? А скінчиться це тим, що ми самі опинимсь у скляних ящиках,

¹ Поможіть, допоможіть! (Франц.)

залиті воском, наче два чаклуни, й будемо сидіти в них десять тисяч років.

— Томе, та ось же бібліотека. Ми озброїмося проти містера Чорні всякою магією та чарівними зіллями.

— Є лиш одне чарівне зілля, яке може здолати містера Чорні,— сказав Том.— Кожного вечора, як тільки в нього набирається досить пенсів, він... Ану, дай гляну...— Том видобув з кишені жменьку мідяків.— Може, й вистачить. Слухай, Дуг, ти поки що йди читай книжки. А я побіжу й п'ятнадцять разів подивлюся «Втечу з Пенсільванської в'язниці», вона мені ніколи не набридає. Потім зустрінемося біля Галереї. Мабуть, на той час чарівне зілля вже діятиме нам на руку.

— Томе, ти повинен знати, на що йдеш.

— Слухай, Дуг, ти хочеш визволити ту принцесу чи ні?

Дуглас рвучко обернувся й побіг.

Том подивився, як за ним захряснулись двері бібліотеки. А тоді перемахнув через левову спину й поринув у темряву. На сходах бібліотеки затріпотіли рештки згорілої карти, і вітер змів їх геть.

У Галереї було темно, і покручені доріжки китайсько-го більярду лежали ледь видимі й загадкові, мов незграбні літери, нашкрябані на вкритій порохом долівці у печері якогось велета. За віконцями кінемаскопа самовдоволено щирив зуби Тедді Рузвельт, а брати Райти тільки-но починали обертати дерев'яний пропелер. Чаклунка сиділа у своєму ящику, і її воскові очі були темні й каламутні. Аж раптом одне око зблиснуло. То сягнув знадвору крізь запорошені шиби промінь кишенькового ліхтарика. До замкнених дверей привалилася чиясь хитка громіздка постать, у замку заскреготів ключ. Двері рвучко розчахнулись і лишилися відчинені. Почулося хрипке сапання.

— Не бійся, стара, це я,— заточуючись, мовив містер Чорні.

Тим часом з вулиці до Галереї, уткнувши носа в якусь книжку, підійшов Дуглас, тоді роззирнувся й побачив Тома, що принишк у сусідньому під'їзді.

— Цс-с!— прошепотів Том.— Усе гаразд. «Втеча з в'язниці», п'ятнадцять разів... А містер Чорні як почув, що я стільки накидав, то аж очі вирячив. Відкрив машину, вигріб усі ті пенси, нагнав мене з Галереї і мерщій подався до підвальчика по чарівне зілля.

Дуглас підкрався до вікна, зазирнув у сутінь Галереї і побачив там дві горилиячі постаті: одна завмерла нерухомо з восковою героїнею в лапах, друга стояла посередині й злегка похитувалася з боку в бік.

— Ну, Томе, ти просто геній!— прошепотів Дуглас.— Це ж він *геть* упився тим зіллям, еге?

— Атож, будь певен! Ну, а ти що вивідав?

Дуглас поплескав пальцями по книжці й тихенько почав розповідати:

— Ця мадам Таро, як я й казав, справді провіщала багатіям долю, смерть і всяке таке, але одного разу вона дуже схибила: провістила Наполеонові поразку й смерть, та ще просто у вічі! Отож...

Він замовк і знову подивився крізь запошену шибу на невиразну постать чаклунки, що нерухомо сиділа в своєму скляному ящику.

— *Secours*,— прошепотів Дуглас.— Отож Наполеон згадав про музей мадам Тюссо¹ і звелів кинути чаклунку Таро в розтоплений віск, і оце тепер...

— Диви, Дуг, що він там робить!.. Якась у нього паляця в руках, чи що.

Так воно й було. Громіздка постать містера Чорні погрозово метнулася до скляного ящика. Брутально лаючись, він почав вимахувати великим мисливським ножом перед обличчям чаклунки.

— Він напався на неї тому, що вона одна в цьому бісовому вертепі схожа на живу людину,— сказав Том.— Але він нічого їй не зробить. Ось-ось сам упаде й засне.

— Е, ні,— відказав Дуглас.— Він знає, що вона попередила нас і що ми прийдемо її рятувати. А йому страх як не хочеться, щоб ми викрили його таємне лиходійство, ото він, мабуть, і надумав знищити її раз і назавжди.

— Звідки йому знати, що вона нас попередила? Ми ж і самі цього не знали, поки не пішли звідти.

— Він кидав у проріз монети й примусив її зізнатися. Вона ж не може збрехати на тих картах з черепами та кістками. Хоч-не-хоч, а мусить казати правду, отож, напевне, й дала йому карту з двома маленькими рицарями, такими собі хлопчиками, зрозумів? А це ж ми і є, з дубцями в руках, і йдемо просто сюди.

— Остання монета!— гримнув містер Чорні в Галереї.— Ось я вкидаю її і востаннє питаю тебе. Кажи, хай тобі чорт! Чи матиму я бодай якийсь зиск з цієї клятої Галереї, чи мушу визнати, що збанкрутував? Ти така ж,

¹ Славнозвісний музей воскових фігур у Лондоні.

як і вся бісова жінота, сидиш і мовчиш, наче риба, а людина тут конає з голоду! Ану, дай карту!.. Ага! Зараз подивимось...— І він підніс карту до світла.

— Ой, Томе!— видихнув Дуглас.— Готуйсь!

— Ні! — гарикнув містер Чорні.— Брешеш ти! Брешеш! Ось тобі!— І торохнув кулаком по ящику.

Дощем сипонули скалки, сягнули, мов падучі зірки, і поринули в темряву. Тепер чаклунка сиділа беззахисна, спокійно і незворушно чекаючи другого удару.

— Не треба!— заволав Дуглас і стрімголов кинувся у двері.— Містере Чорні!..

— Дуг! — крикнув Том.

Почувши крик, містер Чорні рвучко обернувся. Безтямно звів руку з ножом, немовби замірився вдарити. Дуглас заціпенів. Та містер Чорні тільки блимнув викоченими очима, а тоді крутнувся й повільно повалився горілиць на підлогу — так повільно, що, здавалося, падав цілу вічність,— і з правої його руки випав ліхтарик, а з лівої сріблястою рибиною вислизнув ніж.

Том обережно ввійшов до темної Галереї і втупився очима в простерте на підлозі тіло.

— Дуг, він що — помер?

— Ні, просто його так вразило віщування мадам Таро. Бачиш, він увесь наче ошпарений. Певно, на тих картах було щось жахливе.

Власник Галереї хропів на підлозі.

Дуглас позбирав розкидані ворожильні карти й, тремтячи, сховав їх до кишені.

— Нумо, Томе, треба забрати її звідси, поки не пізно.

— Украсти? Ти що, здурів?

— А ти хочеш стати співучасником ще гіршого злочину? Скажімо, вбивства?

— Та ти що, як же можна вбити це старе опудало?

Та Дуглас уже не слухав. Він підійшов до розбитого скляного ящика, і воскова чаклунка Таро із шерехом, схожим на зітхання, так наче й справді чекала цього багато літ, похилилась уперед і впала йому на руки.

Годинник на вежі міської управи вибив чверть до десятої. Місяць стояв уже високо й заливав усе небо м'яким, але холодним світлом. На суцільній сріблястій смузі тротуару колихалися чорні тіні. Дуглас ішов сам, несучи на руках угорнуту в оксамит воскову ляльку, і раз у раз сторожко зупинявся в затінку тремтливих дерев. Прислухався, озирався назад. Ось почув легенький

шурхит, наче десь там бігли миші. З-за рогу вигулькнув Том і вмить опинився поруч.

— Дуг, я там трохи затримався. Боявся, щоб містер Чорні не... ну, розумієш... А потім він ожив... почав лаятись... Ой, Дуг, а що як він спіймає тебе з цим опудалом? Що скажуть удома? Це ж крадіжка!

— Ану, тихо!

Вони прислухались, озирнулися назад, де місячною річкою текла вулиця.

— Слухай, Томе, як хочеш допомогти мені врятувати її, то допомагай, але не називай її опудалом, не репетуй і не тягнися, мов неживий.

— Звісно, допоможу!— І Том теж узявся за ношу.— Ох, ти, ну й важенна!

— Вона була зовсім молода, коли Наполеон...— Дуглас урвав себе на півслові.— Старі люди завжди важкі. З цього й дізнаєшся про їхній вік.

— Але навіщо ми це робимо, Дуг? Скажи мені, ну навіщо нам стільки мороки через неї? Навіщо?

Навіщо? Дуглас кліпнув очима й зупинився. Усе відбулося так швидко, він сягнув так далеко й був такий збуджений, що вже й забув навіщо. І тільки тепер, коли вони знову простували тротуаром і на їхніх повіках трипотіли чорні метелики тіней, а від рук тхнуло порохом і воском, він мав час поміркувати над цим і повільно, якимсь дивним голосом, непевним, мов місячне світло, заговорив:

— Знаєш, кілька тижнів тому я збагнув, що я живий. Ой, як я радів і танцював! А потім, це було минулої суботи в кіно, я зрозумів, що колись маю померти. Раніше я ніколи про це не думав. І раптом мені стало не по собі, так ніби я дізнався, що назавжди закривають Спілку молодих християн чи там нашу школу,— а вона ж не така вже й погана, як ми собі уявляємо,— або що всохнуть усі персикові дерева в околиці, або що засиплють яр і більш не буде де гратися, або що я захворію і хтозна-скільки лежатиму в ліжку серед темряви,— і тоді я страшенно злякався. От і не знаю тепер, як воно все буде, але чого я справді хочу, то це допомогти мадам Таро. Сховаю її на кілька тижнів чи там місяців, а тим часом почитаю в бібліотеці книжки з чорної магії і довідаюсь, як зняти з неї чари й визволити її з цього воску, щоб вона після стількох років знов зажила по-людському. А вона, звісно, буде дуже мені вдячна, отож розкладе свої карти з усіма отими чортами, чашами, мечами й кістками і наворожить мені, яку яму я маю обминати

або в який четвер краще не вставати з ліжка, і тоді я житиму вічно чи десь близько того.

— Ти ж і сам у це не віриш.

— Ні, вірю, майже вірю... А тепер пильнуй, ось уже й яр. Ми підемо навпростець через звалище і...

Том нараз зупинився. Його зупинив Дуглас. Хлопці не обертались, проте виразно чули позаду важке тупання ніг, і кожен звук відлунював так гучно, мовби на дні пересохлого озера неподалік стріляли з рушниці. Хтось голосно сипав прокльонами.

— Томе, це ти навів його на слід!

Вони пустилися були навтіки, але велетенська рука схопила їх, розкидала в різні боки, і вони з криком повалилися на траву, а знавіснілий містер Чорні клацав зубами й бризкав слиною. Він тримав чаклунку за шию й за лікоть і люто блимав очима на хлопців.

— Вона моя! Що хочу, те з нею і роблю! Навіщо ви її забрали? Від неї всі мої біди — й безгрішшя, й розлад у ділі, й геть усе! Ось я її зараз...

— Ні!— вереснув Дуглас.

Та величезні залізні ручиська вже підняли нетривку воскову фігуру проти місяця та зір, розгойдали, розкрутили й з прокльоном метнули, наче з катапульти,— аж у повітрі засвистіло,— просто в яр, і вона гепнулася на звалище, збивши лавину сміття й хмару білої куряви та попелу.

— Ні!— гукнув Дуглас, сидючи на траві й дивлячись туди.— Ні!

Громіздка постать містера Чорні заточилася на самому краю урвища, і йому аж дух забило.

— Хвалить бога, що я не вас туди пожбурих!— гримнув він і непевною ходою подався геть, тоді спіткнувся і впав, зіп'явся на ноги, то бурмочучи щось сам до себе, то регочучи, то лаючись, і врешті зник з очей.

Дуглас сидів край яру і плакав. Потім висякав носа й подивився на брата.

— Вже пізно, Томе. Тато піде нас шукати. Ми мали б бути вдома ще годину тому. Біжи йому назустріч по Вашингтон-стріт і приведи сюди.

— Невже ти полізеш у яр?

— Тепер, на звалищі, вона вже не належить нікому, і всім до неї байдуже, навіть містерові Чорні. Скажеш татові, чого я його кличу, але хай не думає, що йому доведеться вертатись зі мною та нею і що хтось його побачить. Я понесу її задвірками, і ніхто нічого не знатиме.

— Яка тобі тепер з неї користь, машина ж уся побилася.

— Усе одно не можна покинути її тут саму на дощі, як ти не розумієш, Томе!

— Та певне.

І Том поволі рушив геть.

Дуглас почав спускатися схилом, між купами попелу, старого паперу та порожніх консервних бляшанок. На півдорозі донизу він спинився й прислухався. Тоді вступив погляд у райдужну сутінь, що оповивала крутосхил попереду.

— Мадам Таро!— погукував він ледь чутно.— Мадам Таро!

Йому здалося, ніби на дні яру в місячному світлі майнула біла рука. То був просто клапоть паперу, що ворухнувся на вітрі. Але Дуглас усе одно рушив туди...

Міський годинник вибив північ. Майже в усіх будинках уже згасло світло. У домашній майстерні при гаражі двоє хлопців та батько відступили від чаклунки, що сиділа тепер незворушно, як і раніш, у старому лозовому кріслі, а перед нею на покритому цератою ломберному столику були розкладені химерними віялами ченці й блазні, кардинали й кістяки, сонця й комети — старовинні ворожильні карти, яких вона ледь торкалася восковою рукою.

Говорив батько.

— ...добре все розумію. Коли я був такий, як ви, і з нашого міста від'їжджав цирк, я гасав по всіх усядах і збирав сотні афіш. А згодом завів кролів і захопився магією. Споруджував на горнищі пристрої для ілюзій і потім не міг витягти їх звідти.— Він кивнув головою до чаклунки.— Пригадую, років тридцять тому вона провістила майбутнє і мені. Ну гаразд, почистьте її як слід і йдіть спати. А в суботу змайструємо для неї спеціальний ящик.

Він рушив був до дверей гаража, але Дуглас тихо озвався до нього:

— Тату... Дякую тобі. За дорогу додому. Дякую.

— Ет, пусте,— мовив батько й пішов.

Лишившись самі із чаклункою, хлопці подивились один на одного.

— Ох, ти ж, просто Головною вулицею всі четверо — ти, я, тато і вона! Такого тата пошукать!

— Завтра піду й відкуплю в містера Чорні решту

автоматів,— сказав Дуглас.— Дам йому десять доларів, він же однаково все викидатиме.

— Авжеж.— Том подивився на стару чаклунку в лозовому кріслі.— Ну просто як жива! Цікаво, що там у неї всередині?

— Тоненькі пташині кісточки. Усе, що лишилося від мадам Таро з наполеонівських часів...

— І ніякої механіки? А може, розріжемо й подивимось?

— Ще встигнемо, Томе.

— Коли?

— Ну, через рік, через два... коли мені буде чотирнадцять або й п'ятнадцять, отоді й подивимось. А поки з мене досить і того, що вона тут. Я завтра ж візьмуся до діла, щоб зняти з неї чари й визволити її назавжди. І колись ти почувеш, що в нашому місті з'явилася прекрасна молода італійка в літній сукні і всі, хто був на вокзалі, бачили, як вона купила квитка кудись на схід, а потім сіла в поїзд та й поїхала, і всі казатимуть, що зроду не бачили такої красуні, ціле місто тільки про неї й говоритиме, і ніхто не знатиме, звідки вона взялася й куди поїхала... Отоді ти зрозумієш, що то я зняв чари й визволив її. І тоді ж таки, як я тобі й сказав, роки через два, того самого вечора, як поїде її поїзд, ми з тобою зможемо розітнути віск. А що її там уже не буде, то ми знайдемо всередині тільки якісь гвинтики, коліщатка й усяке таке. Ось воно як.

Дуглас трохи підняв чаклунчину руку й почав водити над коловоротом життя, над примхами кощавої смерті, над строками й виροками, над долями й химерами, і воскова рука легенько перебігала по картах, ледь чутно черкаючи по них пересохлими нігтями. Зрушене якоюсь прихованою силою рівноваги, обличчя чаклунки нахилилося до хлопців, і застигли очі яскраво зблиснули в різкому світлі голої лампочки.

— Провістити тобі долю, Томе?

— Авжеж.

Із широкого чаклунчиного рукава випала карта.

— Бачиш, Томе? В неї була схована карта, і вона віддала її нам!— Дуглас повернув карту до світла.— Чиста... Я покладу її на ніч у коробку з хімікатами. Завтра відкриємо коробку, і там буде щось написано.

— А що?

Дуглас заплющив очі, щоб краще побачити слова.

— Там буде написано: «Ваша покірنا слуга й щирий

друг мадам Флорістан Маріані Таро, хіромантка, зцілителька душ і провісниця долі, красно дякує вам».

Том засміявся й труснув брата за плече.

— Ну-ну, Дуг, а ще що?

— Стривай, зараз скажу... А ще там буде написано ось що: «Гей-егей, круть-верть!.. Чи не краще танцювати, ніж в землі сирій лежати... І крутитись, і вертїтись, і співати «Гей-егей!». А далі: «Томе й Дугласе Сполдінґи, усе, чого ви забажаєте в житті, збудеться». І ще буде сказано, що ми з тобою, Томе, житимемо вічно... ти чуєш, вічно!

— І все те на одній оцій карті?

— Усе, як є, Томе.

У ясному світлі електричної лампочки всі троє — два хлопчак і стара чаклунка — нахилили голови й усе дивились та дивились на ще чисту, але таку багатонадійну карту, і їхні блискучі очі прозирали кожне з тих незбагнено прихованих слів, що невдовзі мали впливти із туманного небуття.

— Гей-егей! — мовив Том як міг тихіше.

І Дуглас, так само пошепки, переможно підхопив:

— Гей-егей!..

Під гарячою полудневою зеленню дерев тихий голос монотонно тягнув:

— ...дв'яць, десять, одинадцять, дванадцять...

Дуглас повільно рушив через лужок.

— Томе, що це ти там лічиш?

— ...тринадцять, чотирнадцять... помовч... шістнадцять, сімнадцять... Цикади... вісімнадцять, дев'ятнадцять...

— Цикади?

— А чорт! — Том забрав руки від очей. — Чорт, чорт, чорт!

— Стережись, почують, як ти лаєшся.

— Чорт, чорт, чорт, нечиста сила! — крикнув Том. — Тепер мушу починати все з початку. Я рахував, скільки разів сюркнуть цикади за п'ятнадцять секунд. — Він підняв свого дводоларового годинника. — Треба порахувати, додати тридцять дев'ять, і дізнаєшся, скільки в цю хвилину градусів тепла. — Він подивився на годинник, заплющив одне око, нахилив голсву вбік і знову зашепотів: — Раз, два, три...

Дуглас ліниво повернув голову й прислухався. Здавалось, у розжареному білястому небі здригався й бринів напружений мідний дріт. Знов і знов, наче електричні розряди, падали з оглушених дерев і потужно били у вуха ті пронизливі металічні звуки.

— ...сім,— лічив Том,— вісім...

Дуглас поплентав на веранду. Болісно мружачи очі, зайшов у передпокії. Постояв трохи, тоді повернувся на веранду й мляво гукнув Тома.

— Зараз рівно вісімдесят сім градусів за Фаренгейтом.

— ...двадцять сім, двадцять вісім...

— Гей, Томе, ти чуєш?

— Чую... тридцять, тридцять один... Іди геть!.. Тридцять три, тридцять чотири...

— Можеш далі не рахувати, осьде на градуснику за дверима вісімдесят сім, і ще піднімається, то й не потрібні ніякі цвіркуни.

— Цикади!.. Тридцять дев'ять, сорок... Не цвіркуни!.. Сорок два...

— Вісімдесят сім градусів. Я думав, тобі цікаво знати.

— ...сорок п'ять... це ж у домі, а не надворі!.. Сорок дев'ять, п'ятдесят! П'ятдесят один, п'ятдесят два, п'ятдесят три! П'ятдесят три плюс тридцять дев'ять буде... дев'яносто два градуси!

— Хто сказав?

— Я сказав! Не вісімдесят сім за Фаренгейтом, а дев'яносто два за Сполдінгом!

— Ну ти, а ще хто?

Том підхопився і став, звернувши розпашіле обличчя до сонця.

— Я і цикади, ось хто! Я і цикади! А ти сам-один! Дев'яносто два, дев'яносто два, дев'яносто два за Сполдінгом — і край!

Обидва стояли й дивилися в нещадне безхмарне небо, що, мов зіпсований фотоапарат з розсунутим затвором, витріщалося на непорушне, прибите лютою спекою, напівживе місто.

Дуглас заплющив очі, і на внутрішньому боці рожевих, просвічених наскрізь повік перед ним безглуздо затанцювали одразу двоє сонць.

— Раз... два... три...— заворушились його губи,— ...чотири, п'ять, шість...

Тепер цикади сюрчали ще шаленіше.

Від полудня до заходу сонця й від півночі до світанку на вулицях Грінтауна, штат Іллінойс, можна було побачити чоловіка, коня й фургон, що їх знали всі двадцять шість тисяч триста сорок дев'ять жителів містечка.

Часто серед дня непосидючі дітлахи зненацька, без усякої видимої причини, спинялися, затихали й казали:

— Он їде містер Джонас!

— Он їде Нед!

— Он їде фургон!

І хай би дорослі хоч скільки видивлялися на північ чи на південь, на схід чи на захід — вони однаково не побачили б ні чоловіка на прізвище Джонас, ні коня на ім'я Нед, ні великого критого воза, такого, як оті, що трусилися колись по зелених хвилях дикої прерії.

Однак коли б ви мали такі чуткі вуха, які мають собаки, і пильно нашорошили їх, та ще й настроїли на високі й далекі звуки, то дочули б за багато миль, десь на протилежному краю містечка, монотонний спів, наче то молився десь у пустелі старий рабин чи правив намаз мулла. Голос містера Джонаса завжди набагато випереджав його появу, і люди мали з півгодини або й з годину, щоб приготуватись і зустріти його. І на той час, як його фургон в'їжджав на вулицю, на тротуарах уже стояли шпалерами дітлахи, немов чекали параду.

І ось з'являвся фургон, і на високих козлах під парасолем кольору хурми, тримаючи віжки, що весело струміли в його лагідних руках, сидів містер Джонас і співав:

— *Мотлох! Мотлох!*

Ні, сер, не мотлох!

Мотлох! Мотлох!

Ні, мем, не мотлох!

Виносьте все на подвір'я:

Скалки, уламки, ганчір'я,

Дрантя і лахи, забавки, спиці!

В діло згодиться

Всякий непотріб.

Скажете, мотлох?

Ні, то не мотлох!

Кожен, хто хоч раз почув ті співи містера Джонаса, який придумував слова просто на ходу, одразу сказав би, що він не звичайний собі лахмітник. На вигляд — так. Пошарпані, геть вицвілі вельветові штани, на го-

лові — старезний повстяний кашкет, прикрашений значками з часів давніх президентських виборів... А відрізняло його від інших лахмітників те, що промишляв він не тільки за ясного дня, — ви могли побачити його і вночі, на залитих місячним світлом вулицях, і фургон його до світанку колував містом, об'їжджаючи острови кварталів, де мешкали люди, яких він знав усе своє життя. І возив він у своєму фургоні всяку всячину, назбирану по всьому місту, — возив днями, тижнями, а то й місяцями, поки не виявлялося, що та чи та річ комусь потрібна. Тоді треба було тільки сказати: «Мені хотілося б оцей годинник» або «А отой матрац можна?» — і містер Джонас віддавав їх, не взявши ні цента, і їхав собі далі, придумуючи слова до нового співу.

Часто траплялося так, що десь годині о третій ночі він єдиний у містечку не спав, і не раз ті, кого мучив головний біль, забачивши на вулиці його осяяний місяцем фургон, вибігали з дому й питали, чи нема в нього часом аспірину, і аспірин у нього завжди був. Не раз годині о четвертій йому випадало приймати пологи, і тільки тоді люди помічали, які неймовірно чисті в нього руки й нігті. То були руки заможної людини, котра, певне, жила ще й якимсь іншим, нікому не відомим життям.

Та хто б він не був, і як би не жив, і хоч яким би здавався дивним і навіть схибнутим, здорового глузду містерові Джонасові не бракувало. Як він незрідка лагідно пояснював сам, йому вже багато років тому набридло орудувати справами в Чикаго, і він вирішив пошукати собі якогось іншого діла, щоб спокійно доживати віку. Церкви він не любив, хоча й схвалював її ідеї, проте сам мав нахил до проповідництва та поширення знань, отож зрештою придбав коня та фургон і тепер проводив решту життя, дбаючи про те, щоб одні люди мали змогу скористатися з речей, що їх інші люди викидали як непотріб. Містер Джонас вважав себе своєрідним фільтром, крізь який відбувається матеріальний і культурний обмін між різними верствами місцевого населення. Він терпіти не міг, коли щось пропадало марно, бо знав: те, що для одного мотлох, для іншого — розкіш.

Тим-то й дорослі, і особливо діти залюбки спиналися на приступку й зазирали в задок фургона, де громадились усілякі скарби.

— Затямте собі одне, — казав містер Джонас. — Ви можете взяти що завгодно, коли воно справді вам потрібне. Отож запитайте себе: чи прагнете ви мати цю річ

усім еством? Чи проживете ви без неї до кінця дня? І якщо впевнитися, що не проживете, то хапайте й біжіть собі. Я радо віддам вам цю річ, хоч би що воно було.

І дітлахи копирсалися в тих завалах, де були й якісь давні папери, й подерті парчові халати, й сувої шпалер, і старі жилетки, й мармурові попільниці, й роликові ковзани, й просиджені м'які крісла, й приставні столики, й скляні люстри. Якийсь час у фургоні чулося лише перешіптування, брязкіт і дзенькіт. Містер Джонас сидів собі, спокійно попахував люлькою, і малі знали, що він не спускає їх з ока. Час від часу хтось простягав руку до шахівниці, чи до разка намиста, чи до старого стільця і, торкнувшись уподобаної речі, зводив очі й бачив звернений на нього лагідний допитливий погляд містера Джонаса. І тоді швидко відсмикував руку й брався шукати далі. Так тривало доти, доки ксжен урешті знаходив щось єдине, найбажаніше, і вже не забирав руки. Голови підводились, і обличчя так сяяли, що містер Джонас не міг стримати добродушного сміху. І навіть прикривав очі долонею, вдаючи, ніби це сяйво засліплює його. Прикривав на якусь хвилю, і саме в цю хвилю дітлахи вигукували слова подяки, хапали роликові ковзани, кольорові кахлі чи парасольку, вискакували з фургона й бігли геть.

Та за хвилину вони поверталися, несучи натомість щось своє: ляльку чи гру, що ними вже натішилися донесхочу, забавки, з яких уже звітрилася принадність, мов солодкий дух із жувальної гумки, і настав час віддати їх кудись, де їх побачать уперше й де вони знов оживуть і потішать когось іншого. Дітлахи сором'язливо вкидали ті принесені в обмін речі у задок фургона, до вже не видних їм багатств, а тоді фургон помалу рушав далі, зблискуючи великими, схожими на соняшники колесами, і містер Джонас знову заводив:

— *Мотлох! Мотлох!*
Ні, сер, не мотлох!
Ні, мем, не мотлох!

І ось уже фургон зникав з очей, і тільки собаки, лежачи в затінку під деревами, чули ту молитву рабина в пустелі й злегка посіпували хвостами.

— ...*мотлох*...— завмираючи, долинали здаля,— *мотлох*...

А ось уже ледь чутно:

— ...МОТЛОХ...

І западала тиша.

І собаки засинали.

Цілу ніч по тротуарах шугали примарні вихорі куряви, що їх здіймав палючий, наче з топки, вітер, і гнав у різні боки, і легко опускав на теплі духмяні лужки. Від ходи поодиноких нічних перехожих тремтіли крони дерев, і з них лавинами сипався порох. Здавалось, опівночі прокидався десь в околиці вулкан, і з нього вихоплювався навсібіч розжарений до червоного попіл і обліплював грубим шаром невсипущих нічних сторожів та збуджених собак. А десь над ранок, годині о третій, дахи всіх будинків немовби займалися жовтим вогнем.

Справді-бо, на світанку все навколо зазнавало перемін. Струмені повітря неначе розтікалися з гарячих джерел і безгучно линули в нікуди. Озеро зависало величезною нерухомою масою білої пари над рибою та піском у глибочині і обдавало їх своїм пекучим подихом. Гудрон на вулицях розпливався солодцевою патокою, червона цегла бралася міддю й золотом, а верхівки дахів — бронзою. Дроти високої напруги із замкненою в них блискавкою погрозово яскріли над безсонними будинками.

Цикади сюрчали все гучніше й гучніше.

Сонце не впливло з-за обрію, як звичайно, а враз затопило сяєвом цілий світ.

Лежачи на ліжку в своїй кімнаті, Дуглас аж наче плавився, обличчя його було рясно зарошене потом.

— Ну й пекло,— сказав Том, заходячи до кімнати.— Вставай, Дуг, підемо на річку й цілий день не вилазитимемо з води.

Дуглас судомно вдихнув, видихнув. По шиї в нього стікали цівки поту.

— Дуг, ти не спиш?

Ледь помітний заперечливий порух головою.

— Тобі недобре, еге? Та вже ж, весь будинок такий розжарений, ніби ось-ось загориться.

Він поклав руку Дугласові на чоло. То було майже однаково, що доторкнутися до гарячої плити. Том злякано відсмикнув руку, повернувся й побіг сходами вниз.

— Мамо,— сказав він,— Дуг дуже захворів.

Мати, що саме діставала яйця з льодовні, на мить

спинилась, і на обличчя їй набігла тінь тривоги. Швидко поклавши яйця назад, вона рушила слідом за Томом нагору.

Дуглас за цей час і не зворухнувся.

Цикади вже аж верещали.

Опівдні, примчавши так швидко, наче сонце гналося за ним, щоб спалити на місці, лікар зупинив автомобіль перед чільним ганком, виліз, засапаний, із стомленими очима, і мовчки віддав Томові свою валізку.

О першій годині лікар вийшов з будинку, скрушно хитаючи головою. Том і мати лишилися стояти за сітчастими дверима, і лікар, обернувшись, тихо повторив їм знов і знов, що не може сказати нічого певного... не може... нічого певного... Потім надів солом'яного капелюха, подивився, як в'яне й сохне під пекучим сонцем листя дерев, трохи повагався, наче перед ним розверзлося пекло, а тоді шаснув до автомобіля. З вихлопника машини шугнула хмара сизого диму й ще хилин п'ять колихалась у повітрі.

Том узяв у кухні колунчика, поколов на грудочки фунт льоду й відніс нагору. Мати сиділа на краечку ліжка, і в кімнаті було чути лише Дугласове дихання: вдихав він пару, а видихав вогонь. Вони позагортали грудочки льоду в чисті носові хустки й поклали Дугласові на чоло і вздовж тіла. Тоді опустили штору, і в кімнаті стало як у печері. Так вони сиділи до другої години, час від часу йдучи і приносячи свіжого льоду. Потім знов помацали Дугласове чоло — воно було гаряче, мов лампа, що світила цілу ніч. Торкнувшись його, хотілося поглянути собі на пальці: чи не спеклися вони до кісток.

Мати розтулила була рота сказати щось, але цикади сюрчали так гучно, що зі стелі сипався вапняний пил.

Угорнутий у непроглядний червоний туман, Дуглас лежав і слухав, як глухо гупає його серце й мляво, щомить затинаючись, лине потік крові у руках та ногах.

Губи були важкі, неслухняні. Такі ж важкі й забарні були думки, що повільно змінювали одна одну, як ото падають, легенько цокаючи, поодинокі піщинки в забитому пісковому годиннику. Цок...

По блискучому сталевому пругу колії з-за повороту вимчав трамвай, сипонув дугою шипучих іскор, і його пронизливий дзвоник видзвонив десять тисяч разів під-

ряд, аж поки злився з цикадами. Містер Трідден помахав рукою. Трамвай прогуркотів, мов канонада, і зник з очей за рогом. Містер Трідден!..

Цок. Упала піщинка. Цок...

— Чах-чах-чах! Ту-ту-у-у!

Високо на даху якийсь хлопчина вдавав паровоз, смикав невидиму шворку гудка і раптом завмер, обернувся на статую.

— Джоне! Гей, Джоне Хафф! Я тебе ненавиджу, Джоне!.. Та ні, Джоне, ми ж друзі. Я не ненавиджу тебе, ні!..

Джон упав у вузький коридор між в'язами, наче в бездонний літній колодязь, і, швидко меншаючи, зник.

Цок. Джон Хафф. Цок. Падають піщинки. Цок. Джон...

Дуглас повернув голову, і її пронизав гострий біль, так наче вона розколослася на білій-білій, моторошно білій подушці.

Пропливли у своїй Зеленій машині дві старі жінки, загавкав, мов тюлень, гумовий сигнал, вітально здійнялися білі руки, неначе замахали крилами голуби. Та ось машина вже поринула в зелену глибочінь лужка, і тільки білі руки ще махали Дугласові, аж поки над ними зімкнулася густа трава...

Міс Ферн! Міс Роберта!

Цок... Цок...

І раптом з вікна в будинку навпроти висунувся полковник Фрїйлі з обличчям у вигляді годинникового циферблата, і по вулиці завихорилась курява з-під копит буйволів. Полковник Фрїйлі хитнувся, щось у ньому заторохтіло, нижня щелепа відвалилась, і замість язика з рота вигулькнула годинникова пружина й захилиталася в повітрі. Він упав на підвіконня, мов ганчір'яна лялька, та одна рука все махала Дугласові...

Проїхав містер Ауфмен у якійсь чудній яскравій машині, схожій і на трамвай, і на зелений електромобіль, що сліпила очі, як сонце, й тягла за собою пишний шлейф диму.

— Містере Ауфмен, то ви все-таки винайшли її? — закричав Дуглас.— Збудували кінець кінцем Машину щастя?

І раптом він побачив, що машина не має дна. Містер Ауфмен біг вулицею, а вся та неймовірна споруда трималась у нього на плечах.

— Щастя, Дуг, ось тобі щастя!— І він зник з очей так само, як зникли перед тим трамвай, Джон Хафф і дві старі жінки з голубинокрилими руками.

Згори, з даху, долинув дрібний стукіт. Тут-тук-тук. Пауза. Тук-тук-тук. Цвях і молоток. Молоток і цвях. Щєбіт птахів. І старечий жіночий голос, тремтливий, але ще бадьорий:

— *Ми зберемось біля річки... річки...
річки...
Ми зберемось біля річки,
Що тече повз божий трон...
— Бабусю! Прабабусю!*

Тук — тихенько — тук. Тук — тихенько — тук.
— *...річки... річки...*

І ось уже тільки птахи перебирають по покрівлі тоненькими лапками. Цок-цок. Черк. Цвірінь. Цвірінь. Тихенько, ледь чутно.

— *...річки...*

Дуглас глибоко вдихнув, ураз швидко видихнув і заплавав уголос.

Він не чув, як у кімнату вбігла мати.

На його безживну руку дрібною гарячого попелу з сигарети впала муха, задзижчала, мов обпечена, й шугнула геть.

Четверта година пополудні. Бруківка всіяна здохлими мухами. У будах пріють мокрі кудли собак. Під деревами туляться куці тіні. Крамниці на Головній вулиці зачинено, двері замкнено. На березі озера ні душі. Тисячі людей позалазили аж по шию в теплу воду — все ж якась полегкість.

Чверть на п'яту. По цегляній бруківці посувається фургон лахмітника, містер Джонас співає на козлах.

Тим часом Том, аби лиш не бачити Дугласового спаленого обличчя, вийшов з дому й поволі побрів краєм тротуару, коли це поряд зупинився фургон.

— Добридень, містере Джонас.

— Здоров, Томе.

Вони були на вулиці самі, тільки вони двоє і повен фургон усяких чудових речей, на які б дивитись, але жоден і не глянув на них. Містер Джонас не квапився почати розмову. Запалив люльку, попахкав димом, похитав головою, так наче знав, що сталася якась біда, і аж тоді спитав:

— Що, Томе?

— З братом негаразд,— відповів Том.— З Дугласом...

Містер Джонас звів очі на будинок, звідки щойно ви-йшов Том.

— Він захворів,— провадив хлопець.— Він помирає!

— Та ну, не може цього бути,— сказав містер Джонас і похмуро поглянув навколо, на такий сталий, такий ґрунтовний світ, де цього тихого дня просто не було місця нічому схожому на смерть.

— Він помирає,— повторив Том.— І лікар не знає, що з ним таке. Каже, спека винна, тільки спека. Може таке бути, містере Джонас? Хіба може спека вбити людину, та ще й у темній кімнаті?

— Ну...— почав був містер Джонас і враз замовк.

Бо Том уже плакав.

— Я завжди думав, що ненавиджу його... завжди так думав... Ми ж майже весь час б'ємося... мабуть, я таки й ненавидів його... іноді... але тепер... тепер... Ой, містере Джонас, якби ж то...

— Що «якби ж то», хлопче?

— Якби ж то у вашому фургоні знайшлося щось таке, що допомогло б... Таке, щоб я взяв, одніс йому і він одужав.

І Том знову заплакав.

Містер Джонас дістав свою червону носову хустку й подав йому. Том утер носа й очі.

— Ще й літо цього року таке погане,— мовив він.— То те на Дуга звалиться, то те.

— Ану, розкажи,— попросив лахмітник.

— Ну,— почав Том, шморгаючи носом, бо ще не зовсім відійшов від сліз,— по-перше, він загубив свою найкращу скляну кульку, ну просто чудову... А на додачу хтось поцупив його ловецьку бейсбольну рукавичку, дуже дорогу, за долар дев'яносто п'ять. Потім він нагрівся на обміні: віддав Чарлі Вудмену свою колекцію камінців і черепашок за глиняного Тарзана — такого, як ото дають у крамниці, коли принесеш скількись там кришок від макаронних коробок. Та другого ж дня упустив того Тарзана на тротуар, і він розбився.

— Який жаль,— сказав лахмітник і ніби навіч побачив Тарзанові уламки на цементі тротуару.

— І ще — на день народження він дуже хотів книжку про магів і про фокуси, а йому подарували штани та сорочку. Самого цього досить, щоб зіпсувати все літо.

— Батьки часом забувають, що таке дитинство,— зауважив містер Джонас.

— А після того,— провадив Том, стишивши голос,— з горя Дуг забув надворі «справжнісінькі ручні кайдани

з лондонського Тауера»¹, і за ніч вони взяли іржею. Та найприкріше йому те, що я підріс на дюйм і майже зрівнявся з ним.

— Оце і все? — спокійно запитав лахмітник.

— Ні, були ще сотні всяких таких бід, а то й гірших, усього не пригадати. Мабуть, це такий рік випав, що як уже не щастить, то не щастить. То в його коміксах міль завелася, то на нові тенісні туфлі пліснява напала.

— Я теж пригадую такі роки,— сказав лахмітник.

Він подивився ген на небокрай і побачив там усі ті роки.

— Ось воно як, містере Джонас. У тім-то й річ. Через те він і помирає...— Том замовк і відвернув очі.

— Стривай, дай мені подумати.

— Ви зможете допомогти, містере Джонас? Зможете?

Містер Джонас заглянув у середину свого старого фургона й похитав головою. Тепер, у ясному сонячному світлі, його обличчя мало стомлений вигляд, на чолі блищали росинки поту. Він пильно вдивлявся в завали ваз, обшарпаних абажурів, мармурових німф, позеленілих бронзових сатирів. Потім зітхнув, обернувся й, підібравши віжки, легенько труснув ними в повітрі.

— Томе,— сказав він, утупивши очі в спину коня,— ми побачимося пізніше. Мені треба поміркувати. Роздивитися, що й до чого. Після вечері я приїду знов. Але й тоді... хто знає... А поки що...— Він сів рукою у фургон і дістав низочку японських кришталевих висульок.— Почепи їх у нього на вікні. Вони дуже гарно дзвенять на вітерці, аж наче холодять.

Фургон поїхав, а Том лишився стояти з японськими кришталіками в руці. Тоді підняв їх за кінець нитки, але вітру не було, і вони й не зворухнулися. Отож і задзвеніти не могли.

Сьома година вечора. Місто скидалося на величезну жаровню, на яку із заходу знов і знов накочувались хвилі гарячого повітря. Від кожного будинку, кожного дерева тяглися тремтливі вугільно-чорні тіні. Вулицею під вікном пройшов чоловік з рудою чуприною. Пригасле, але ще палюче сонце заливало його своїм багряним промінням, і Томові здавалося, ніби там, унизу, гордо виступає чи то живий смолоскип, чи то вогненний лис, чи то сам володар пекла у власній стихії.

¹ Тауер — старовинна фортеця в Лондоні, де колись ув'язнювали державних злочинців.

О пів на восьму місіс Сполдінг вийшла на задній ганок викинути в помийне відро кірки від кавуна й побачила, що на подвір'ї стоїть містер Джонас.

— Як там ваш хлопчик? — спитав він.

Місіс Сполдінг хотіла щось відповісти, але губи її затремтіли і вона промовчала.

— Мені можна з ним побачитися? — спитав містер Джонас.

Вона й тепер не здобулася на слово.

— Ми з ним добрі знайомі, — сказав містер Джонас. — Мало не щодня зустрічалися, відколи він почав бігати самостійно. Я йому дещо привіз — там, у фургоні.

— Він... — Місіс Сполдінг хотіла сказати «непритомний», але не змогла. — Він спить, містере Джонас. Лікар сказав, щоб його не турбували. Ой, і самі не знаємо, що з ним таке!

— Навіть якщо він спить, — не вгавав містер Джонас, — я однаково хотів би сказати йому дещо. Часом те, що почувеш уві сні, ще й більше важить, його краще чути, і воно доходить до глибин душі.

— Пробачте, містере Джонас, я просто не можу так ризикувати. — Місіс Сполдінг узялася за ручку дверей і не пускала її. — Але все одно дякую вам за те, що прийшли. Дякую.

— Еге ж, мем, — мовив містер Джонас.

Але не зрушив з місця. Стояв і дивився вгору, на Дугласове вікно.

Місіс Сполдінг зайшла в дім і зачинила за собою двері.

Нагорі в своєму ліжку сипло дихав Дуглас. Звук був такий, наче хтось то витягав із піхов, то вкладав назад гострого ножа.

О восьмій годині приїхав лікар і, виходячи з дому, знову хитав головою. Він був без піджака, у попушеній краватці, і вигляд мав такий, ніби за один той день схуд фунтів на тридцять.

О дев'ятій Том, мати й батько поставили надворі під яблунею складане ліжко, знесли Дугласа вниз і поклали спати просто неба: мовляв, якщо повіе бодай найменший вітрець, сюди він долине швидше, ніж у задушну кімнату нагорі. До одинадцятої вони раз по раз виходили до хворого, а тоді поставили будильник на третю годину ночі, щоб устати й наколоти свіжого льоду, і пішли спати.

Нарешті в домі стало темно й тихо, всі послули. О пів на першу повіки в Дугласа здригнулися. Зійшов місяць.

І десь далеко хтось заспівав.

Тужний високий голос то підносився, то завмирав у чистому й мелодійному співі. Слів було не розібрати.

Місяць піднявся над краєм озера, подивився на місто Грінтаун у штаті Іллінойс, побачив його як на долоні й немовби виставив на огляд — з усіма його будинками, всіма деревами, всіма наділеними предковичною пам'яттю собаками, що неспокійно стеналися, дивлячись свої нехитрі сни.

І, здавалося, чим вище підбивався місяць, тим ближчим, гучнішим і дзвінкішим ставав голос співака.

І Дуглас у гарячковому забутті засовався на ліжку й глибоко зітхнув.

Може, це було за годину до того, як місяць затопив своїм промінням цілий світ, а може, й раніше. Але таємничий голос усе наближався, і тепер разом з ним стало чути щось ніби калатання серця — а насправді то був стукіт кінських копит по цегляній бруківці, приглушений гарячим рясним листям дерев.

Чути було й ще один звук: час від часу щось тихенько чи то квилило, чи то вищало, наче десь там відчинялися й зачинялися двері. То порипував старий фургон.

І ось на залитій місячним світлом вулиці показався кінь, що тяг за собою фургон, а на високих козлах звично й недбало похитувалась худа постать містера Джонаса. Він був у капелюсі, так ніби й тепер пекло літне сонце, і зрідка перебирав руками віжки, що струмили в повітрі над спиною коня, мов тихий потічок. Фургон ледь-ледь посувався вулицею, містер Джонас співав, і Дуглас уві сні неначе затамував подих і прислухався.

— Повітря, повітря... Кому повітря?.. Чисте, мов сльозинка, прохолодне, мов крижинка... Повітря з квітневих лугов, з осінніх садів, з Антільських островів... Свіже, духмяне, чисте, прозоре, з-за гір і з-за моря... В пляшку налейте, корком закрите... Раз купиш і знов прибіжиш... Дихай не хочу — і все те за гріші!

З останніми словами фургон зупинився біля бровки тротуару. І ось уже на подвір'ї тінню став чоловік, тримаючи в руках дві зелені пляшки, що зблискували в темряві, як котячі очі.

Містер Джонас подивився на ліжку під яблунею і тихенько гукнув хлопця на ім'я — раз, потім ще і ще. Нерішуче переступив з ноги на ногу, поглянув на пляш-

ки у своїх руках, а тоді зважився, обережно підійшов ближче, сів на траву і вступив погляд у хлопця, знеможено величезним тягарем літньої спеки.

— Дуг,— мовив він,— ти лежи собі спокійно. Не треба нічого казати, не треба розплющувати очей. Можеш навіть не вдавати, що слухаєш. Ти мене чуєш, і цього досить. Я старий Джонас, твій друг. Твій друг,— повторив він і кивнув головою.

Потім сягнув рукою вгору, зірвав з гілки яблуко, покрутив у руках, відкусив шматок, прожував і повів далі:

— Є люди, що надто молодими впадають у зажуру. Начебто й причини ніякої нема, але такі вже вони, мабуть, уродилися. Від усіх інших вони різняться тим, що їх легше вразити, довести до сліз, вони швидше занепадають духом, довше пам'ятають кривди і, як я сказав, надто рано починають журитися. Я це знаю, бо й сам із таких.

Він одкусив і з'їв ще шматок яблука.

— Ну, то що ми маємо? — запитав потому. І сам собі відповів:— Гарячу серпневу ніч, ані найменшого вітерцю. Просто дихати нічим. Та й літо було таке довге, і стільки всякого сталось, еге? Аж занадто. І ось уже майже перша година, а ні вітерцем, ні дощиком і не пахне. Зараз я встану й піду. Та перед тим — ти це добре запам'ятай — я залишу в тебе на ліжку оці дві пляшки. І коли я піду, ти трохи почекай, а тоді помалу розплющ очі, сядь, візьми ці пляшки й випий з них усе до дна. Тільки пий не ротом, ні,— пити треба носом. Нахили пляшку, відкоркуй її і втягни в себе усе, що в ній є, аби пішло просто в голову. Та спершу, звісно, прочитай, що написано на етикетці. А втім, краще я сам тобі прочитаю...

Містер Джонас підняв одну пляшку до світла.

— «Зелена сутінь — дає змогу подихати уві сні добірно чистим повітрям з Півночі,— почав читати він.— Зібрана над вічними снігами Арктики навесні тисяча дев'ятого року й змішана з квітневим вітром тисяча дев'ятсот десятого року над долиною у верхів'ях Гудзону, із золотистим пилком, що саяв одного дня при заході сонця в лугах навколо Гріннелла, штат Айова, і з прохолодою від озера, струмків та лісових джерел, уловленою там-таки й тоді ж таки»...

А тепер те, що дрібними літерами,— сказав містер Джонас і, примруживши очі, став читати далі:— «Містить також молекули пахощів м'яти, цитрини, папайї, кавуна

та всіх інших вологих на дух і прохолодних на смак плодів і запашних рослин, зокрема камфори й зимолюбки, з домішкою вітру з-над самої Міссісіпі. Приймати літніми ночами, коли температура повітря сягає понад дев'яносто градусів».

Він підняв до світла другу пляшку.

— Тут те саме, тільки я додав ще вітру з Аранських островів, солоного бризу з Дублінської затоки та пасемце сизого туману з узбережжя Ісландії.

Містер Джонас поклав обидві пляшки Дугласові на ліжку.

— І ще одна, остання настанова.— Він нахилився над ліжком і тихо промовив:— Коли питимеш цей трунок, пам'ятай: його зробив для тебе друг. Виробництво компанії С. Дж. Джонас, Грінтаун, штат Іллінойс, серпень тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року. Доброго року, хлопче, доброго року.

За хвилину легенько лягнули віжки по спині коня, і на залитій місячним світлом вулиці заторохтів, віддаляючись, фургон.

А в наступну мить Дуглас ворухнув повіками й помалу, дуже повільно розплющив очі.

— Мамо! — пошепки покликав Том.— Тату!.. Дуг... чуєте, Дуг... Він одужує. Я оце спустився вниз подивитись, а він... Ну йдіть же!

Том вибіг надвір. Батьки поспішили за ним.

Дуглас спав. Том нахилився до нього і, широко всміхаючись, махнув рукою батькам. Вони підійшли і теж нахилились над ліжком.

Віддих — пауза, віддих — пауза. Усі троє стояли й слухали.

Рот Дугласа був трохи розтулений, і з губ та тонких ніздрів піднімався легкий дух прохолодної ночі й прохолодної вологи, прохолодного білого снігу й прохолодного зеленого моху, прохолодного місячного світла на сріблястому камінні на дні тихого струмка й прохолодної води на дні невеликої кринички, обкладеної білим каменем.

То було так, наче вони на мить схилилися над висхідними струменями фонтана, і прохолодні, просякнуті яблуневим духом бризки, злітаючи вгору, зросили їхні обличчя.

Вони довго стояли там і не могли зрушити з місця.

Другого ранку пропала вся гусінь. Ті невеличкі чорні й руді волохаті черв'яки, що заповнили були все довкола й лізли вгору по тремтливих билінках трави, кишіли на зеленому листі дерев, тепер раптом зникли без сліду. Замерли звуки, яких і звуками не назвеш,—оте нечутне лопотіння мільярдів гусениць, що без угаву тупцяли у своєму зеленому світі. І Том, який завжди запевняв, ніби чує ті невловні звуки, тепер вражено роздивлявся кругом, не бачачи ніде в місті жодного птаха з поживою у дзьобі. Замовкли й цикади.

Аж ось серед цієї тиші прокотився схожий на зітхання шурхіт, і всі зрозуміли, чому так раптово зникла гусінь і нараз замовкли цикади.

Літній дощ.

Він почався непомітно, мов легкий дотик. Потім посилився й линув рясніше. Застукотів по тротуарах і покрівлях, як по клавішах величезного фортепіано.

А нагорі, вже знов у своїй кімнаті, у прохолодному сніжно-білому ліжку, Дуглас повернув голову, розплющив очі, побачив, як проливається на землю посвіжіле небо, і помалу, дуже повільно потягся рукою до свого п'ятицентового жовтого записника та жовтого олівця марки «Тайкондерога»...

Як ведеться з приїздом гостей, у великому будинку панувало неабияке пошвавлення. Звідкись долинали гучні голоси. Там, у кімнатах, зібралося до надвечірнього чаю повно пожильців і сусідів. Приїхала тітка Роуз, і голос її здіймався звуком сурми над іншими голосами, й здавалося, ніби вона заповнює собою всю кімнату, величезна й розпашіла, мов теплична рожева троянда, про яку нагадувало саме її ім'я. Та Дугласові в цю хвилину було байдужісінько й до тітчиного голосу, й до всього того шарварку. Він щойно прийшов із свого флігеля й стояв перед дверима бабусиної кухні, а сама бабуся якраз перед тим, вибачившись перед гостями, залишила гомінку, мов курник, вітальню й подалася в свої володіння готувати вечерю. Помітивши за сітчастими дверима Дугласа, вона впустила його, поцілувала в чоло, відхилила в нього з-над очей звисле біляве пасмо й уважно придивилася до обличчя — чи вже зовсім минув

жар,— а впевнившись, що таки минув, замуликала щось собі під ніс і взялася до роботи.

Дугласові не раз кортіло запитати: «Бабусю, чи не тут і починається світ?» Бо ж напевне тільки в такому місці йому й належало починатися. Атож, саме кухня була центром світобудови, все оберталося навколо неї, вона являла собою той наріжний камінь, на якому тримався весь храм.

Заплющивши очі, щоб краще чути, Дуглас утягнув носом повітря. З одного боку на нього віяло пекельним жаром від плити, з другого раптом сипнуло хурделицею борошна, а серед того дивовижного клімату орудувала бабуся, і в погляді її очей було щось чаклунське, під корсетом сукні немовби ховалися дві вгодовані теплі курки, а руки так і мигтіли, наче їх було не дві, а тисяча,— щось просівали, колотили, збивали, різали, кришили, чистили, ліпили, солили, помішували.

Не розплющуючи очей, Дуглас навпомацки рушив до дверей комори. З вітальні долинув вибух сміху та брязкіт чайних чашок. Але він простував далі, до прохолодної, мов підводна печера, царини їстівного зілля та дикої хурми, де йому одразу вдарив у ніс густий дух вершково-жовтавих бананів, що тихо достигали на полиці. Над пляшками з оцтом знялася дрібна мошва й сердито задзижчала йому у вуха.

Він розплющив очі. І побачив свіжі хлібини, що лежали, чекаючи, коли їх наріжуть скибками теплої літньої хмари, а довкола, мов їстівні обручики в якійсь грі, розкотилися смагли пампушки. Рот Дугласа набіг слиною. Тут, за затіненою сливовими деревами стіною будинку, де кленове листя проти вікна мовби дзюрчало струмком на гарячому вітрі, хлопець узявся читати на бляшанках у шафі назви різних спецій.

«Як же віддячити містерові Джонасу за те, що він для мене зробив? — думав Дуглас.— Як відплатити йому за добро? Нема чим, ну просто нема чим. Таке не відплачується. А що ж тоді вдіяти? Що?.. Може, зробити добро комусь іншому? — подумав він.— Передати його по колу. Оглядіться довкруг, знайти когось, хто цього потребує, та й до діла. Мабуть, це єдиний спосіб...»

Перець із Кайенни, майоран, цинамон...

Назви загублених казкових міст, де знялись і розлетілися по світу насичені прянощами бурі.

Дуглас підкинув на руці сухі цибулинки, привезені з якогось невідомого континенту, де колись вони падали

на молочно-білий мармур з коричневих рук тамтешніх дітлахів, правлячи їм у грі за камінці.

Він зупинив погляд на наклейці однієї з банок і полинув уявою у зворотний бік календаря, до того заповітного дня на початку літа, коли, озирнувшись довкруг, побачив, що весь світ обертається навколо нього.

На наклейці було написано: «*Смакота*».

І Дуглас зрадів, що вирішив повернутися до життя.

Смакота! Як підходило це слово до дрібно порізаних маринованих овочів, гарненько укладених у велику скляну банку з білою кришкою. Той, хто дав цьому припасу таку назву, мав голову на в'язах. Завзятий і невтомний, він, певне, потоптав чимало рясту, назбирав зі всього світу різних утіх, напакував їх у банку й, вигукуючи це слово, написав його великими літерами. *Смакота!* Воно ж бо так звучить, ніби качаєшся на зеленій луці разом з пустотливими гнідими лошатами, а в роті у тебе жмуток солодкої трави, або поринаєш з головою у глибоку воду і хвилі хлюпочуть тобі у вуха. *Смакота!*

Дуглас простяг руку. А отут — прянощі...

— Що там бабуся готує нам на вечерю? — почувся з реального надвечірнього світу вітальні голос тітки Роуз.

— Ніхто ніколи не знає, що вона готує, поки не сядемо за стіл,— відказав дідусь, який сьогодні раніше повернувся з роботи, щоб гідно зустріти цю величезну рожеву квітку.— Це завжди таємниця, і ми можемо тільки гадати.

— Ну, а я люблю знати наперед, чим мене годуватимуть! — вигукнула тітка Роуз і засміялася. Кришталеві підвіски на люстрі у вітальні жалісно задзвеніли.

Дуглас забився ще глибше в сутінь комори.

Прянощі... Теж чудове слово. Та й базилік, і бетель. І естрагон. І кері. Все дуже гарні слова. Але смакота... ні, *Смакота*, з великої літери,— безперечно, найкраще!

Оповита серпанком пари, бабуся приходила, йшла і знову приходила, приносячи з кухні накриті покришками страви, а всі, хто був за столом, мовчки чекали. Ніхто не зважувався підняти покришку й глянути на сховані під нею наїдки. Нарешті сіла й бабуся, дідусь проказав подячну молитву, і тоді срібні покришки вмить злетіли вгору, наче зграйка сарани.

А коли всі роти були напхом напхані тими куховарськими дивами, бабуся випросталась на стільці й запитала:

— Ну як, смакує?

І всі родичі та пожилці, включаючи й тітку Роуз, що залюбки працювали щелепами, враз опинилися перед важким вибором. Озватись і порушити чари чи й далі втішатися цією солодкою поживою богів, що сама танула в роті? Здавалося, неспроможні зробити вибір, вони от-от заплачуть чи засміються. Судячи з вигляду, вони ладні були сидіти там довіку, і їх не зрушили б з місця ні пожежа, ні землетрус, ні вулична стрілянина, ні розправа над невинними на подвір'ї за вікном,— так заволоділи ними ті неземні пахощі, що немовби обіцяли безсмертя. У ці хвилини, присмачені ніжними травичками, солодкою селерою, духмяними корінцями, навіть найчорніший негідник видався б їм божим ягням. Усі очі перебігали по сніжній рівнині столу, заставленого всілякими фрикасе, салатами, солодкою квасолею, свининою з кукурудзою та бобами, тушкованою рибою, м'ясним рагу. І чути було лише одвічне булькання варива у кухні та цокання виделок об тарілки, що немовби відлічувало секунди замість годинника.

Та ось тітка Роуз за одним глибоким вдихом збрала до купи всю свою непогамовну рожевість, здоров'я, силу і, високо піднісши виделку з настромленою на неї дивовижею, аж надто голосно промовила:

— О, це й справді страшенно смачно. Але що воно *таке*?

Холодний лимонад перестав шумувати в запітнілих склянках, а виделки, що перед тим так і мигтіли в повітрі, тихо лягли на стіл поруч з тарілками.

Дуглас кинув на тарілку Роуз такий погляд, яким дивиться на мисливця вражений кулею олень, перш ніж упасти мертвим. На всіх обличчях за столом відбилися подив і образа. Хіба ж їжа не говорить сама за себе? Адже в ній і своя філософія, і свої запитання, і відповіді на них. Чи не досить того, що все твоє ество вдоволене цією миттю мало не побожного дійства і невимовного блаженства?

— Як я бачу,— знов озвалася тітка Роуз,— ніхто не почув, про що я спитала.

Нарешті бабуся, ледь розтуляючи рота, відповіла:

— Я називаю цю страву четверговою. Ми їмо її що-четверга.

То була неправда.

За всі роки жодна страва ніколи не скидалася на іншу. Оця, приміром,— звідки вона походила? Чи не з зелених морських глибин? А ота — чи не кулею здобуто

її в блакитному літньому небі? Плавала вона чи літала, повнилася кров'ю чи хлорофілом, ходила по землі чи тяглася до сонця, не зрушаючи з місця? Ніхто не знав. Ніхто не питав. Нікого це не обходило.

Найбільше, що дозволяли собі домохадці,— це постояти в дверях кухні, коли там здіймалися хмари борошна, щось гриміло, брязкало, стукотіло,— так наче то була якась знавісніла фабрика,— а бабуся підсліпувато мружила очі, і руки її самі знаходили потрібну банку чи миску.

Чи усвідомлювала вона сама цей свій особливий дар? Навряд. Коли в неї питали про її куховарські секрети, бабуся тільки опускала очі на свої руки, наділені якимсь чудесним чуттям, що самі собою чаклували з борошном чи занурювались у нутро випатраної індички, мовби шукаючи там сховану пташину душу. Її сірі очі безпорадно кліпали за помутнілими від порошинок перцю й шавлії скельцями окулярів, оправа яких за сорок років біля плити теж зазнала руйнівної дії жару,— і часом бабуся зосліпу посипала біфштекси крохмалем, але які то виходили ніжні, соковиті біфштекси! А то раптом вкидала у м'ясний фарш абрикоси чи, анітрохи незважаючи на куховарські приписи й рецепти, створювала найнесподіваніші гібриди м'яса, трав, садовини, городини — аби тільки, ледь побачивши їх на столі, кожен проковтнув слину й відчув приплив завзяття. Отож бабусині руки, як раніше й прабабусині, були її незбагненною таємницею, постійною втіхою, сенсом її існування. Вона й сама дивилася на них зачудовано, але не заважала їм жити своїм життям, таким, якого їм було просто не минути.

А тепер, уперше за довгі роки, хтось вихопився із запитаннями, неначе доскіпливий лабораторний дослідник, почав розводитися про те, про що годилося б мовчати.

— Гаразд, але з чого вона зроблена, ця четвергова страва?

— Ну,— ухильно відказала бабуся,— а що ти там відчуваєш на смак?

Тітка Роуз понюхала шматок на своїй виделці.

— Яловичина... чи це баранина?.. Імбир... чи, може, кориця?.. Шинкова підлива? Чорниці? Мелені сухарики? Часник? Мигдаль?

— Достеменно так,— мовила бабуся.— Кому покласти ще?.. Всім?

За столом зчинився гамір, забряжчали тарілки, за-

мелькали руки, всі заговорили разом, ніби хотіли назавжди поховати ті блюзнірські запитання, а найголосніше говорив і найбільше метушився Дуглас. Та з облич усіх, хто сидів за столом, було видно, що їхній світ похитнувся і над загальним благоденством нависла загроза. Тут зібралось тісне коло домочадців, що звикли, ледь зачувши обідній гонг, кидати все — чи то роботу, чи гру — й поспішати до столу. Вже хтозна-відколи їдальня стала для них чи не найпожаданішим місцем у домі, і, опинившись у ній, вони миттю розгортали тріпотливі білі серветки й хапалися за виделки та ножі, так ніби довго терпіли лютий голод в одиночному ув'язненні і тільки й чекали сигналу, щоб стрімголов, тиснувшись і штовхаючись, бігти сходами наниз і займати місця за столом. І ось тепер вони збуджено гомоніли, намагалися жартувати, а самі нишком позирали на тітку Роуз, наче вона ховала на своїх пишних грудях бомбу з годинниковим механізмом, що невпинно відлічував секунди до їхньої загибелі.

А тітка Роуз, мабуть, згадавши, що мовчання — це золото, заходилася коло третьої порції того хтозна-чого, докінчила її і подалася нагору, до своєї кімнати, щоб розшнурувати корсет.

— Бабусю,— сказала тітка Роуз, коли знову спустилася наниз,— яке ж безладдя у вас на кухні! Справжній розгардіяш, зізнайтеся. Скрізь пляшки, миски, коробки, все жужмом, наклейки поодривалися. То як ви знаєте, де у вас що? Я повік собі не прошу, якщо не допоможу вам навести лад, поки я тут. Ось зараз засукаю рукава — і до діла.

— Ні-ні, дякую, не треба,— сказала бабуся.

Сидячи за стіною в бібліотеці, Дуглас почув їхню розмову, і серце його тривожно забилося.

— Та й задушно тут, як у турецькій лазні,— не вгавала тітка Роуз.— Треба відчинити вікно, підняти жалюзі, а то й не видно, що робиш.

— Світло ріже мені очі,— мовила бабуся.

— Ось щітка, зараз я перемию посуд і гарненько все розставляю. Я просто повинна вам допомогти, і не перече.

— Ти сядь посидь,— сказала бабуся.

— Та що ви, бабусю, подумайте самі — вам же куди легше стане тут поратися. Куховарка з вас знаменита, нічого не скажеш, та коли ви так добре готуєте серед

усього цього шарварку, то уявіть собі, наскільки краще у вас виходитиме, коли все тут буде на місці, все на-похваті.

— Я про це ніколи не думала...— пробурмотіла бабуся.

— А от подумайте. Скажімо, сучасні методи куховарства допоможуть вам готувати на десять чи п'ятнадцять відсотків краще. Ваші чоловіки й тепер наминають так, що аж за вухами лящить. А за якийсь тиждень і з-за столу встати не зможуть: така гарна й смачна стане їжа, що їм просто несила буде покласти ножа та виделку.

— Ти справді так гадаєш? — уже зацікавившись, спитала бабуся.

— Бабусю, не піддавайся!— прошепотів Дуглас у бібліотеці.

Але вже наступної хвилини з жахом почув, як за стіною взялися мести й шкребти, викидати напівпорожні паперові торбинки, наліплювати на банки нові наклейки, складати миски, каструлі й сковорідки на полиці, що роками стояли порожні. Навіть ножі, які звичайно поблискували на столах, мов щойно виловлені сріблясті рибинки, опинилися в шухляді.

Дідусь, стоячи позад Дугласа, вже хвилин п'ять і собі дослухався до того, що діялося в кухні. Потім стурбовано почував підборіддя.

— Як подумати, то в кухні й справді завжди був страшенний розгардіяш. Трохи прибрати там, звісно, не вадило. І якщо обіцянки тітоньки Роуз справдяться, то завтра нас із тобою, Дуг, чекає така вечеря, якої ще ніхто не куштував.

— Атож, сер,— озався Дуглас,— якої ніхто не куштував.

— Що там у тебе? — спитала бабуся.

Тітка Роуз подала їй якийсь пакунок, що його тримала за спиною.

Бабуся розгорнула його.

— Куховарська книга!— вигукнула вона й упустила книгу на стіл.— Не треба мені цих мудрощів! Я беру жменьку цього, пучку того, дрібку ще чогось — і оце все...

— Я допоможу вам закупити припаси,— сказала тітка Роуз.— І ще, бабусю, я помітила, які у вас окуляри. Невже ви стільки років носите отаке казна-що? Скельця геть потерті, оправа покривлена. І як ви тільки в них

щось бачите й досі не впали у засік із борошном? Зараз же ходімо по нові окуляри.

Бабуся приголомшено вхопилася за лікоть тітки Роуз, і обидві вийшли на пополудневе осоння.

Повернулися вони з покупками: всякою бакалією, новими окулярами й шампунем для бабусі. Вигляд бабуся мала такий, наче хтось ганявся за нею по всьому місту. Вона насилу зводила дух, і тітка Роуз мусила допомогти їй піднятися на веранду.

— Ну, ось ми й удома, бабусю. Тепер у вас усе на своєму місці, і кожну річ легко знайти. До того ж ви тепер *бачите!*

— Ходімо, Дуг,— сказав дідусь.— Обійдемо свій квартал, нагуляємо апетит. Сьогодні буде вікопомний вечір. Закладаюся на свою жилетку: нас нагодують такою вечерею, якої ще світ не бачив.

Година вечері.

Ніхто уже не всміхався. Дуглас хвилини зо три жував один шматок, а тоді, вдавши, ніби втирає рота, виплюнув його в серветку. Він побачив, як Том і батько зробили те саме. Інші теж сиділи ні в сих, ні в тих: хто згрібав їжу на тарілці в одну купу, хто виписував виделкою якісь смуги й візерунки, малював щось у підливі, споруджував картопляні фортеці, а хто нишком кидав собаці шматки м'яса.

Перший підвівся з-за столу дідусь.

— Наївся,— сказав він.

Решта домочадців сиділи понурі й мовчазні.

Бабуся знервовано колупалась у своїй тарілці.

— Смачно, правда ж?— звернулася до всіх тітка Роуз.— До того ж і подали на стіл на півгодини раніше!

А інші думали про те, що за неділею настане понеділок, за понеділком вівторок і так далі — цілий тиждень сумних сніданків, безрадісних обідів і жалобних вечер.

За кілька хвилин їдальня спорожніла. Розійшовшись по своїх кімнатах, усі впали в тужливу задуму.

Вражена бабуся поплентала до кухні.

— Ну,— сказав дідусь,— це вже занадто!— А тоді підійшов до сходів і гукнув нагору, де в сонячному світлі плавали незліченні порошинки:— Гей, спускайтеся всі сюди!

Усі мешканці будинку зачинилися в сутінній затиш-

ній бібліотеці й стали неголосно радитись. Дідусь спокійно пустив по колу капелюха.

— Для нашої киці,— сказав він. Потім важко поклав руку Дугласові на плече.— Ми доручаємо тобі важливу справу, хлопче. Ось послухай...— І, дихаючи теплом онукові у вухо, щось приязно зашепотів.

Другого дня по обіді Дуглас знайшов тітку Роуз саму в садку — вона зрізала квіти.

— Тітонько Роуз,— поважно мовив він,— може, підемо прогуляємось? Я покажу вам яр, там багато метеликів, і це якраз по дорозі до центру.

Вони обійшли разом усе місто. Дуглас без упину щось квапливо й збуджено говорив, проте на тітку не дивився, а тільки щораз дослухався до бамкання годинника на міській управі.

Коли вони під нагрітими літнім сонцем в'язами повернулися назад до будинку, тітка Роуз раптом охнула й схопилася рукою за горло.

На нижньому східці веранди стояв, ретельно спакований, весь її багаж. На одній з валіз тріпотів на літньому вітерці рожевий залізничний квиток.

Усі десятеро мешканців будинку незворушно сиділи на веранді. Дідусь урочисто, мов поїзний провідник, чи мер міста, чи добрий друг, спустився східцями.

— Роуз,— мовив він, узявши тітчину руку й трусячи її вгору-вниз,— я маю щось тобі сказати.

— Що це означає? — запитала тітка Роуз.

— До побачення, Роуз,— сказав дідусь.

У надвечірній тиші вони почули, як загудів, віддаляючись, поїзд. На веранді нікого не було, валізи зникли, кімната тітки Роуз стояла вільна. У бібліотеці дідусь понишпорив рукою за творами Едгара По й, хитрувато посміхаючись, видобув звідти невеличку пляшку, схожу на аптечну.

В цей час повернулася додому бабуся, що ходила сама до міста дещо прикупити.

— А де ж тітонька Роуз?

— Ми провели її на станцію і попрощалися,— відказав дідусь.— Усі гірко плакали. Їй страшенно не хотілось їхати, але вона попросила переказати тобі найсердечніше вітання й пообіцяла, що приїде ще, років через десять.— Він дістав з кишеньки масивний золотий годин-

ник.— А тепер пропоную всім піти до бібліотеки й випити по скляночці вишнівки, поки бабуся готуватиме нам свою звичайну розкішну вечерю.

Бабуся подалась до кухні.

У бібліотеці домочадці й дідусь із Дугласом жваво балакали, сміялись, але всі чули приглушені звуки, що долинали з кухні. А коли бабуся вдарила в гонг, усі наввипередки, штовхаючись ліктями, посунули до їдальні.

Кожен відкусив по величезному шматку.

Бабуся допитливо придивлялася до облич за столом. А всі присутні втупили очі в свої тарілки, поклали руки на коліна й тримали за щоками непрожовані шматки їжі.

— Я розучилася готувати! — сказала бабуся.— Втратила свій хист...

Вона заплакала.

Потім підвелась і поплентала в свою ретельно опоряджену, обліплену наклейками кухню, опустивши перед собою безпорадні руки.

Спати лягли голодні.

Дуглас чув, як годинник на вежі міської управи вбив пів на одинадцять, одинадцять, потім північ, чув, як усі в домі неспокійно совались на ліжках, так наче під осяяною місяцем покрівлею великого будинку напливали морські хвилі. Він знав, що ніхто не спить, бо не дають заснути невеселі думи. Лежав довго й зрештою сів на ліжку. Всміхнувся до стіни, до дзеркала. Усміхався й тоді, коли відчиняв двері й скрадався сходами наниз. У вітальні було темно, пахло старістю й самотністю. Дуглас затамував віддих.

Потім він навромацки дістався до кухні, якусь хвилину постояв, ніби чогось чекаючи.

І нарешті взявся до діла.

Пересипав млинцеве борошно з гарної нової бляшанки в стару торбину, де воно було завжди. Повернув крохмаль у шербатий глиняний горщик. Висипав цукор з великої бляшанки з написом «Цукор» і розіклав його по звичних менших коробках, призначених, згідно з наклейками, для прянощів, ножів і шворок. Порозкидав гвоздику по півдесятку шухляд, де вона лежала роками. Познімав з полиць миски й тарілки, дістав із шухляд ножі, виделки, ложки й позалишав усе те, як було раніше,— на столах.

Він знайшов на полиці каміна у вітальні нові бабу-

сині окуляри й сховав їх у коморі. А потім розпалив у старій дров'яній плиті величезний вогонь, пустивши в діло аркуші, видерті з нової куховарської книги. І на першу годину серед нічної тиші в закіптюженому комині загуло буйне полум'я, так загуло, що підняло на ноги всіх у будинку, спали вони там чи не спали. Дуглас почув, як на сходах зачовгали бабусині капці. А за хвилину й сама вона стала на порозі і, розгублено кліпаючи очима, подивилася на розгардіяш у кухні. Тим часом Дуглас уже встиг сховатися за дверима комори.

І ось о пів на другу глибокої темної ночі легенький протяг поніс по коридорах смаковиті пахощі. Згори одне по одному почали спускатися жінки з накрученим на бігуді волоссям, чоловіки в купальних халатах — усі вони навшпиньки підходили до дверей кухні й зазирали всередину, де темряву осявали тільки нерівні спалахи червонястого вогню в розжареній до шкварчання плиті. І там, у тій теплій темряві, близько другої години ночі серед брязкання й дзвону посуду невиразним привиддям снувала бабуся, знов підсліпувато мружачи очі, і руки її самі непомильно знаходили все, що треба, посипали духмяними спеціями вариво, що булькало в каструлях і парувало в казанках, щось хапали, мішали, переливали, і її розшаріле обличчя над тими принадними дивами червоніло у відсвітах вогню, мов у справжньої чаклунки, нятхненої магічними чарами.

Тихенько, мовчки домочадці накрили стіл найкращою скатертю, розіклали серветки та мерехтливе столове срібло, а щоб не порушити чарів, засвітили замість електричних ламп свічки.

Повернувшись додому з нічної роботи в друкарні, дідусь аж собі не повірив, коли почув, що в освітлених свічками їдальні проказують-застільну молитву.

Ну, а сама їжа? М'ясо було присмачене прянощами, в соусах відчувався гострий дух кері, зелень прикрашали розетки з масла, печиво зблискувало золотими краплями меду, і все те так вабило око й так просилось до рота, що над столом розляглося тихе протягле мукання, неначе стадо худоби, вдершись на лужок, допалося до солодкої конюшини. А далі з усіх уст посипалися зрадувані вигуки: як, мовляв, добре, що простора нічна одіж не спирає нікому живіт.

О пів на четверту проти неділі, коли весь дім сповнило тепле відчуття ситості й умиротворення, дідусь відсунув свого стільця й велично махнув рукою. Тоді пішов до бібліотеки й повернувся з величезним томом Шекспі-

ра. Поклав його на дерев'яний таріль і урочисто підніс дружині.

— Бабусю,— сказав він,— прошу тебе, приготуй нам завтра на вечерю цю чудову книгу. Я певен,— та, мабуть, і всі ми,— що завтра ввечері, коли ти подаси її на стіл, вона буде така ж ніжна, соковита, присмажена й м'яка як грудинка осіннього фазана.

Бабуся взяла книгу обома руками й заплакала з радості.

Вони сиділи за столом аж до світанку: їли то те, то те на десерт, попивали настоянку з диких квітів, що росли на лужку перед будинком,— і тільки тоді, коли прокинулись перші птахи й зажеврив небокрай на сході, всі потяглися нагору, по своїх кімнатах. Дуглас лежав і дослухався, як далеко в кухні холоне плита. А ось пішла спати й бабуся.

«Містере Джонас,— подумки звернувся він до лахмітника,— хоч би де ви тепер були, а я сьогодні віддячив вам, відплатив за добро. Я передав його далі по колу, атож, таки передав...»

Він заснув і побачив сон.

У тому сні бамкав гонг і всі домочадці з радісними вигуками мчали до їдальні снідати.

А потім, цілком несподівано, літо скінчилося.

Дуглас уперше збагнув це, коли вони якимось ішли вулицею в центрі міста. Нараз Том схопив його за руку і вражено показав на вітрину крамниці дрібного товару. Обидва прикипіли до місця: у вітрині рівними рядами, з моторошною незворушністю красувалися речі із зовсім іншого, такого далекого світу.

— Олівці, Дуг, десять тисяч олівців!

— Ох, ти ж чорт!

— Записники, по п'ять центів, по десять центів, зошити, гумки, акварельні фарби, лінійки, компаси... Сто тисяч штук!

— Не дивися. Може, то просто мана.

— Ні,— в розпачі простогнав Том.— То школа. Вже на носі школа! І чого б я ото виставляв такі речі, поки ще не скінчилося літо! Половину канікул зіпсували!

Вони рушили далі і, прийшовши додому, побачили на всохлому, полисілому лужку дідуса — він збирав поодинокі останні кульбаби. Якийсь час хлопці мовчки

допомагали йому, а потім Дуглас, схилившись над власною тінню, сказав:

— Томе, коли цей рік отак кінчається, то який буде наступний — кращий чи гірший?

— Не питай мене.— Том дмухнув, наче в дудочку, у стеблину кульбаби.— Не я ж створив цей світ.— Він трохи подумав.— Хоч часом мені здається, ніби таки я.— І смачно плюнув.

— А я щось передчуваю,— мовив Дуглас.

— Що?

— Наступний рік буде ще більший, дні будуть ясніші, а ночі довші й темніші, і люди так само вмиратимуть, і так само народжуватимуться нові, і посеред усього того буду я.

— Атож, Дуг, ти і ще мільярди людей, не забувай.

— У такі дні, як оце сьогодні,— тихо промовив Дуглас,— мені здається, що я... що я буду сам-один!

— Як стане треба допомоги,— сказав Том,— ти тільки гукни.

— Що може вдіяти десятирічний братик?

— Десятирічному братикові на те літо буде вже одинадцять. Щоранку я розмотуватиму світ, наче клубок гумової стрічки в м'ячику для гольфу, а ввечері знову змотуватиму. Попросиш — покажу, як це робиться.

— Дурнуватий.

— Завжди був такий.— Том скосив очі й висунув язика.— І завжди буду.

Дуглас засміявся. Разом з дідусем вони спустилися в підвал і, поки він обривав голівки кульбаб, дивилися на полиці, де застиглими потоками, закорковане в пляшки з кульбабовим вином, виблискувало ціле літо. Ті пляшки, пронумеровані від одного до дев'яноста з чимось,— по одній на кожний літній день,— уже майже всі були повні й неначе світилися жаром у підвальному присмерку.

— Це ж треба,— сказав Том.— Отак зберегти і червень, і липень, і серпень. Чудово придумано.

Дідусь звів очі, подумав і усміхнувся.

— Куди краще, ніж складати на горище речі, які більш ніколи не знадобляться. А так цілу зиму час від часу на хвилину чи дві повертатимешся в літо, а коли пляшки спорожніють і літо дійде кінця, то й не буде про що шкодувати, й не доведеться ще сорок років спотикатися об усякий зворушливий мотлох. Чистий продукт, ні тобі диму, ні куряви, сама тільки користь — ось що таке кульбабове вино.

Хлопці почали водити пальцями по рядах пляшок.

— Оце — перший день літа.

— А це — той день, коли я купив нові тенісні туфлі.

— Точно. А оце — Зелена машина!

— Курява з-під копит буйволів! Чін Лінсу!

— Чаклунка Таро!.. Нелюд!

— Але ж насправді літо ще не скінчилося, — сказав Том. — І ніколи не скінчиться. Я пам'ятатиму весь цей рік, усе, що сталося кожного дня, завжди пам'ятатиму.

— Воно скінчилося ще перед тим, як почалося, — промовив дідусь, розкручуючи гвинт винного преса. — Я нічогосінько не пам'ятаю, хіба тільки якусь там нову траву, що її не треба косити.

— Ти жартуєш!

— Ні, хлопці, ні. Колись ви й самі пересвідчитесь, що під старість дні немовби розпливаються... їх уже не відрізняєш один від одного..

— Та де! — заперечив Том. — Ось цього тижня я в понеділок катався на роликах в Електричному парку, у вівторок їв шоколадний торт, у середу впав і розтягнув сухожилок, у четвер зірвався в яру з виноградної ліани — он скільки всякого за один тиждень! Та й сьогодні — цей день я теж запам'ятаю, бо на деревах уже почало жовкнути й червоніти листя. Скоро воно засипле весь лужок, ми позгрібаємо його в купи й плигатимемо на них, а потім спалимо. Ні, цей день я ніколи не забуду! Завжди пам'ятатиму його, я певен!

Дідусь подивився вгору, де за підвальним віконцем шелестіло на холоднуватому вітрі вже торкнуте осінню листя дерев.

— Ну звісно, пам'ятатимеш, Томе, — сказав він. — Нездолжно пам'ятатимеш.

І, залишивши у підвалі просякнуте м'яким світлом кульбабове вино, всі трое вийшли надвір, щоб справити останні літні обряди, бо відчували: це завершальний день чи, власне, вже вечір. А коли почало сутеніти, вони згадали, що ось уже два чи три дні о цій ще не пізній годині всі сусідні веранди стають безлюдні. І в повітрі з'явився якийсь інший, сухіший дух; і бабуся натякала, що краще б замість чаю з льодом попити гарячої кави; і скрізь зачинялися вікна, в яких тріпотіли білі завіски; і холодне м'ясо за вечірнім столом поступалося місцем гарячій печені. З веранд зникли москіти, а коли вже й вони здалися, то війні з Часом справді настав кінець, і людям також не лишалося нічого іншого, як покинути поле бою.

І ось тепер, як і три місяці тому,— чи, може, три довгих століття? — Дуглас, Том і дідусь стояли на чільній веранді, що порипувала, наче сонний нічний корабель на легких хвилях, і втягували в ніздрі повітря. Хлопцям здавалося, ніби кістки їхні, що на початку літа були наче зелені стебла м'ятни й гнучкі пагони солодцю, стали тепер грубі, як слонови ікла, й крихкі, як крейда. Та найперше холодний подих осені дався взнаки дідусевим кісткам — так ніби чиясь незграбна рука вдарила по зжовклих басових клавішах старого піаніно, що стояло у вітальні.

Мов стрілка компаса, дідусь звернувся лицем на північ.

— Мабуть,— сказав він, трохи повагавшись,— ми вже не виходитимемо сюди ввечері.

І вони втрюх відчепили ланцюги від колець під стелею веранди й занесли до гаража схожу на старі, пошарпані носі лаву-гойдалку, а за ними летіли перші сухі листки, зірвані вітром з дерев. Чути було, як у бібліотеці бабуся шурує кочергою в камінному димоході. Від раптового подуву вітру забряжчали шибки у вікнах.

Дуглас востаннє прийшов ночувати в склепінчасту вежу великого будинку, над кімнатою дідуса та бабусі. Того вечора він записав у своєму блокноті:

«Усе тепер іде задом наперед. Як ото в кіно, коли стрічку крутять не в той бік і люди вискакують з води назад на вишку. Настає вересень, отож зачиняй вікно, що ціле літо стояло відчинене, знімай тенісні туфлі й назувай важкі черевики, які закинув кудись у червні. Тепер люди мерщій тікають в теплий дім, наче зозулі назад у годинник. Ось іще хвилину тому на веранді було повно людей, і кожен хотів перекричати інших. Аж глядь — двері захряснулись, голоси вмовкли, і тільки листя валом валить з дерев».

Він виглянув з високого вікна на околицю, де в річищах струмків сіріли, мов висхлі смокви, здохлі цвіркуни; подививсь на небо, де скоро вже під жалісний крик гагар потягнуться на південь перелітні птахи, а з верхівок дерев шугне до сизих хмар буйна заграва осіннього багрецю. Від далеких полів пахло гарбузами, що достигали, чекаючи того дня, коли в них проріжуть ножем трикутники очей і вправлять усередину запалену свічку. А тут, у місті, над деякими коминами вже здіймалися перші пасма диму, десь оддалік гуркотіло залізо — то ринули жолобами тверді потоки вугілля, утворюючи в підвальних засіках високі чорні кучугури.

Але година була вже пізня.

І Дуглас зі своєї високої вежі над містом махнув рукою.

— Усі роздягайтеся!

Почекав. Холодний вечірній вітер студив віконну шибу.

— Почистьте зуби.

Знову почекав.

— А тепер,— мовив нарешті,— гасить світло!

І моргнув. І місто сонно заморгало у відповідь — то там, то там гасли вогні. А тим часом годинник на міській управі вибив десяту, пів на одинадцятую, одинадцятую й, нарешті, дрімучу північ.

— Ану, останні... отам.... і отам...

І ось він уже лежав у ліжку, а навколо спало місто, і завмер темний яр, і нечутно колихалось біля берега озеро, і всі спочивали — його родичі й друзі, старі люди й зовсім юні, на тій чи на тій вулиці, в тому чи в тому будинку, та й на кладовищах далеко за містом.

Він заплющив очі.

Червневі світанки, липневі полудні, серпневі вечори — все те минуло, скінчилося, згинуло без вороття і залишилось тільки в його пам'яті. Тепер попереду довга осінь, біла зима, свіжа зелена весна — досить часу, щоб пригадати собі все минуле літо й підбити його підсумки. А коли він щось і забуде, то в підвалі стоять перенумеровані пляшки з кульбабовим вином, і в них — кожен літній день, усі до одного. Він часто спускатиметься туди й дивитиметься на них, як на сонце, доки зможе терпіти, а потім заплющить очі й розглядатиме пропечені плями, ті скороминущі карби, що мигтінуть у його теплих повіках, і повертатиме так і так кожний вогник, кожний відбиток, аж поки вони складуться у виразну картину...

З цією думкою він і заснув.

І отак, заснувши, поклав кінець літу 1928 року.

ОПОВІДАННЯ

ПРОЩАВАЙ, ЛІТО

Прощавай, літо!

Це промовляли очі бабусі.

Це повторював сам до себе дідусь.

Це відчував і Дуглас.

Прощавай, літо!

Ці слова ворушилися на дідусевих устах — він стояв на веранді й дивився на пожухлий лужок перед будинком, і не було вже видно жодної кульбаби, і пов'яли квітки конюшини, і крони дерев узялись іржею, і справжнє літо лишилося позаду, а східний вітер доносив дух египетської пустелі.

— Що? — перепитав Дуглас.

Але вже й сам почув.

— Прощавай, літо! — Дідусь сперся на балюстраду веранди, приплющив одне око, а другим повів по небокраю. — Знаєш, Дуг, що це таке? Це квітка, що росте край дороги, і назва в неї якраз до сьогоднішньої погоди. Щось там геть розладналось у Часі. Не знати навіть повернулося літо. Чи воно забуло щось? І якось сумно стає на душі. А потім знову весело. Прощавай, літо!

Висхла папороть під верандою впала на порохняву землю.

Дуглас підійшов і став поруч із дідусем: може, той поділиться з ним своїм гострим зором, здатністю бачити аж ген за пагорбами, слізьми, що підступають до очей, щастям минулих днів. Та довелось удовольнитися духом люлькового тютюну й свіжими пахощами одеколону «Тигр». У грудях хлопця немов крутилася дзига — то вона ясніла, то темніла, то виповнювала сміхом рот, то наvertsала на очі теплу солону вологу.

— Піду з'їм пампушку та ляжу посплю, — сказав він.

— Добрий цей звичай у нас в Іллінойсі — напакувати живота й лягти спати.

Велика тепла рука важко лягла Дугласові на голову, і від цього дзига закрутилася швидше, швидше й стала тепер однакового, гарного теплого кольору.

Дорога до пампушок була вимощена радістю.

Прикрашений вусиками з цукрової пудри, Дуглас міркував, чи поринути йому в сон, а тим часом сон уже підкрався ззаду, пробрався в голову, м'яко вчепився в нього.

О пів на четверту пополудні все його дванадцятирічне ество сповнила сутінь.

Потім, уже вві сні, він стріпнувся.

Десь віддалік грав оркестр якусь дивну повільну мелодію, глухо звучали мідні труби й барабани.

Дуглас підвів голову, прислухався.

Музика зазвучала гучніше, так наче оркестр вийшов з печери на ясне осоння.

Та погучнішала вона й тому, що коли спершу в оркестрі нібито було всього кілька інструментів, то з наближенням до Грінтауна їх ставало дедалі більше, немовби музиканти, підносячи над головами блискучі проти сонця труби, виходили просто із землі безлюдних кукурудзяних ланів. Десь зійшло, наче тільки того й чекало, щоб у нього вдарили, кружало місяця і враз обернулося на литавру. Десь пурхнула з віт, уже вільних від урожаю, і зазвучала флейтами-пікколо зграйка сполоханих дроздів.

— Процесія! — прошепотів Дуглас.— Але ж сьогодні не Четверте липня, та й День праці вже минув. То чого ж?..

І що гучніше лунала музика, то повільніша, глибша й сумніша вона ставала. Мовби величезна грозова хмара, линучи низько-низько над землею, вкрила тінню пагорби, затопила темрявою дахи й тепер текла вулицею. Мовби гуркотів грім.

Увесь тремтячи, Дуглас чекав.

Аж ось процесія зупинилася перед їхнім будинком.

Сонячні зблиски, відбившись від мідних труб, залітали в горішне вікно й золотими пташками металися по кімнаті, шукаючи виходу.

Дуглас крадькома, щоб його не помітили, визирнув за вікно.

І побачив усе знайомі обличчя.

Він закліпав очима.

На лужку перед будинком стояв з тромбоном у руках Джек Шмідт — вони сиділи в школі на сусідніх партах, задер догори сурму Білл Арно, Дугласів щирий приятель, пихтів, обвинувтий, наче удавом, величезною трубою, перукар містер Вінескі, і... ану, постривай!..

Дуглас прислухався.

У нижніх кімнатах стояла глибока тиша.

Він миттю одвернувся од вікна й збіг сходами наниз. У кухні пахло смаженим беконом, але не було ні душі. В ідальні ще не розвіявся дух млинців, але й там тільки легкий вітрець ворушив невидимою рукою завіски.

Він метнувся до дверей і вибіг на веранду. Атож, у домі не було нікого, зате на лужку він побачив справжнє товпсько.

Серед музикантів стояли дідусь із валторною, бабуся з бубоном, Живчик із дитячою дудочкою.

Тільки-но Дуглас з'явився на веранді, як усі чимдуж закричали, і, поки вони кричали, йому спало на думку, як швидко все сталося. Адже тільки мить тому бабуся залишила в кухні на дошці замішене й посипане борошном тісто, на якому лишилися сліди її пальців, і тільки мить тому дідусь відклав у бібліотеці Діккенса, а Живчик зіскочив з дикої яблуні. І ось уже вони стоять у цьому натовпі знайомих, учителів, бібліотекарів, чотирию-рідних братів та сестер з далеких персикових садів, і в руках у них також музичні інструменти.

Крик затих, і, забувши про жалобну музику, як грали перед тим, поки йшли містом, усі стали сміятися.

— Слушайте,— спитав нарешті Дуглас,— що воно за день сьогодні?

— Що за день? — перепитала бабуся.— *Твій* день, Дугласе.

— *Мій?*

— Твій, Дугласе. Особливий день. Кращий від дня народження, святковіший від різдва, вродистіший від Четвертого липня, пишніший від великодня. Твій день, Дугласе, *твій!*— Це вже говорив мер, він виголошував промову.

— Але ж...

— Дуг,— і дідусь показав на величезний кошик,— отут для тебе суничний пиріг.

— І суничний торт,— докинула бабуся.— І суничне морозиво!

Усі завсміхалися. Одначе Дуглас позадкував: йому здалося, ніби він сам — величезний торт із суничного морозива, що стоїть на сонці, але не тане.

— А коли потемніє, буде фейєрверк,— озвався Живчик і дмухнув у свою дудочку.— І ще я віддам тобі свою банку із світлячками, їх там по самі вінця, я ціле літо збирав.

— Не впізнаю тебе, Живчику. З якого це дива ти її віддаєш?

— Бо сьогодні День Дугласа Сполдінга. Ми принесли тобі квіти, Дуг.

«Хлопцям квітів не приносять,— подумав Дуглас,— навіть до лікарні».

Та сестри Ремсі вже простягали до нього пучечки прощай-літа, а дідусь казав:

— Не барися, Дуг! Ставай на чолі процесії, і рушаймо. Пароплав чекає.

— Прогулянковий? Ми попливемо на гуляння?

— Я б назвав це мандрівкою.— Містер Вінескі, перукар, обсмикнув білий фартух і глибше насунув на голову солом'яного капелюха кольору каші з кукурудзяних пластівців.— Ось послухай!

Від озера, за милю звідти, долинув тужливий гудок пароплава.

— Кроком руш!— скомандував дідусь.— Раз-два... Дуг, ну ж бо... *раз-два!*

— Але ж...

Бабуся вдарила в бубон, Живчик задудів у дудочку, застогнала дідусева валторна, і юрба, рушивши по колу, втягла в себе Дугласа й винесла на вулицю, а там так само втягла й собак, і ті гавкали попереду й позаду всю дорогу до центру містечка, де вуличний рух спинявся пропустити процесію, люди на тротуарах махали руками їй услід, а на горішньому поверсі міського готелю «Грінтаун» хтось подер на дрібні клаптики телефонну книгу й пожбурих їх з вікна на вулицю,— але поки те конфетті з телефонних номерів долетіло до бруківки, процесія вже спустилася з пагорба, залишивши позаду й осоння, і містечко.

Коли вони вийшли на берег німотного озера, сонце вже заволокали хмари, а від води швидко насувався густий туман, і Дуглас, дивлячись на нього, злякався: здавалось, ніби від осіннього неба відірвалася величезна грозова хмара і, спустившись дсдолу, поглинула берег, і містечко, і захоплений грою оркестр.

Процесія зупинилася. Бо тепер звідкись із туману, з-за невидимої пристані, чути було, як наближається великий пароплав, час від часу тужливо ревучи, мов сирена на маяку.

— Ну, хлопче, мерщій до пристані,— тихо мовив дідусь.

— Ану, хто перший!— І Живчик кинувся вперед.

Дуглас і з місця не зрушив.

Бо пароплав уже впливав з туману — шпангоут за

шпангоутом, ілюмінатор за ілюмінатором — і ось уже став край пристані й скинув сходні.

— А чому...— Дуглас утупив очі в пароплав.— Чому він не має назви?

Усі подивились — і справді, ніякої назви на носі довгого білого пароплава не було.

— Ну... розумієш, Дуг...

Пароплав оглушливо загудів, і юрба знову рушила й понесла Дугласа по мостинах пристані до сходень.

— Дуг, іди ти *перший!*

— Грайте, хай він іде під музику!

І оркестр, піднісши догори тонну міді й двісті фунтів дзвонів та литавр, трічі підряд заграє «Привітаймо, привітаймо, привітаймо щиро вас!». Дуглас і незчувся, як опинивсь на палубі, а за ним туди забігали інші, квапливо ставили кошики з їжею і чимдуж поспішали назад на пристань...

Бам-м!

Сходні забрали.

Дуглас рвучко обернувся й скрикнув.

Він був на пароплаві сам. Його друзі та родичі лишилися, мов у пастці, на пристані.

— Зачекайте, зачекайте!..

Сходні забрали не випадково.

Їх забрали *навмисне*.

— Зачекайте!— злякано закричав Дуглас.

— Атож,— неголосно мовив дідусь, стоячи внизу на пристані.— Зачекайте.

І раптом Дуглас зрозумів: ті, що лишилися на пристані, аж ніяк не в пастці.

Він кліпнув очима.

Це *він* був у пастці, на пароплаві.

Дуглас закричав. Пароплав лунко загудів. Відстань між ним і причалом почала збільшуватись. Оркестр грав «Колумбіє, перлино океану».

— Та стривайте ж, стривайте!

— Прощавай, Дуг!

— Стривайте!

— До побачення, Дуг, до побачення!— гукали обидві бібліотекарки.

— Прощавай,— шепотіли всі, хто був на пристані.

Дуглас подивився на кошики з їжею і мимоволі згадав, як кілька років тому бачив у музеї в Чикаго єгипетське гробовище, де навколо невеликого видовбаного із колоди човна були розставлені всякі забавки та кошики з геть висхлою від часу їжею. Цей спогад обпик його,

наче порох, що спалахнув перед очима. Хлопець закрутився на місці, як навіжений, і заплакав:

— Прощавай, Дуг, прощавай!..

Жінки махали білими хусточками, чоловіки — соломи'яними капелюхами. Хтось підняв маленького собачку й помахав ним.

А пароплав віддалявся від пристані по холодній воді озера, туман огортав його все щільніше, і звуки оркестру танули вдалині, і Дуглас уже ледь розрізняв своїх тіток, дядьків і ближчих родичів.

— Стривайте!— гукав він.— Ще не пізно! Звеліть їм повернути назад! Ви теж можете попливти зі мною на гуляння! А й справді, попливемо всі разом!

— Ні, Дуг, тільки ти один,— почув він ген з берега голос дідуся.— Пливи сам, хлопче.

І тепер Дуглас знав, що на пароплаві, крім нього, нікого немає. Якщо пробігти по ньому й зазирнути в усі закутки, не побачиш ні капітана, ні старшого помічника, не побачиш нікого з обслуги. Він самотній на борту цього судна, що самотньо поринає в туман, а внизу, десь під палубою, чахкають і гудуть величезні машини, живуть своїм позбавленим розуму, замкненим у собі життям.

Дуглас механічно рушив до носу судна. І раптом відчув упевненість у тому, що досить йому лягти скраю палуби й провести рукою по борту, як він намацає там щойно виписану фарбою назву.

(Чому погода розминулася з порою року? Чому знову так потепліло?

Відповідь була проста.

Пароплав називався «Прощавай, літо».)

А повернулося літо тільки по нього, по Дугласа.

— Ду-у-г!..— Голоси з берега було вже ледве чути.— До побачення... прощавай... прощавай...

— Живчику, бабусю, дідуся, Білле, містере Вінескі, ні, ні, ні! Живчику, бабусю, дідуся, рятуйте!

Та берег уже спорожнів, пристань зникла з очей, люди розійшлися по домівках, пароплав загудів востаннє й розбив Дугласові серце, і його скалки бризнули сльозами з очей, і тоді він гірко заривав, вимовляючи імена всіх, хто залишився на березі, і їхні імена злилися в одне величезне жаске слово, що струснуло йому душу, і вся кров його серця вихлюпнулася у судомному воланні:

— Дідуся-бабусю-Живчику-Біллі-містере-Вінескі-по-можі-і-іть!

І отак, ридаючи, він підхопився й сів на ліжку, і його кидало то в жар, то в холод.

Потім знову відхилився на подушку, і сльози затікали йому у вуха, а він усе плакав, хоча й відчував, що лежить на своєму ліжку, хоча й відчував на пальцях неслухняних рук і на клаптиковій ковдрі благодійне сонячне світло. Надвечір'я безгучно розмішувало в повітрі кімнати лимонадні тони.

Дуглас перестав плакати.

Він устав і пішов до дзеркала подивитись, який вигляд має печаль, і побачив її — вона всоталася у його обличчя та очі і тепер залишиться в них назавжди, ніколи не зникне; і він простяг руку й доторкнувся до того обличчя за склом, і рука в дзеркалі так само простяглася до нього й була холодна на дотик.

Унизу пекли хліб, і, як і кожного надвечір'я, пахощі його сповнювали весь будинок. Дуглас спустився наниз і побачив, як бабуся видає з курки соромітні тельбухи, тоді став біля вікна подивитись, як Живчик з верхівки своєї улюбленої яблуні намагається зазирнути за небокрай, — а потім неквапно вийшов на веранду, і пахощі хліба полинули за ним, наче знали, куди він подався, й не хотіли з ним розлучатись.

На веранді хтось стояв і докурював передостанню того дня люльку.

— Дідусю, це ти тут!

— Ну звісно, Дуг.

— Ох! Ох, як добре! Ти тут. І будинок тут. І місто тут.

— Та й ти ж начебто тут, хлопче.

— Тут я, справді тут!

Дідусь кивнув головою, поглянув на небо, набрав у груди повітря і вже хотів був щось сказати, як Дугласа нараз поймав страх і він вигукнув:

— Не кажи!

— Чого не казати, хлопче?

«Не кажи, — думав Дуглас, — не кажи того, що збирався сказати!»

Дідусь чекав.

Вони дивились, і просто в них перед очима дерева розстеляли на лужку свої тіні й перевдягалися в кольори осені. Десь неподалік остання газонокосарка того літа зголювала й зістригала роки, складаючи їх любими серцю валками.

— Дідусю...

— Що, Дуг?

Дуглас проковтнув слину, заплющив очі і з темряви, в яку вгорнув сам себе, вихлюпнув:

— Смерть — це коли ти сам-один на пароплаві і він відпливає й везе тебе геть, а всі твої рідні залишаються на березі?

Дідусь перетравив почуте, придивився до кількох хмарин у небі, а тоді кивнув головою.

— Приблизно так, Дугласе. А чому ти про це спитав?

— Та просто захотілося знати.

Дуглас провів очима хмарину, що пливла у високо-сті й ніколи не була такою, як у цю мить, і більш ні-коли такою не буде.

— Що ти хотів сказати, дідусю?

— Стривай, дай пригадаю. Прощавай, літо?

— Так, сер,— прошепотів Дуглас, пригорнувся до цього високого чоловіка поруч і, взявши його стару руку, міцно притулив до своєї щоки, а тоді поклав собі на голову — такою собі короною для молодого короля. Прощавай, літо!

НАЙКРАЩИЙ ІЗ ЧАСІВ

«То був найкращий із часів, то був найгірший із часів, то був вік мудрості, то був вік глупоти... то була пора світла, то була пора темряви... у нас попереду було все, у нас попереду не було нічого...»¹.

Було літо 1929 року в Грінтауні, штат Іллінойс, і мені, Дугласові Сполдінгу, тільки-но перейшло за двадцять. По всьому запамороченому літньою спекою містечку, де нікому не було вже ні добре, ні погано, а тільки гаряче, як у пекарні, під деревами лежали хлопці, прилипли до собак, і собаки головами на хлопцях, мов на подушках, і дерева заколисували їх, безнадійно шепочучи листям: «Більш ніколи нічого не станеться». І ніщо ніде не рухалося, коли не рахувати талих крапель з величезної, завбільшки з труну, брили льоду у вітрині крамниці господарських товарів. І єдиною людиною, яка тішилася прохолодою, була міс Фростбайт, помічниця мандрівного чудодія, засунута в порожнину за формою її тіла, видовбану в тій крижині, де вона ось уже третій день була виставлена на загальний огляд і, як казали

¹ Початок роману Чарлза Діккенса «Повість про два міста».

люди, весь той час не дихала, не їла й не говорила. Оця остання мука, як на мене, мала дошкуляти жінці найгірше.

А проте в розпалі того довгого, сповненого чекання полудня щось таки *сталося*. Пес раптом відвалився від мене й сів, нашорошивши вуха, і язик його звисав з рота, наче кінець недбало пов'язаної червоної краватки, а осклілі карі очі сонно вбирали в себе далину.

Десь там, серед усипаних гарячим шлаком пристанційних колій, важко відсапуючись, ревучи вогнедишною горлячкою, з навальним брязкотом і ще пекельнішим, ніж літнє пекло надворі, подихом залізного нутра до перону під'їхав поїзд. З нього зійшов один чоловік. І я, лежачи горілиць біля входу до підвалу дідусевого будинку, почув далеку ходу, що поступово наближалась і врешті уврвалася перед об'явкою «*Житло з харчуванням*».

Розплющивши очі, я побачив, як той чоловік піднімається сходами на веранду,— грайливо погойдуючи ціпком, із старомодним саквоюжем у руці, з довгим сивувато-каштановим волоссям, шовковистими вусами та цапиною борідкою, оточений, мов зграйкою пташок, мерехтливим ореолом поштивості.

На веранді, серед вазонів герані, поруч з лавою-гойдалкою на іржавих ланцюгах, незнайомиць обернувся назад і обвів поглядом Грінтаун.

Може, він почув удалині бджолине дзижчання в перукарні, де містер Вінескі, що невдовзі мав стати його недругом, ворожив на кудлатих головах клієнтів, орудуючи своєю електричною машинкою. А може, дочув, як ще далі, в безлюдній бібліотеці, ковзали додолу по різких променях сонця золотаві порошок, а десь у закутку хтось шкрябав пером по паперу, промокав чорнило й знову шкрябав і промокав — то була тоненька жінка, схожа на ув'язнену в тій норі велику самотню мишу. Їй також судилося ввійти в життя цього прибульця. Хтозна, може, він і справді дочув ті звуки, що віщували перемену в його житті. А тим часом відвернувся від свого Майбуття і побачив Сьогодніня — в моїй особі,— побачив, як ми із Псом звелися на траві, дивлячись на нього, гостя з Минувшини.

Він зняв свого високого моховито-зеленого капелюха, втер хусткою чоло і промовив:

— Мое шанування, хлопче. Мое шанування, песику.

А тоді зник за дверима. Чути було, як говорить він, як говорить бабуся, як він умочає перо в чорнило, щоб записати в книгу пожилеців своє ім'я. Отоді й ми з Псом

прослизнули в двері, і я, затамувавши віддих, став читати, що пише незнайомець.

— Ч... а...

— Читаємо догори ногами, хлопче? — весело спитав він, на мить затримавши перо над папером.

— Так, сер.

Він узявся писати далі. Я читав:

— ...а...рл...з... Чарлз!

— Еге ж.

Бабуся, підсліпувато мружачись, придивлялася, як він пише.

— Який гарний у вас почерк!

— Дякую, мем.

Перо побігло далі. А я, розтягуючи звуки, читав:

— Ді-і...к...ке-е...не...— І, затнувшись, зупинився.

Зупинилось і перо. Новий пожилець нахилив голову вбік, приплющив одне око й пильно дивився на мене.

— Ну? — підбадьорив він мене.— То що воно, що?

— Діккенс!— вигукнув я.

— Молодець!

— Чарлз Діккенс, бабуся!

— Я й сама вмію читати, Дуг. *Гарне* ім'я.

— Гарне? — аж задихнувся я.— Це *велике* ім'я! Але ж... Я вважав, що ви...

— Помер? — Пожилець засміявся.— Ні. Живий, при доброму здоров'ї і щиро радий, що зустрів тут прихильного читача, знавця і шанувальника!

Бабуся принесла свіжу білизну, я взяв саквояж, і ми троє вже йшли сходами нагору, коли назустріч нам вплив величезний, як корабель, дідусь.

— Дідусю,— сказав я, дивлячись просто йому в обличчя, щоб побачити, як вразять його мої слова.— По-знайомся... Це містер Чарлз Діккенс!

Дідусь зупинився, оглянув нового пожилця від голови до ніг, а тоді міцно потиснув йому руку і промовив:

— Друг Ніколаса Ніклбі¹— мій друг!

Містер Діккенс трохи сторопів від такого вітання, але швидко отямився, вклонився й сказав:

— Дякую, сер.— І рушив далі нагору.

А дідусь підморгнув, ущипнув мене за щоку й залишив на сходах геть приголомшеного.

У світлій склепінчастій кімнаті під самим дахом, де в розчинені навстіж вікна завівав зусібіч прохолодний

¹ Герой роману Ч. Діккенса «Життя і пригоди Ніколаса Ніклбі».

вітрець, містер Діккенс зняв своє старомодне довгополе пальто й кивнув мені головою на саквояж.

— Постав де-небудь, Піпе... Ти не проти, як я казати му на тебе Піп¹, га?

— Піп? — Щоки мої радісно спалахнули.— Ох, ти ж!.. Ну, звісно, я не проти, сер! Піп — це ж *чудово!*

До розмови втрутилася бабуся:

— Оце вам чиста білизна, містере... е-е...

— Діккенс, мем.— Пожилець заклопотано поплескав себе по кишенях.— Слухай, Піпе, здається, я лишився без записника й олівців. Чи не міг би ти...

Я миттю шаснув рукою до нагрудної кишені.

— Щоб я пропав, коли це не «Тайкондерога» номер два!— Друга моя рука тим часом уже ковзнула до задньої кишені штанів.— А оце — «зручний і практичний блокнот на кільцях»!

— Неймовірно!

Містер Діккенс пішов колом по кімнаті, оглядаючи краєвид за кожним вікном і водночас говорячи то на північ, то на північний схід, то на схід, то на південь:

— Ось уже два тижні я виношую один задум. День Бастілії. Знаєш, що це таке?

— Французьке Четверте липня?

— Тямущий хлопчина! Так от, до Дня Бастілії ця книжка має розійтися по світу. Ти допоможеш мені зламати перепони на шляху революції, Піпе?

— *Оцим от?* — Я подивився на блокнот і олівець у своїх руках.

— Лизни-но кінчик олівця, хлопче!

Я лизнув.

— Угорі на першій сторінці — назва. Назва...— Він похилив голову й замислився, потираючи баки.— Піпе, яка може бути гарна, незвичайна назва роману, дія якого відбувається наполовину в Лондоні, наполовину в Парижі?

— По...— зважився я.

— Ну?

— Повість...— провадив я.

— Ну-ну?

— Повість про... два міста?

— Мем!— гукнув він до бабусі, і та звела очі від білизни.— Це ж геніальний хлопчина!

— Я читала про той день у Біблії,— сказала бабуся.— «Усе завершується до полудня».

¹ Герой роману «Великі сподівання».

— Записуй, Піпе,— тицьнув пальцем у блокнот містер Діккенс.— Мерщій записуй: «Повість про два міста». Далі, посередині сторінки: «Книга перша. Повернення до життя. Розділ перший. Той час».

Я записав. Бабуся поралася в кімнаті. Містер Діккенс дивився на небо, а тоді виразисто заговорив:

— «То був найкращий із часів, то був найгірший із часів; то був вік мудрості, то був вік глупоти; то була доба віри, то була доба безвір'я; то була пора світла, то була пора темряви; то була весна надії, то була зима...»

— Боже мій,— озвалась бабуся,— як гарно ви говорите.

— Дякую, мем.-- Автор кивнув головою, тоді заплющив очі й клацнув пальцями, пригадуючи.— На чому я спинився, Піпе?

— «То була зима *розпачу*»,— підказав я.

Вже далеко за полудень я почув, що бабуся гукає знизу якогось Дуга: «Дуг! Дуг!..» Хто це такий, я не знав. Я ревно писав.

За хвилину почувся голос дідуся:

— Піпе!

Я підхопився.

— Слухаю, сер!

— Час обідати, Піпе,— сказав дідусь зі сходів.

До столу я прибіг з недбало витертими руками й вологою чуприною. І передусім подивився на дідуся.

— А звідки ти знаєш... що я Піп?

— Почув з горішнього вікна годину тому.

— Піп? — спитав містер Вінескі, щойно зайшовши і сідаючи за стіл.

— Ой,— сказав я,— де я тільки сьогодні не побував. Іхав у диліжансі Дуврською дорогою. Був у Парижі! Так намандрував, аж рука затерпла від писання!..

— Піп? — знову спитав містер Вінескі.

Дідусь залюбки прийшов мені на допомогу.

— Коли я був такий, як він, я теж змінював собі ім'я, і то не раз. Був Діком. Цебто Діком Несхибним Оком. Потім — Джоном. На честь Довготелесого Джона Сілвера. А ще Гайдом. Тим, що був двійником Джекілла!..

— А от я ніколи не мав жодного іншого ймення.

¹ Ідеться про персонажів популярних книжок для юнацтва.

Завжди був Бернард Семюел Вінескі,— заявив перукар, і далі не спускаючи з мене очей.

— Жодного? — вражено вигукнув дідусь.

— Жодного.

— То чим ви доведете, що були хлопчиськом, сер? — спитав дідусь.— Чи, може, ви якийсь особливий феномен природи?

— Як це? — не зрозумів містер Вінескі.

Дідусь махнув рукою і подав йому тарілку з їжею.

— До діла, Бернарде Семюеле, до діла.

Та містер Вінескі поставив тарілку на стіл і наче забув про неї.

— Ти їздив у диліжансі?..

— Атож, з містером Діккенсом,— відповів за мене дідусь.— Річ у тім, Бернарде Семюеле, що ми маємо нового поживця, він письменник і щойно почав новий роман, а Піпа, чи то пак Дуга, взяв собі за секретаря...

— Від самого полудня працювали,— вихопився я.— Вже двадцять п'ять сторінок готові!..— І затулив рота рукою.

На обличчя містера Вінескі набігла тінь.

— Письменник? На прізвище Діккенс? Та невже ви справді вірите...

— Я вірю тому, що мені каже людина, поки вона не скаже іншого, а коли скаже, віритиму тому іншому... Зробіть ласку, передайте мені масло,— промовив дідусь.

Масло передали серед загальної мовчанки.

— Чортівня якась...— буркнув собі під ніс містер Вінескі.

Я принишк на стільці.

Дідусь, нарізаючи курча й розкладаючи шматки по тарілках, сказав:

— До нас у дім приходить цілком пристойний чоловік і каже, що його прізвище Діккенс. Отож я вважаю, що це його справжнє прізвище. Він дає зрозуміти, що пише книжку. Я проходжу повз його двері, заглядаю до кімнати й бачу: так, він справді пише. То що, я маю йому заборонити? Адже цілком очевидно, що йому таки треба написати цю книжку...

— «Повість про два міста!» — докинув я.

— «Повість!» — уже не тямлячи себе з люті, закричав містер Вінескі.— «Про два...»

— Цсс!— сказала бабуся.

Бо вже спустився сходами й став у дверях ідальні той чоловік з довгим волоссям, гарними вусами та бо-

рідкою і, всміхаючись, уклонився до всіх, неначе лектор до слухачів.

Дідусь підвівся й лагідно, привітно промовив:

— Шановне товариство, це наш новий пожилець і, сподіваємося, друг — містер Чарлз Діккенс. Містере Діккенс, сер, ласкаво просимо!..

О, яке то було літо!

Не минало й дня, щоб я не приходив до містера Діккенса й не просиджував у нього всі ранкові години. Він диктував, і ми мандрували з Парижа до Лондона й з Лондона до Парижа, зупинялися поспідати й попиту лимонаду, а після того знов вирушали до Лондона, і я був секретарем першорядного письменника, містера Ч. Діккенса, найвидатнішої людини в Грінтауні, штат Іллінойс, і страшенно пишався цим, і мене аж роздимало від щастя, бо я й сам мріяв стати колись письменником, отож мав нагоду пізнавати таємниці красногo письменства з найкращим із найкращих учителів.

Непокоїв мене тільки містер Вінескі, перукар і мій добрий приятель, мій, сказати б, герой, чиею майстерністю я щиро захоплювався, вважаючи його справжнім митцем, не більш і не менш. Уже кілька років я проводив у його перукарні мало не половину літа, спостерігаючи, як він перетворює кудлаті опудала на прекрасних принців, — отакій він був мастак. Але тепер мене так заворожили Лондон і Париж, що я зовсім забув про містера Вінескі і вже не ходив до перукарні. А містер Вінескі мусив і далі щодня сідати за один стіл з тим патлатим писакою, якому давно слід було підстригтися, і там-таки сидів і я, дивлячись на містера Діккенса так, наче я був Пес, а він — сам Бог.

І ось одного дня, десь через місяць після того, як ми почали «Повість про два міста», містер Вінескі не витримав. Під час обіду він підхопився на ноги, тицьнув пальцем на містера Діккенса й заявив:

— Ви, сер, дурисвіт і негідник. Ніякий ви не Чарлз Діккенс. Дуже схоже на те, що насправді ви не хто інший як Рудий Джо Пайк із Вілкісборо, шахрай і фальшивомонетник, котрого розшукує поліція, чи, може, Білл Хеммер із Хорнбілла, штат Арканзас, що його мають засадити до в'язниці за злісне хуліганство й дрібні крадіжки в Оскалузі. Та хто б ви не були, ви збиваєте з пуття невинну дитину й знущаетеся з нашої довірливості, і я даю вам двадцять чотири години на те, щоб ви

забралися геть із цього міста, а ні — то я викличу начальника поліції і попрошу його з'ясувати, хто ви такий. Або я, або ви, сер,— один з нас має залишити цей дім. Даруйте мені, місіс і містере Сполдінги, але мовчати далі я не можу! Мені остогидло слухати, як пишуться романи, що їх написано понад півсотні років тому! Звольте вийти з-за столу, сер, поки я привселюдно не дав вам ляпаса!

— Містере Вінескі!— стривожено вигукнув дідусь і підвівся.

— Сер,— тихо мовив містер Діккенс, і собі підводивчись,— містер Вінескі має рацію. Мабуть, справді час уже мені вас покинути, бо, як я бачу, ваше загальне терпіння, ваше співчуття й вибачливість вичерпалися.

— Містере Діккенс!..— вигукнув я.

Та, перше ніж я встиг його зупинити, він вийшов з їдальні. А за хвилину нагорі лунко грюкнули двері його кімнати.

Усі сиділи ошелешені. Містер Вінескі неуважливо колував виделкою їжу.

Я пішов нагору й постукав у замкнені зсередини двері. Містер Діккенс був у кімнаті, але не озивався, хоч я стукав ще і ще.

Душа моя боляче стислась і завмерла.

— Чарлі,— мовив я.— Бідолашний Чарлі...

Пізно ввечері містер Вінескі, нікому нічого не сказавши, пішов з дому й довго не повертався.

— Святий боже,— мовив я.— Треба кликати слюсаря. Геть усе потекло.

На тротуарі перед будинком з'явився містер Вінескі, пройшов, мов сновиди, і зник з счей.

— Це він уже вчетверте пішов навколо кварталу.— Дідусь чиркнув сірником і запалив люльку.

— Містере Вінескі!— гукнув я.

Відповіді не було. Звук ходи завмер удалині.

— От халепа, почуваю себе так, наче програв битву,— сказав я.

— Ні, Дуг... пробач, Піп...— заперечив дідусь, сідаючи на східець поруч мене.— Просто ти посеред битви поміняв генералів, і одного з них це так засмутило, що він повівся негідно.

— Це містер Вінескі? Та я... я ладен зненавидіти його!

Дідусь тихо попахкував люлькою.

— Навряд чи він і сам розуміє, чому йому так тяжко й гидко на душі. Неначе хтось тихцем видер йому вві сні зуба, і тепер те місце болить і ние.

— Ми ж не в церкві, дідусю.

— Ти хочеш сказати, щоб я облишив метафору? Газрад. Так от, іншими словами, Дуг, ти був у нього в перукарні своєю людиною, підмітав з підлоги волосся і всяке таке. Він же не має ні дружини, ні сім'ї, тільки оту свою роботу. А самотньому чоловікові потрібно, щоб у нього був ще хтось у світі, хоч він цього може й не усвідомлювати.

— Та я...— І я затнувся, бо раптом перед очима в мене все стуманіло.— Я завтра ж вимию всі вікна у перукарні. І... і стовпчик перед дверима так змащу, що він крутитиметься, як скажений.

Дідусь кивнув головою.

— Я знаю, ти це зробиш, хлопче...

Я пішов спати, але заснути не міг і чув, як годинник на вежі міської управи вибив першу, другу, а потім і третю годину ночі.

І тоді я почув десь поблизу тихий плач. Я вийшов у передпокій, став під дверима пожилця й прислухався.

— Містере Діккенс...

У кімнаті затихло.

Двері були незамкнені. Я наважився прочинити їх.

— Містере Діккенс...

Він був там — нерухомо лежав на ліжку в місячному світлі, і з його широко розплющених, утуплених у стелю очей текли сльози.

— Містере Діккенс...

— Тут такого немає,— озвався він і похитав головою на подушці.— Ні в цій кімнаті, ні на цьому ліжку, ні на цьому світі такого немає.

— Це ж ви,— сказав я.— Ви — Чарлі Діккенс.

— Пора б тобі знати все, як є,— почувалася сумовита відповідь.— Уже далеко за північ, скоро ранок.

— Я знаю одне,— не вгавав я.— Щодня я бачив, як ви писали. Щовечора чув, як ви говорили.

— Атож, твоя правда.

— І ви вже закінчуєте одну книжку й скоро почнете нову. І почерк у вас прегарний.

— Справді так.— Він кивнув головою.— Еге ж, хай мене грім поб'є, і це правда.

— Ну от!— Я обійшов ліжку й став з другого боку.—

То чого ж би вам, відомому в цілому світі письменнику, отак каратися?

— Ти ж знаєш, і сам я знаю, що я містер Ніхто і Нізвідки, бреду потемки до Небуття із згаслим ліхтарем і навіть свічки не маю.

— Бала-бала!— сказав я і рушив до дверей. Мене розлютило, що він відступається від свого. І занпащає таке чудове літо.— На добраніч!— Я брязнув дверною ручкою.

— Стривай!

В тому моторошно тихому вигуку було стільки туги й навіть болю, що я забрав руку від дверей, але не обернувся.

— Піпе...— мовив літній чоловік на ліжку.

— Що?— похмуро буркнув я.

— Не треба нам сваритися. Сідай.

Я повільно сів на хиткий стілець біля нічного столика.

— Побалакай зі мною, Піпе.

— Святий боже, о третій...

— ...годині ночі, атож. Ой, яка це страшна година. Вже ціла вічність після заходу сонця, а до світанку ще десять тисяч миль. О такій порі як ніколи потрібні друзі. Ти мені друг, Піпе? Спитай мене про щось.

— Про що?

— Я думаю, ти знаєш.

Я трохи поміркував і зітхнув.

— Ну гаразд. Хто ви такий?

З хвилину він лежав дуже тихо, а тоді невидимим довгим кінчиком носа намацав на стелі потрібні слова і сказав:

— Я людина, що так і не змогла дорости до своєї мрії.

— Як це?

— А так, Піпе, що я не став тим, ким хотів стати.

Тепер і я на хвилю примовк.

— А ким ви хотіли стати?

— Письменником.

— І пробували?

— Чи я пробував!— вигукнув він і мало не похлинув ся якимсь неприродним злим сміхом. — Пробував,— сказав, опанувавши себе.— Боже милостивий, ти б побачив, синку, скільки пролилося слини, чорнила й поту! Я спорожнив цистерни чорнила, списав гори паперу, розтросив з півсотні друкарських машинок, погриз і постругав десять тисяч м'яких олівців «Тайкондерога».

— Ого!

— Саме так, «ого!»

— Що ж ви писали?

— Ти спитай, чого я *не* писав! Поєми. Нариси. Трагедії. Фарси. Оповідання. Романи. По тисячі слів на день, хлопче, кожної божої днини, тридцять років підряд. Не було такого дня, щоб я чогось не шкрябав і не поганив чистих аркушів. Мільйони слів зійшли з моїх пальців на папір, і все те нікуди не годилося.

— Не може бути!

— *Було*. Не таке собі, не сяке-таке, а просто казна-що. Це розуміли друзі, розуміли редактори, розуміли вчителі, розуміли видавці, і одного напрочуд гарного дня, десь о четвертій годині пополудні, коли мені вже минуло п'ятдесят, це зрозумів і я.

— Але ж не можна писати тридцять років і не...

— Не натрапити на якусь перлину? Не зачепити дзвінкої струни? Розкрий очі, Піпе, розкрий очі й дивись на мене — на людину, наділену особливим, надзвичайним хистом, єдину відколи існує світ, яка вилила на папір п'ять мільйонів слів і не дала життя жодній дрібничці, здатній звестися на власні кволі ноженята й вигукнути: «Еврика! Створено!»

— І ви не надрукували *ані одного* оповідання?

— Ані смішинки на два рядки. Ані жалюгідного газетного віршика. Ані оголошення про купівлю-продаж або чийсь смерть. Ані рецепта домашнього консервування. Справжня дивовижа, хіба ні? Це ж треба — бути таким рідкісно нудним, таким сміховинно нездарним, щоб жодне твоє слово не змусило нікого всміхнутися, не зворушило до сліз, не піднесло духом, не розрадило в горі. А знаєш, як я вчинив того дня, коли відкрив, що з мене ніколи не вийде письменника? Я вбив себе.

— *Вбили?!*

— Порішив, знищив. Як? Спакувався, вирушив у далеку подорож поїздом, а там пізно ввечері сідав на відкритій задній площадці вагона для курців, і клаптики моїх рукописів розлітались обабіч колії, мов сполохані птахи. Роман я розкидав по Небрасці, поеми на вірєць Гомерових — по Північній Дакоті, а любовні сонети — по Південній. Автобіографічні нариси залишив у чоловічій вбиральні готелю «Гарвей» у Клір-Спрінгу, штат Айдахо. З моєю прозою знайомилися лани достиглої пшениці. Знамените було добриво — певне, там ще довго після того збирали багатючі врсжаї. У ту далеку по-

дорож наприкінці літа я взяв із собою дві величезні валізи, щерть напаковані частками моєї душі, і таки добре потішив своє ображене самолюбство. Одне по одному, спершу повільно, а далі швидше й швидше, я дер свої творіння на клапті, викидав їх геть — геть з рук, геть з голови, геть із життя,— і вони безгучно зникали в оповитій нічною темрявою прерії, в сипучих пісках безлюдної пустелі, серед похмурих мовчазних скель. І ось однієї ночі, коли поїзд, виписуючи дугу на якомусь повороті, виповнив темряву переможним ревінням, я пустив з рук останніх своїх мертвонароджених дітлахів...

Коли приїхали на кінцеву станцію, мої валізи були порожні. За довгу дорогу я чимало випив, дуже мало з'їв, пролив доволі гірких сліз у самотині купе, зате скинув з себе всі якорі, весь мертвий тягар, усі свої мрії і, хвалити бога, тихо й мирно завершив свою подорож із чистим сумлінням і впевненістю в собі. Я počував себе так, ніби знов народився на світ. І запитував сам себе: «Як же це так? Що сталося?.. Ти... ти ж тепер зовсім інша людина».

Він бачив усе те на стелі, і я теж бачив, немов кадри кіно, що бігли вгору по освітленій місяцем стіні.

— «Ти тепер зовсім інша людина»,— сказав я собі і коли, зійшовши з поїзда в кінці того довгого літа, яке принесло мені визволення і несподіване відродження, подивився в облуплене, закаляне мухами дзеркало автомата з жувальною гумкою на пероні безлюдної залізничної станції у Пічемі, штат Міссурі, то побачив, що за довгі дні подорожі в мене відросла чимала борідка, а розмаяне вітром, давно не стрижене волосся надає мені чудернацького вигляду, і, придивившись до себе пильніше, я аж відступив з подиву й тихо вигукнув: «Та не вже це ви, Чарлі Діккенс?» — Літній чоловік на ліжку неголосно засміявся.— «Ой, таки ви, Чарлі,— кажу,— ви, містере Діккенс!» А відображення у дзеркалі як гримне на мене: «Хай вам абищо, сер, та ким би *ще* я міг бути? Ану, відстороніться! Я поспішаю на важливу лекцію».

— Ви так і сказали, містере Діккенс?

— Бог мені свідок, Піпе, це щира правда. І я відсторонився! А тоді пішов незнайомим містом, і тепер, коли я нарешті знав, хто я такий, мене аж у жар кидало на думку про те, скільки всякого я, народжений знову, зможу тепер зробити і які великі й прекрасні діла чекають мене попереду! Розумієш, Піпе, свідомість цього,

напевне, визрівала в мені уже давно. Усі ті роки безнастанного писання й гірких розчарувань моє незрадливе внутрішнє чуття немовби твердило мені: «Май терпіння. Всі твої труди підуть прахом, але в останню мить я тебе врятую!» І, можливо, врятувало мене саме те, що багато років запанащало: шаноба до великих попередників, до тих стовпів і світочів на осяйних літературних вершинах, яких я смиренно споглядав із свого вутлого човника на дні пересохлого річища.

Боже мій, Піпе, як я пожирав Толстого, впивався Достоевським, смакував Мопассана, підживлявся просто неба курчам та вином у товаристві Флобера й Мольєра! Надто ревно схилявся я перед високими божествами. Надто багато читав! Отож коли мої твори згинули, їхні залишилися. І одного дня я раптом збагнув, до чого це призвело, Піпе: я не міг забути їхніх книжок!

— Не могли забути?..

— Атож, не міг забути жодного рядка, жодного слова, жодної літератури з усіх тих книжок, що будь-коли пройшли перед моїми жадібними, допитливими очима!

— Фотографічна пам'ять.

— Оце ти як в око вліпив! Усе, що написали Дікенс, Гарді, Остін, По, Готорн, засіло в оцій старій фотокамері і тільки й чекало, щоб його надрукували з того голосу, багато років чекало, а я й гадки не мав, що все воно отак усоталося в мене. Попроси мене заговорити мовою будь-якого письменника — і я потраплю. Кіплінг — це одне, Теккерей — зовсім інше. Скажи вирізати фунт м'яса — я стану Шейлоком. Задути свічку — стану Отеллю. Ким хочеш стану, Піпе, ким тільки хочеш!

— Ну, а потім що було?

— А потім, Піпе, я знов подивився в те закаляне мухами дзеркало й спитав: «Ну що ж, містере Дікенс, оскільки все це правда, то коли ви почнете писати свою першу книжку?» І сам собі відповів: «Зараз же!» А тоді накупив паперу та чорнила і оце відтоді живу мову в сні, одержимий однією пристрастю, сповнений радісного шалу, безмірно щасливий, живу й пишу одну по одній усі ті книжки, що належать найдорожчій для мене людині — мені самому, Чарлзові Дікенсу. Я мандрую величезними обширами Сполучених Штатів Америки, спляюся то там то там, пишу й граю свою роль, граю й пишу, читаю лекції, думаю свої думи, то поринаючи в марення, то зринаючи з нього, всім відомий і нікому

не відомий, там поживу довше, щоб дописати «Копперфілда», там затримаюсь попрацювати над «Домбі і сином»... Часом я забиваюся на цілу зиму на якийсь глухий, завалений снігом полустанок, і нікому й на думку не спадає, що там пробуває в зимовій сплячці сам Чарлі Діккенс. А потім вигулькну, мов весняний метелик із лялечки, та й гайда далі. Часом залишаюся на ціле літо в якомусь одному невеликому містечку, аж поки виженуть... Атож, виганяють, Піпе. Бо такі, як отой ваш містер Вінескі, не прощають вигадок, хоч би які земні й доречні ті вигадки були. Йому, хлопче, просто бракує розуміння. Він не тямить, що всі ми маємо робити кожен своє, аби вижити, вижити на цьому світі. Хто сміється, хто плаче, хто пробивається кулаками, хто тікає, але все зводиться до одного: людина якось *існує*. Світ аж кишить людьми, вони потопають у ньому, і кожен у свій спосіб силкується прибитися до далекого берега. А що ж містер Вінескі? Він існує, клацаючи своїми ножицями, і йому не зрозуміти принакності пера, чорнила та паперу, до якого лине, наче муха до липучки, моя позичена англійська душа.

Містер Діккенс спустив ноги з ліжка й потягся по свій саквояж.

— Отож я мушу складати манатки й забиратися геть. Я випередив його і вхопився за саквояж.

— Ні! Вам не можна йти. Ви ж не закінчили книжки!

— Піпе, любий мій хлопче, я ж тобі все пояснив... Хіба ти не чув?

— На неї чекає цілий світ! Ви не маєте права покинути «Два міста» на середині!

Він лагідно забрав у мене саквояж.

— Піпе, Піпе...

— *Не маєте права*, Чарлі!

Він зазирнув мені в очі, і, певно, вони так палали, що він аж відсахнувся.

— І я чекаю!— вигукнув я.— І всі вони там чекають!

— Хто «вони»?

— Натовп перед Бастілією. Париж... Лондон. Дувр... Гільйотина!

Я побіг до вікон і порозчиняв їх ще ширше, ніби сподіваючись, що нічний вітер і місячне світло занесуть у кімнату ті звуки та образи і вони поповзуть по килимку й закрадуться йому в очі та вуха, і, коли легкі завіски примарно заколихались, тоді і я, і Чарлі— ладен заприсягтися— почули, як гомонить великий натовп, риплять колеса карет, як сичить, стрімко ковзаючи вниз,

гостра сокира гільйотини і глухо, мов качани капусти, падають додолу голови, як лунає переможний спів,— усе це долинуло до нас із вітром...

— Ой, Піпе, Піпе...

З очей його потекли сльози.

Я видобув з кишені олівця й блокнота.

— Ну? — мовив вимогливо.

— На чому ми вчора спинилися, Піпе?

— На мадам Дефарж із плетивом у руках.

Він упустив саквояж на підлогу.

— Мадам Дефарж... так-так... ага. Пиши, Піпе: «Мадам Дефарж...»

Він сів на краечку ліжка, і руки його почали рухатись — неспокійно совалися, стискали одна одну, спліталися й розпліталися,— і він дивився на них і говорив, а я записував, і він знову говорив, усе палкіше та палкіше, і так аж до світання...

— Добро ранку, містере Дікенс!

Я з розгону всівся на стілець у їдальні. Містер Дікенс уже впорався з половиною млинців, що чималим стосиком височіли в нього на тарілці.

Я надкусив свого млинця й побачив на столі між нами ще більший стосик списаних аркушів.

— Містере Дікенс...— мовив я.— Це «Повість про два міста»? Ви її... закінчили?

— Зроблено.— Містер Дікенс не підвів очей від тарілки.— Встав о шостій. Працював як віл. Зроблено. Докінчено. Крапка.

— Ура!— вигукнув я.

Десь удалині почувся паровозний гудок. Містер Дікенс випростався на стільці, тоді раптом підхопивсь і, покинувши недоїдений сніданок, вискочив з їдальні. Я почув, як грюкнули надвірні двері, вибіг на веранду й побачив його вже на півдорозі до хвіртки із саквояжем у руці. Він повернув до станції і йшов так швидко, що мені довелося щораз забігати йому наперед.

— Містере Дікенс, книжку ви закінчили, це так, але ж іще *не видали!*

— Доручаю подбати про це тобі, Піпе.

Він швидко простував далі. Геть захекавшись, я мусив наздоганяти його.

— А як же буде з Давідом Копперфілдом?.. І з Крихіткою Дорріт?..

— Вони твої друзі, Піпе?

— Ваші, містере Діккенс. А як ви про них не напишете, вони ж і *не житимуть!*

— Якось обійдуться.

Він завернув за ріг. Я вистрибом метнувся за ним.

— Чарлі, заждіть!.. Я придумав для вас... нову назву! «Піківський клуб», атож, «Записки Піківського клубу»!

Було чути, як поїзд під'їжджає до станції.

Чарлі побіг чимдуж.

— А потім «Холодний дім», Чарлі, і «Важкі часи», і «Великі...— послухайте, Містере Діккенс!— ...сподівання!» Ох ти ж, боже мій!..

Він був уже далеко попереду, і мені лишалося тільки гукати йому навздогін:

— Гаразд! Ідіть собі! Ідьте! А я знаю, що мені робити! Не буду я більше вас читати, ви цього не гідні! Не буду! І не думайте, що я тепер стану дочитувати «Повість про два міста»! Дзуськи! Не стану! Ніколи!..

На станції забамкав дзвін. Паровоз засичав парою. Але містер Діккенс сповільнив ходу. Потім спинився посеред тротуару. Я підійшов і став, дивлячись йому в спину.

— Піпе,— тихо мовив він,— ти це серйозно кажеш?

— Ех, ви!— вигукнув я.— Та ви... ви просто...— Я шукав у пам'яті потрібних слів і зрештою натрапив.— ...просто тьху. Плюнути й розтерти!

— Та ти що, Піпе!

— Що, що! Начхати мені, що там буде далі з тим Сідні Картонем!

— Це ж найкраща річ з усіх, які я досі написав. Тобі треба прочитати її, Піпе.

— Чому це?

Він обернувся й поглянув на мене великими сумними очима.

— Тому що я написав її для тебе.

Мені тільки й стало сили тихо огризнутися:

— То й що?

— А те,— відказав містер Діккенс,— що я вже спізнався на поїзд. Наступний буде через сорок хвилин...

— Тоді ви маєте час.

— На що?

— На те, щоб познайомитися з одною людиною. Познайомтеся з нею, Чарлі, і тоді я дочитаю вашу книжку... Нам туди, Чарлі, отуди.

Він знову спинився.

— Туди? До бібліотеки?

— Десять хвилин, містере Діккенс, дайте мені десять хвилин. Усього десять, Чарлі, зробіть ласку.

— Десять?

Та зрештою він дав мені провести себе, мов сліпого, сходами бібліотеки, і ми разом тихенько прослизнули в двері.

У бібліотеці було наче в кам'яному кар'єрі, над яким десять тисяч років не випадало дощу.

Прислухаєшся в один бік — тиша.

Прислухаєшся в другий — анішелесь.

Здавалося, там пролягла смуга часу між уже зробленим і ще не зробленим. Ніхто там не помирав. Ніхто не народжувався. Бібліотека з усіма її книжками просто була.

Ми — містер Діккенс і я — стояли на краю тієї тиші й чекали.

Містер Діккенс тремтів. І мені раптом спало на думку, що за ціле літо я ні разу його тут не бачив. Мабуть, він боявся, що я зараз поведу його до полиць з романами і там стоятимуть усі його книжки — вже написані, надруковані, оправлені, випущені в світ, не раз видані читачам, прочитані й знов поставлені на полиці.

Та не такий я був дурний. І все ж таки він узяв мене за лікоть і прошепотів:

— Піпе, навіщо ми прийшли? Ходімо звідси. Тут же...

— Прислухайтесь! — просичав я.

Десь далеко, за рядами полиць, було чути такий звук, наче там переверталась уві сні велика міль.

— Бог мені свідок, — мовив містер Діккенс, розширивши очі, — я знаю, що воно таке.

— Авжеж.

— Добре знаю цей звук, — додав він, дослухаючись, і кивнув головою. — Там хтось пише.

— Ваша правда, сер.

— Пише пером... І пише...

— Ну-ну?

— Вірші! — пошепки вигукнув містер Діккенс. — Атож. Побий мене бог, Піпе, десь там далеко, наче ген під водою, хтось пише вірші. Ось послухай! Чуєш? Розгін, розгін, стон, і знов розгін, і знов, і знов... То не цифри, Піпе, не числа, не якісь там сухі матерії, ти чуєш, як легко біжить перо, як воно *пурхає* по папері? То поезія, богом присягаюся, сер, то, безсумнівно, поезія!

— Мем! — покликав я.

Міль затихла.

— Не заважай їй!— цитьнув на мене містер Дікенс.— Сполохаеш натхнення. Нехай собі пише.

Міль знову заворушилася.

— Мем!— покликав я ще раз, тихо, але вимогливо. У проходах між полицями щось зашурхотіло.

І ось вона з'явилася перед нами, головна бібліотекарка, жінка непевного віку — не молода й не стара; непевного кольору — не смуглява й не бліда; непевного зросту — не низька й не висока, але досить тендітна; жінка, що часто розмовляла сама із собою в сутіні між припалих порохом полиць, ледь чутно, ніби там шелестіли сторінки книжки, і пересувалася зовсім безгучно, мов на невидимих коліщатах.

Вона простувала до нас, і її обличчя було мов притінена лампа, а погляд ніби освітлював їй дорогу. Уста її ворушилися, перебираючи слова у місткому сховищі за її замріяними очима.

Чарлі пильно читав з її уст. Тоді кивнув головою. Він чекав, поки вона зупиниться і її погляд упаде на нас. І все-таки це вийшло несподівано. Вона аж охнула й засміялася сама із себе.

— А, це ти, Дугласе, і з тобою...— Вона впізнала Чарлі, і очі її потепліли.— Ви ж Дугласів друг... містер Дікенс, так?

Чарлі дивився на неї з такою побожністю, що я аж злякався.

— Містере Дікенс,— мовив я,— познайомтеся з...

— «Мене не спинить навіть Смерть...» — проказав напам'ять Чарлі, приплющивши очі.

Бібліотекарка закліпала очима, і чоло її побіліло, так ніби лампа засвітила ясніше.

— Міс Емілі,— сказав він.

— Її звать...— спробував заперечити я.

— Міс Емілі.— Він простяг руку й доторкнувся до її руки.

— Дуже приємно,— мовила вона.— Але як ви...

— Як угадав ваше ім'я? Та боже мій, мем, я ж чув, як ви десь там писали — розгонисто, натхненно. *Так* пишуть тільки поети!

— Та що ви, то пусте.

— Вище голову, сміливіше,— лагідно сказав він.— То не пусте. «Мене не спинить навіть смерть» — чудовий, першорядний вірш.

— Мої власні вірші такі вбогі...— збентежено промовила вона.— Отож я переписую її, щоб повчитися.

— Переписуєте *кого?* — ляпнув я.

— Дуже добра наука.

— Ой, *справді?* — Вона допитливо поглянула на Чарлі.— Ви не...

— Чи я не жартую? Ні, мем, які жарти з Емілі Діккінсон!¹

— Емілі Діккінсон? — перепитав я.

— А в цьому багато чого й від вас, містере Діккенс,— зашарілася бібліотекарка.— Я прочитала всі ваші книжки.

— *Всі?* — Він аж позадкував.

— Всі ті,— квапливо додала вона,— що їх надруковано досі.

— Він оце тільки-но закінчив ще одну,— знову встряв я.— Знаменита книга! «Повість про два міста».

— А ви, мем? — приязно спитав Чарлі.

— Я? Та ні, я ще не послала жодного вірша й до місцевої газети.

— То неодмінно пошліть!— вигукнув він із щирим запалом і вірою.— Завтра ж. Ні, сьогодні!

— Але ж,— заперечила вона згаслим голосом,— я навіть не маю кому їх спершу прочитати.

— Як це не маєте? — спокійно мовив Чарлі.— Ось вам Піп, а ось — візьміть мою візитку картку — Ч. Діккенс, есквайр, хто при нагоді й з вашого дозволу залюбки загляне сюди пересвідчитись, чи все гаразд у цій ідилічній книгозбірні.

Бібліотекарка взяла картку.

— Але ж не можна...

— Отакої! *Треба!* Те, що можу дати я,— тільки підсмажені скибки хліба до столу. А ваше слово має стати джемом і медом до цього хліба. Моє письмо — розмірене й невигадливе. Ваше — поривчaste, воно вирує життям, але віддає данину й принадній таїні смерті, про яку ви так часто згадуєте... Та годі.— Він показав рукою.— Онде там, у кінці того довгого проходу я бачу світло... Його засвітила муза, вже готова водити вашим пером. Вона чекає на вас. Ушануйте її як слід. Бувайте.

— Бувайте? — перепитала вона.— Чи має це одначати «бувайте з богом»?

— Певне, що так, добродійко, певне, що так.

А в наступну мить ми знов опинилися на осонні перед бібліотекою, і містер Діккенс мало не перечепився через свій саквожж, що його залишив за дверима.

¹ Визначна американська поетеса ХІХ ст.

Посеред лужка він раптом став, як укопаний, і сказав:

— Яке блакитне небо, хлопче!

— Так, сер.

— Яка зелена трава!

— Еге. — Аж тепер і я спинився й добре розглянувся довкола. — Ох, ти ж... таки *справді!*

— А вітер... Ти чуєш, Піпе, який духмяний вітер?

Ми обидва втягли носом повітря. Тоді Чарлі сказав:

— І в цьому світі є чудові хлопці, що мають багату уяву й відають таємниці врятування ближніх...

І поплескав мене по плечу. Я знічено похилив голову й не знав, що мені робити. Виручив мене гудок паровоза.

— Ой, це ж наступний поїзд! Якраз *від'їжджає!*

Ми стояли й чекали.

Нарешті містер Діккенс сказав:

— А тепер уже від'їжджає... То ходімо додому, хлопче.

— Додому!— радісно вигукнув я і раптом спинився.— А як же... містер Вінескі?

— Ну, після всього, що було, я не боюся за тебе, Піпе. Кожного дня надвечір, коли я чаюватиму й даватиму перепочинок голові, ти ходитимеш до перукарні і...

— Вимітатиму волосся!

— Молодець. І нічого страшного в тому немає. Невеличка дружня позика Англійського державного банку Національному банкові Грінтауна, штат Іллінойс. А тепер, Піпе... де олівець?

Я шаснув рукою до однієї кишені і намацав гумку, шаснув до другої — і знайшов.

— Є олівець!

— А папір?

— Є папір!

Ми простували поряд під зеленим шатром літніх дерев.

— А назва, Піпе, буде...

Він підняв догори свій ціпок і почав виводити проти неба таємничі письмена. Я примружив очі й узявся вгадувати ту невидиму назву.

— Крам...

Він вивів ще дві літери.

— ...ни...

Ще дві.

— ...ця,— читав я.— Крамниця!

— Як тобі така назва, Піпе?

Я завагався.

— Та... якась вона... ну, наче *незакінчена*.

— Ач який вередливий хреститель. Ось маеш!

І він поволі виписав проти сонця друге слово.

— Ста... ро... жит... но... стей. «*Крамниця старожитностей!*»

— Записуй роман, Піпе!

— Слухаюсь, сер! — вигукнув я. — «Розділ перший!»..

Крізь голе гілля дерев наче снігом сипонуло.

— Що це? — запитав я сам себе і сам же й відповів: — Та нічого, просто літо минуло.

Усі ті дні й години відлетіли листками з календаря, промайнули, як у кіно, повіялися з вітром ген за пагорби. Настав кінець нашому з Чарлі писанню. Лишилося позаду чимало днів, проведених у бібліотеці. Відійшло в минуле чимало вечорів з міс Емілі та читанням уголос. Приїздили й відїздили поїзди. З'являвся, повнів і танув на небі місяць. Прибували нові поїзди, займалися нові життя, і раптом одного дня переді мною опинились отут міс Емілі, а отут Чарлі, обое з усіма своїми пожитками, й тицьнули мені в руки якийсь паперовий мішечок.

— Що це тут таке?

— Рис, Піпе, звичайнісінький білий рис для весільного обряду. Посипай нас, хлопче, проводжай у щасливу дорогу. Чуеш оті дзвони, Піпе? Це благовіст містерові та місіс Діккенсам! Посипай, хлопче, посипай! Посипай!..

Я посипав і біг, біг і посипав, а вони, вже стоячи на задній площадці останнього вагона, махали мені руками й швидко зникали з очей, та я все гукав:

— До побачення! Щасливої вам дороги, Чарлі! Щасливого життя! Приїжджайте! Щасливо... щасливо...

Тепер я вже розумів, що плачу, і ревнивий Пес жував мої черевики, радіючи, що я лишився тільки при ньому, а в перукарні уже чекав містер Вінескі, готовий вручити мені щітку й знову вважати мене за свого сина.

А потім настала й потяглася осінь, і нарешті надійшов лист від мандрівного подружжя.

Я не розпечатував його цілий день, і тільки надвечір, коли вже почало смеркатися, вийшов на веранду, сів і, дивлячись, як дідусь згрібає з доріжки сухе листя,

й тримаючи в руках конверт, чекав, поки дідусь погляне на мене, і ось нарешті він поглянув, і тоді я розірвав конверт і прочитав уголос в осінніх сунітках:

— «Любий Піпе...— Побачивши на папері своє давнє прибранє ім'я, я мусив на хвильку спинитися, бо тільки воно заповнило мені очі.— Любий Піпе, сьогодні ввечері ми в Орорі, завтра будемо у Фелісіті, а післязавтра — в Елджіні. Чарлі збирається наступні півроку виступати з лекціями, і ми з надією дивимось у майбутнє. Обое багато працюємо, і чи треба казати, які ми щасливі? *Дуже* щасливі. Він називає мене Емілі. Піпе, ти, мабуть, ще не знаєш, чие це ім'я, а так звали одну поетесу, і я сподіваюся, що колись ти візьмеш у бібліотеці її книжки. Так от, Чарлі дивиться на мене й каже: «Тя моя Емілі»,— і я майже вірю йому. Ні, таки *справді* вірю...»

Я замовк, проковтнув клубок, що підступив мені до горла, й став читати далі:

— «Ми схиблені, Піпе. Так кажуть люди, та ми й самі знаємо. І все-таки ми не відступаємося від свого. Бути схибленими разом зовсім непогано. А от бути схибленою і самотньою, як раніше,— цього я більше не витримала б.

Чарлі шле свої вітання й просить переказати тобі, що він уже почав нову гарну книжку, чи не кращу за всі дотеперішні, а назва буде така, яку придумав ти: «Холодний дім».

Отак, Піпе, ми й живемо: пишемо та мандруємо, мандруємо та пишемо. Може, колись нам трапиться їхати поїздом, що зупиняється набрати води на вашій станції, і якщо ти будеш там і гукнеш нас на ім'я — так, як ми тепер себе називаємо,— то ми вийдемо з вагона. Та, певно, ти на той час станеш зовсім дорослим. І якщо поїзд зупиниться, а тебе не буде, ми так і зрозуміємо й поїдемо собі далі від містечка до містечка.

Підписано: Емілі Діккінсон.

P.S. Чарлі твердить, що твій дідусь — справжнісінький Платон, тільки ти йому не кажи.

P.P.S. Чарлі — моє золото».

— «Чарлі — моє золото»,— повторив за мною дідусь, сідаючи поряд і беручи в мене листа, щоб прочитати його ще раз.— Ну-ну...— зітхнув він.— Ну-ну...

Ми довго сиділи, дивлячись, як багряніє жовтневе небо на заході й одна по одній засвічуються зорі. Вдалині, десь за милю, загавкав собака. Ще далі, аж ген

на обрії, прогуркотів поїзд, загудів, забамкав у дзвін: раз, другий, третій,— та й поїхав.

— А знаєш,— озвався я нарешті,— мені здається, ніякі вони не схиблені.

— Мені теж, Піпе,— сказав дідусь, запаливши люльку й задувши сірника.— Мені теж так здається.

ОДНОЇ НЕМИНУЩОЇ ВЕСНИ

Того тижня, відколи минуло вже так багато років, мені почало здаватися, що батько й мати потихеньку труять мене. Та навіть і тепер, через двадцять років, я не певен, що вони цього не робили. Хто знає...

А нагадала мені про все те стара валіза на горищі. Сьогодні вранці я відтягнув її мідні застібки, підняв кришку, і в ніс мені вдарило за давним духом нафталіну, що з незапам'ятних літ застоявся серед тенісних ракеток з порваними жилами, поношених гумових капців, поламаних іграшок, заіржавілих роликкових ковзанів. І хоч тепер я побачив ті дитячі забавки очима дорослої людини, мені раптом здалося, ніби тільки годину тому я прибіг, геть спітнілий, з нашої тінястої вулиці і на устах у мене ще тріпоче: «Раз, два, три — розбігайся, бички!»

Я був тоді чудернацьким, кумедним хлопчиною, у чій голові снувалися химерні думки, і отой страх перед отрутою був лише часткою моїх дитячих переживань. Уже в дванадцять років я почав робити записи в п'яти-центровому лінійованому блокноті, з яким ніколи не розлучався. Неначе й оце тепер у мене між пальцями куций оцупок олівця, і я пишу ним, як писав у ті давні дні, що їм, здавалося, не буде кінця.

Ось я спинився писати й замислено лизнув олівця. Я сидів, босий, із шорсткою, схожою на щітку чуприною, у своїй горішній кімнаті на початку нескінченного ясного дня, мружив очі на шпалери з трсяндами й думав.

«До цього тижня мені й на думку не спадало, що я хворий,— записав я.— І захворів я уже давно. Коли мені було десять років. А тепер мені дванадцять».

Я скривився, закусив губу й наче крізь туман побачив перед собою свій записник.

«У томю, що я хворію, винні мама й тато. І ще вчителі у школі: вони теж додають мені...— Я завагався, але зрештою написав:— ...хвороби. Не боюсь я тільки дітей. Ні Ізабел Скелтон, ні Вілларда Боуерса, ні Кларіс Меллін — на них ця хвороба ще не поширилась. А от мені зовсім зле...»

Я поклав олівця й пішов до ванної подивитися на себе в дзеркало. Знизу мати гукнула мене снідати. Я притулився обличчям до дзеркала, часто задихав, і на склі виникла велика туманна пляма. І я побачив, як моє обличчя... змінюється.

Змінювалися кістки. Змінювалися навіть очі. І пори на шкірі носа. І чоло. І волосся. Усе, що так довго було мною, тепер перетворювалося на когось іншого. («Дугласе, йди снідати, ти ж спізнився до школи!») Похапцем умиваючись, я побачив, як моє тіло немовби пливе піді мною. А я був замкнений усередині нього і не мав змоги визволитись. Тим часом усі мої кістки зсувалися, мінялися місцями, аж ходором ходили!

Щоб не думати про це, я голосно щось заспівав, зашвистів, аж поки в двері постукав батько й звелів мені вгамуватись і йти снідати.

Я сів до столу. На ньому вже стояла жовта каструлька з кашею, холодно-біле молоко в глечичку, яечня з беконом, блищали ложки й ножі. Батько читав газету, мати поралася коло плити. Я нюхнув повітря й відчув, як мій шлунок зіщулився, мов побитий собака.

— Що таке, синку? — Батько позирнув на мене.— Не хочеш їсти?

— Не хочу.

— Хлопцеві зранку треба хстіти їсти,— зауважив батько.

— Їж, їж,— сказала мені мати.— Ну ж бо, не барися.

Я подивився на яечню. То була отрута. Подивився на масло. Отрута. І біле з масним шаром вершків молоко в глечичку, і апетитна, пухка коричнева каша на зеленій тарілці з рожевими квіточками.

Отрута, все воно отрута! Ця думка металась у мене в голові, наче мурашня на лісовій стежині. Я прикусив губу.

— Га? — глипнув на мене батько.— Ти щось сказав?

— Та ні,— відповів я.— Просто не хочеться їсти.

Не міг же я сказати, що я хворий і що захворів саме від їжі. Не міг сказати, що до цього спричинилися млинці, пампушки, каші, супи, овочі. Де ж би то. Отож мусив

сидіти, не беручи нічого до рота, і серце моє билосся все дужче й дужче.

— Ну гаразд, попий хоча б молока і йди собі,— сказала мати.— Батьку, дай йому грошей, хай добре поспідає в школі. Апельсиновий сік, щось м'ясне, молоко. Тільки не цукерки.

Щодо цукерок вона могла й не застерігати мене. То ж була найстрашніша з усіх отрута. На цукерки я більш ніколи й не гляну!

Я зв'язав ремінцями книжки й рушив до дверей.

— Дугласе, ти не поцілував мене,— нагадала мати.

— Ой,— мовив я, підійшов і похапцем поцілував її.

— Що це з тобою діється? — спитала вона.

— Нічого,— відказав я.— Бувайте. До побачення, тату.

Обоє сказали «до побачення». І я подався до школи, занурений у свої думи, що бились у мене в голові, наче крик у глибокій холодній криниці.

Збігаючи схилом яру, я вхопився за грубу ліану дикого винограду, що звисала з дерева, відштовхнувся ногами від землі — і полетів. У ніздрі мені вдарило прохолодне ранкове повітря, свіже і п'янке, я радісно засміявся, і всі мої думи вмить розвіяло вітром. Зіскочивши на схил далеко вниз, я покотився до струмка, і птахи весело посвистували до мене, а поруч на дереві, наче підхопленій вітром легкий жмуток рудого пуху, скакала білка. Вниз по стежці сунули невеличкою лавиною інші хлопчакі. Вони голосно кричали — «Гей, егей, ого-го-о!»,— били себе кулаками в груди, пускали камінці плиском по воді, сягали руками в струмок, намагаючись ухопити рака. Раки прудко тікали геть, збиваючи хмарки мулу. Ми всі реготали й кепкували один за одного.

На пофарбованому в зелене містку через струмок з'явилася дівчинка. Звали її Кларіс Меллін. Усі загукали до неї: іди собі, мовляв, іди, ти нам тут не потрібна, катай звідси! Та мій голос наче заперло, я вмовк і тільки дивився, як вона повільно йде містком. Дивився, не відводячи очей.

Із вранішньої віддалі долинув шкільний дзвоник.

Ми побралися нагору стежками, що їх самі попрокладали за багато літніх місяців. Трава на схилах яру була добряче потоптана нашими ногами, ми знали там кожну зміїну нору й кожний горбочок, кожне дерево й кожну виноградну ліану, знали кожну бадилину. Після шко-

ли ми будували на деревах, високо над мерехтливим струмком, хатини з гілля, вистрибували голяка в прохолодній воді, вирушали в довгі мандрівки яром, туди, де недалеко від чинбарні асбестового заводу й пристані наш потічок самотньо й сиротливо вливався у блакитний обшир озера Мічіган.

І ось, коли ми, засапавшись, уже підбігали до школи, мене знов охопив страх, і я рвучко зупинився.

— Ви біжіть, я зараз,— сказав я хлопцям.

Задзвонив останній дзвоник. Усі побігли по класах. Я дивився на повитий плющем будинок школи. Там лунали високі дитячі голоси, зливаючись у суцільний безугавний гомін. Раз у раз його розтинали звуки маленьких дзвіночків на вчительських столах і різкі голоси вчителів.

«І тут отрута,— подумав я.— Вчителі теж труять нас! Хочуть, щоб я хворів. І навчають хворіти все дужче й дужче! Та ще й... ще й радіти з того, що хворієш!...»

— Доброго ранку, Дугласе.

Я почув стукіт високих підборів по цементованій доріжці. Позад мене стала міс Адамс, наша директриса, у пенсне на широкому блідому обличчі, з коротко підстриженим темним волоссям.

— Ходімо,— мовила вона, міцно взявши мене за плече.— Ти вже й так спізнився. Ходімо ж бо.

І повела мене сходами нагору — раз-два, раз-два,— нагору, назустріч моїй долі...

Містер Джордан був тілистий чоловік з поріділою чуприною й серйозними зеленими очима, що мав звичку погойдуватись на п'ятах, стоячи перед своїми таблицями. Того дня він приніс до класу велике зображення людського тіла без шкірних покривів. На ньому було добре видно зелені, сині, рожеві й жовті вени, капіляри, м'язи, сухожилки, внутрішні органи, легені, кістки й жирові тканини.

Містер Джордан кивнув головою на таблицю.

— Раковий процес дуже подібний до нормального розмноження клітин. Це немовби знавісніла нормальна функція. Перевиробництво клітинного матеріалу...

Я підняв руку.

— А як щодо їжі... тобто я хотів спитати: що змушує тіло рости?

— Добре запитання, Дугласе.— Він поплескав по таблиці.— Надходячи в організм, їжа розщеплюється, засвоюється і...

Я слухав і добре розумів, що намагається зробити

зі мною містер Джордан. Роки дитинства відбилися в мені, як відбивались у м'яких сланцях доісторичні живі організми. А містер Джордан хотів стерти, загладити ті відбитки. Так, щоб зрештою всі мої переконання й уявлення безповоротно згинули. Моя мати змінювала мое тіло їжею, містер Джордан впливав на мою свідомість словами.

Отож я перестав його слухати й почав малювати щось на папері. Потім замуликав собі під ніс пісеньки, став вигадувати свою власну мову. Решту дня в класі я не чув анічогісінько. Цим я відбивав напад на себе й проти-діяв отруті.

Але після школи, проходячи повз крамничку місіс Сінгер, я таки купив собі цукерку. Просто не втримався. А коли з'їв її, то написав на внутрішньому боці обгортки: «Це остання цукерка, яку я з'їв. Більш не візьму до рота жодної, навіть у суботу в кіно, коли на екрані з'являться Том Мікс і Тоні».

Я подивився на купи цукерок, що, мов щедрий врожай, громадились на полицях. Жовтогарячі обгортки з небесно-блакитним написом «Шоколад». Жовті й фіолетові обгортки з голубими літерами. Я відчував з'їдену цукерку в собі, відчував, як ростуть від неї мої клітини. Місіс Сінгер щодня продавала сотні цукерок. То, виходить, вона була в змові? Невже вона не знала, що діється від солодкого з дітьми? А коли знала, то, мабуть, просто заздрила, що вони такі юні. І хотіла, щоб вони швидше старіли... Я був ладен убити її!

— Що це ти робиш?

Поки я писав на обгортці цукерки, ззаду мене підійшов Білл Арно. З ним була Кларіс Меллін. Вона дивилася на мене своїми блакитними очима й мовчала.

Я сховав папірця.

— Та нічого,— відповів Біллові.

Ми втрюх рушили далі. Навколо дітлахи грали в «класи», в кульки, ганяли ногами бляшанку, і я обернувся до Білла й сказав:

— Через рік або два нам уже цього буде не можна.

Білл тільки засміявся й відказав:

— Чого б це? Хто нам не дасть?

— Вони не дадуть,— сказав я.

— Хто «вони»? — спитав Білл.

— Хто, хто!— відповів я.— Сам побачиш.

— Ого!— мовив Білл.— Та в тебе негаразд із головою.

— Ти нічого не розумієш!— закричав я.— Ось ти

граєшся, бігаєш, їси, а вони весь час нишком заморочують тебе, щоб ти й думав інакше, й поводився інакше, й навіть ходив інакше. А потім раптом настає день, коли ти кидаєш усі ігри й починаєш чимось клопотатися!

Обличчя моє пашіло, руки стислися в кулаки. Я не тямив себе з люті.

Біл відвернувся і, сміючись, пішов геть. «Годі, Енні, годі!..» — заспівав хтось у дворі навпроти й перекинув м'яча через дах на вулицю.

Можна обійтися цілий день без сніданку, без обіду, а от чи можна й без вечері? Коли я прослизнув на своє місце за столом, мій шлунок волав з розпачу. Я обхопив руками коліна і втупив у них очі. «Не буду їсти,— казав я сам собі.— Я доведу їм, не відступлю».

Батько вдав, ніби нічого не сталося.

— Не хоче, то хай іде собі,— сказав він матері, побачивши, що я не доторкаюся до вечері. І підморгнув до неї.— Поїсть потім.

Цілий вечір я прогуляв на теплих, вимощених цеглою вулицях містечка — ганяв з хлопцями гримку бляшанку, залазив у дедалі густішій сутині на дерева.

До кухні я прийшов уже десь по десятій і зрозумів: усе було марно. На холодильнику лежала записка: «Бери все сам. Тато».

Я відчинив холодильник, і в обличчя мені війнуло прохолодою та духом остудженої їжі. Всередині перед моїми очима постала чудова картина напівзруйнованої смаженої курки. Поруч, наче в'язки дров, лежали ретельно складені одне до одного стебла селери. На тлі густої зелені петрушки червоніли суніці...

Руки мої замелькали в повітрі. Здавалося, їх уже не дві, а дванадцять. Як ото в східних богинь, що їм поклоняються у тамтешніх храмах. Одна рука вже тримала помідор. Друга шаснула по банан. Третя загребла суніці. Четверта, п'ята, шоста — всі водночас — хапали та шматок сиру, та маслину, та редьку!..

Через півгодини я вкляк перед унітазом і квапливо відкинув сидіння. Тоді розкрив рота й став запихати за язик ложку — далі, далі, аж у зсудомлену горлянку...

Потім я лежав у ліжку, радіючи, що звільнився від їжі, яку так жадібно поглинув, і раз у раз здригаючись від ядучого присмаку в роті. Я ненавидів себе за слабкодухість і весь тремтів, геть спустошений, кволий і знову голодний, але про те, щоб поїсти, вже й думати не міг...

Уранці я прокинувся зовсім розбитий і, мабуть, дуже блідий, бо мати помітила це й сказала:

— Якщо до понеділка не одужаєш, матимеш справу з лікарем!

Була субота. День, коли можна кричати скільки хочеш і тебе не спинить сріблястий учительський дзвіночок; коли в довгій темній залі кінотеатру «Еліт» мигтять на білястому екрані безбарвні велетенські тіні; коли діти — це просто собі діти, а не істоти, що ростуть і розвиваються.

Я не бачив ніде ні душі. Зранку, коли я мав би простувати з товаришами понад колією Північнобережної залізниці, де на безконечних рівнобіжних смугах металу закипає гаряче сонце, я протинявся без діла по вулиці, не знаючи, куди себе подіти. А коли зрештою вже далеко за полудень забрів у яр, там нікого не було: всі дітлахи подалися до центру міста й тепер сиділи на денному сеансі в кіно, смокчучи лимонні льодяники.

Яр лежав такий безлюдний і здавався таким незайманим, прадавнім і зеленим, що мені аж трохи моторошно стало. Ще ніколи я не бачив його таким завмерлим. З дерев непорушно звисали ліани дикого винограду, на дні текла по камінню вода, десь нагорі щебетали пташки.

Ховаючись за кущами, спиняючись і знов рушаючи далі, я спустився нашою потаємною стежкою вниз.

Коли я підійшов до містка, то побачив, що з протилежного боку назустріч мені простує Кларіс Меллін. Вона поверталася додому з центру міста, несучи під пахвою кілька невеличких пакунків. Ми зніяковіло привіталися.

— Що ти тут робиш? — спитала вона.

— Та так, гуляю, — відказав я.

— Сам-один?

— Еге ж. Усі хлопці в кіно.

Вона повагалась, а тоді запитала:

— Можна, я погуляю з тобою?

— А чого ж, — сказав я. — Ходімо.

Ми пішли яром. Він гудів, мов величезна динамо-машина. А все довкола наче заціпеніло, не в змозі й ледь ворухнутися. Лише тоненькі рожеві бабки носилися сюди-туди, наражаючись на хвилі гарячого повітря й зависаючи над блискотливим потічком.

Ми ступали стежкою поряд, і час від часу рука Кла-

ріс зачіпала мою. Я чув вологий теплий дух яру і незнайомий м'який запах Кларіс.

Так ми підійшли до місця, де нашу стежку перетинала інша.

— Торік ми збудували отам хатину на дереві,— показав я.

— Де? — Кларіс підступила майже впритул до мене, щоб побачити, куди я показую.— Я не бачу.

— Он на тому дереві,— мовив я, затнувшись, і показав знову.

А вона спокійнісінько обняла мене рукою. Я так здивувався й сторопів, що мало не скрикнув. І тоді її тремтливі уста поцілували мене, але вже й мої руки звелись обняти її, і все в мені здригнулося від безгучного крику.

Мов зелений вибух, розляглася тиша. Тільки дзюрчала вода в струмку. А мені аж дух забило.

Я знав, що це кінець. Я пропав. Від цієї хвилини буде все: дотики, їда, уроки мови, алгебри й логіки, рух і почуття, поцілунки і обійми — справжній вир життя, що підхопив мене й засмоктавав у свою глибочінь. Я знав, що гину без вороття, і не шкодував про це. А втім, ні, таки шкодував, і сміявся, і плакав водночас, і не міг вдіяти нічого іншого, як обіймати її, кохати її, безоглядно й відчайдушно, всім своїм збуреним еством.

Я міг би й далі вести свою війну проти матері й батька, проти школи, проти їди, проти книжної мудрості, але не мав сили опиратися цій солодкій отруті на моїх губах, цьому теплу в мене під руками, цьому незнаному запаху в ніздрях.

— Кларіс, Кларіс...— плакав я, обіймаючи її, і дивився через її плече невидючим поглядом, і шепотів їй на вухо:— Кларіс!..

ВИНЯТКОВО ДОСКОНАЛЕ ВБИВСТВО

Думка про вбивство так цілковито захопила мене, була така неймовірно звабна, що й у дорозі через усю Америку я ніяк не міг прийти до тями.

Ця думка, не знати чому, саянула мені в голові на мій сорок восьмий день народження. Чому саме на сорок восьмий, а не на тридцятий чи сороковий — цього я сказати не можу. Мабуть, то були добрі літа, і я проплив крізь них, не помічаючи ні часу, ні годинників, ні

сивини, що поступово сріблила мої скроні, ні поважного вигляду знаменитості, якого я набував з роками...

Так чи так, а на свій сорок восьмий день народження, коли я лежав уночі в ліжку поряд з дружиною, а в інших кімнатах нашого будинку серед тиші й місячного світла спали мої діти, я раптом подумав:

«Зараз же встану, поїду і вб'ю Рафа Андерхілла».

«Рафа Андерхілла!— заволав мій внутрішній голос.— Бога ради, та хто він такий? Убити його через тридцять шість років! За що?»

«За що?— подумки відказав я.— А за те, що він кривдив мене, коли мені було дванадцять»...

Десь за годину, почувши в кімнаті шерех, прокинулася дружина.

— Дуг!— озвалася вона.— Що це ти там робиш?

— Збираюся в дорогу,— відповів я.— Іду.

— А-а,— мовила дружина, повернулася на другий бік і знову заснула.

— Усім зайняти місця! Рушаємо!— розлігся над платформою голос провідника.

Поїзд шарпнувся й брязнув буферами.

— Бувай!— гукнув я, скочивши на приступку.

— Хоч колись полетів би літаком!— гукнула до мене дружина.

Полетіти літаком? І позбавити себе втіхи всю довгу дорогу думати про вбивство? Позбавити себе втіхи неквапливо змащувати й заряджати пістолет і уявляти собі обличчя Рафа Андерхілла, коли з'явлюся перед ним після тридцяти шести років відсутності, щоб звести давні порахунки? Полетіти літаком? Ні, я б краще подався пішки через усю країну і, спиняючись на ночівлю просто неба, смажив на багатті свою жовч і ядучу слину, знов і знов пережовував свої задавлені, висхлі, наче мумії, але досі живі кривди й роз'ятрював незагоєні з роками болячки. Полетіти літаком!..

Поїзд відійшов. Дружина зникла з очей.

Я вирушив у Минуле.

Другої ночі, їдучи через Канзас, ми втрапили в жахливу грозу. Я не лягав спати до четвертої ранку, все слухав, як бурхає вітер і гуркоче грім. У спалаху блискавиць я побачив на холодній шибці вікна в темному купе негативне відображення свого обличчя й подумав: «Куди він їде, цей дурень?»

Убивати Рафа Андерхілла!

За що? А за те саме!

Згадай-но, як він лупцював мене. До синців. Я був увесь у синцях, обидві руки від самих плечей у синцях — у синіх, у чорних, ще й ніби крапчастих, у якихось дивних жовтих. Садоне — й ходу, отакий він був, той Раф, садоне — й ходу!

І все ж таки... ти його любив?

Атож, любив — так, як хлопці люблять хлопців, коли їм по вісім, десять, дванадцять років, і світ їхній ще невинний, і хлопці лихіші від будь-якого лиха, бо не відають, що роблять, а проте однаково роблять. Отож десь у глибині душі я відчував потребу терпіти біль. Ми, двоє друзів нерозливовода, були потрібні один одному. Я йому — щоб діставав удари. Він мені — щоб завдавав їх. Мої синці були свідченням і символом нашої взаємної любові.

А що ж іще спонукає тебе вбити Рафа через стільки років?..

Пронизливо гудів поїзд. Нічна країна невинно бігла назад.

І я пригадав, як одного разу напровесні прийшов до школи в новому твідовому костюмчику, а Раф збив мене з ніг і викачав у брудному місиві із снігу та багнюки. Він реготав, а я, згораючи від сорому, геть перемазаний, охоплений страхом перед неминучою покарою, поплентав додому перевдягтися в сухе.

За вікном знову гуркотів далекий грім.

По холодних шибках пульманівського вагона спливали дощові патьоки.

Ну, а щось *іще*? Чи це уже все?

Ні. Є ще одне, найгірше з усього.

За всі ті роки, в які ти кожного Четвертого липня прибігав о шостій ранку до Рафового дому й кидав жменьку камінців у зарошену шибку його вікна або ж наприкінці червня чи серпня гукав його на світанні, щоб разом піти подивитись, як прохолодним і свіжим голубим ранком прибуде на станцію мандрівний цирк,— за всі ті роки сам Раф жодного разу не прибіг до *твого* дому.

Жодного разу за всі ті роки ні він і ні хто інший не довів своєї дружби тим, що прийшов до тебе. Ніколи не постукав у твої двері. І ніколи у вікно твоєї кімнати не вдарилася з легеньким брязкотом жменька конфетті з дрібною ріні та піску.

І ти завжди знав, що того ж таки дня, як ти перестанеш бігати вранці до Рафового дому й викликати його надвір, ваша дружба урветься.

Одного разу ти навіть спробував. Не ходив до нього цілий тиждень. Та Раф і не подумав з'явитися сам. І тобі здавалося, ніби ти помер і ніхто не прийшов на твій похорон.

А коли ви після того зустрілися в школі, він не виказав і найменшого подиву, ні про що не спитав, наче й порошинки на тобі не було цікавої. Де ти пропадав, Дуг? Я ж не мав кого бити. Де тебе носило, Дуг? Я не мав кого щипати!..

От і склади до купи всі його гріхи. А надто подумай про останній.

Атож, він жодного разу не прийшов до мене додому. Жодного разу не погукав мене, коли я був ще в ліжку, не кинув у моє чисте вікно жменьку ріни — того весільного рису, що покликав би мене надвір, до радощів нового літнього дня.

І ось за той останній гріх, Рафе Андерхілл, подумав я, сидячи у вагоні поїзда о четвертій годині ранку, коли гроза уже вщухала, і відчув на своїх очах сльози, — за той останній гріх я тебе завтра ввечері порішу.

Убити його через тридцять шість років! О боже, та ти ж безумніший за царя Ахава!..

Поїзд пронизливо гудів. Ми мчали країною, мов механізований старогрецький Фатум, що його тягне за собою чорна металева римська Фурія.

Кажуть, повернутися в своє дитинство неможливо.
Це неправда.

Якщо тобі пощастить і випаде слухна година, ти прийдеш при заході сонця, коли старе містечко залите по вінця золотим світлом.

Я зійшов з поїзда і попростував вулицями Грінтауна, аж поки опинився перед міською управою, огорнутою полум'ям призахідного сонця. Деревя у сквері були всуціль завішані золотими дублонами. Дахи, цегляні стіни, орнаментовані виступи — все яскріло щирою міддю й старовинним злотом.

Я сів на лаву в сквері, серед собак та дідів, і сидів там, поки зайшло сонце й Грінтаун поринув у сутінь. Я хотів, щоб смерть Рафа Андерхілла стала для мене справжнім святом.

Ще ніхто й ніколи не вчиняв такого вбивства.

Я пробуду тут скільки треба, уб'ю його та й поїду собі, чужинцем серед чужинців.

І коли мертве тіло Рафа Андерхілла знайдуть на порозі його оселі, хіба спаде комусь на думку, що якийсь

дванадцятирічний хлопчина, спонукуваний страшною зневагою до самого себе, приїхав сюди поїздом на зразок Машини часу й вистрілив у своє минуле? То була немислима річ! Саме моє безумство надійно оберігало мене.

Нарешті о пів на дев'яту того холоднуватого жовтневого вечора я рушив далі містечком, аж за яр.

Я анітрохи не сумнівався, що Раф і тепер живе там.

Хоч, зрештою, люди часом і переїжджають...

Я повернув на Парк-стріт, пройшов двісті ярдів до самотнього вуличного ліхтаря й подивився на протилежний бік вулиці. Двоповерховий білий вікторіанський будинок Рафа Андерхілла чекав на мене.

І я відчував, що він там, у тому будинку.

Він, сорокавосьмирічний, був там, а тим часом я, теж сорокавосьмирічний, — тут, сповнений застарілого, стомленого самоїдського завзяття.

Я вийшов з освітленого кола, відчинив валізу, переклав пістолет у кишеню пальта під праву руку, а валізу замкнув і сховав у кущах, щоб потім схопити її і гайнути через яр, а там містечком до станції.

Я перейшов вулицю й став перед будинком, тим самим будинком, перед яким так часто стояв тридцять шість років тому. Онде вікно, куди я із самовідданою любов'ю кидав, наче букети весняних квітів, жменьки камінців. А ось доріжка, поплямлена підпалинами від ракет-вертушок — слідами незапам'ятних Четвертих липня, коли ми з Рафом у несамовитому святковому захваті ладні були висадити в повітря весь цей триклятий світ.

Я піднявся на веранду й побачив на поштової скриньці невеликі літери: *Андерхілл*.

А що як до дверей підійде його дружина?

Ні, подумав я, він сам, за всіма законами старогрецької трагедії, відчинить двері, дістане кулю і мало не з радістю сконає за свої давні злочини й дрібніші гріхи, що хтозна-як також обернулися на злочини.

Я подзвонив.

Чи впізнає він мене через стільки років? За мить до першого пострілу треба буде неодмінно *назватися*. Він має знати, хто це.

Тиша.

Я подзвонив знову.

Брязнула дверна клямка.

Я сягнув рукою до пістолета в кишені, але не витяг його. Серце моє важко гупало.

Двері відчинились. }

На порозі стояв Раф Андерхілл.

Він кліпав очима, намагаючись розглядіти мене.

— Раф? — мовив я.

— Я... — озвався він.

Ми стояли так, один проти одного, не більш як п'ять секунд. Але, боже мій, як багато сталося за ті швидкоплинні п'ять секунд!

Я побачив Рафа Андерхілла.

Побачив його цілком виразно.

А я ж не бачив його відтоді, як мені було дванадцять років.

Тоді він височів наді мною, наче вежа, стусав мене кулаками, бив, горлав.

Тепер це був невеличкий старий чоловічок.

Мій зріст — п'ять футів одинадцять дюймів.

А Раф Андерхілл від своїх дванадцяти років майже не виріс.

Чоловічок, що стояв переді мною, був на зріст не більш як п'ять футів два дюйми.

Тепер уже я височів над ним, наче вежа.

Я аж рота розкрив. Тоді придивився й побачив ще більше.

Мені було сорок вісім років.

Але Раф Андерхілл, якому теж було сорок вісім, уже не мав на голові більш як половини волосся, а те, що лишилося, було ріденьке й сиве, чорне з білим. Він виглядав років на шістдесят, а то й на шістдесят п'ять.

Я був при доброму здоров'ї.

Раф Андерхілл був блідий, наче віск. Його обличчя свідчило, що він давно вже нездужає. Здавалося, він повернувся з країни, де ніколи не світить сонце. Вигляд мав змарнілий, очі глибоко позападали. У віддиху вчувався запах похоронних квітів.

Усе те вразило мене так, немов усі блискавиці й громи минулої ночі злилися в один сліпучий вибух. І ми з Рафом стояли посеред того вибуху.

То ось задля чого я приїхав, подумалося мені. То ось яка вона, істина. Оця жаска мить. Ні до чого витягати зброю. І вбивати *ні до чого*. Ні, аж ніяк. Досить тільки...

...побачити Рафа Андерхілла такого, яким він тепер є.

Оце і все.

Просто прийти сюди, постояти й подивитися на нього, на такого, який він став.

Раф Андерхілл розгублено, з видимим подивом звів руку. Губи його затремтіли. Очі забігали вгору-вниз по мені, і він силкувався осягти розумом, хто цей велет, чия чорна тінь упала на його поріг. Нарешті він озвався кволим, ледь чутним голосом:

— Дуг?..

Я рвучко відступив.

— Дуг? — аж задихнувся він.— Це ти?

Такого я не чекав. Люди ж не пам'ятають! Нездатні пам'ятати! Через стільки років? Чого б то йому пригадувати, напружуватись, зважуватись, упізнавати, називати ім'я?..

І раптом у мене сяйнула дика думка: це ж після мого від'їзду з містечка життя Рафа Андерхілла так занепало, ось у чім річ! Я був осереддям його світу, незамінним попихачем, якого можна кривдити, штурхати, лупцювати, вкривати синцями. І коли тридцять шість років тому я просто взяв та й покинув його, усе його життя дало тріщину.

Та ні, дурниця! А проте якесь крихітне схиблене мишення мудрості металось у мене в голові й пищало своє: «Раф був потрібен тобі, але ти йому був потрібен ще більше! А ти завдав йому жорстокого, непростимого удару. Ти зник!»

— Дуг? — знову спитав він, бо я стояв і мовчав, безпорадно опустивши руки.— Це ти?

Ось задля цієї миті я й приїхав.

Десь у потаємних глибинах ества я завжди знав, що не вдамся до зброї. Атож, вона при мені, але час випередив мене й достався сюди раніше — і час, і вік, і менші, ще страшніші смерті...

Бабах!

Шість пострілів у серце.

Та я не стріляв з пістолета. Тільки з уст моїх ледь чутно зривалися звуки пострілів. І за кожним таким звуком обличчя Рафа Андерхілла старішало на десять років. Отож коли я мав вистрілити востаннє, йому було вже сто десять.

— Бабах...— шепотів я.— Бабах... Бабах... Бабах.. Бабах... Бабах...

І тіло його щоразу здригалось.

— Ти вже мертвий, Рафе. О боже, ти мертвий.

Я повернувся, спустився з веранди і вже вийшов на вулицю, коли він гукнув:

— Дуг, це ти?

Не озиваючись у відповідь, я простував геть.

— Скажи мені!— гукав він кволим голосом.— Дуг! Дуг Сполдінг, це ти? Хто це? Хто?...

Я взяв у кушах свою валізку, пірнув у сповнену сюрчання цвіркунів темряву яру, перейшов місток і став підніматися сходами на той бік.

— Хто це? — востаннє долинуло до мене його жалісне волення.

І тільки відійшовши ще далі, я озирнувся.

В усіх вікнах Рафового будинку світилося. Мабуть, після того, як я його залишив, він обійшов усі кімнати й скрізь повмикав світло.

По той бік яру я зупинився на лужку перед будинком, де колись народився.

А тоді підняв з землі кілька дрібних камінців і зробив те, чого ніхто ніколи не робив, жодного разу за все моє життя.

Я кинув ті камінці у вікно, за яким щоранку лежав, коли мені було дванадцять років. І гукнув себе самого на ім'я. Гукнув із щирої дружби, запрошуючи зійти вниз, щоб погуляти в довгому літі, яке давно вже кануло в небуття.

Я постояв там рівно стільки часу, скільки було потрібно тому другому, юному мені, щоб спуститися вниз і пристати до мене.

А потім ми мерщій, випереджаючи світанок, вибігли з Грінтауна й помчали назад, хвалити бога, назад — у Тепер і Сьогодні, щоб прожити там решту своїх днів.

Бредбері Р.

Б 87 Найкращий із часів: Повість та оповідання / Пер. з англ. В. І. Митрофанова; Худож. В. К. Піннігін.— К.: Молодь, 1987.— 264 с.: іл.

Включені до цієї книжки твори видатного американського письменника-гуманіста мають автобіографічний характер і об'єднані спільною темою «найкращого із часів» — незабутніх дитячих літ.

Б 4803020000—129
М228(04)—87 125.87

84.7 США

Литературно-художественное издание

Рэй Дуглас Бредбери

ЛУЧШЕЕ ИЗ ВРЕМЕН

Повесть и рассказы

Художник **ВЛАДИМИР КИРИЛЛОВИЧ ПИНИГИН**

С англійського перевел

ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ МИТРОФАНОВ

Киев. Издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь»

(На украинском языке)

Редактор **Ю. Г. Попсуенко**

Художній редактор **В. В. Машков**

Технічний редактор **Т. І. Семченко**

Коректори **В. В. Євдокимова, О. В. Мазна**

ІБ № 2871

Здано до набору 28.05.87. Підписано до друку 19.08.87. Формат 84×108 1/32. Папір кн. журн. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 13,86. Умовн. фарбовідб. 14,28. Обл.-вид. арк. 15,15. Тираж 30 000 пр. Зам. 7—198. Ціна 60 к.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», Поліграфкомбінат ЦК ЛКСМ України «Молодь» ордена Трудового Червоного Прапора видавничо-поліграфічного об'єднання ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия».

Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, Пархоменка, 38—44.

60 к.

